విషయసూచిక

వెల : 1-2-0 (రూపాయి 12 నయాపైసలు)

ఈ సంచికలో 45, 61 పేజీలలోని చిత్రాలు ఛార్లెస్ బాల్ రచించిన History of Indian Mutiny లోనివి. మిగతా చిత్రాలు వినాయక దామోదర సావర్కార్ రచించిన Indian War of Independence లోనివి. ఆ చరిత్రకారులకు, ప్రచురణకర్తలకు మా కృతజ్ఞత. —సంపాదకవర్గం.

స్వాతంత్ర్య వీరులకు జేజేలు !

వందసంవత్సరాలక్రితం మనదేశంలో బ్రిటిషు పాలనను తుదముట్టించాలనే దృఢ సంకల్పంతో భారత ప్రజ ఆయుధాలు తీసుకు లేచింది.

బ్రిటిష్‌వాళ్లు మనదేశాన్ని జయించేటందుకై శిక్షణయిచ్చి తయారుచేసిన దేశీసిపాయీ పటాలాలే తుపాకులు తీసేయి. అయిదారువందల సంవత్సరాల సుదీర్ఘకాలంలో పాతుకుపోయిన హిందూ, ముస్లిం విభేదాల్ని పక్కకుపెట్టి భారత ప్రజ ఏకం అయింది. రైతులు, జమీందార్లు అనే తేడా మరిచేరు. బ్రాహ్మణుడు, కడజాతివాడు అనే సంకుచిత భావాల్ని తోసేసేరు. జనానీకం యావత్తూ చేతికి దొరికిన ఆయుధమల్లా తీసుకొని సిపాయీలకు అండగా నిలబడింది. దేశ స్వాతంత్ర్యం సాధించేందుకు రక్తం నీళ్ళల్లా ఖర్చుపెట్టింది.

కాని, ఆ విప్లవం ఓడిపోయింది. ఓడినా—

ఒక వీరుడు మరణిస్తే, వేలమంది ప్రభవింతురు
ఒక నెత్తుటి బొట్టులోన, ప్రళయాగ్నులు ప్రజ్వరిల్లు.

విప్లవం ఓడినా భారతజాతి ఇంగ్లీషువాళ్లని నిద్ర పోనియ్యలేదు. తుపాకీ తీసిన విప్లవోద్యమం ఎంత అదటు కలిగించిందో, దాని తర్వాత ప్రార్థనలూ, మహజర్లతో ప్రారంభమైన జాతీయోద్యమం అంత భయమూ కలిగించింది.

ప్రార్థనలూ, మహజర్లూ నిరాపదము లనిపించవొచ్చు. కాని, త్రింశత్‌కోటి కంఠాలు కలిసేసరికి అవి విదేశీపాలకులకు అంతిమ సందేశాలుగా, సమర ఆదేశాలుగా పరిణతిపొందేయి.

అంతితోకూడా ఆగలేదు. తమ భవిష్యత్తును సుఖమయంగా నిర్మించుకొనేటందుకై సోషలిస్టు ఆదర్శాల మద్దతుతో జాతీయోద్యమ కర్తవ్యాలను రూపొందించేయి.

మళ్ళా చరిత్రచక్రం తిరిగింది; భారతనౌకాదళం తిరగబడింది. భూ విమాన సైన్య దళాలు వారికి వత్తాసు నిలబడ్డాయి. భారతప్రజానీకం వారి వెనక నిలబడింది.

ఈమారు ప్రజలు స్వాతంత్ర్యాన్ని గుంజుకొన్నారు. కాంగ్రెసు నాయకత్వాన దేశంలో స్వతంత్రప్రభుత్వం ఏర్పడింది.

నూరేళ్ల పోరాటంలో భారతప్రజ స్వాతంత్ర్యం అనేది ప్రజల సుఖజీవితంతోగాని పర్యవసితం కాదని అర్థం చేసుకొంది. సమగ్ర స్వాతంత్ర్యం సాధించేటందుకై వారి పోరాటం కొనసాగుతూంది.

ప్రథమ స్వాతంత్ర్యపోరాటం ప్రారంభమైన నూరేళ్ళకు సమగ్రమైన స్వాతంత్ర్యం సాధించేటందుకు కావలసిన పూర్వరంగం ఏర్పడింది. దేశంలో ఒక రాష్ట్రంలో సోషలిస్టు సమాజ సాధన ఆదర్శంగాగల కమ్యూనిస్టుపార్టీ ప్రభుత్వంలోకి వచ్చింది.

ఇది చాల శుభపరిణామం.

1857, 58 సంవత్సరాలనాటి రణరంగాలలోనూ, తర్వాత నూరేళ్ళుగా కొనసాగుతున్న పోరాటాలలోనూ భారతప్రజ చేసిన మహాత్యాగాల ఫలితం ఇది.

వారందరికీ మన జోహార్లు.

—సంపాదకవర్గం

వీరావళికి జోహారు

అంబర చుంబిత హిమగిరి శిఖరాంచల ధవళిమలో తూగి
గంగా యమునా రంగదభంగ తరంగ డోలికల నూగి
పల్లీపత్తన తీర్థస్థల నానావన పథముల రేగి
త్రింశత్కోటి జనగళ గళన్మంగళ రణరణ కాహళులై

స్వేచ్ఛా భారత మంత్రకవాటము
తెరిచిన వీరావళి కిదె జోహార్ !
చిరతరదాస్య మలీమస ధాత్రిని
మెరిసిన తారావళి కిదె జోహార్ !

చెదరిన హిందూ ముస్లిమ్ జోదులు ఎదలొక్కటిగా రగిలి
పెనునిద్దర విడి మేల్కొన్న కొదమ సింగము లన ప్రజ కదిలి
కల్లల పుట్టిల్లై క్రుళ్లిన తెల్లదొరల త్రుళ్లడగించి
గుట్టల మిట్టల పేటల కోటల నెగయు తొలిపతాకలై

స్వేచ్ఛా భారత మంత్ర కవాటము
తెరచిన వీరావళి కిదె జోహార్ !
ప్రథమ స్వాతంత్ర్య మహావిప్లవ
నరనారీగణముల కిదె జోహార్ !

ఎవరా కృపాణధారిణి ? శత్రుధ్వంసిని ఝాంసీరాణి !
ధగద్ధగద్ధగారుణోజ్జ్వల జ్వలన్నేత్రి ! వీరపుత్రి !
విద్యున్మేరుమహానగ ధీరత మోహరిల్లువా రెవరెవరోహో ?
ఇతడే కుంవర్ ! నానా, తాంతియ లరుగో ఎల్లడ తామై మొనసి

స్వేచ్ఛాభారత మంత్రకవాటము
తెరచిన వీరావళి కిదె జోహార్ !
భారత భాగ్యవిధాతలు త్యాగులు
పరమ పవిత్రులు మీ కిదె జోహార్ !

జాతిమతాలకు చోటీయని నాటి నీతి పోరాదు పోదు !
ఆనిత్యాగ్నుల త్యాగాగ్నులు ఆరవులే ! చల్లారవులే !
అజ్జోదుల ఘనదేశభక్తి కుదిపి కుదిపి కదిలించునులే !
ఆ వీరుల వారసులముగా ఆ గాథల కీర్తింతుములే !

— చిరంజీవి కృష్ణమూర్తి

ఝాన్సీ రాణి లక్ష్మీబాయి

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం: చారిత్రక ప్రాముఖ్యత

కంభంపాటి సత్యనారాయణ

భారతదేశ చరిత్రలో మొట్టమొదటిసారి బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదాన్ని పునాదులతోసహా కదల్చివేసిన మహాపోరాటమే 1857 నాటి ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం. ఆంగ్లేయ పాలకులదివరకెన్నడూ అంత పెద్దయెత్తున వలస ప్రజలనుంచి సాయుధ ప్రతిఘటన ఎదుర్కొనియుండలేదు. కొన్నాళ్లు ఆంగ్ల సామ్రాజ్యమే తుడిచిపెట్టుకుపోతుందా - అనిపించింది.

అది "సిపాయిల కలహమ"నీ, స్వాతంత్ర్యసమరం కాదనీ అనేకమంది బ్రిటిష్ రచయితలు తమ గ్రంథాల్లో వ్రాశారు. వాటి అనుకరణలే మన పాఠశాలల్లోకూడ మొన్న మొన్నటివరకు బోధింపబడేవి. "అది పూర్తిగా దేశభక్తిరహితమైన సిపాయిల పితూరీ" అన్నాడు, సర్ జాన్ సీలీ అను బ్రిటిష్ కన్సర్వేటివ్ రచయిత. "ప్రజలెవరూ దాన్ని బలపరచలేదు" అనికూడా అతడు అన్నాడు. ట్రెవెలిన్ అను లిబరల్ చరిత్రకారుడు "అదొక సిపాయిల పితూరీ; ప్రజల తిరుగుబాటు కాదు," అన్నాడు.

బ్రిటిష్ పాలకవర్గం యీ విధమైన నిర్వచనాలతో దీన్ని వక్రంగా చిత్రించడానికి కారణం తెలుసుకోడం కష్టమేమీ కాదు. కలహాలూ, పితూరీలూ కొన్ని స్వల్పకోర్కెలకోసం పరిమితస్థాయిలో మాత్రమే జరుగుతాయి. ప్రభుత్వాలను మార్చే ప్రసక్తి వాటికి లేదు. అందుచేత వాటికి రాజకీయ ప్రాముఖ్యత అంటూ ఉండదు. 1857 నాటి తిరుగుబాటు యిలాంటిదేనని చిత్రించడంద్వారా, వైరచయితలు దాని నిజ స్వభావాన్ని ప్రజల దృష్టినుంచి మరుగుపరచ దలచుకున్నారు.

పోరాట స్వభావం

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం సిపాయిల తిరుగుబాటుతో ప్రారంభమైనమాట నిజమే. కాని మరుక్షణం నుంచీ దానికి ప్రజల ప్రత్యక్ష సహకారం లభించింది. ఆంగ్లేయపాలనకు వ్యతిరేకంగా నిలబడిన సంస్థానాధీశులు మొదలు సామాన్య రైతులవరకు అన్ని వర్గాల ప్రజల్నీ సిపాయిలు సమీకరించి, వారి ప్రత్యక్ష సహకారంతో దాదాపు రెండేండ్లు యుద్ధం చేశారు. కనుకనే దీన్ని స్వాతంత్ర్యప్రియు లందరూ జాతీయ విముక్తి పోరాటమని కొనియాడుతారు.

బ్రిటిష్ పాలకవర్గంలోకూడా కొందరు యీ విషయాన్ని అంగీకరించకుండా ఉండలేకపోయారు. ఉదాహరణకు సర్ రాబర్టు గార్డినర్ 1858 లో బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు పంపిన తన రహస్యనివేదికలో ఇలా తెలియజేశాడు:

> "భారతదేశపు తిరుగుబాటు రెండు లక్షణాలను కలిగియుంది. ఒకవైపు అది ప్రజలపోరాటం; రెండవవైపు సిపాయిల తిరుగుబాటు...ఈ రెండూ కలిసి ఒక సాంఘిక విప్లవంగా సంలీనమయాయి. కేవలం సిపాయిల పితూరీయే దానికి కారణమని వాదించడమంటే చిరకాలంగా ఆ దేశంలో కొనసాగుతూన్న దుష్పరిపాలనను మరుగుపరచడమే అవుతుంది."

జస్టిన్ మెకార్తీ అను ఆంగ్లచరిత్రకారుడిలా వ్రాశాడు:

> "అది కేవలం సిపాయిల తిరుగుబాటేకాదు. ఆంగ్లేయులు భారతదేశాన్ని ఆక్రమించుకున్నందుకు

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం: చారిత్రక ప్రాముఖ్యత

కంభంపాటి సత్యనారాయణ

భారతదేశ చరిత్రలో మొట్టమొదటిసారి బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదాన్ని పునాదులతోసహా కదల్చివేసిన మహాపోరాటమే 1857 నాటి ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం. ఆంగ్లేయ పాలకు లదివరకెన్నడూ అంత పెద్దయెత్తున వలస ప్రజలనుంచి సాయుధ ప్రతిఘటన నెదుర్కొనియుండలేదు. కొన్నాళ్లు ఆంగ్ల సామ్రాజ్యమే తుడిచిపెట్టుకు పోతుందా - అనిపించింది.

అది "సిపాయిల కలహము"నీ, స్వాతంత్ర్యసమరం కాదనీ అనేకమంది బ్రిటిష్ రచయితలు తమగ్రంథాల్లో వ్రాశారు. వాటి అనుకరణలే మన పాఠశాలల్లోకూడ మొన్న మొన్నటివరకు బోధింపబడేవి. "అది పూర్తిగా దేశభక్తిరహితమైన సిపాయిల పితూరీ" అన్నాడు, సర్ జాన్ సీలీ అను బ్రిటిష్ కన్సర్వేటివ్ రచయిత. "ప్రజలెవరూ దాన్ని బలపరచలేదు" అనికూడా అతడు అన్నాడు. ట్రెవెలిన్ అను లిబరల్ చరిత్రకారుడు "అదొక సిపాయిల పితూరీ; ప్రజల తిరుగుబాటు కాదు," అన్నాడు.

బ్రిటిష్ పాలకవర్గం యీ విధమైన నిర్వచనాలతో దీన్ని వక్రంగా చిత్రించడానికి కారణం తెలుసుకోడం కష్టమేమీ కాదు. కలహాలూ, పితూరీలూ కొన్ని స్వల్పకోర్కెలకోసం పరిమితస్థాయిలో మాత్రమే జరుగుతాయి. ప్రభుత్వాలను మార్చే ప్రసక్తి వాటికి లేదు. అందుచేత వాటికి రాజకీయ ప్రాముఖ్యత అంటూ ఉండదు. 1857 నాటి తిరుగుబాటు యిలాంటిదేనని చిత్రించడంద్వారా, వైరచయితలు దాని నిజ స్వభావాన్ని ప్రజల దృష్టినుంచి మరుగుపరచ దలచుకున్నారు.

పోరాట స్వభావం

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం సిపాయిల తిరుగుబాటుతో ప్రారంభమైనమాట నిజమే. కాని మరుక్షణం నుంచీ దానికి ప్రజల ప్రత్యక్ష సహకారం లభించింది. ఆంగ్లేయపాలనకు వ్యతిరేకంగా నిలబడిన సంస్థానాధీశులు మొదలు సామాన్య రైతులవరకు అన్ని వర్గాల ప్రజల్నీ సిపాయిలు సమీకరించి, వారి ప్రత్యక్ష సహకారంతో దాదాపు రెండేండ్లు యుద్ధం చేశారు. కనుకనే దీన్ని స్వాతంత్ర్యప్రియు లందరూ జాతీయ విముక్తి పోరాటమని కొనియాడుతారు.

బ్రిటిష్ పాలకవర్గంలోకూడా కొందరు యీ విషయాన్ని అంగీకరించకుండా ఉండలేకపోయారు. ఉదాహరణకు సర్ రాబర్టు గార్డినర్ 1858 లో బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు పంపిన తన రహస్యనివేదికలో ఇలా తెలియజేశాడు:

"భారతదేశపు తిరుగుబాటు రెండు లక్షణాలను కలిగియుంది. ఒకవైపు అది ప్రజలపోరాటం; రెండవవైపు సిపాయిల తిరుగుబాటు...ఈ రెండూ కలిసి ఒక సాంఘిక విప్లవంగా సంలీనమయ్యాయి. కేవలం సిపాయిల పితూరీయే దానికి కారణమని వాదించడమంటే చిరకాలంగా ఆ దేశంలో కొనసాగుతూన్న దుష్పరిపాలనను మరుగుపరచడమే అవుతుంది."

జస్టిన్ మెకార్తీ అను ఆంగ్లచరిత్రకారు డిలా వ్రాశాడు:

"అది కేవలం సిపాయిల తిరుగుబాటేకాదు. ఆంగ్లేయులు భారతదేశాన్ని ఆక్రమించుకున్నందుకు

సిపాయిలలో వ్యాపించిన అసంతృప్తి, దేశీయులందరిలో చెలరేగిన ద్వేషం, అన్ని మతాలవారిలో కలిగిన అసహ్యత - యివన్నీ కలిసి తిరుగుబాటు రూపంధరించాయి...తొవ్వుతూటాల విషయంలో వచ్చిన తగాదా ప్రేలుడుమందులోపడ్డ ఒక నెరుసు మాత్రమే. ఆ నెరుసు అప్పుడు పడియుండకపోతే, మరొక నెరుసైనా పడియుండేది."

(జస్టిన్ మెకార్తీ: 'హిస్టరీ ఆఫ్ అవర్ ఓన్ టైమ్స్': 3 వ సంపుటం)

ఆంగ్లేయుల కసాయిపాలనక్రింద వివిధ వర్గాల పరిస్థితి

ఎన్నో శతాబ్దాలనుంచి మన దేశంలోస్థిరపడిపోయిన ప్రాచీన సామాజిక వ్యవస్థను ఆంగ్లేయులు నాశనమొనర్చి, అన్నివర్గాల ప్రజల్నీ నిర్దాక్షిణ్యంగా కొల్లగొట్టుకొని, వారి మతవిశ్వాసాలనూ, ఆచార వ్యవహారాలనూ కాలరాయడంవల్ల ప్రజలలో అసంతృప్తి అంతకంతకు ఎక్కువై చివరకు తిరుగుబాటురూపం ధరించింది.

ఈస్టిండియా కంపెనీ రాకముందు మన దేశంలో వర్ణవ్యవస్థపై ఆధారపడ్డ స్వయంపోషక గ్రామీణ వ్యవస్థ చాలకాలంగా స్థిరపడిపోయి వుంది. అతిప్రాథమికమైన జీవితావసరాలను ఏ గ్రామాని కాగ్రామం సప్లయిచేయగలిగేటట్లు అన్నిగ్రామసంఘాలు చూచేవి. వ్యక్తులకు భూమిపై సొంత హక్కు ఉండేదికాదు; గ్రామంయొక్క ఉమ్మడి ఆస్తిగా భూమి పరిగణింపబడేది. చక్రవర్తులు తమ ఉద్యోగుల ద్వారా ప్రతి గ్రామంలో పండే పంటనుబట్టి కొంతభాగం పన్నుగా వసూలుచేసుకొనేవారు. ప్రతిసేద్యగానివద్ద కాకుండా, గ్రామమంతటినుంచి ఉమ్మడిగా వసూలుచేసే అధికారమే వారి కుండేది. అలా వసూలైనదానిలో కొంత భాగాన్ని తప్పనిసరిగా నీటిపారుదల వసతులకు వినియోగించేవారు. అది ఒక ముఖ్యమైన 'రాజధర్మం'గా పరిగణింపబడేది. రెండవ విషయం, గ్రామసంఘాలే గ్రామసమస్య లన్నిటినీ పరిష్కరిస్తూ, వ్యవసాయానికీ, చేతిపరిశ్రమలకూ మధ్య సమన్వయం కుదిర్చి, ఏ గ్రామాని కాగ్రామం స్వయంపోషకంగా ఉండేటట్లు చూచేవి. మూడవది, ప్రతిగ్రామంలోనూ కులాలనుబట్టి వృత్తులు నిర్ణయింపబడేవి; తత్ఫలితంగా వివిధవృత్తుల మధ్య పోటీ అంటూ ఉండేదికాదు. ప్రజల అవసరాలు ప్రాథమిక దశలో ఉండడంవల్ల యీ పద్ధతి కొంతవరకు ప్రయోజనకారిగానే ఉండేది.

అయితే, దీన్నిబట్టి గ్రామాల్లో దోపిడీ లేదని అర్థం కాదు. ప్రతి గ్రామం మీంద రాజప్రతినిధులు - ఫ్యూడల్ భూస్వాములు - నిరంకుశ పెత్తనం చెలాయించేవారు. ప్రతి గ్రామంలోను బ్రాహ్మణ పురోహితులు, క్షత్రియ గ్రామాధికారులు రైతుల, పారిశ్రామికుల శ్రమ ఫలితాన్ని దోచుకొనేవారు. మూఢనమ్మకాలు, సనాతన సాంప్రదాయాలు అనే సంకెళ్ళతో వారి మేధస్సులను బంధించేవారు. "హీన" కులస్తులు చేసిన నేరాలకు అమానుషమైన శిక్షలు విధించేవారు.

ఇదీ, క్లుప్తంగా ఆనాటి భారతదేశ ఫ్యూడలిజం యొక్క స్వరూపం.

హిందూ రాజుల, మహమ్మదీయ చక్రవర్తుల పరిపాలనలో రాజ్యాంగ మార్పులెన్ని సంభవించినప్పటికీ యీ సామాజిక వ్యవస్థ విచ్ఛిన్నం కాకుండా నిలబడి వుంది. మొగలాయి చక్రవర్తులు యుద్ధాల ద్వారా మన దేశాన్ని స్వాధీనపర్చుకున్నప్పటికీ, దేశ సంపదను వారు బయటికి తరలించలేదు. పన్నులు, కప్పాల రూపంలో పిండుకోగలిగినంత ధనం పిండుకొనేవారు; అనుభవించగలిగినవంతా అనుభవించేవారు; మిగతా ధనాన్ని పబ్లిక్ వర్క్స్ తదితర ప్రజోపయోగ కార్యాలకు ఖర్చుపెట్టేవారు. పట్టణాలలో చేతి పరిశ్రమల మీద తయారైన విలాస వస్తువులు రాజభవనాలకు చేరేవి; ఆ విధంగా వాటికి మార్కెట్ లభించేది. అదనపు సరకులు విదేశాలకు ఎగుమతి చేయబడేవి.

పారిశ్రామికుల హీనస్థితి

కాని ఈస్టిండియా కంపెనీ హయాంలో -ముఖ్యంగా రాజ్యాంగాధికారం వారి వశమైనతర్వాత - యీ పరిస్థితి పూర్తిగా తలక్రిందులైంది. కంపెనీ అధికారులు మొదటిదశలో ప్రపంచ ప్రఖ్యాతివహించిన మన పారిశ్రామిక సరకులను కారుచౌకగా కొని తమ దేశానికి ఎగుమతిచేసేవారు. చౌకగా అమ్మనివారికి జుల్మానాలు, జైలుశిక్షలు విధించేవారు; అడవిజంతువుల్ని వేటాడినట్లు వేటాడేవారు. రెండవదశలో వారు మన దేశంనుంచి విస్తారంగా ముడిసరకులను తీసుకుపోయి, వాటితో చౌకగా యంత్రశక్తి సహాయంతో సరకులు తయారుచేసి, వాటిని మనదేశంమీద రుద్దేవారు. దీనివల్ల మనదేశంలో అనేకశతాబ్దాలనుంచి ఉచ్ఛస్థితిలోవున్న చేతిపరిశ్రమలు విదేశపోటీని తట్టుకోలేక సర్వనాశనమయాయి; లక్షలాది పారిశ్రామికులు వృత్తులను కోల్పోయారు; ఏటా కోట్లకొద్దీ రూపా

యలు లండన్ బ్యాంకులకు ధారావాహినిగా ప్రవహించాయి. ఈస్టిండియా కంపెనీ విధానాన్ని అతి నిశితంగా ఖండించిన కారల్ మార్క్స్, భారతదేశ పారిశ్రామికులు "ఐహిక ప్రపంచం నుంచి విముక్తి చెందారు" అని వ్యాఖ్యానించారు.

వర్తకుల అధోగతి

పారిశ్రామికులవలెనే వర్తకులుకూడా అధోగతి పాలయ్యారు. ఈస్టిండియా కంపెనీ హయాంలో వాణిజ్యమంతా ఇంగ్లీషు వర్తకుల గుత్తాధిపత్యంక్రింద ఉండేది. వర్తకులెవరూ సరాసరి ఉత్పత్తిదార్లవద్ద సరకులు కొనుక్కోకూడదు; కంపెనీ ఏజెంట్లవద్దనే విపరీతధరలు చెల్లించి కొనుక్కోవాలి. ఏవ్యక్తీ కంపెనీ ఏజంట్లకుతప్ప యితరులకు సరకులను అమ్మరాదు; యితరుల వద్ద కొనరాదు. ఈ నిబంధనలను ఉల్లంఘించినవారు కొరడాదెబ్బలకు, జుల్మానాలకు, జైలుశిక్షలకు సిద్ధం కావాలి. అంతేకాదు; ఒక ప్రాంతంనుంచి మరో ప్రాంతానికి సరకులను రవాణా చేసేటప్పుడు చౌకీ పన్నుల రూపంలో విపరీతమైన మొత్తాలను చెల్లించుకోవాలి. కంపెనీ ఏజంట్లుమాత్రం ఒక్క దమ్మిడీ చెల్లించనక్కర్లేదు. వీటన్నిటికీతోడు, కంపెనీ గుమాస్తాలుకూడా సొంత వ్యాపారంలో ప్రవేశించి, దేశీయ వర్తకుల్ని వెయ్యివిధాల కొల్లగొట్టుకొనేవారు. ఇట్టి పద్ధతులవల్ల, పేరు ప్రఖ్యాతులుగల వర్తకు లనేకమంది దివాళాతీసి, ఈస్టిండియా కంపెనీకి దళారులుగా పనిచేయవలసినగతి పట్టింది. ఈ సందర్భంలో శ్రీ ఆర్. కె. ముఖర్జీ యిలా వ్రాశారు:

"భారతీయ వర్తక పెట్టుబడిదార్లు ఐశ్వర్యవంతులుగాను, పలుకుబడిగలవారుగాను వృద్ధిచెందే రోజులు గతించాయి. ఈ వర్గం యింగ్లీషువారికీ, భారతదేశ పారిశ్రామికులు - రైతులకూ మధ్య చిన్న దళారులుగా మాత్రమే తమ అస్తిత్వాన్ని నిలబెట్టుకొన వీలయింది. ఈ విధంగా కంపెనీ, కంపెనీ గుమాస్తాలు భారతదేశాన్ని స్వతంత్ర పెట్టుబడిదారీమార్గంలో అభివృద్ధిచెందనీయకుండా ఆటంకపరిచారు. ఆంగ్లేయులక్రింద గుమాస్తాలుగా, 'బనియాలు'గా పనిచేసే యీ 'కొలోనియల్ వర్తక పెట్టుబడిదార్ల' వర్గం బ్రిటిష్ వర్తక పెట్టుబడిదార్లవర్గంనుంచి ఉద్భవించింది." (ఆర్. కె. ముఖర్జీ: "ఈస్టిండియా కంపెనీయొక్క అభివృద్ధి, పతనం" పేజీ 181).

రైతుల దుస్థితి

ఇక రైతుల విషయం చూదాం. ఈస్టిండియా కంపెనీ గ్రామ సంఘాల యాజమాన్యం క్రింద ఉన్న ఉమ్మడి భూములను వ్యక్తుల సొంత ఆస్తిగా మార్చివేసి, ప్రతి వ్యక్తినుంచీ యకరానికింత రేటు అని (పూర్వంవలె పంటలో యింత భాగం అని కాకుండా) వసూలు చేయడం ప్రారంభించింది. పండినా ఎండినా సేద్యగాడు ఆ రేటు ప్రకారం పన్ను చెల్లించుకోవాలి; చెల్లించుకోలేకపోతే, భూమిని వదులుకోవాలి. ఈ విధంగా బ్రిటిష్‌వారు మొట్టమొదటిసారిగా తమ స్వార్థంకొరకు వ్యక్తులకు భూమిపై యాజమాన్యపు హక్కు యిచ్చి ఒక విధమైన సామాజిక విప్లవాన్ని తీసుకొచ్చారు. రైతాంగాన్ని పీల్చి పిప్పిచేయటానికి దాన్ని ఉపయోగించుకున్నారు. దాన్ని ప్రాతిపదికగా తీసుకొని, వివిధ రకాలయిన భూమిపన్ను పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టారు. (పెర్మనెంట్ సెటిల్మెంటు, తాత్కాలిక సెటిల్మెంటు, రైత్వారీ సెటిల్మెంటు). వాటివల్ల విపరీతమైన ఆదాయం లభించింది. ఉదాహరణకు బెంగాల్లో ఈస్టిండియా కంపెనీ కొత్తగా పన్ను వసూలు చేసే అధికారాన్ని సంపాదించిన తర్వాత (1766 లో) 14,70,000 పౌనులు వసూలయితే, 1793 నాటికి - అంటే పెర్మనెంటు సెటిల్మెంటు వచ్చేనాటికి-30,91,000 పౌనులయింది. 1800 నాటికి 42,00,000 పౌనులు, 1857 నాటికి 1,53,00,000 పౌనులు అయింది. ఈ రివెన్యూలో ఒక్క దమ్మిడీ కూడా వ్యవసాయాభివృద్ధికి వినియోగింపబడలేదు; అదంతా ప్రతియేడు వస్తురూపంలో ఇంగ్లండుకు తరలింపబడేది.

ఇక తాత్కాలిక సెటిల్మెంటు అమలుజరిగిన ఉత్తర హిందూస్థాన్‌లో కూడా పరిస్థితి యింతే. అక్కడ థాంప్సన్ ప్రవేశపెట్టిన ల్యాండ్ రివెన్యూ పద్ధతి జమీందార్లనూ రైతులనూ కూడ కలవరపెట్టిందనీ, ఏ రాష్ట్రంలోనూ జరగనంత ఉధృతంగా అయోధ్య రాష్ట్రంలో తిరుగుబాటు జరగడానికి కారణ మిదేననీ కర్నల్ మాలిసన్ తన 'భారతీయ సిపాయిల పితూరీ' అనే గ్రంథంలో తెలియజేశాడు. అయోధ్య రాష్ట్రంలో పన్నులు చెల్లించలేని రైతుల్ని రివెన్యూ ఉద్యోగులు మండుటెండల్లో నిలబెట్టేవారనీ, తమ బిడ్డల్ని అమ్ముకొని పన్ను చెల్లించేటట్లు ఒత్తిడిచేసేవారనీ, రైతులు యీ బాధలుపడలేక గ్రామాలను విడిచిపెట్టి పారిపోయేవారనీ, అలాంటివారిని సైనికులు

వెనక్కు తీసుకొచ్చి చిత్రహింసలకు గురిచేసేవారనీ బ్రిటిష్ పార్లమెంటు సభ్యులే ఆక్షేపణ తెలిపారు.

దక్షిణ భారతదేశంలో ప్రవేశపెట్టిన రైత్వారీ సెటిల్మెంటుకూడా పైవాటికేమీ తీసిపోదు. మద్రాసు రాజధానిలో ల్యాండ్ రివెన్యూ 1778 లో 4,94,208 పౌనులు వసూలయితే, 1792 నాటికి అది 7,42,760 పౌనులు అయింది; 1798 కి 8,56,666 పౌనులు, 1801 నాటికి 10,95,972 పౌనులు అయింది. భూమిపన్నును వసూలుచేయడానికి "ప్రతి బ్రిటిష్ రాష్ట్రంలోనూ చిత్రహింస అనేది ఏదో ఒక రూపంలో ఉందనడంలో ఎట్టి సందేహం లేదు" అని గవర్నరు జనరల్ డల్హౌసీయే 1855 లో అంగీకరించాడు. మద్రాసు రాజధానిలో ఆనాడు రైతులపై అమలుజరపబడిన చిత్రహింసలను వర్ణిస్తూ ముగ్గురు బ్రిటిష్ విచారణకర్తలు ఒక సుదీర్ఘ నివేదికను సమర్పించారు.

మొత్తంమీద యింగ్లీషువారు రైతులనుండి భూమి పన్నును వసూలుచేయడానికి వేర్వేరు ప్రాంతాల్లో వేర్వేరు పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టినప్పటికీ, వాటి ప్రధాన లక్ష్యం రైతుల్ని దోచుకొని ధనం ఆర్జించడం. ఈ విధానం కరువుకాటకాలకు దారితీసి, కోట్లసంఖ్యలో ప్రజల మరణానికి కారణమైంది.

సంస్థానాధీశుల పాట్లు

భారతదేశంలో ఆంగ్లేయులు కాలూనడానికి అవకాశ మిచ్చి, కోట్లాది ధనాన్ని కొల్లగొట్టుకోడానికి వీలుకలిగించిన సంస్థానాధీశుల్ని సైతం వారు విడిచిపెట్టలేదు.) వారి అస్తిత్వానికే భంగం కలిగించారు. ఈస్టిండియా కంపెనీ భారత సంస్థానాధీశులయెడ అవలంబించిన విధానాన్ని కారల్ మార్క్స్ 1853 లో యిలా వర్ణించారు:

"బ్రిటిష్ దురాక్రమణదార్లెప్పుడైతే భారతదేశంలో అడుగుపెట్టి అధికారం చెలాయించ పూనుకున్నారో, అప్పుడే సంస్థానాధీశుల పెత్తనాన్ని బలప్రయోగంద్వారా లేక కుట్రలద్వారా నిర్మూలించడం తప్ప మరోమార్గం వారికి లేకపోయింది. పూర్వం రోమన్ చక్రవర్తులు తమ మిత్రుల విషయంలో ఏ విధాన మవలంబించారో ఆ విధానాన్నే వీరు సంస్థానాధీశులయెడ అవలంబించారు. ఒక ఆంగ్ల రచయిత వ్రాసినట్లు, మాంసం కొరకు ఎద్దును మేపేవిధంగా మిత్రుల్ని తెగమేపి, చివరకు వారిని స్వాహాచేసే పద్ధతి యిది. ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రాచీన రోమన్ చక్రవర్తుల మాదిరిగా, తమకు సహాయంచేసే మిత్రుల్ని సంపాదించుకొని, ఆ తర్వాత ఘాజ్జి ఆలీ కనిపెట్టిన ఆధునిక పద్ధతిలో వారిని ఉరితీస్తున్నారు. సంస్థానాధీశులు ఈస్టిండియా కంపెనీతో చేసుకున్న ఒప్పందాలను అమలుజరపడానికి వారివద్దనే విపరీతమైన వడ్డీరేట్లకు ఋణాలు చేయవలసి వచ్చింది. వారి చిక్కులు ఉచ్ఛస్థాయికి చేరుకోగానే, ఋణదాతలు పాషాణహృదయులై 'శిలను బిగించేవారు'. అలాంటప్పుడు సంస్థానాధీశులు మర్యాదగా ఈస్టిండియా కంపెనీకి తమ సంస్థానాలను స్వాధీనమైనా చేయాలి; యుద్ధానికైనా తయారుకావాలి. తమ రాజ్యాలను అపహరించినవారు ప్రసాదించే ఫించన్లతోనైనా సంతృప్తిపడాలి; 'ద్రోహులు' అనే పేరుతెచ్చుకొని సింహాసనాలనుంచైనా వైదొలగాలి. ఈ రోజున సంస్థానాధీశుల క్రింద 6,99,965 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణం, 5,29,41,263 జనాభాగల ప్రదేశం ఉంది. వీరు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి మిత్రులుగా పరిగణింపబడే స్థితికూడా నేడు లేదు. సైన్య సహకారం, రక్షణ మొదలైన రూపాల్లో అనేక షరతులకు కట్టుబడియుండవలసిన పరాధీన రాజ్యాలుగా యీ సంస్థానాలు తయారయాయి. ఇట్టి పద్ధతులవల్ల సంస్థానాధీశులు ఆత్మరక్షణ చేసుకోడానికిగాని, యితర సంస్థానాలతో దౌత్య సంబంధా లుంచుకోడానికిగాని, తమలో తాము స్వతంత్రంగా తగాదాలను పరిష్కరించుకోడానికిగాని హక్కు లేకుండాపోయింది. ప్రతి సంస్థానాధీశుడు నగదురూపంలోగాని, సైన్యాలరూపంలోగాని కప్పం చెల్లించితీరాలి. ఇలాంటి సంస్థానాలను కలిపివేసుకోడం మంచిదా కాదా- అనేది యీ రోజున ఒక వివాదగ్రస్త సమస్యగా తయారైంది. అలా కలిపివేసుకోడం మహాపచారమని సంస్కరణవాదులూ, అవసరమేనని వర్తక ప్రముఖులూ వాదించుకొంటున్నారు. నా అభిప్రాయంలో యిది పూర్తిగా అపసవ్యమైన ప్రశ్న. స్వదేశ సంస్థానాలెప్పుడైతే కంపెనీతో సైన్య సహకార పద్ధతిపై లేదా రక్షణ కొరకు ఒప్పందాలు కుదుర్చుకున్నాయో, ఆ క్షణంనుంచే అవి తమ అస్తిత్వాన్ని యించుమించు కోల్పోయాయి." (కారల్ మార్క్స్: 'న్యూయార్క్ డెయిలీ ట్రిబ్యూన్' పత్రికకు వ్రాసిన వ్యాసం : 12-7-1853).

మార్క్స్ పైవాక్యాలు వ్రాసిన తర్వాత పరిస్థితులు మరింత తీవ్రరూపం దాల్చాయి. రాజ్యాలను కోల్పో

యిన సంస్థానాధీశులు పింఛన్లనుసైతం పొందడానికి నోచుకోలేదు. కొడుకులులేని సంస్థానాధీశులకు దత్తతాధికారం నిరాకరింపబడింది. వారి రాజ్యాలన్నిటినీ యింగ్లీషువారు తమ తాత ముత్తాతల ఆస్తి మాదిరిగా కాజేశారు; వారి దత్తపుత్రులకు పింఛన్లను నిరాకరించారు. 1857 తిరుగుబాటుకు నాయకత్వం వహించినవారిలో ముఖ్యులంతా యింగ్లీషు దొరతనం చేత ఏదో ఒకవిధంగా పరాభవింపబడ్డవారే.

ఉదాహరణకు, నానాసాహేబు మహారాష్ట్రరాజు బాజీరావుకు దత్తపుత్రుడు. ఇంగ్లీషువారు బాజీరావు మరణానంతరం నానాసాహేబుకు పింఛను యివ్వడం (రు. 8 లక్షలు) ఆపివేశారు. ఝాన్సీలక్ష్మీబాయి భర్త గంగాధరరావు యీస్టిండియా కంపెనీ తరఫున యుద్ధం చేసి, కాల్పినగరాన్ని కాపాడిన ఆంగ్లేయ భక్తుడు. అతడు తన్ను తాను 'ఫద్వీబాద్‌షా జమూజా ఇంగ్లిస్తాన్' (ఘనతవహించిన యింగ్లండ్ చక్రవర్తిక్రింద సామంతుణ్ణి) అని సగర్వంగా పిలుచుకొనేవాడు. అట్టివాని సంస్థానాన్ని యింగ్లీషువారు నిర్దాక్షిణ్యంగా కలిపివేసుకొని, గంగాధరరావు దత్తపుత్రునికి వారసత్వపు హక్కు లేకుండా చేశారు. ఇలాగే, అదివరకెప్పుడూ యీస్టిండియా కంపెనీ ఆజ్ఞలను జవదాటి యెరుగని అయోధ్య నవాబు దుష్పరిపాలకుడుగా వ్యవహరిస్తున్నాడనే సాకుతో (తాము సత్పరిపాలకులైనట్లు) అతని సంస్థానాన్ని గుటకాయస్వాహా చేశారు. ఈ విధంగా బ్రిటిష్ పాలకులు చిరకాలంనుంచీ తమకు విధేయులుగా ఉంటున్న సంస్థానాధీశుల్ని సింహాసనభ్రష్టుల నొనర్చి, వారి కివ్వవలసిన పింఛన్లను సైతం ఎగవేసి పరాభవించడంవల్ల వారిలో ఓరిమి నశించింది; ప్రతీకారవాంఛ తలఎత్తింది. అన్ని వర్గాల్లోవలెనే వారిలో కూడా తిరుగుబాటుభావాలు వ్యాప్తిచెందాయి. అవి చివరకు 1857 లో కార్యరూపం ధరించాయి.

సంస్థానాధీశులవలెనే జమీందార్లు, జాగీర్దార్లు, తాలూక్‌దార్లు మొదలైన ఫ్యూడల్ వర్గాలుకూడా ఇంగ్లీషు దొరతనం ప్రవేశపెట్టిన పన్నుల విధానంవల్ల తీవ్రంగా అసంతృప్తి చెందారు. ఇక్కడ మనం పాత జమీందార్లకూ, కొత్త జమీందార్లకూ గల వ్యత్యాసాన్ని గమనించకపోతే, ఆనాటి వాస్తవ పరిస్థితి అర్థం కాదు. బెంగాల్లో ఆంగ్లేయులు ప్రవేశపెట్టిన ల్యాండ్ రివెన్యూ పద్ధతివల్ల ప్రజలంటే సానుభూతిగల పాత జమీందార్లెందరో అధోగతిపాలయారు. ఉదాహరణకు ఏటా 1,40,000 పౌనుల పేష్కసు చెల్లించవలసిన దినాజ్‌పూర్ జమీందార్లు ఇంగ్లీషువారికి బాకీ పడ్డందుకు జైళ్లలో నిర్బంధింపబడ్డారు. 3,50,000 పౌనుల పేష్కసు చెల్లించే బర్ద్వాన్ జమీందారు మరణానంతరం అతని భార్య కంపెనీకి కొంత సొమ్ము బాకీ పడ్డందువల్ల వారు బ్రిజ్ కిశోర్ అను వత్తిన్ని తమ ఏజంటుగా నియమించి, అతనిద్వారా శిస్తు వసూళ్లకు పూనుకున్నారు. కాని రాణి అతనికి సీలును ఒప్పగించడానికి నిరాకరించింది. కంపెనీ అధికారులామెను లోబరచుకోడానికి ఆమె మైనరు కొడుకు తేజ్ సింగును అపహరించారు. రాణి నాలుగురోజులు దుఃఖ సముద్రంలో మునిగి, చివరకు కంపెనీ ఏజంటుకు ఎస్టేటు సీలును ఒప్పగించింది. ఇలాగే, ఏటా 2,60,000 పౌనుల పేష్కసు చెల్లించే రాజషాహి రాణి ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వానికి కొంత పేష్కసు బాకీ పడ్డందువల్ల ఆమె యిల్లు సైనికులచే ముట్టడింపబడింది. ఇంట్లో లభించిన యావత్తుధనాన్నీ, సొంత ఖర్చులకైనా మిగల్చక లాక్కుపోయారు. మొత్తం రు. 22,58,674 ఆ విధంగా కొల్లగొట్టుకున్నారు. ఆమె డైరెక్టర్ల కౌన్సిల్‌కి వ్రాసుకున్న అప్పీలులో యిలా తెలియజేసింది:

"నేనొక పాత జమీందారిణిని. రైతుల బాధలు చూడలేక, నేనే ఎస్టేటునుంచి శిస్తును వసూలుచేసే బాధ్యతను తీసుకున్నాను. కాని తీరా చూసేసరికి, శిస్తుకు సరిపడ్డా పంటలుపండవని తెలుసుకున్నాను. భద్రానదిగట్లు తెగిపోయి, పొలాలన్నీ జలమయమవడంవల్ల పంటలు ధ్వంసమయాయి. నేను జమీందారిణిని గనుక, రైతుల్ని కాపాడవలసిన ధర్మం నామీద ఉంది. రైతులందర్నీ కొన్ని వాయిదాల్లో బకాయి చెల్లించవలసిందని నేను చెప్పాను. అదేవిధంగా నాకుకూడ కొంత వ్యవధి యివ్వవలసిందని కంపెనీ అధికారుల్ని కోరాను. కాని నా మాటను వారు నమ్మలేదు...."

తర్వాత కంపెనీ ఉద్యోగులు తన యింటి నెలా దోచుకున్నారో రాణీ భవానీ తన జాబులో తెలియజేసింది.

ఇట్టి జమీందారీ లన్నిటినీ ప్రభుత్వం వశపరచుకొని, తమ గులాములుగా వ్యవహరించేవారికి స్వాధీనపర్చడంవల్ల పాత జమీందార్లు అసంతృప్తి చెందడంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

23,000 గ్రామాలుగల అయోధ్య రాష్ట్రాన్ని ఇంగ్లీషువారు కలిపివేసుకొని, నూతన ల్యాండ్ రివెన్యూ పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టడంతో, వేలాది తాలూక్‌దార్లలో అసంతృప్తిజ్వాలలు అలముకొన్నాయి.

మద్రాసు రాజధానిలో రైత్వారీ పద్ధతిని ప్రవేశ పెట్టేందుకు బ్రిటిషు వారు అనేక జమీందారీలను వశపరచుకొని కొత్తవారికి అమ్మివేయడం, బాకీలు చెల్లించలేనివారి ఎస్టేట్లను కలిపివేసుకోడం చేశారు. ఉదాహరణకు, గుంటూరు జిల్లాలో ఏటా 60,000 పౌనుల ల్యాండ్ రివెన్యూ చెల్లించే వాసిరెడ్డివారి ఎస్టేటును 600 పౌనులకు అమ్మివేశారు; 3000 పౌనులు చెల్లించే నిడదవోలు ఎస్టేటును 1200 పౌనులకు అమ్మివేశారు; 1000 పౌనులు చెల్లించే కొలుకొండ ఎస్టేటును 10 పౌనులకు అమ్మివేశారు. విజయనగరం, పర్లాకిమిడి, గుంసూరు, పోలవరం మొదలైన అనేక ఎస్టేట్లను ప్రభుత్వం యిలా వశపరచుకోడమో, వశపరచుకోడానికి ప్రయత్నించడమో చేసింది.

ఇట్టి జమీందార్లు ఈస్టిండియా కంపెనీ కెదురు తిరిగి, ప్రభుత్వ సేనలతో ప్రత్యక్షంగా పోరాడిన ఉదంతాలుకూడా ఉన్నాయి. తెలుగుదేశంలోనే, విజయనగరంరాజా బకాయి చెల్లించకుండా, జిల్లాను విడిచి వెళ్ళిపోవాలనే ఉత్తర్వును ధిక్కరించి, 4000 మంది సిపాయిల సహాయంతో పద్మనాభం అనే గ్రామంవద్ద యింగ్లీషువారి సేనలతో యుద్ధంచేసి మరణించాడు (1794, జూలై 10). గంజాంజిల్లాలోని గుంసూరు, జలంత్రా, పర్లాకిమిడి, టెక్కలి మొదలైన జమీందారీలను వశపరచుకోడానికి ప్రభుత్వం చేసిన ప్రయత్నాలను భగ్నం చేసేందుకు వాటి జమీందార్లు గెరిల్లా పోరాటాలను నడిపారు.

జాతీయ విముక్తి పోరాటం

ఈ విధంగా భారతదేశంలో బ్రిటిష్‌పాలన అన్ని వర్గాల ప్రజల్నీ కోపోద్రిక్తుల నొనర్చింది. అగ్నిలో ఆజ్యం పోసినట్లు, తరతరాలుగా భారత ప్రజలెంతో పవిత్రంగా ఎంచుకొనే మత సాంప్రదాయాలను కాలరాచి, క్రైస్తవమతాన్ని బలవంతంగా ప్రవేశపెట్టడానికి పూనుకోడంతో, పెషావరునుంచి కలకత్తావరకు ప్రజల అసంతృప్తి దావానలం మాదిరిగా వ్యాపించింది; బ్రహ్మాండమైన జాతీయ విముక్తిపోరాటంగా అది రూపొందింది. హిందువులు - మహమ్మదీయులు, స్త్రీలు - పురుషులు, రైతులు - జమీందార్లు, వర్తకులు - పారిశ్రామికులు అంతా యీ మహాసమరంలో పాల్గొన్నారు.

బెనారస్ జిల్లా ప్రజలు ఇంగ్లీషువారిచే నియమింపబడ్డ కొత్త జమీందార్లను తరిమివేసి, పాతవారికి అధికారమిచ్చారు. అలహాబాద్ జిల్లాలో తాలూక్‌దార్లు మహమ్మదీయులు; రైతులు హిందువులు. అయినా జిల్లాలోని ప్రతిగ్రామం తిరుగుబాటులో పాల్గొంది. అలహాబాద్ సైన్యాధికారి జనరల్ నీల్ వర్తకులలో అధికసంఖ్యాకులు "మనకు వ్యతిరేకంగా ప్రత్యక్ష పోరాటంలో పాల్గొన్నారు" అని తెలియజేశాడు. అయోధ్యరాష్ట్రంలో బషీర్‌గంజ్ అనే కేంద్రాన్ని వశపరచుకున్న తిరుగుబాటుదార్లలో అధికసంఖ్యాకులు జమీందార్లు. లక్నోవద్దనున్న నవాబ్‌గంజ్‌ని స్వాధీనమొనర్చుకోడానికి జమీందార్లు ప్రదర్శించిన ధైర్యసాహసాలు ఇంగ్లీషు అధికార్లనుసైతం ఆశ్చర్యపరిచాయి. హోప్‌గ్రాంట్ అను యింగ్లీషు జనరల్ ఆ పోరాటాన్ని గురించి యిలా చెప్పాడు :

"భారతదేశంలో నేననేకమంది ధైర్యవంతుల్ని చూచాను. విజయమో వీరస్వర్గమో అంటూ పోరాడిన వారిని చాలమందిని చూచాను. కాని యీ జమీందార్ల అద్భుతచర్యలను మించిన చర్యల నెన్నడూ నేను చూచియుండలేదు." (హోప్‌గ్రాంటు : 'సిపాయిల యుద్ధ గాథలు' - పేజీ 292).

సంస్థానాధీశుల్లో ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి, నానాసాహెబు, కుమార్‌సింగ్ మొదలైనవారు, తాంతియాతోపే వంటి గెరిల్లా నాయకులు యుద్ధరంగాల్లో ప్రదర్శించిన అసమానమైన ధైర్యసాహసాలు యావద్భారతదేశంలోని స్త్రీ పురుషుల్నీ పులకితులొనర్చక మానవు.

ఇక సామాన్యప్రజలు ప్రదర్శించిన చొరవ, పోరాటదీక్ష వర్ణనాతీతం. కొందరు సంస్థానాధీశులు తమతో కలియనిచోట్ల ప్రజలు వారి ఆజ్ఞలను ధిక్కరించి తిరుగుబాటుచేసిన సందర్భాలున్నాయి (గ్వాలియర్, ఇండోర్, కిర్వీ). తిరుగుబాటు జరిగిన ప్రతిచోటా ప్రజలు సిపాయిలకు అండదండలుగాఉండి సర్వవిధాల సహాయంచేశారు. తిరుగుబాటుయొక్క చివరిదశలో (1858) కూడా, బ్రిటిష్‌వారి అధీనం క్రింద ఉన్న అయోధ్యరాష్ట్రాన్ని తిరిగి వశపరచుకోడానికి సిపాయిలు యుద్ధం సాగిస్తూన్నప్పుడు, ప్రజలు వారికి "గంటగంటకూ శత్రువును గురించిన సమాచార మందజేసేవా" రని ఛార్లెస్ బాల్ తన గ్రంథంలో పేర్కొన్నాడు ('భారతీయ పితూరీ చరిత్ర' రెండవ సంపుటం; పేజీ 572).

డాక్టర్ డఫ్ అను ఆంగ్లరచయిత 1857 తిరుగుబాటును వర్ణిస్తూ యిలా వ్రాశాడు :

"అదొక బ్రహ్మాండమైన విప్లవం; కేవలం సైనిక తిరుగుబాటే కాదు...అనేకసార్లు మనం శత్రువును తరిమివేశాం; చెల్లాచెదరొనర్చాం; ఆయుధాలను వశపరచుకొన్నాం. కాని సిపాయిలు ఎన్నిసార్లు దెబ్బతిన్నప్పటికీ, మళ్ళీ మనమీదికి దుముకుతున్నారు; మళ్ళీ యుద్ధం చేయడానికి సన్నద్ధమవుతున్నారు. ఒక నగరాన్ని మనం స్వాధీనమొనర్చుకున్న మరుక్షణంలో మరొకనగరం ప్రమాదానికి లోనవుతోంది." (డాక్టరు డఫ్ : 'భారతీయ తిరుగుబాటు'— పేజీ 241)

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామంయొక్క స్వరూపస్వభావాలను వినాయక దామోదర్ సావర్కార్ ఎంతో చక్కగా వర్ణించారు. ఆయన యిలా వ్రాశారు :

"హిందుస్థాన్ ఆనాడు ఒక సజీవమైన అగ్నిపర్వతం మాదిరిగా ఉంది. శంకరుని త్రినేత్రం వలె మహోగ్రరూపం దాల్చింది; చివరకు అగ్నిపర్వతం బ్రద్దలైంది. దాని అంతర్భాగంలో ఉన్న లావా కట్టలుతెగి ప్రవహించింది. రకరకాలైన ప్రేలుడు పదార్థాలన్నీ అతి ప్రమాదకరంగా కలిశాయి. స్వాతంత్ర్యపిపాస అనే నిప్పు వచ్చి దానిమీద పడింది..." (వి. డి. సావర్కార్ : 'భారతస్వాతంత్ర్య సంగ్రామం' పేజీ 99).

పోరాటంలో సిపాయిల నాయకత్వం

1857 తిరుగుబాటుకు నాయకత్వం వహించినది సిపాయిలు.

ఈస్టిండియా కంపెనీ హయాంలో 19 వ శతాబ్దమంతటా సిపాయిలు వేర్వేరు రాష్ట్రాలలో వేర్వేరు కారణాలవల్ల స్థానిక తిరుగుబాట్లు అనేకం చేశారు. హిందూ సిపాయిలు బొట్టు పెట్టుకోరాదనీ, చెవులకు కమ్మలు ధరించరాదనీ యింగ్లీషు సైనికాధికారులు విధించిన ఆంక్షలకు వ్యతిరేకంగా 1806 లో వెల్లూరు సిపాయిలు తిరుగబడ్డారు; తమ సైన్యాధికారిని హత్య చేశారు. ఆ సంవత్సరమే కొందరు సిపాయిలు తలపాగాలకు బదులు టోపీలు ధరించాలన్న ఉత్తర్వును ధిక్కరించినందుకు నలుగురు కాల్చి చంపబడ్డారు. బెంగాల్ సిపాయిలలో జీతభత్యాలు, సెలవులు, ప్రమోషన్లు తదితర సౌకర్యాల విషయమై అసంతృప్తి చాలా ఉండేది. చివరకు 1824 లో అధికారులు బ్యారక్‌పూర్ పటాలాన్ని బర్మాయుద్ధంలో పోరాడేందుకు బలవంతంగా తీసుకువెళ్ళబోతే, సిపాయిలు తిరుగబడ్డారు. పటాలాన్నంతటినీ అధికారులు కాల్చి చంపడమో, ఉరితీయడమో చేశారు. 1840 లో చైనా నల్లమందు యుద్ధంలో పాల్గొనేందుకు సిద్ధంచేయబడిన రెండుపటాలాలు ఓడయెక్కడానికి నిరాకరించాయి. 1844 లో సింధురాష్ట్రంలోని బెంగాలీ సిపాయిలు జీతభత్యాల సమస్యపై తిరుగబడ్డారు. 1849-50 లో పంజాబ్‌లోని బెంగాలీపటాలాలు తిరుగబడ్డాయి. హైద్రాబాద్ సంస్థానంలో 1806, 1812, 1827 లో నైజాం పటాలాలు తిరుగబడ్డాయి. 1855 లో బోలారం పటాలం తిరుగబడింది.

ఈ విధంగా, సిపాయిలు బ్రిటిష్ పాలకులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడే సాంప్రదాయం చాలకాలం నుంచీ ఉంది. జాతీయ సాంప్రదాయాలకు, మత విశ్వాసాలకు విరుద్ధమైన మార్గాలను ఇంగ్లీషు దొరతనం చేపట్టడంవల్ల వారిలో మరింత అసంతృప్తి కలిగింది. సైన్యాధికారులు హిందూ-మహమ్మదీయ మతాలను న్యూనపరుస్తూ, వారి దేవుళ్ళనూ దేవతలనూ దూషిస్తూ, క్రైస్తవమతంలో చేరే సిపాయిలకు ప్రమోషన్లివ్వడం సాగించేసరికి సిపాయిలు కోపోద్రిక్తులవడంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

పరిస్థితులు లిలా ఉండగా, కొవ్వు తూటాల ఉదంతం ప్రేలుడు మందులో నిప్పురవ్వ మాదిరిగా పనిచేసింది.) ఆంగ్లేయులిక హిందూ మహమ్మదీయ మతాలను సమూలంగా నాశనమొనర్చ దలచుకున్నట్లు సిపాయిలందరూ భావించారు. 1857 జనవరి లగాయతు ఉత్తర భాగతదేశ మంతటా రహస్య సమావేశాలు జరుపుకొని, కొవ్వు తూటాలను ఉపయోగించ కూడదని శపథాలు చేశారు. ఈ సమస్యపై మార్చి 29 వ తేదీన బ్యారక్‌పూర్ సిపాయిల సమక్షంలో ఒక బ్రిటిష్ సైన్యాధికారిని హత్యచేసి యిద్దరిని గాయపరచిన మంగళ్‌పాండ్యాను భారతీయ సిపాయిలు మార్గదర్శిగా పరిగణించారు.

బ్రిటిష్ సైన్యాధికారుల క్రింద బ్రిటిష్ పద్ధతులలో శిక్షణ పొందిన సాయుధ సైనికులే సహజంగా అందరికంటె ఎక్కువ చొరవతో పోరాడగల శక్తివంతులు. చపాతీల ద్వారా వేలాది గ్రామాలకు రహస్యంగా విప్లవ సందేశ మందచేసినది సిపాయిలు. సైనిక తిరుగుబాటును జాతీయ సమరంగా మార్చేందుకు బహదూర్‌షాను చక్రవర్తిగా చేసినది సిపాయిలు; రాజధానిలో ఒక్క ప్రతిభాశాలియైన

సైన్యాధిపతి లేకపోయినప్పటికీ, దాదాపు 5 మాసాలు శత్రుసేనలు ముట్టడిని భిన్నాభిన్నం చేయగల్గినది సిపాయిలు; చివరి రోజుల్లో తాంతియాతోపే నాయకత్వాన జరిగిన గెరిల్లా పోరాటాల్లో శత్రువును ముప్పతిప్పలు పెట్టి మూడు చెరువుల నీళ్లు త్రాగించినది సిపాయిలు; తిరుగుబాటు జరిగిన అన్ని ప్రాంతాల్లోను హిందూ మహమ్మదీయ సిపాయిలు ప్రదర్శించిన ఐక్యత, చొరవ, తెగింపు వర్ణనాతీతం.

తిరుగుబాటు కెవరు నాయకత్వం వహించారన్న విషయమై కొంత గందరగోళం ఉంది. సంస్థానాధీశులు వగైరా ఫ్యూడల్ వర్గాలు యీ పోరాటానికి నాయకత్వం వహించారనీ, తమ నిరంకుశ పరిపాలనావిధానాన్ని తిరిగి స్థాపించుకోడానికి వారుచేసిన ప్రయత్నమే యీ తిరుగుబాటు అనీ కొందరి అభిప్రాయం.

ఇందులో కొంత వాస్తవ మున్నప్పటికీ, పూర్తి వాస్తవం మాత్రం కాదు.

1857 నాటి కింకా అధికారం చెలాయిస్తున్న సంస్థానాధీశులు తిరుగుబాటులో పాల్గొననే లేదు. సైన్య సహకార సంధులవంటి ఒడంబడికలద్వారా ఆంగ్లేయులు సంస్థానాధిపతుల అధికారాన్ని సంకుచితపరచినప్పటికీ, వారి భూభాగాలలో కొన్నిటిని కాజేసినప్పటికీ, ఆ సంస్థానాధీశులు తిరుగుబాటులో చేరలేదు. పైగా బ్రిటిష్‌వారికి ప్రత్యక్షంగా సహాయం చేశారు. కాశ్మీర్, పాటియాలా, నేపాల్, హైదరాబాద్, నాభా, కపుర్తలా, ఝీండ్, గ్వాలియర్, ఇండోర్, బరోడా, జైపూరు, జోధ్‌పూరు, మైసూరు సంస్థానాధీశు లిట్టివారే. ఆనాడు భారతదేశంలో ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు ప్రధాన ప్రతినిధులు వీరే. వీరి సహాయం లేనిదే ఇంగ్లీషువారు **1857** నాటి తిరుగుబాటును అణచగలిగేవారు కారనడంలో అతిశయోక్తి లేదు. ఉదాహరణకు, గవర్నరు జనరల్ కానింగ్ గ్వాలియర్ సంస్థానాధీశుని సహాయాన్ని కొనియాడుతూ యిలా అన్నాడు :

"సింధ్యా గనుక తిరుగుబాటులో చేరియుంటే, నేను రేపే మూటముల్లెకట్టుకొని బయల్దేరేవాణ్ణి."

అంతేకాదు. పాటియాలా, నాభా, ఝీండ్, కపుర్తలా, నేపాల్ వంటి సంస్థానాధీశులు తమ సేనలను ప్రత్యక్షంగా తిరుగుబాటుదార్లమీదికి నడిపారు.

అందుచేత, ఫ్యూడల్ వర్గాలు పోరాటానికి నాయకత్వం వహించారనడం సరికాదు. నాయకత్వం వహించిన సంస్థానాధీశులు, జమీందార్లు బ్రిటిష్ పాలన క్రింద తమ అధికారాలన్నిటినీ పూర్తిగా కోల్పోయినవారు.

భారతదేశంలో ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు పట్టుగొమ్మలైన సంస్థానాధిపతు లెందువల్ల తిరుగుబాటులో చేరలేదో పరిశీలిద్దాం.

సిక్కుల కులగురువు, యుద్ధనిపుణుడు ఐన గురు గోవిందసింగును ఔరంగజేబు తనవద్దకు పిలిపించుకొని, బ్రతికుండగానే అతన్ని పూడ్పించాడు. అప్పటినుంచీ సిక్కు రాజులు, సిక్కు ప్రజలు ప్రతీకారంకొరకు వేచిఉండడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. ఆ ఔరంగజేబు వంశీయుడే (బహదూర్ షా) ఢిల్లీలో రాజ్యమేలుతూన్నప్పుడు అతన్నీ, అతని రాజ్యాన్నీ నాశనమొనర్చాలనే ప్రతీకారవాంఛతో పాటియాలా, నాభా, ఝీండ్ వంటి సంస్థానాధీశులు సిక్కు పటాలాలను వెనుకవేసుకొని ఆంగ్లేయులపక్షం వహించడం అసహజమేమీ కాదు. ఇక హైదరాబాద్, గ్వాలియర్ మొదలైన సంస్థానాల్లో బ్రిటిష్ అనుకూలురైన మంత్రులు అమితమైన పలుకుబడి సంపాదించి, వారే నిర్ణయాత్మకమైన పాత్ర వహించారు. అందుచేత ఆ సంస్థానాధీశులు యింగ్లీషువారి పక్షం వహించారు. తాము యింగ్లీషువారి పక్షం వహించకపోతే మిగిలిన అధికారమైనా దక్కుతుందో లేదో నన్న అనుమానం కొందరిలోను, తీరా తాము పోరాటంలో పాల్గొంటే సిపాయిలు పెత్తనం చేస్తారనేభయం మరికొందరిలోను పనిచేసి యుండవచ్చు. ఏది ఏమైనా, సింహాసనాలను అధికారాలను కోల్పోని సంస్థానాధీశు లెవరూ తిరుగుబాటులో పాల్గొనలేదనేది చారిత్రక సత్యం.

అంతేకాదు. పోరాటంలో పాల్గొన్న సంస్థానాధీశులుసైతం ప్రజలమీద, సిపాయిలమీద పెత్తనం చెలాయించగల్గినట్లు ఒక్క ఉదంతంకూడా లేదు.

మొగలాయి వంశానికి చెందిన బహదూర్ షా ఢిల్లీ చక్రవర్తిగా అధికారం స్వీకరించినమాట నిజమే అయినప్పటికీ, మొగలాయి చక్రవర్తుల ఫ్యూడల్ రాచరికం తిరిగి నెలకొల్పబడినట్లు అర్థం చేసుకోకూడదు. అసలు మొగలాయి రాజులు ప్రజల ఆహ్వానంవల్ల రాలేదనీ, అనేక యుద్ధాలు - రక్తపాతం తర్వాతనే వారు ఢిల్లీ సింహాసన మధిష్ఠించారనీ మనం మరచిపోకూడదు. కాని **1857** లో బహదూర్ షా సిపాయిల, ప్రజల ఆమోదంతో సింహాసన మధిష్ఠించాడు. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంపై తిరుగబడి, విజయపతాకాన్నెగురవేసిన సిపాయిలు పాత నిరంకుశ రాచరికాన్నే కోరితెచ్చు

కోనేటంత మూర్ఖులు కారు. బహదూర్ షా కూడ తన మీద ప్రజలుంచిన విశ్వాసాని కనుగుణ్యంగానే వ్యవహరించాడు. ఢిల్లీలో సమర్థులైన నాయకులు లేనందున యుద్ధపరిస్థితి ఆందోళనకరంగా పరిణమించడం చూచి, బహదూర్ షా తనకంటె సమర్థులైనవారికి సింహాసన మివ్వడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. జైపూరు, జోధ్‌పూరు, బికనీర్, ఆళ్వార్ మొదలైన సంస్థానాధిపతులకు వ్రాసిన ఒకజాబులో అతిడు యిలా తెలియజేశాడు :

"ఇంగ్లీషువారిని తరిమివేసిన తర్వాత భారత దేశాన్ని పరిపాలించాలన్న కోరిక నాకు లేదు. స్వదేశీ రాజులైన మీరంతా శత్రువును దేశంనుండి తరిమివేయడానికి కత్తిదూసి పోరాడినట్లయితే, నేను నా చక్రవర్తి పదవికి రాజీనామా చేసి, కొత్తగా ఎన్నుకోబడే సంస్థానాధీశుల కూటమికి అధికారం హస్తగతం చేస్తాను". (మెట్కాఫ్: 'దేశీయగాధలు'–పేజీ 226).

ఈ జాబు వ్రాసింది హిందూ, సిక్కు రాజులకనే విషయాన్ని మనం మరచిపోకూడదు. సమర్థవంతమైన నాయకత్వం కొరకు, హిందూ–మహమ్మదీయ–సిక్కు ప్రజలమధ్య జాతీయైక్యతను పటిష్ఠ మొనర్చడానికి అత డెంత ఔదార్యం కనపరచాడో పైజాబు తెలియ జేస్తుంది. ఛార్లెస్‌బాల్‌వంటి కరడుగట్టిన సామ్రాజ్య వాది సహితం ఆ జాబును యిలా కొనియాడాడు :

"అంత అనూహ్యమైన, ఆశ్చర్యకరమైన, అసాధారణమైన మార్పు ప్రపంచచరిత్రలో బహు అరుదుగా మాత్రమే సంభవిస్తుంది."

కాన్పూరు, లక్నో, ఝాన్సీ, బరేలీ, జగదీశ్‌పూర్ మొదలైన కేంద్రాల్లోకూడ సిపాయిల ఆమోదంతోనే సంస్థానాధీశులు అధికారంలో ఉండగలిగారు.

అంతేకాక, కేంద్రంలోనూ, సంస్థానాల్లోను సిపాయిల ప్రతినిధులతోకూడిన మిలిటరీ కౌన్సిళ్లు లేదా మిలిటరీకోర్టులు ప్రభుత్వ నిర్వహణ, యుద్ధవ్యూహం మొదలైన విషయాల్లో అంతిమ నిర్ణయాధికారం కలిగి యుండేవి. 'మ్యూటినీ రికార్డ్స్' అను పంజాబు ప్రభుత్వ ప్రచురణ ఆనాటి ఢిల్లీ మిలిటరీకోర్టులో ఎవరెవరు సభ్యులుగా ఉండేవారో వివరించింది.

"మే 12 వ తేదీ తర్వాత—అంటే ఢిల్లీ విముక్తి చెందిన 24 గంటల్లో—తిరుగుబాటుదార్లు చక్రవర్తి సొంత కార్యాలయాన్ని వశపరచుకొని, రాజ భవనంచుట్టూ కాపలా పెట్టారు. రోజూ దర్బారు జరగాలని పట్టుపట్టారు. ఆ దర్బారు కెవరైనా సరే వచ్చి తమగోడు చెప్పుకోవచ్చు. చక్రవర్తి అంగరక్షకులు బర్తరఫు చేయబడ్డారు. వారి స్థానే కొత్తవారు నియమింపబడ్డారు." (ఒక ప్రత్యక్ష సాక్షి: 'ఢిల్లీ తిరుగుబాటును గురించి రెండు దేశీయగాధలు'—పేజీ 60 - 61)

ఢిల్లీ ప్రభుత్వంయొక్క స్వభావాన్ని గురించి సర్ జార్జి కాంప్‌బెల్ అను బ్రిటిష్ సైనికోద్యోగి యిలా వ్రాశాడు :

"ఢిల్లీ ప్రభుత్వం ఒకవిధమైన చట్టబద్ధ రాచరికంగా కనబడుతుంది. ప్రజలు రాజును చట్టబద్ధ చక్రవర్తిగా మాత్రమే గౌరవించేవారు. అయితే, పార్లమెంటుకు బదులు అతనికి సిపాయిల కౌన్సిల్ ఒకటి ఉండేది...." (సర్ జార్జి కాంప్‌బెల్ : 'నా భారతీయ జీవితగాధలు' – రెండవ సంపుటం పేజీ 356)

అందుచేత, ఫ్యూడల్‌రాజులు నిరంకుశంగా పరిపాలించడానికి అవకాశమే ఆనాడు లేదని స్పష్టమవుతుంది. పైగా సిపాయిలు ఆ స్థానాలలోని కొన్ని అవాంఛనీయ ధోరణులను సొంత చొరవద్వారా అరికట్టిన సందర్భాలున్నాయి. ఉదాహరణకు ఢిల్లీలో ప్రధాన పోలీసు అధికారి, ఆస్థాన వైద్యుడు అయిన హాకీం అహసనుల్లాఖాన్ ఇంగ్లీషువారితో కుట్రచేస్తున్నట్లు సిపాయిలు అనుమానించి, అతనిమీద కాపలా పెట్టారు. మహారాణి జీనత్ మహల్‌ని కూడా ఒకసారి సిపాయి నాయకు లనుమానించి, ఆమె భవనానికి కాపలా పెట్టారు. సర్వసైన్యాధిపతి బఖత్ ఖాన్ ఇంగ్లీషు సేనలను సమర్థవంతంగా ప్రతిఘటించజాలనందున మిలిటరీకోర్టు అతనిని బర్తరఫుచేసింది. అతని స్థానంలో చక్రవర్తి పెద్దకొడుకు మీర్జా మొగల్‌ని సర్వసైన్యాధిపతిగా నియమించింది. కాని అతడుకూడా పనికిరాడని స్పష్టంకావడంతో, మీర్జా మొగల్ కూడ బర్తరఫ్ చేయబడ్డాడు. అయోధ్యలో మౌల్వీ అహమ్మద్ షా శక్తి సామర్థ్యాలను చూచి ఓర్వలేని కొందరు సామంతులు అయోధ్య రాణిచేత ఆయన్ని అరెస్టు చేయించారు. కాని సిపాయిలలో ఆయనకు అందరికన్న యెక్కువ పలుకుబడి ఉండటంవల్ల వారు రాణిమీద ఒత్తిడితెచ్చి తమ నాయకుని విడిపించుకోగలిగారు.

కాబట్టి, భారత స్వాతంత్ర్య సమరంలో సిపాయిలే నిర్ణయాత్మకశక్తిగా పనిచేశారనీ, వారే నాయకత్వం వహించారనీ స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

కాలచక్రాన్ని వెనుకకు తిప్పే పోరాటమా?

1857 తిరుగుబాటు కాలచక్రాన్ని వెనుకకు తిప్పే అభివృద్ధి నిరోధక పోరాటమనీ, జాతీయ పోరాటం కాదనీ రమేశ్ చంద్రదత్తు మొదలైన మితవాద నాయకులు కొందరు అభిప్రాయపడేవారు. వారంతా పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ నాగరికతయొక్క పునరుజ్జీవన పాత్రను చూచి ఉత్తేజం పొందినవారు. అయితే, మితవాదులతోబాటు కొందరు అతివాదులు సహితం మొన్నటివరకు యిలాగే వాదించారు. ఉదాహరణకు మీరట్ కుట్రకేసులో (1929-33) శిక్షితుడు, మనదేశంలో విప్లవ కార్మికోద్యమ నిర్మాణానికి సహాయం చేసిన వ్యక్తి అయిన హచిన్సన్ (బ్రిటిష్ పౌరుడు) యిలా వ్రాశారు:

"ఇది (1857 తిరుగుబాటు) జాతీయ సమరం కాదు. కారణమేమంటే, అప్పటికింకా భారతదేశంలో జాతి అనేది ఏర్పడలేదు. బ్రిటిష్ పాలకుల ఐక్యతా విధానంవల్ల అది ఆనాడు రూపొందుతూంది...చారిత్రకంగా చూస్తే, అది జాతీయతకు ఆధునికభావాలకు వ్యతిరేకంగా జరిగిన తిరుగుబాటు. అది కాలచక్రాన్ని వెనుకకుతిప్పడానికి, ఫ్యూడల్ ఒంటెత్తుతనాన్ని, నిరంకుశత్వాన్ని పునరుద్ధరించడానికి, రాట్నాన్నీ, మగ్గాన్నీ తిరిగి పైకి తీయడానికి, పాత రవాణా మార్గాలనూ, కమ్యూనికేషన్లనూ తిరిగి ప్రవేశపెట్టడానికి జరిగిన ప్రయత్నం". (లెస్టర్ హచిన్సన్: 'నవాబుల సామ్రాజ్యం': పేజీ 136)

పై విధంగా వాదించే అతివాదులు మనదేశంలో కూడ ఉండేవారు. వారు ప్రపంచంలోకెల్లా బ్రిటనే జాతీయ భావాలకూ ప్రజాస్వామ్యానికీ పుట్టినిల్లని అభిప్రాయపడేవారు. బ్రిటిష్ విద్యావిధానం, ఆధునిక రవాణా మార్గాలు మొదలైనవాటి ద్వారానే భారతదేశంలో జాతీయోద్యమం ఉద్భవించిందని వారి విశ్వాసం.

కాని యిది వాస్తవం కాదు.

చారిత్రకంగా చూస్తే "జాతి," "జాతీయత" అనేవి పెట్టుబడిదారీ విధానంయొక్క పరిణామక్రమంలో ఉత్పన్నమైన భావాలు. బ్రిటన్ మాత్రమే వాటిని గుత్తకు తీసుకోలేదు. నిజం చెప్పాలంటే, బ్రిటిష్ పెట్టుబడిదారీవర్గం రాచరిక ప్రభుత్వానికీ పార్లమెంటరీ విధానానికీ మధ్య రాజీని అంగీకరించింది. కాని ఫ్రెంచి పెట్టుబడిదారీవర్గం స్వాతంత్ర్యం, సమానత్వం, సోదరత్వం అనే మహోన్నత లక్ష్యాలను ప్రపంచం ముందుంచింది. అందుచేతనే ఫ్రెంచివిప్లవం అంతకంటె యెక్కువగా భారత ప్రజల మన్ననలందుకొంది. మన దేశంలో బూర్జువా జాతీయతకు మూలపురుషుడని చెప్పదగ్గ రాజా రామమోహనరాయ్ 1830 లో బ్రిటిషు పార్లమెంటు వద్దకు రాయబారం వెళ్ళినప్పుడు ఫ్రెంచి ఓడలోనేగాని, బ్రిటీషు ఓడలో ప్రయాణం చేయడానికి నిరాకరించాడు. 1917 లో రష్యాలో జరిగిన సోషలిస్టు విప్లవం, 1949 లో చైనాలో జరిగిన ప్రజాస్వామ్య విప్లవం జాతీయోద్యమాలకిచ్చినంత ప్రోత్సాహం ఏ యితర విప్లవాలూ యివ్వలేదు. అదీకాక, ఏదేశంలోనైనా జాతీయభావాలు, ప్రజాస్వామ్యం పెంపొందాలంటే విదేశీయుల పెత్తనం అవసరమనే హాస్యాస్పదమైన అభిప్రాయానికి పైవాదన దారితీస్తుంది.

మెకాలే ప్రవేశపెట్టిన విద్యా విధానంయొక్క ఉద్దేశం మన యువకుల్లో జాతీయ చైతన్యాన్ని రేకెత్తించడమని చెప్పగలమా? భారతీయ యువకుల్లో జాతీయ చైతన్యాన్ని నాశనమొనర్చడానికి అది ఉద్దేశింపబడిందని అతడే స్వయంగా చెప్పుకున్నాడు! అయితే మన యువకులు బ్రిటిష్ ప్రజాస్వామ్యంలోని కొన్ని అభ్యుదయ లక్షణాలనుచూచి ఉత్తేజితులై జాతీయోద్యమంలో పాల్గొన్నారంటే, అది సామ్రాజ్యవాదంలోని వైరుధ్యాలను తెలియజేస్తుందేగాని, దాని ఔదార్యాన్ని కాదు.

రవాణా, కమ్యూనికేషన్ల విషయంకూడా యింతే.

అందుచేత, భారతదేశంలో జాతీయోద్యమానికి మూలం సామ్రాజ్యవాదుల దోపిడీయేనని గ్రహించవలసియుంది.

ఈస్టిండియా కంపెనీ అధికారులు మన ప్రాచీన సామాజిక వ్యవస్థను తమ స్వార్థంకొరకు ధ్వంసం చేశారు. అట్టి నిర్మూలన ముందుకు అడుగిడడానికి ఆనాడు అవసరమై యుండవచ్చు. అయితే దీన్నిబట్టి అట్టి నిర్మూలన బ్రిటిష్ ఆక్రమణవల్లగాని సాధ్యం కాదనుకోడం పొరబాటు. నిజం చెప్పాలంటే, ఆంగ్లేయులు మన దేశంలో అడుగు పెట్టేనాటికే ఫ్యూడల్ వ్యవస్థ శిథిలమయ్యే సూచనలు కనిపించాయి. ఈ సందర్భంలో ప్రఖ్యాత కమ్యూనిస్టు నాయకుడు పామీదత్తు యిలా వ్రాశారు:

"బ్రిటిష్ ఆక్రమణనాటికి సాంప్రదాయ సిద్ధమైన భారత సమాజం శిథిలావస్థలో పడింది; తన

సొంత సాధన సంపత్తి ఆధారంపై పెట్టుబడిదారీ విప్లవంయొక్క ప్రాథమికదశలో, దాని అంచున అది వణకుతూ నిలబడిం దనడానికి ఆధారా లున్నాయి. కాని, అప్పటికే పరిపక్వత చెందిన బ్రిటిష్ పెట్టుబడిదారీ విప్లవం నాటి అరాచక పరిస్థితుల్లో, పరివర్తనదశలో దాన్ని ప్రక్కకునెట్టి తాను ముందుకు దుమికింది" (పామీదత్తు:'నేటి భారతదేశం' 1955 కూర్పు-పేజీ 109")

మొగలాయి చక్రవర్తులు ప్రవేశపెట్టిన కొన్ని సంస్కరణలను పరిశీలిస్తే, పై అభిప్రాయంలోని యథార్థం మనకు గోచరిస్తుంది.

1589 లో అధికారానికివచ్చిన షెహ్రా రెవెన్యూఉద్యోగులే ఒక్కొక్క గ్రామంనుంచి వసూలు చేయవలసిన భూమిపన్నును నిర్ణయించాలని ఉత్తర్వులు జారీచేశాడు. గ్రామాధికారి గ్రామ ప్రతినిధిగా కాక, ప్రభుత్వ ప్రతినిధిగా గుర్తింపబడ్డాడు. షెర్షాతర్వాత సింహాసన మధిష్టించిన అక్బరు యీ విధానాన్ని కొనసాగించడంతోబాటు మరికొన్ని సంస్కరణలను కూడ ప్రవేశపెట్టాడు. వ్యవసాయోత్పత్తిని అధికం చేసేందుకు రైతులకు అప్పులివ్వడం, పన్నును ధాన్యరూపంలోకాక ధనరూపంలో వసూలుచేయడం, అందు కనుగుణ్యంగా ప్రభుత్వమే ధాన్యపు ధరలను నిర్ణయించడం, వ్యవసాయభూములన్నిటినీ వాటిసారాన్ని బట్టి మూడు తరగతులుగా విభజించి ఒక్కొక్క తరగతిక్రింద పండే సగటుపంటలో మూడవవంతును రాజభాగంగా వసూలుచేయడం మొదలైన పద్ధతులు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. భూమిపన్ను సరాసరి రైతులవద్దనే వసూలు చేయబడేది. దేశాని కంతకూ ఒకే కొలమానం అమల్లోకి వచ్చింది.

ఈ చర్య లన్నిటిఫలితంగా, ఆనాటి స్వయంపోషక గ్రామీణ వ్యవస్థలో వర్తకపు సరకుల ప్రభావం ప్రవేశించింది. వాటి క్రయ విక్రయాల కొరకు వడ్డీ వ్యాపారం, ద్రవ్య చెలామణీ మొదలైనవి ప్రబలం కాజొచ్చాయి. (అక్బరు చనిపోయినతర్వాత వీటిలో కొన్ని రద్దుచేయబడ్డాయి). కారల్ మార్క్సు చెప్పినట్లు:

"ఆసియా దేశాల ఆర్థిక విధానాల్లో ఒకటైన వడ్డీవ్యాపారం (ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు చిహ్నం—రచయిత) చాలకాలం వరకు అమల్లో ఉండడం సంభవమే కావచ్చు. అయినప్పటికీ అది పెట్టుబడిదారీ ఉత్పత్తికి పూర్వంఉన్న వ్యవస్థ లన్నిటిలోను విప్లవకరమైన మార్పులను, ఆర్థికవిచ్ఛిన్నాన్ని, రాజకీయ పతనాన్ని తీసుకొస్తుంది." (మార్క్సు: 'క్యాపిటల్' 1909 అమెరికా కూర్పు; పేజీ 701)

అంటే, ఆర్థిక వ్యవస్థ ఒకదశనుంచి మరోదశకు మార్పు చెందడానికి బయటిశక్తులు జోక్యం కలిగించుకు తీరాలనే నియమంలేదని స్పష్టమవుతుంది. ఈస్టిండియా కంపెనీ ఆనాడు బలప్రయోగం ద్వారా, మానవ నిర్మూలన ద్వారా గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థను నాశనం చేసి యుండకపోతే భారతదేశం శాశ్వతంగా అంధకార యుగంలో ఉండిపోయేదనీ, కాలచక్రం వెనుకకు తిరిగి యుండేదనీ భావించడం పొరబాటని దీన్నిబట్టి తెలుసుకోవచ్చు. అంతేకాదు. మొగలాయి చక్రవర్తులు చౌకీ పన్నును రద్దుచేశారు; తపాలా పద్ధతిని విస్తృత పర చారు; బ్రహ్మాండమైన రోడ్లను నిర్మించారు; ద్రవ్యానికి బదులు ద్రవ్యమారకపు చిహ్నాలను (టోకెన్స్) ప్రవేశపెట్టారు; దేశమంతటికీ ఒకే రకమైన నాణేలను అమల్లోకి తెచ్చారు; ప్రభుత్వ కార్ఖానాలను నెల కొల్పారు; విదేశవ్యాపారంలో భాగస్వాములయారు. ఇట్టి చర్యలన్నిటి సర్వవసానం ఏమంటే, అప్పటి వరకూ పట్టణఆర్థిక వ్యవస్థతో ఎట్టి సంబంధంలేని మన గ్రామాలు వ్యాపారం- కార్ఖానాల పద్ధతిలో ప్రవేశించవలసి వచ్చింది. ఫ్యూడల్ వ్యవస్థయొక్క మూల స్తంభం ఒకటి యీ విధంగా బీటలు వారింది.

ఆనాడు మన దేశంలో విస్తృతంగా వ్యాప్తిచెందిన భక్తి ఉద్యమంకూడ యీ పరిణామానికి దోహద మిచ్చింది. పురోహితులు, కర్మకాండ, కులాలు, మొదలైనవాటితో నిమిత్తంలేకుండా, భగవంతునిమీద భక్తిభావ మలవరచుకుంటే మోక్షం సాధించవచ్చునని యీ ఉద్యమంయొక్క సారాంశం. 15, 16 శతాబ్దాలలో రామానందుడు, వల్లభాచార్యుడు, చైతన్యుడు, నామదేవుడు, కబీరు, నానక్, ఏక్‌నాథ్, తుకారాం, తులసీదాస్, తిరువళ్లువార్, వేమన, రామదాసు మొదలైనవారు వేర్వేరు ప్రాంతాల్లో వివిధకాలాల్లో యీ భావాలను ప్రచారం చేశారు. ఈ ఉద్యమం యావద్భారత దేశంలో ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు వెన్నెముక అయిన కులభేదాలపై బ్రహ్మాండమైన దాడిచేసింది. ఈ ఉద్యమంయొక్క చారిత్రక ప్రాధాన్యతను వివరిస్తూ, ప్రఖ్యాత సోవియట్ చారిత్రక పరిశోధకుడు ఎ. డయకోవ్ యిలావ్రాశారు:

"భారతదేశంలో భక్తిఉద్యమం అధిక సంఖ్యాక ప్రజలు నివసించే ప్రాంతాలన్నిటిలోను, పట్టణ వ్యాపారస్తుల, వృత్తి పనివారల ఉద్యమంగా

ప్రారంభమైంది. తర్వాత 17 వ శతాబ్దంలో రైతులుకూడ కొన్నిచోట్ల యిందులో పాల్గొన్నారు......ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు వ్యతిరేకంగా వృత్తి పనివారలలోను, వ్యాపారస్తులలోను బయల్దేరిన అసంతృప్తి తీవ్రమై, పెద్ద పెద్ద భూస్వాములకు వ్యతిరేకంగా స్థానికమైన సాయుధ ఘర్షణల రూపం ధరించింది. ఈ ఉద్యమంలో పుట్టిన సాహిత్యం — ముఖ్యంగా కావ్యసాహిత్యం — ఫ్యూడల్ వ్యతిరేకస్వభావాన్ని కలిగియుంది." (ఎ. డయకోవ్ : "15-17 శతాబ్దాలలో భారతదేశంలో వ్యాప్తిచెందిన మతోద్యమాల చారిత్రక ప్రాధాన్యత" — 1954. పేజీ 19-20)

అలాంటి పరిస్థితుల్లో వచ్చారు, బ్రిటిష్‌వారు మన దేశానికి. పాత సమాజాన్ని వారు సమూలంగా నాశన మొనర్చారు. కొత్త సమాజానికి తలవని తలంపుగా భౌతిక పునాదులను నిర్మించారు. ఇంగ్లీషు పెట్టుబడిదార్లెప్పుడైతే యినుము, బొగ్గు విస్తారంగా లభించే భారతదేశంలో రైల్వేలను నిర్మించారో, అప్పుడు వాటి తక్షణావసరాలకోసం యంత్రశక్తిని విరివిగా ఉపయోగించవలసి వచ్చింది. ఆ తర్వాత రైల్వేలతో ప్రత్యక్ష సంబంధం లేని యితర పారిశ్రామిక శాఖలు కూడ యంత్రాలను ఉపయోగించవలసి వచ్చింది. అందుచేత భారతదేశంలో రైల్వేల నిర్మాణం ఆధునిక పరిశ్రమలకు నాందీప్రస్తావన అని చెప్పవచ్చు. ఈ ఆధునిక పరిశ్రమలవల్ల, అభివృద్ధిని ఆటంకపరచే కుల వ్యవస్థ నిర్మూలింపబడుతుంది.

కొత్త సమాజానికి భౌతిక పునాదులను నిర్మించడమంటే అర్థమిదేనని కారల్ మార్క్స్ 100 సంవత్సరాల క్రిందట తెలియజేశారు.

అయితే, దీన్నిబట్టి భారతదేశంలో సామ్రాజ్యవాదం అభివృద్ధికరమైన పాత్ర నిర్వహించిందని అర్థమా ? కానేకాదు. ఇంగ్లీషువారు సామాజికాభివృద్ధికి పునాదులను మాత్రమే నిర్మించారనీ (అదైనా తలవని తలంపుగా), ముందు ముందు అభివృద్ధిని సాధించుకోవలసింది ప్రజలేననీ మార్క్స్ స్పష్టంచేశారు. ఆయన యిలా వ్రాశారు :

"బ్రిటిష్ పెట్టుబడిదారీవర్గం వెదజల్లిన నూతన సామాజికశక్తులవల్ల భారత ప్రజలకు మంచి ఫలితం లభించాలంటే, గ్రేట్ బ్రిటన్‌లో ప్రస్తుతమున్న పాలకవర్గంస్థానే పారిశ్రామిక కార్మికులు అధికారంలోకైనా రావాలి; హిందువులు (భారతీయులని మార్క్స్ అభిప్రాయం - రచ.) బ్రిటిష్ సంకెళ్ళను పూర్తిగా ఛేదించుకోగల శక్తినైనా సంపాదించుకోవాలి." (కారల్ మార్క్స్ ; 'న్యూయార్క్ డెయిలీ ట్రిబ్యూన్' వ్యాసం 1853).

మార్క్స్ చెప్పిన విధంగా, "బ్రిటిష్ సంకెళ్ళను పూర్తిగా ఛేదించుకోడానికి" జరిగిన పోరాటమే 1857 నాటి తిరుగుబాటు. అంతేగాని, కాలచక్రాన్ని వెనుకకుత్రిప్పే అభివృద్ధి నిరోధక పోరాటంకాదు అది.

విఫలతకు కారణాలు

దాదాపు రెండు సంవత్సరాలు బ్రిటిష్ పాలకుల్ని ఉక్కిరిబిక్కిరిచేసిన యీ తిరుగుబాటు విఫలమవడానికి కారణాలేమిటో తెలుకోడానికి ప్రయత్నిద్దాం.

ఇంగ్లీషువారు మన దేశంవచ్చేనాటికి ఫ్యూడల్ వ్యవస్థ బీటలువారిందనీ, సంస్థానాధీశులు గతించిన కాలానికి చెందినవారనీ, అందుచేత తిరుగుబాటు ఓడిపోవడం అనివార్యమనీ కొందరు వాదించవచ్చు. ఇదెంతవరకు సత్యమైన వాదనో పరిశీలిద్దాం.

చారిత్రక పరిణామంలో "కాలంతీరిన" వర్గాలు మంతతట తాము అధికారాన్ని వదులుకోరనీ, నూతన శక్తులను మొండిగా ప్రతిఘటించడమే గాక, కొన్ని అనుకూల పరిస్థితుల నవకాశంగా తీసుకొని వాటిని ఓడించడంకూడ సంభవమనీ మనం మరచిపోకూడదు. అలా ఓడించిన సందర్భాలు ప్రపంచ చరిత్రలో కొన్ని ఉన్నాయి. మన దేశంలో "కాలంతీరిన" ఆదిమ కమ్యూనిస్టు గణాలు విల్లంబులవంటి సరికొత్త ఆయుధాల నుపయోగించి, అదివరకే ఉన్నత దశనందుకొన్న అనార్య సంఘాలనోడించలేదా ? యూరోపులో బానిస వ్యవస్థను పెంచి పోషించిన రోమన్ సామ్రాజ్యం 4 వ శతాబ్దంలో అంతకంటె ఎన్నోరెట్లు వెనుకబడిన హూన్, గాత్, వాండల్ తెగల తాకిడికి నిలబడలేక విచ్ఛిన్నంకాలేదా ?

అందుచేత భారత స్వాతంత్ర్య సమరంలో "కాలంతీరిన" ఫ్యూడల్ ప్రభువులు కొందరు పాల్గొన్నంత మాత్రంచేత (ఆనాడు ఫ్యూడలిజానికి పట్టుగొమ్మలైన సంస్థానాధీశు లెవరూ అందులో పాల్గొనలేదని పైనే

వివరించాను) అది ఓడిపోక తప్పదని నిర్ధారణ చేయడం పొరపాటు.

1857 తిరుగుబాటు ఓడిపోవడానికి ప్రధాన కారణాలేవో తెలుసుకోవాలంటే శత్రువుయొక్క బలం, తిరుగుబాటుదార్ల బలహీనతలు తెలుసుకోవాలి.

తిరుగుబాటు యావద్భారతదేశంలో ఒకే రోజున — మే 31వ ప్రారంభం కావాలని తొలుత నిర్ణయింపబడింది. కాని, మీరట్ సిపాయిలు తాత్కాలిక ఆవేశానికి లోనై మే 10 వ తేదీన — నిర్ణీత కాలానికి 21 రోజులు ముందు — తిరగబడ్డారు. దీన్ని బ్రిటిష్ అధికారులు హెచ్చరికగా తీసుకొని మిగతా కేంద్రాలలో ముందు జాగ్రత్తలు తీసుకున్నారు. ఉదాహరణకు, బ్రిటిష్ సైన్యాధికారులు మే 13 వ తేదీని లాహోరు సిపాయిలను, 15 వ తేదీని అమృతసర్ సిపాయిలను నిరాయుధులొనర్చారు. తత్ఫలితంగా ఇంగ్లీషు పటాలాలు పంజాబునుంచి ఢిల్లీకి సులభంగాను, త్వరగాను చేరుకోగలిగాయి. ఇలాగే యితర కేంద్రాలలోకూడ తిరుగుబాటును అణచివేయడానికి వారు సన్నాహాలు చేసుకోగలిగారు. ఈ సందర్భంలో జి. బి. మాలిసన్ యిలా వ్రాశాడు:

"ఈ చర్య (మీరట్ తిరుగుబాటు) నిర్ణీత కాలానికి ముందే జరగడంవల్ల ఇంగ్లీషువారి పుచ్చ పూచింది; తిరుగుబాటుదార్లకు ఆ చర్య వినాశకారిగా పరిణమించింది. యావద్భారతదేశంలో ఒకేసారి దెబ్బతీయడంవల్ల కలిగే ఫలితంలో సగం మాత్రమే అక్కడక్కడ అప్పుడప్పుడు జరిగే తిరుగుబాట్లవల్ల కలుగుతుంది." (జి. బి. మాలిసన్: '1857 నాటి భారతీయ పితూరి' — పేజీ 88)

రెండవ కారణం, దేశంలోని పెద్ద సంస్థానాధీశులంతరూ బ్రిటిష్ గులాములుగా, దేశద్రోహులుగా పనిచేయడం. బ్రిటిష్‌వారికి గ్వాలియర్ సంస్థానాధీశుని సహాయ మెంతగా తోడ్పడిందో తెలియజేస్తూ గవర్నర్ జనరల్ కానింగ్ వ్రాసిన లేఖను పైన ఉదహరించాను. 1858 లో సర్ జాన్ లారెన్స్ సర్ ఫ్రెడరిక్ కర్రీకి వ్రాసిన జాబులో "పంజాబుకూడా జారిపోయివున్నట్లయితే మనం సర్వనాశనమయేవాళ్ళం," అని తెలియజేశాడు.

సిక్కు సంస్థానాధీశులు, నేపాల్ మహారాజు, నైజాం నవాబు మొదలైన వారంతా ఆంగ్లేయులకు సహాయం చేసియుండకపోతే, బ్రిటిష్ సోల్జర్ల రక్తం భారతదేశపు గడ్డమీద ఏరులై ప్రవహించి యుండేది. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం తుడిచిపెట్టుకుపోయేది.

సిపాయిలలో క్రమశిక్షణగాని, యుద్ధనైపుణ్యంగాని, శాస్త్రీయ పరిజ్ఞానంగాని లేకపోవడం మరో ముఖ్య కారణమని చెప్పవచ్చు. పోరాటం చివరిదశలో — ముఖ్యంగా పరాజయాలు ప్రారంభమైన తర్వాత — వీటి దుష్ఫలితాలు మరీ నగ్నంగా కనిపించాయి.

దేశవ్యాపితంగా ఒకేరోజున తిరుగుబాటు చేయాలన్న ప్లాను విఫలమైన తర్వాత విప్లవకారులు విజయావకాశాలున్న ప్రాంతాలలో తమ బలాలను కేంద్రీకరించి యుండవలసింది. కాని వారలా చేయలేదు. మొట్టమొదటే ఢిల్లీని స్వాధీనపరచుకొన్నారు; ఆ విధంగా శత్రుసేనల్లో ప్రధానభాగాలను తమ మీదికి తెచ్చుకున్నారు. సాధారణంగా జాతీయవిముక్తి పోరాటాల్లో ముఖాముఖీ పోరాడే పద్ధతిని చేబట్టకూడదు; పట్టణాలను రక్షించుకోడం, శత్రువు రాకపోక మార్గాలను ఛేదించడం వంటి పద్ధతులను అవలంబించాలి. జాతీయ విముక్తి పోరాటాలబలం వాటిలోనే ఉంది. కాని, తిరుగుబాటుదార్లీవిషయాన్ని గమనించలేదు.

పోనీ, తిరుగుబాటుకు కేంద్రంగా పరిగణింపబడ్డ ఢిల్లీనగరంలో శత్రుబలాలను సమర్థతతో యెదుర్కొగల సైనిక నిపుణులుగాని, పరిపాలనా దక్షులుగాని ఉన్నారా అంటే లేరు. తాంతియాతోపే, కుమార్ సింగ్ వంటి యుద్ధనిపుణులంతా ఢిల్లీ బయటనే పోరాటానికి నాయకత్వం వహించారు. ఇక చక్రవర్తి బహదూర్‌షా కాటికి కాళ్లుచాచుకొని కూర్చున్న 80 ఏండ్ల ముసలి. సైన్యాధిపతులు అసమర్థత కారణంగా ఒకరితర్వాత ఒకరు బర్తరఫ్ చేయబడ్డారు. ఇలాంటి పరిస్థితుల్లో సిపాయిలమధ్య ఐక్యత, క్రమశిక్షణ సహజంగా సన్నగిలి అంతరంగిక తగాదాలు ప్రారంభమయ్యాయి.

దాదాపు 5 మాసాలు ఢిల్లీని రక్షించుకోడానికి జరిగిన పోరాటం విషయమే చూదాం.

తిరుగుబాటుదార్లలో ప్రతిసిపాయి వ్యక్తిగతంగా అసాధారణమైన ధైర్యసాహసాలతో పోరాడినమాట నిజమే. కాని వారిలో దృఢమైన ఐక్యతగాని, సమర్థవంతమైన నాయకత్వంగాని, శాస్త్రీయ పరిజ్ఞానంగాని లేవు. ఇవి లేనిదే ఆధునిక యుద్ధాలలో ఏపట్టణాన్నిగాని రక్షించుకోడం అసంభవం. అంతరంగిక తగాదాలవల్ల పటాలాలకు పటాలాలు ఢిల్లీనుంచి వెళ్లిపోతూండడంవల్ల శత్రువుకు మంచి అవకాశ మేర్ప

డింది. సెప్టెంబరు మాసంలో (1857) ఇంగ్లీషు సేనల సహాయార్థం అదనపుబలాలు ఢిల్లీకి చేరుకోవడంతో, ముట్టడిసేనల పరిస్థితి ఆత్మరక్షణ దశనుంచి ఎదురుదాడి చేసే దశకు చేరుకుంది. చివరిరోజుల్లో సిపాయిలకు ఒక యూరపియన్ నిపుణుడు శాస్త్రీయ పద్ధతులపై పోరాడ్డం నేర్పినట్లు కొన్ని దాఖలాలు కనిపించాయట. క్రిమియాయుద్ధంలో(1853లో రష్యన్లకూ ఇంగ్లీషు-టర్కీ వారికీ మధ్య జరిగింది) అట్టి పద్ధతులే అవలంబింపబడ్డాయట. కాని, సిపాయిలు వాటిని సమగ్రంగా అర్థం చేసుకోలేకనో, నాయకత్వపు కొరతవల్లనో అవి సరిగా అసలు జరగలేదు. నిరర్థక ప్రయత్నాలుగానే అవి ఉండిపోయాయి.

అయోధ్యకు ముఖ్యపట్టణమైన లక్నో కొరకు జరిగిన పోరాటంలోకూడ యిట్టి బలహీనతలే ద్యోతకమయాయి. ఉదాహరణకు, ఇంగ్లీషు సేనల కెదురుగా 50,000 మంది తిరుగుబాటుదార్లు నిలబడ్డారు. వారు రసిడెన్సీలోని 1500 బ్రిటిష్ సైనికుల నెదుర్కొని నిర్మూలించదలచుకున్నారు. కాని ఆ 50,000 మంది లోను సైనిక శిక్షణ గలవారు 5000 మంది మాత్రమే! మిగతావారిలో అనేకమందికి ఆధునిక ఆయుధాలే లేవు. ఉన్నవారైనా వాటిని శాస్త్రీయంగా ఉపయోగించడం తెలియదు. ఉదాహరణకు, ఫిరంగి గుండ్లను గురిచూచి వదలడం కాకుండా, ఎటుపడితే అటు వదిలేవారట. మందుపాతర్లను అమర్చడంలో కూడ క్రమపద్ధతి లోపించిందట. ఫిరంగి దళాల్లో అనుభవంగలవారు కొందరు సిపాయిలలో ఉన్నప్పటికీ, వారి పోరాటం శత్రువుయొక్క అగ్నివర్షంనుంచి రక్షించుకొనేందుకే పరిమితమయింది.

కారల్ మార్క్స్ లక్నో పోరాటాన్ని వర్ణిస్తూ, సిపాయిల బలహీనతలను గురించి యిలా వ్రాశారు :

"వారిలో కొందరు సింహాలవలె పోరాడియుండవచ్చు. కాని, పటాలాల్లోనివారు పారిపోయిన తర్వాత బలహీనమైన రక్షణప్రదేశంకొరకు కొంత ధైర్యంతో పోరాడితేమాత్రం లాభమేమిటి?" (కారల్ మార్క్స్ : 'న్యూయార్క్ డెయిలీ ట్రిబ్యూన్' - 1-2-1858).

ముగింపు

ప్రపంచ చరిత్రలో అన్ని విప్లవాలూ జయించలేదు. ఓడిపోయినవాటిలో ప్రథమ భారతస్వాతంత్ర్య సంగ్రామం ఒకటి. అంతమాత్రంచేత దాని చారిత్రిక ప్రాముఖ్యత తగ్గిపోదు. ఇంగ్లీషు సామ్రాజ్యవాదుల పెత్తనాన్ని కూలద్రోసేందుకు మొట్టమొదటిసారి దేశ వ్యాపితంగా జరిగిన ఆ మహాసంగ్రామం భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమానికే ఒక వెలుగుబాట.) పరాయి పాలకుల పెత్తనాన్ని పటాపంచలొనర్చడానికి అన్ని వర్గాల ప్రజలు, అన్ని వృత్తులవారు, హిందూ ముస్లిం ప్రజానీకం అపూర్వమైన జాతీయైక్యతను సాధించి రాజీలేని పోరాటమెలా సాగించారో నేర్పారు. ఆ పోరాటంలో మరణించిన స్వాతంత్ర్యయోధులు భావి తరాలవారికి మార్గదర్శకులయారు. ఆనాడు వారు ధారపోసిన రక్తం భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి పుష్టిని చేకూర్చి, 90 సంవత్సరాల అనంతరం బ్రిటిష్ ప్రత్యక్షపాలన రద్దుకావడానికి దోహదమిచ్చింది.

తిరుగుబాటుకు కారణాలు

'చిత్రజల్లు'

ఎందరో అజ్ఞాత యోధులు, అమరవీరులు, త్యాగధనులు భారతజాతి స్వాతంత్ర్యంకోసం 1857 లో దేశవ్యాపితంగా మొట్టమొదటిసారి పోరుసల్పారు. ఆ సమరం జరిగి వందసంవత్సరాలయింది. నాటిస్వాతంత్ర్య సమరాన్ని నేడు మనం స్మృతిపథంలోకి తెచ్చుకొని, నాటి వీరయోధుల అమరగాథలనూ, మాతృభూమి దాస్య శృంఖలాలను విచ్ఛేదం చేసేందుకు వారుపడ్డ బాధలనూ తలచుకోవడం ప్రతి భారతీయ దేశభక్తుని విధ్యుక్తధర్మం.

ఈ వ్యాసంలో, ప్రథమ భారతస్వాతంత్ర్య సమరానికిగల కారణాలను వివరించడానికి ప్రయత్నిస్తాను.

ఆంగ్ల, భారతీయచరిత్రకారుల దృక్పథాలప్రకారం దీనికి కారణాలు ఈవిధంగా చెప్పబడ్డాయి :

1. బ్రిటిష్ గవర్నర్ జనరల్ అయిన డల్‌హౌసీ ప్రవేశపెట్టిన దత్తస్వీకార నిషేధ పద్ధతివల్ల (Doctrine of Lapse) భారతదేశంలోని స్వదేశ సంస్థానాలు బ్రిటిష్, సామ్రాజ్యంలో అంతర్గత భాగాలుగా చేరిపోయాయి. రాజ్యాధికారాన్ని కోల్పోయిన స్వదేశసంస్థానాధీశులు స్వప్రయోజనాలను సాధించుకొనేందుకు జరిపిన పోరాటమే 1857 సమరమని కొంతమంది బ్రిటిష్ చరిత్రకారుల అభిప్రాయం.

2. నాటి మొగల్ చక్రవర్తి అయిన బహదూర్‌షా నామమాత్రమగు అధికారాన్ని చెలాయించే కొండపల్లి బొమ్మలాగ తయారయ్యాడు. బ్రిటిష్‌వారిచేతుల్లో కీలుబొమ్మగా మారిపోయాడు. ఆచారవ్యవహారాలు, సాంప్రదాయాలు, మతవిషయాల రీత్యా కలిగిన అసంతృప్తిని అతడు తన స్వార్థప్రయోజనాల కొరకు వినియోగించుకున్నాడు. తత్ఫలితమే 1857 పోరాటమని మరికొందరి దృక్పథం.

3. నాటి సమరంలో స్వయంగా పాల్గొన్న సర్ జాన్ లారెన్స్ ఆ పోరాటాన్ని గూర్చి యిలా అన్నాడు: "ఇది కేవలం సిపాయిలకలహం మాత్రమే. దీనికి బీజం సిపాయిల అసంతృప్తి. ఆవు, పంది కొవ్వులతో చేయబడిన తూటాలే దీనికి చివరికారణం. సిపాయిలయొక్క ఈ అసంతృప్తిని భారతదేశంలోని కొందరు స్వార్థపరులు స్వప్రయోజనాలకొరకు ఉపయోగించుకొన్నారు."

4. "జాగ్రత్తగా ఆర్గనైజ్ చేయబడి బ్రిటిష్ అధికారాన్ని కూలద్రోసేందుకు విశాలమైన ప్రాతిపదికపై జరుపబడిన బ్రహ్మాండమైన మహమ్మదీయ కుట్ర యిది; హిందువుల అసంతృప్తిని నాటి కుట్రదారులు తమ స్వార్థంకొరకు ఉపయోగించుకో యత్నించారు" అంటాడు సర్ జేమ్స్ ఔట్‌రామ్. ఇతడుకూడా స్వయంగా తిరుగుబాటులో పాల్గొని సిపాయిలను అణచివేసినవాడే.

పై నాలుగు వాదనలలోను పాక్షిక సత్యముంటే ఉండవచ్చునుగాని, పూర్ణ సత్యంమాత్రం లేదు. ఒక మహోద్యమాన్ని పరిశీలించేటపుడు మనకు సైంటిస్టుకుండే దృక్పథం వుండాలి. ఆ ఉద్యమాన్నీ, దాని జయాపజయాలనూ పరిశీలించునపుడు మన రాగద్వేషాలు ఆ పరిశీలనలో ప్రవేశించకూడదు.

విన్ సెంట్ స్మిత్, రాబర్ట్సన్‌లాంటి బ్రిటిష్ చరిత్రకారులు ఒక చివరకువెళ్ళి దీన్ని "సిపాయిల కలహమ"ని పిలిచారు. వినాయక దామోదర సావర్కార్ మరొక చివరకువెళ్ళి తన గ్రంథాన్ని అతిశయోక్తులతో తయారుచేశాడు. స్వమత స్వధర్మాలను రక్షించుకొనేందుకే హిందూ ముస్లిములు ఈ సమరంలో పాల్గొన్నారని తేల్చి చెప్పాడు.

రూసో, వాల్టేర్, డిడిరోలాంటి ఫ్రెంచిమేధావుల వినూత్నభావ ప్రచారమే ఫ్రెంచివిప్లవానికి మూలకారణమని అంటే ఎంత హేతుబద్ధంగా, వివేకవంతంగా వుంటుందో, 1857 స్వాతంత్ర్య సమరానికి ప్రథమ కారణం హిందూముస్లిం ప్రజలలో స్వధర్మ స్వమతోద్ధరణకొరకు ఉన్న ఆ కాంక్ష అని చెప్పడంకూడా అంతహేతుబద్ధంగానే వుంటుంది. బండిని ముందు పెట్టి, గుర్రాన్ని వెనుక కట్టాలనే వాదనవంటిది యిది.

ఈ సమరానికి రాజకీయ, ఆర్థిక, సైనిక, సాంఘిక, ధార్మిక కారణాలెన్నో వున్నాయి. వాటిని వరుసగా పరిశీలిద్దాం.

రాజకీయ కారణాలు

క్రీ. శ. 1600 లో ఎలిజబెత్ రాణి ఆంగ్లేయ వర్తకులకు ఒక ఛార్టరును మంజూరుచేసింది. తత్ఫలితంగా, ఈస్టిండియా కంపెనీ అను పేరుతో ఒక వర్తకసంస్థ ఆవిర్భవించింది. అది మనదేశంలో వ్యాపారం సాగిస్తూ వుండేది. ఇది ఆ కంపెనీ చరిత్రలో ప్రథమదశగా పేర్కొనవచ్చు. తర్వాత, స్వదేశరాజుల నవాబుల అంతరంగిక విషయాలలో జోక్యం కలుగజేసుకొని వారిలోవారికి తగవులు పెంచి చివరకు యిరుపక్షాలవద్ద భూభాగాలను, ధనాన్ని కాజేసి కూటనీతిని కంపెనీవారు అనుసరించారు. ఇది రెండవదశ. 1757 ప్లాసీయుద్ధంతో మూడవదశ ప్రారంభమైందని చెప్పవచ్చు. బెంగాల్ నవాబైన సిరాజుద్దౌలా ఆంగ్లేయ వర్తకులకు వ్యతిరేకంగా బెంగాల్‌లోనూ, కలకత్తాలోనూ కొన్ని నిర్బంధాలను విధించాడు. అవి ఆంగ్లేయ వర్తకులకు కంటగింపుగా తయారయ్యాయి. అందుకని, రాబర్ట్‌క్లయివ్ సిరాజుద్దౌలా సేనాని మీర్జాఫర్‌తో కుట్రపన్నాడు. యుద్ధంలో ఇంగ్లీషువాళ్ళు గెలిచే పక్షంలో సిరాజుద్దౌలాను సింహాసన భ్రష్టునిచేసి, ఆతనిస్థానంలో మీర్జాఫర్‌ను నవాబుగా చేయాలనే ఒప్పందం జరిగింది. ఆవిధంగా 1757 లో జరిగిన ప్లాసీ యుద్ధంలో సేనాని మీర్జాఫర్ చేసినద్రోహం ఫలితంగా నవాబు ఓడిపోయి పారిపోయాడు. మీర్జాఫర్ నవాబుగా ప్రకటించబడ్డాడు. అతడు కంపెనీకి పారితోషికంగా బెంగాల్‌లో 24 పరగణాలనూ విపరీత మగు ధనకనక వస్తువాహనాలనూ బహూకరించాడు. బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య భవనానికి ఈ విధంగా క్లయివు పునాదులు వేశాడు. నాటినుండి బ్రిటిష్‌వారు స్వతంత్ర భూభాగంపై సార్వభౌమాధికారం చెల్లాయించ నారంభించారు.

1763లో బక్సార్ యుద్ధం జరిగింది. ఈ యుద్ధంలో బెంగాల్ నవాబైన మీర్ఖాసింను ఇంగ్లీషువారు సునాయాసంగా ఓడించారు. 1765 లో అలహాబాద్ సంధి వల్ల ఈస్టిండియా కంపెనీకి బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సాలపై దివానీ హక్కును "సంక్రమించింది." ఈ హక్కువల్ల పై మూడు రాష్ట్రాలలో కంపెనీ రెవెన్యూ వసూలుచేసే అధికారాన్ని సంపాదించింది. తత్ఫలితంగా ఆంగ్లేయ వర్తక సంఘానికి సాలీనా కొన్ని కోట్ల రూపాయలు నికరాదాయం రానారంభించింది. ప్లాసీ యుద్ధంవల్ల వారికి స్వతంత్ర భూభాగం దొరికింది. 1765నుండి ఆ భూభాగంమీద నికరాదాయం రానారంభించింది. ఈ విధంగా, వర్తకానికి వచ్చినవారు క్రమంగా రాజ్యపాలకులై మన నెత్తిన ఎక్కారు. 1800 సంవత్సరం నాటికి భారతదేశం బ్రిటిష్‌సామ్రాజ్యవాదుల ప్రత్యక్ష దోపిడీకి కేంద్రంగా మార్చివేయబడింది. నాటినుండీ భారత ప్రజల రక్తాన్ని బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదులు జలగల్లాగ పీల్చనారంభించారు.

వెలస్లీ ప్రవేశపెట్టిన సైన్య సహకార పద్ధతివల్ల కొంతమంది స్వదేశ సంస్థానాధీశుల కోరలు ఊడబెరుకబడ్డవి. ఈ సైన్యసహకార పద్ధతిని (Subsidiary Alliance) అంగీకరించిన సంస్థానాధీశుల రాజ్యాల లోకి బ్రిటిష్ సైన్యం ప్రవేశించి, కోటలలో పాగా వేసింది. సంస్థానాధిపతులు కోటల్లోనే కీలుబొమ్మలుగా తయారయ్యారు.

ఇట్టి అధిపతులలో కొందరికి డల్హౌసీ ప్రవేశపెట్టిన దత్తస్వీకార నిషేధపద్ధతివల్ల (Doctrine of Lapse) ఉద్వాసనజరిగింది. అలా ఉద్వాసన జరిగిన వారిలో కొందరికి డల్హౌసీ పెన్షన్లను మంజూరు చేశాడు. నానా సాహెబ్ లాంటి వారికి ఆ కొద్ది పెన్షన్లను కూడా ఎగవేయడంతో ఇంకేముంది—అగ్గికి గుగ్గిలం తోడైంది. నూనెకు నిప్పు అంటుకుంది.

అంతవరకు చంద్రకాంత శిలలతో నిర్మింపబడిన సుందర భవనాలలో విలాస జీవితాలను గడిపే సంస్థానాధీశులు పదచ్యుతు లవడంతో, వారు హఠాత్తుగా మేల్కొన్నారు. వీరికంటె ముందే మేల్కొన్న సిక్కు రాజు రంజిత్ సింగ్, భారతదేశ పటాన్ని చూసి "అంతా ఎర్రబడిపోతోందే!" అని వ్యథచెందాడు.

డల్‌హౌసీ ప్రవేశపెట్టిన "దత్తస్వీకార పద్ధతి"వల్ల సతారా, నాగపూర్, సంబల్‌పూర్, ఉదయపూర్, జోధ్‌పూర్, ఝాన్సీ మొదలగు సంస్థానాలు బ్రిటిష్ వారిచే స్వాధీనం చేసుకోబడ్డాయి. అయోధ్య నవాబు దుష్ట పరిపాలకుడుగా తయారయాడనే సాకుతో అయోధ్యకూడా స్వాధీనం చేసుకోబడింది. నామమాత్రావశిష్టంగా ఉంటూ కీలుబొమ్మ ప్రభువుగా చలామణి అయ్యే మొగల్ పాదుషా పదవిని డల్‌హౌసీ రద్దుచేశాడు. పీష్వా బాజీరావు దత్తపుత్రుడైన నానాసాహెబ్‌కు యివ్వవలసిన పెన్షన్‌కి ఎగనామం పెట్టాడు. అందువల్ల నానాసాహెబు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి బద్ధశత్రువుగా తయారయ్యాడు. ఈవిధంగా డల్హౌసీ విధానంవల్ల అనేక

సంస్థానాలు సామ్రాజ్యంలో కలిపివేయబడ్డాయి. మొగల్ చక్రవర్తి పదవి రద్దయింది. భారతదేశంలోని పాలకవర్గాలలో చాలమంది స్థానభ్రష్టులయ్యారు. వారి హోదాలు ఎగిరిపోయాయి. ఆదాయం మాయమయింది. కాబట్టి పదభ్రష్టులైన సంస్థానాధీశులు, వారి సన్నిహితులు - హిందూ, ముస్లిం భేదం లేకుండా - తమ తమ హోదాలను తిరిగి సంపాదించుకోవాలనే దృఢసంకల్పులయారు. కార్యరంగంలోకి దుమికారు. విదేశీయుల ప్రభుత్వాన్ని సర్వనాశనం చేసిననాడే తమ ప్రయోజనాలు రక్షింపబడుతవనే సత్యాన్ని గుర్తించారు. ఈ విధంగా భారతదేశంలో హిందూ ముస్లిం పాలకుల ప్రయోజనాలసాధనకూ, భారత స్వాతంత్ర్య సంపాదనకూ అవినాభావ సంబంధం ఏర్పడ్డది. బ్రిటిష్‌వారు అనేక సంస్థానాలను స్వాధీనపరచుకోవడంతో ఉత్తమ పరిపాలనాదక్షులు, రాజనీతి విశారదులు అయిన భారతీయ ముఖ్యులు పదవిచ్యుతులు గావింపబడ్డారు. తాంతియా తోపే, అజీముల్లాఖాన్, మౌల్వీ అహమ్మద్‌షా వంటి వ్యక్తులపేర్లను యిచట ఉదాహరించవచ్చు. వీరువిప్లవజ్వాలలకు ఆజ్యంపోశారు.

సాంఘిక కారణాలు

హిందూ మహమ్మదీయులు తరతరాలనుండి అత్యంత పవిత్రంగా పరిగణించే సాంప్రదాయాలు, ఆచార వ్యవహారాలు, మత విశ్వాసాలు న్యూనపరచబడినవి. ఆంగ్లప్రభుత్వం సహగమనాన్నీ, పసిపాపలను గంగలో పారవేసే ఆచారాన్నీ నిషేధించింది. ఆంగ్లవిద్యావిధానాన్ని ప్రవేశపెట్టడంవల్ల యూరపియన్ సైన్స్, ఖగోళశాస్త్రం మొదలగు శాస్త్రాలు బోధించబడ్డవి. అవి సాంప్రదాయసిద్ధంగా వస్తున్న భారతీయ విశ్వాసాలను ఖండించాయి. భారతీయ పురాణేతిహాసాలను లార్డ్ మెకాలే ఒక వ్యాసంలో అతి నిశితంగా విమర్శించి, ఎగతాళిచేశాడు :

"ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసం భారతీయుని ఆంగ్లేయునిగా మార్చివేస్తుంది. రక్తంలోను, రంగులోను, భారతీయుడుగా వున్నా, వేషభాషల్లో ఆచార వ్యవహారాలలో, ఆలోచనాక్రమంలో ఆంగ్లేయునిగా ఈ విద్యాభ్యాసం మార్చివేస్తుంది." (మెకాలే).

వేల మైళ్ళపొడుగున రైలుపట్టాల, తంతితీగల నిర్మాణం జరిగింది. ఇది సామాన్య భారతీయహృదయంలో అవ్యక్తమగు భీతిని, అనిర్వచనీయమగు భయోత్పాతాన్ని కలుగజేసింది. భారతమాత ఈ తీగెలచే ఈ బానిసబంధనాలచే చుట్టబడుతోందనే అనుమానం ప్రబలింది. విధవా వివాహాలను ప్రవేశపెట్టడంతో, పరమ పవిత్రమగు హిందూకుటుంబ గౌరవమే సర్వనాశనమై పోయిందన్న క్రోధంతో పలువురు ఉగ్రులై పోయారు. తరతరాలనుండి అత్యంత పవిత్రంగా పరిగణించే సాంప్రదాయాలపై భయంకరమగు దండయాత్రగా వీటిని తలచారు నాటి ప్రజలు.

దీనితోపాటు, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం భారతదేశాన్ని క్రైస్తవదేశంగా మార్చేందుకు ప్రయత్నిస్తున్నదనే అభిప్రాయం ప్రజలలో నానాటికీ వృద్ధికాజొచ్చింది. దీనితో హిందూ ముస్లిములు ఒక్కుమ్మడిగా మేల్కొన్నారు. 1857 లో పార్లమెంటులో ఈస్టిండియా కంపెనీ అధ్యక్షుడు మాంగలెస్ యీ విధంగా అన్నాడు :

"భగవంతుడు బ్రిటిష్‌వారికి భారతజాతిపై అధికారమిచ్చి తద్వారా భారతావని అంతటా క్రైస్తవ పతాకను ఎగురవెయ్యాలని సంకల్పించాడు. కనుక మన సర్వశక్తులను ఒడ్డి క్రైస్తవమతంగూర్చి ప్రచారం చేయాలి."

ఇంతేగాక నాటి ప్రభుత్వం భారత ప్రభుత్వాదాయంనుంచి బిషప్పులకు, ఫాదరీలకు మతప్రచారం కొరకు పెద్దపెద్ద జీతాలిచ్చేది.

ఆనాటి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ విధానంవల్ల భారతదేశంలో కలిగిన ఫలితాలను గురించి మద్రాస్ కౌన్సిల్ సభ్యుడు మైకమ్ లూయిస్ యిలావ్రాశాడు :

"భారతీయులకును, మనకును గల సంబంధం దాసులకు ప్రభువులకు వుండే సంబంధం తప్ప మరొకటి కాదు. మన భోగభాగ్యాలకు కావలసిన సర్వసంపదలను చేజిక్కించుకొన్నాం. వారిని సంస్కారహీనులుగా, ఆత్మజ్ఞానరహితులుగా చేసివేశాము. వారి మతధర్మాలను వారే మన్నింపకుండా వుండేటట్లు చేశాం. వారి వారసత్వపు నియమాలను తారుమారు చేశాం. గవర్నమెంట్ పత్రాలలో వారిని నాస్తికులుగా వ్రాశాం. వారి జమీందారీలను మ్రింగివేశాం."

సైనిక కారణాలు

అన్నిటికన్న సైనిక కారణాలు విప్లవానికి ప్రధాన కారణాలుగా కనిపిస్తున్నవి. హిందూ మహమ్మదీయ

సిపాయిలు తమ మతం, ధర్మం, ఆచారం, సాంప్రదాయం, జీవనస్థితి అన్నీ క్రమంగా అడుగంటిపోతున్నవని దృఢంగా నమ్మారు. వారీవిధమగు అభిప్రాయానికి రావడానికి కారణం నాటి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు చర్యలే.

"యుద్ధంలేని సమయంలో సైనికులకు తీరుబడి ఎక్కువ. అజ్ఞానులైన హిందూ ముస్లిం సైనికులకు క్రైస్తవమత సిద్ధాంతాలను నూరిపోయు కరపత్రాలను పంచేవారు. సైన్యం మత ప్రచారానికి చక్కని క్షేత్రంగా ఉపయోగపడింది. మొదట సిపాయిలు వీటినిగూర్చి ఉపేక్షతోవున్నా, రానురాను వారిలో మతం మార్పు ప్రారంభమైంది. దీనిని గుర్తించిన సిపాయిలలో కలవరం హెచ్చింది." (Causes of Indian Revolt.)

జీతాలలోని వ్యత్యాసంకూడా ఒక కారణమే. భారతీయ సిపాయి సుబేదారు వుద్యోగం చేసినా నెలకు 174 రూపాయలే గిట్టేవి. కాని కొత్తగా చేరిన ఆంగ్ల సైనికుడు యింతకంటె అధిక మొత్తాన్ని సంపాదించేవాడు. "గొర్రెకు తోక బెత్తెడే" అన్నట్లు, ప్రమోషన్లు లేక జీవితాంతం తక్కువ వుద్యోగాల్లోనే భారతీయ సిపాయిలు బ్రతకాల్సివచ్చేది. సైనిక కవాతు చేసేటప్పుడు సిపాయిని బ్రిటిష్ మిలటరీ ఆఫీసర్లు బండబూతులు తిట్టేవారు. సైన్యంలో చేరేటప్పుడు దేశంలోనే పనిచేయాలిగాని విదేశాల్లో పనిచేయవలసిన అగత్యం లేదని సిపాయిలకు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం మొదట వాగ్దానం చేసింది. తర్వాత బ్రిటిషు ప్రభుత్వానికి బర్మాతో యుద్ధం వచ్చింది. 1824 లో బారక్‌పూర్‌లోని సిపాయిలను ప్రభుత్వం బర్మా వెళ్ళవలెనని ఆజ్ఞాపించింది. సిపాయిలు నిరాకరించారు. అందుకని గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ కానింగ్ 1856 లో "జనరల్ సర్వీసు ఎన్‌లిస్టుమెంటు చట్టం" ఒకటి చేసి, సైన్యంలోని ప్రతి సిపాయి అవసరమైతే విదేశాలకు పోవలసిందేనని ఆజ్ఞలు జారీచేశాడు. సముద్రాంతర ప్రయాణం హిందూ సాంప్రదాయానికి విరుద్ధం. ఈ విధంగా ప్రభుత్వం తన పూర్వ వాగ్దానాలను భంగపరచింది. తిరుగుబాటు వచ్చేనాటికి ప్రభుత్వ సైన్యంలో 2,23,300 మంది భారతీయ సిపాయిలు, 45,322 మంది బ్రిటిష్ సైనికులు వుండేవారు. ఇంత అధిక వ్యత్యాస ముండటంవల్ల ప్రభుత్వాన్ని ఒక్క దెబ్బతో నాశనం చేయవచ్చుననే విశ్వాసం సిపాయిలలో గాఢంగా నాటుకుంది.

అగ్రవర్ణాలకు చెందిన బ్రాహ్మణులు, రాజపుత్రులు అత్యధిక సంఖ్యలో వుండే బెంగాల్ రెజిమెంటును కంట్రోల్ చేయటం చాల కష్టమైంది. 1824 లో బారక్‌పూర్‌లో సిపాయిలు బర్మాకు వెళ్ల నిరాకరిస్తే 1844 లో బెంగాల్ సిపాయిలు ఏ విదేశానికీ వెళ్ళబోమని ధిక్కరించారు. ఈ విధమగు తిరుగుబాటు తత్వం సిపాయిలకు అలవాటైంది.

సైనిక కారణాలన్నిటిలోకి ప్రధానమైనది తూటాల వ్యవహారం. కొత్తగా కనిపెట్టబడిన ఎన్‌ఫీల్డు రైఫిల్‌కి నునుపైన తూటాలు అవసరమయ్యాయి. హిందువులకు పరమ పవిత్రమైన గోవునూ, ముస్లిములకు పరమ అసహ్యకరమైన పందినీ చంపి - ఆవు, పంది క్రొవ్వులతో తూటాలను నునుపుచేసి సైనికులకు యివ్వనారంభించారు. కాల్చేముందు సిపాయిలు తూటా మూతని కొరకాలి. ఈ విషయం హిందూ మహమ్మదీయ సిపాయిలకు తెలిసింది. నివురు గప్పిన నిప్పులాగున్న సైనికుల క్రోధాగ్ని కట్టలు తెంచుకొని మహోగ్ర దావానలంలా ఆ సేతుహిమాచలం వ్యాపించింది. ఈ తూటాల వ్యవహారం ఎంత ప్రధానపాత్ర వహించిందో చూడండి:

"కొన్ని రాజ్యాలను తిరిగి వశపరచుకోడం, ఆంగ్లభాషను వ్యాప్తిచేయడం, స్త్రీలకు చదువు నేర్పడానికి ప్రయత్నించడం, జ్ఞానాన్ని పెంపొందించడం, రైల్వేలను, టెలిగ్రాఫులను నిర్మించడం — యివిమాత్రమే చాలవు, లక్షమంది సిపాయిలు అమానుషంగా తిరుగుబాటు చేయడానికి. ఇతర కారణాలన్నిటినీ కలిపినా యివి సరిపోవు. క్రొవ్వు తూటాల గాథ కలిగించిన ఆవేశం ఒక్కటే యిందుకు సరిపోయింది." (డాక్టర్ మార్ష్‌మన్)

తూటాల వ్యవహారం అబద్ధమని కొంతమంది ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులు బుకాయించినా, తరువాతి పరిశోధనవల్ల, నిజమనే విషయం తేలింది. "తూటాలను నునుపుగా చేయడానికి చేర్చబడ్డ వస్తువులలో ఆవుక్రొవ్వు ఉందనటానికి కొట్టిసందేహం అక్కర్లేదు," అని వ్రాశాడు సర్ జాన్ లారెన్స్.

నాటి భారతీయ సిపాయిలు తిరుగుబాటుకు సంబంధించిన వ్యవహారాలను రహస్య కరపత్రాల ద్వారా, ఒకరికొకరు అందజేసుకొనేవారు. ఇలాంటి కరపత్రం ఒకటి ప్రమాదవశాత్తు ఇంగ్లీషు ఆఫీసర్ల చేతిలోపడింది. అందులో యిలా వుంది:

"సోదరులారా, మనం విదేశీయుల కవచకత్తులతో మన గుండెకాయలను స్వయంగా [illegible]

కొంటున్నాం. తోడిసోదరుల అమాయకపు గుండెల్లో పొడుస్తున్నాం. మనం ధైర్యంతో నిలబడి నట్టయితే, మన మాతృభూమిని రక్షించుకోనగలం. కలకత్తా మొదలు పెషావరువరకూ ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం సాగించగలం. సిపాయిలమైన మనం, తిరుగుబాటుదార్లమైతే మరుక్షణంలోనే పారతంత్ర్యపు మబ్బులు విచ్చిపోయి, స్వాతంత్ర్య భానుడు ఉదయిస్తాడు. స్వాతంత్ర్య పిపాసులైన భారతప్రజలు స్వేచ్ఛాకమలం చుట్టూ వేయి రేకులై నిలబడుతారు. అప్పు డీవ్యూహపద్మమండలి స్వాతంత్ర్య మకరందాన్ని ప్రజాసామాన్యం అనుభవిస్తుంది."

రాత్రిళ్ళు రహస్యంగా సభలు చేసేవారు. వారికి తోచిన నిర్ణయాలు తీసుకుంటుండేవారు. డల్‌హౌసీ అయోధ్యను స్వాధీనపరచుకున్న తర్వాత అయోధ్య నవాబుక్రింద పనిచేసే వేలకొలది సిపాయిలకు ఉద్యోగాలు పోయినవి. వారంతా పొట్టకోసం దోపిళ్ళు ప్రారంభించారు. ఏనాడు ఎలాంటి అవకాశమొచ్చినా—ఈ నిరుద్యోగులైన సిపాయిలు ఆ అవకాశాన్ని వినియోగించుకొన సిద్ధంగావున్నారు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే, అయోధ్య నవాబేకాదు... ఆ సంస్థానానికి చెందిన సిపాయిలుకూడా అసంతృప్తితో నిండి, ఎలాంటి అపాయకర కార్యాలకైనా సంసిద్ధు లయ్యారు.

ఆర్థిక కారణాలు

పేష్వా బాజీరావు బ్రతికియుండగానే బ్రిటిష్‌వారు ఆయన రాజ్యాన్ని స్వాధీనంచేసికొని, సాలీనా 8 లక్షల రూపాయలు పింఛనుగా యిచ్చుటకు అంగీకరించారు. కాని అతని దత్తపుత్రుడైన నానాసాహెబ్‌కి యివ్వడం మానివేశారు. అప్పుడు నానా, అజిముల్లా ఖాన్ అను వ్యక్తిని తన తరఫున వ్యవహారం నడిపేందుకు ఇంగ్లండు పంపాడు. కాని ఫలితం శూన్యం. కడుపుమండిపోయిన నానా, గత్యంతరంలేక కత్తి పట్టాడు.

మహారాష్ట్ర దేశంలోని ఝాన్సీ సంస్థాన పరిపాలకుడు 1853 లో మరణించాడు. అతని భార్యయైన లక్ష్మీబాయి పరిపాలకురాల్లు ఐంది. కాని డల్హౌసీ ప్రవేశపెట్టిన దత్తస్వీకారపద్ధతికి ఈ సంస్థానం ఆహుతైంది. సాలీనా లక్ష్మీబాయికి నగదురూపంలో 60 వేల రూపాయలు యిస్తామన్నారు. సంస్థానాన్ని కలిపివేసు కొన్నపుడు ఈమె కొంత అసంతృప్తి చెందినా, శాంతంగానే వుంది. కాని, తనకిచ్చే 60 వేల నుండి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం తన భర్త బాకీలను తీర్చేందుకు కొంత ధనం తగ్గించివేసింది. సంస్థానమూ, దాంతోపాటు ఆదాయమూ రెండూపోయే పరిస్థితి ఏర్పడింది. బ్రిటిష్‌వారిని దేశాన్నుండి తరిమివేసిన నాడే తన ఉనికికీ సంస్థాన భద్రతకూ రక్షణ యేర్పడుతుందని తలచి, లక్ష్మీబాయి సమరానికి నాయకత్వం వహించింది. "ఇండియన్ బోడీషియా", "ఇండియన్ జోన్ ఆఫ్ ఆర్క్" అని ప్రపంచ ప్రఖ్యాతిగాంచిన ఈ వీరవనిత కాళికాదేవివలె మహోగ్రరూపం దాల్చి సమరంలో పాల్గొన్నది.

రాణా కుమారసింహ జగదీశ్‌పూర్ రాజ కుటుంబానికి చెందినవాడు. డల్హౌసీయొక్క దత్తస్వీకార నిషేధపద్ధతి ఈయన సంస్థానాన్నికూడా మింగివేసింది. పదవితోపాటు ఆదాయం కూడా అదృశ్యమైంది. 80 సంవత్సరాల వయస్సులో వుండికూడా యితడు కత్తిపట్టి కసితో శత్రువును చెండాడాడు.

రైతులవద్ద సాంప్రదాయసిద్ధంగా రెవెన్యూవసూలు చేసే భూస్వాముల హక్కులు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం కాలరాచింది. జమీందారుల చేతిలోవున్న భూములను లార్డ్ బెంటింక్ స్వాధీనపరచుకొని వాటిని యితరులకు కౌలుకిచ్చాడు. తద్వారా ప్రభుత్వాదాయాన్ని హెచ్చించాడు. ఈ భూముల స్వాధీనంవల్ల ఎంతోమంది జమీందార్లు పదవీభ్రష్టులయ్యారు. ఈనాముల కమిషన్ 20 వేల ఎస్టేట్లను స్వాధీనపరచుకొంది. వారంతా అసంతృప్తితో మండిపోయారు.

ఈ స్వాతంత్ర్య సమరానికి అయోధ్య అత్యంత ప్రధానమైన కేంద్రంగా వున్నట్లు కన్పిస్తోంది. దీనికి కారణం లేకపోలేదు. కరణం మునసబుల్లాగ సాంప్రదాయ సిద్ధంగా వుండే తాలూక్‌దార్లు అనేవర్గం ఒకటి అయోధ్య సంస్థానంలో వుంది. ఈ తాలూక్‌దార్లు రెవెన్యూ వసూలుచేసి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి కట్టేవారు. అయోధ్య ప్రధాన రంగస్థలంగా వున్నా, ఈవర్గం విప్లవాన్ని మొదట సమర్థించలేదు. కాని నాటి గవర్నర్ జనరల్ అయిన లార్డ్ కానింగ్ వీరిని ఉద్యోగాలనుండి ఊడబెరికాడు. ఆస్తీ, ఆదాయం రెండూ పోయిన వీరు కడుపుమండి విప్లవజ్వాలలకు ఆజ్యంపోశారు. ఈవిధంగా సంస్థానాధీశులు, జమీందారులు, రెవెన్యూ వసూలుచేసే తాలూక్‌దార్లు అందరూ పదవీభ్రష్టు లయ్యారు. పగపట్టి సమరాంగణంలోకి దూకారు.

సమరానికి నాయకత్వం వహించిన పాలకవర్గంతో

పాటు, నాటి సామాన్యప్రజలు కూడా భయంకరమైన కష్టనష్టాలకు గురిచేయబడ్డారు. చేనేతపనివాండ్రు, కర్షకులు, చిన్నవర్తకులు, సామాన్యప్రజలు కరువుకాటకాలలో, దారిద్ర్యపు ఊబిలో, పైశాచికపీడనలో, అడవి మృగాల క్రూరత్వాన్ని మరపించు రాక్షసపాలనలో, ఎండి మాడి అతినికృష్టమైన బ్రతుకు బ్రతకవలసి వచ్చింది.

క్రీ. శ. 1600 లో స్థాపింపబడ్డ ఈస్టిండియా వర్తక సంఘం దేశంలో వ్యాపారం చేసుకొనేందుకు స్వదేశ రాజుల, నవాబులవద్ద అనుమతి పత్రాలు పొంది క్రమంగా వర్తకంతోపాటు ప్రభుత్వాన్నికూడా స్థాపించుకొంది. 1600 లో స్థాపింపబడ్డ వర్తకసంఘం 1698 లో అదృశ్యమై కొత్తఈస్టిండియా వర్తకసంఘం వచ్చింది. అది 1708 వరకు సమగ్రస్వరూపాన్ని పొందలేదు. "భారతదేశాన్ని జయించిన ఈస్టిండియా కంపెనీ పారిశ్రామిక విప్లవంలో ఇంగ్లండును గుప్పిటలో పెట్టుకొన్న పాలకవర్గపు గుత్త వ్యాపార సంస్థ అని బోధపడుతుంది." (పామీదత్ : నేటి భారతదేశం - పేజి 109).

మొగల్ సామ్రాజ్యం విచ్ఛిన్నమైన పిదప, 18 వ శతాబ్దిలో జరిగిన అంతర్యుద్ధాలను అవకాశంగా తీసుకొని విదేశ దురాక్రమణదారులు (ఈస్టిండియా కంపెనీ సాహసికులు) కుట్రలద్వారా, కూహకాలద్వారా, యుద్ధాలద్వారా భారతదేశంలో స్వతంత్ర ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించారు. 1757 లో జరిగిన ప్లాసీయుద్ధం యిందుకు అంకురార్పణ అని అర్థంచేసుకోవచ్చు.

1757 లో జరిగిన ప్లాసీయుద్ధం, భారతదేశ చరిత్రలో అనేక మార్పులకు కారణమవడమేగాక, బ్రిటిష్ జాతియొక్క ప్రపంచాధిపత్యానికి కూడ దోహదం చేసింది. 1760 లో ఇంగ్లండులో ప్రారంభమయిన పారిశ్రామిక విప్లవంవల్ల కొత్తగా కనుగొనబడిన నూత్నయంత్రసామగ్రికి అవసరమైన బ్రహ్మాండమగు పెట్టుబడి ప్లాసీ విజయంద్వారానే లభించింది.

"ప్లాసీయుద్ధం 1757 లో జరిగింది. ఆ తర్వాత జరిగినంత తీవ్రమైన మార్పు ముందెన్నడూ బహుశా జరగలేదు..........................

..........ఈ యంత్రాలన్నీ కాలగతిని ముందుకు నడిపే సాధనా లయినప్పటికీ, ఆ కాలగతికి కారణంమాత్రం యివికావు. పట్టి యంత్రాలను కని పెట్టడంలోనే ఏమీలేదు. ఇలాంటి ముఖ్యమైన యంత్రాలు ఎన్నో శతాబ్దాలుగా మూలబడి వున్నాయి. వాటిని నడిపే బలవచ్ఛక్తికోసం అవి వేచివున్నాయి. ఆ బలవచ్ఛక్తి డబ్బు. ఆ డబ్బు కూడా, దాచినదికాక మారకంలో వుండాలి. భారతదేశ ధనప్రవాహం రాకముందు, తద్వారా పరపతి పెరగకముందు, అలాంటి బలవత్తరమైన సమగ్రశక్తి లేదు. ప్రపంచం పుట్టినప్పటినుండి ఏ పెట్టుబడికూడా భారతదేశ దోపిడీవల్ల వచ్చినంత లాభాన్ని ఎక్కడా సంపాదించి వుండదు. సుమారు 50 ఏళ్లు బ్రిటన్ పోటీ లేకుండా నిలవగలిగింది. (1694-1757 వరకు) కాని తర్వాత ఆదాయాభివృద్ధి 1760 - 1815 మధ్య అతివేగంగా, అఖండంగా సాగింది." (నాగరికతయొక్క సూత్రాలు – దాని వినాశనం; బ్రూక్స్ ఏడమ్ పేజి 259-60)

పరమ పైశాచికంగా, జలగలు రక్తం పీల్చినవిధంగా దోపిడీచేసి, ఆ వచ్చిన ధనాన్ని ఇంగ్లండు పారిశ్రామికీకరణకు వినియోగించారు. ఈ విధంగా దోపిడీ చేయబడిన ధనమే పెట్టుబడి కేంద్రీకరణకు దోహదంచేసింది; బ్రిటన్‌లోవచ్చిన పారిశ్రామిక విప్లవం విజయవంతమయేందుకు దోహదమిచ్చింది.

1763 లో జరిగిన బక్సర్‌యుద్ధం ఫలితంగా ద్వంద్వ ప్రభుత్వం ఏర్పడింది. సివిల్, క్రిమినల్ పరిపాలన మొగల్ చక్రవర్తిది. రివెన్యూ వసూలుచేసేది కంపెనీవారు. కంపెనీవర్తకులు ఈ ద్వంద్వప్రభుత్వపు మేలిముసుగులో అడ్డూ అదుపూలేని విధంగా దేశాన్ని దోచుకున్నారు. చేజిక్కిన ప్రభుత్వాధికారాన్ని తప్పుడు మార్గంలో వినియోగించి కొద్దికాలంలోనే లంచాలు, "బహుమతులు", "బలవంతపు బ్రాహ్మణార్థాలు" రూపంలో లక్షల ధనాన్ని సంపాదించారు. చిల్లిగవ్వయినా చేతలేకుండా భారతదేశానికి వచ్చిన రాబర్ట్ క్లైవు "లార్డ్ క్లైవు"గామారి 2½ లక్షల పౌనుల ధనాన్ని సంపాదించాడు. కంపెనీ ఉద్యోగుల, వర్తకుల, గుమాస్తాల సంగతి చెప్పనక్కరలేదు.

"నాలుగోవంతు వెల మాత్రం యిచ్చి వారు రైతులవద్ద, వర్తకులవద్ద ఉన్న సరుకును, వస్తువులను బలాత్కారంగా తీసుకొనిపోతున్నారు. హింసను, నిర్బంధ విధానాన్ని ఉపయోగిస్తూ, రైతులు మొదలైనవారినుండి ఒక రూపాయి వెలగల వస్తువుకు ఐదు రూపాయలు లాక్కుంటున్నారు". (ఇంగ్లీషు గవర్నరుకు బెంగాలు నవాబు నివేదిక, మే 1762).

ఇలాగే విలియం బోల్ట్స్ అనే బ్రిటిష్‌వ్యాపారస్తుడు 1772 లో యిలా వ్రాశాడు :

"ఇంగ్లీషువారు తమ గుమాస్తాల, వర్తకుల ద్వారా, నిరంకుశంగా ఏయే ఉత్పత్తిదారు ఎన్నెన్ని వస్తువులు యివ్వాలో, వాటికి ఎంత ఖరీదివ్వాలో కూడా తామే నిర్ణయించేవారు........కంపెనీ వర్తకులు యిచ్చిన డబ్బును (ధర), సాలివారు నిరాకరిస్తే వారిని ముక్కోణానికి కట్టి కొరడాలతో కొట్టి పంపించేవారని తెలుస్తోంది......ఈ కంపెనీ గుమాస్తాలశాఖలో వున్న వంచకత్వం, మోసం ఊహాతీతం. ఇవన్నీ నేతసాలీని మోసంచేసేందుకే. గుడ్డల పరిశీలకులలో చేరి, ఈ కంపెనీ గుమస్తాలు నిర్ణయించే వెలలు అన్నిచోట్ల నూటికి 15 వంతులు (15%), కొన్నిచోట్ల 40 వంతు స్వయంగా వారు బజారులో అమ్ముకుంటే వచ్చే ధరలకన్నా తక్కువగా వుండేవి." (భారతదేశ వ్యవహారాల పరిశీలన : విలియం బోల్ట్సు—పేజి 191-194.)

ఇది వర్తకం కాదు. పట్టపగటి దోపిడీ. వీరు వర్తకులు కారు; పచ్చి దోపిడీదారులు; నరరూప రాక్షసులు. అంతేకాదు. ఈ దోపిడీదారులు, తాము అమ్మే సరకులమీద ప్రభుత్వానికి చిల్లిగవ్వకూడా పన్నురూపంలో చెల్లించేవారు కారు. కంపెనీ వర్తకులు తమకిష్టంవచ్చిన ధరలకు సరకులను కొనేవారు; అమ్మేవారు. ఒప్పుకోకపోతే అసహాయులు, అమాయకులువైన ప్రజలను తంతామని బెదిరించి భయపెట్టేవారు. బాధ్యతా రహితమగు అధికారం (power without responsibility) చెలామణీ అయిన ఆ కాలంలో, కంపెనీ నిరంకుశత్వం హిమాలయ శిఖరాలను అందుకొంది.

"సరకుల క్రయవిక్రయాల మీద వారు టోల్ డ్యూటీ చెల్లించనవసరం లేకుండా మినహాయింపబడ్డారు. నిస్సహాయులైన ప్రజలను తాము నిర్ణయించిన ధరలకు వస్తువులు కొనేటట్లు, అమ్మేటట్లు ఒత్తిడితీసుకురావడానికి భయభ్రాంతులొనర్చారు. ఈ విధంగా బాధ్యతలేని అధికారం, క్రమబద్ధమైన దోపిడీ విశృంఖలంగా అమలుజరిగేశకం ప్రారంభమైంది."

1770 లో బెంగాలులో కరువువచ్చింది. దీనిలో కోటిమంది ప్రజలు చనిపోయినట్లు అంచనా వేయబడింది. అయినప్పటికీ భూమిపన్ను నిర్దయగా ఖచ్చితంగా వసూలు చెయ్యడమేగాక ఎక్కువపన్ను వసూలుచేశారని 1771 లో కంపెనీ నివేదికలోనే చెప్పబడింది.

1784 లో పిట్స్ఇండియా బిల్లు సందర్భాన, కామన్సుసభలో ప్రవేశపెట్టబడిన తీర్మానంలో యిలా వుంది :

"ఈస్టిండియా కంపెనీ తమఉద్దేశాలనే రాజకీయంగా, వర్తకరీత్యాకూడ తల్లక్రిందులు చేసి కల్మషభరితమైపోయిందని పార్లమెంటు విచారణ వల్ల తేలింది...............ఒకప్పుడు సర్వ సౌభాగ్యవంతమైన దేశాలు అసహ్య శిథిల జన విహీన దేశాలుగా, అధమస్థితికి వచ్చాయి."

అంతేకాదు. ఈస్టిండియా కంపెనీ పాలన మానవ చరిత్రలోనే కనివిని యెరుగని మహత్తర ప్రజాక్షేమ కార్యాలను చేస్తున్నదనే ఆత్మస్తుతులకు సమాధానంగా కార్నివాల్ లెవిస్ యిలా అన్నాడు :

"1765-84 వరకున్న ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రభుత్వంకంటె ఘోరమైన, కుళ్ళి కంపుకొడుతున్న, నీచమైన, క్రూరమైన యింకే నాగరిక ప్రభుత్వమూ ప్రపంచంలో ఏ కాలంలోనూ ఉండలేదు."

1765 లో అలహాబాద్ సంధి ఫలితంగా అమలులోకి వచ్చిన ద్వంద్వ ప్రభుత్వాధికారాన్ని పురస్కరించుకొని, కంపెనీ వర్తకులు రెవెన్యూ పన్నును ఎంత దారుణంగా వసూలుచేశారో చూడండి. రైతుయొక్క విత్తనాల గింజలు, కాడీ మేడీ, తాడూ పేడూ, చివరికి పెళ్ళాం మెడలోని పుస్తెతోసహా ఒలిచి పన్నులు వసూలుచేశారు. బెంగాలును పరిపాలించిన కడపటి భారతీయ సుల్తాను - సిరాజ్ ఉద్దౌలా పాలించిన చివరి సంవత్సరంలో వసూలుచేసిన భూమి పన్ను (1764-65) 8,17,000 పౌన్లు. కంపెనీ "వర్తకుల" వెన్నెలాంటి అతిచల్లని పాలనక్రింద 1765-66 లో 14,70,000 పౌన్లు. 1771-72 లో 28,41,000 పౌన్లు; 1775 - 76 లో 28,18,000 పౌన్లు; 1793 లో 34,00000 పౌన్లు వసూలుచేశారు. 1789 లో లార్డ్ కారన్‌వాలీస్ ఇండియానుగూర్చి వ్రాస్తూ యిలా అన్నాడు :

"హిందుస్థానంలో కంపెనీ ప్రభుత్వంక్రింద వున్న ప్రాంతంలో మూడోవంతు నేడు కేవలం క్రూరమృగాలు మాత్రం నివసించే కీకారణ్యమైపోయిందని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు."

చేతిపరిశ్రమల వినాశం

ఈ విధంగా ఒకవైపు వ్యవసాయం నాశనం చేయబడుతోంటే, మరోవైపు చేతిపరిశ్రమలు - ప్రధానంగా చేనేత పరిశ్రమ - సర్వనాశనం చేయబడింది.

1813 లో బ్రిటిష్ పారిశ్రామికుల దోపిడీద్వారానే బ్రిటిష్ ఎగుమతులు 3,86,152 పౌన్లనుండి 80,24,000 పౌన్లకు హెచ్చాయి. ఈ దోపిడీ 1780–1850 సంవత్సరాల మధ్య జరిగింది.

తత్ఫలితంగా, భారతదేశ ఆర్థికవ్యవస్థ అన్నివిధాల ధ్వంసం చేయబడింది. 1814 లో బ్రిటన్‌నుండి భారతదేశానికి పదిలక్షల గజాలకంటె తక్కువగానే బట్టలు దిగుమతి అయ్యాయి. కాని, నానురాను ఈ దిగుమతులు శిఖరాలను అందుకొన్నవి. గులాబీరేకుల మార్దవం, సొగసు కలిగిన ఢాకా మజ్లిన్‌లతో, చీని చీనాంబరాలతో రోమన్ సౌందర్యవతులను ఆకర్షింప జేశాడు మన చేనేతగాండ్రు. రోమ్‌నుండి నలుగుల కొలదీ బంగారాన్ని తీసుకురాగలిగాడు. ఒకనాడు నాగరిక ప్రపంచానికంతటికీ గుడ్డను సప్లయిచేసిన భారతదేశం 1850 నాటికి బ్రిటిష్ గుడ్డల ఎగుమతుల్లో నాల్గోవంతును దిగుమతిచేసికొనే దౌర్భాగ్యస్థితికి దిగజారింది. దీన్నిబట్టి మన చేతిపరిశ్రమలు ఎంతసమగ్రంగా, ఎంతదారుణంగా విధ్వంసం చేయబడ్డాయో ఊహింపవచ్చు

1818—1836 వరకు భారతదేశానికి బ్రిటిష్ ఎగుమతులు ఒకటికి 5200 వంతున పెరిగాయి. 1824 లో భారతదేశానికి బ్రిటన్ ఎగుమతిచేసిన గుడ్డలు కేవలం 60 లక్షల గజాలు మాత్రమే. మరి 1837 లో అది 6 కోట్ల 40 లక్షల గజాలకు పెరిగింది! ఆదేసమయంలో ఢాకా జనసంఖ్య 1,50, వేల నుండి 20, వేలకు తగ్గింది. కరువు చేనేతపనివారిని అడవుల్లోకితరిమివేసింది. మిగిలినవారిని మ్రింగివేసింది అందుకనే, 1834 లో గవర్నర్ జనరల్‌గా వున్న లార్డ్ విలియం బెంటింక్, భారతీయ నేతగాండ్ర ఎముకలు భారతదేశ మైదానాలను చలవచేస్తున్నాయని వ్రాశాడు.

భారతదేశంలో తయారైన వస్తువులను మొదట ఇంగ్లండుకు రాకూడదనీ, తర్వాత యూరపుకే రాకూడదనీ నిషేధించి, తద్వారా భారతదేశ వస్త్ర వ్యాపారాలను నిర్మూలనం చేశారు. 18 వ శతాబ్దంలో ఇండియానుండి ఇంగ్లండుకు ఎగుమతిచేసిన ద్రవ్యం అంతా ప్రత్యక్ష దోపిడీమూలంగా వచ్చినదే. వ్యాపారంద్వారావచ్చిన డబ్బు చాల తక్కువ. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి హిందూ మహమ్మదీయ పాలకులు కాపాడిన ఎన్నో నీటివనరులను, బాటలను ఉదాసీనతతో నాశనం చేశారు.

"హిందూస్థానంపై బ్రిటిష్‌వారు విధించిన దుస్థితి పూర్వం హిందూస్థానం పడిన బాధ లన్నిటికన్నా పూర్తిగా భిన్నమైనదీ, తీవ్రమైనదీను. ఇందులో అనుమాన మేమాత్రం లేదు. ఆసియా నిరంకుశవిధానంపై బ్రిటిష్ ఈస్టిండియా కంపెనీ స్థాపించిన యూరపియన్ దోపిడీవిధానం సాల్‌సెట్టీ దేవాలయంలో తన రాక్షసత్వంతో ప్రత్యక్షమవుతుంది." (కారల్ మార్క్స్.)

హృదయ విదారకమగు పన్నులు, బందిపోటు దొంగలను మరపించు ప్రత్యక్ష దోపిడీ, తత్ఫలితంగా సర్వసమగ్రంగా విధ్వంసంచేయబడ్డ వ్యవసాయం, చేతిపరిశ్రమలు – ఇవే వందసంవత్సరాల (1757–1857) కంపెనీ పాలనవల్ల కలిగిన ఫలితాలు.

సర్వసంపదల కాలవాలమై, సహజ సంపదలకు పుట్టినిల్లయి, రత్నగర్భ అని పేరుపొందిన భారతదేశం సహారా ఎడారిగా మారిపోయింది. విదేశ పాలకులు ప్రజల మూలుగులను పిల్చివేశారు. సస్యశ్యామలమై కళకళలాడుతూన్న పచ్చని పొలాలు, గడ్డి గాదంతో బీళ్ళుగా మారిపోయాయి. స్వయం సంపూర్ణ గ్రామ వ్యవస్థ నాశనం గావింపబడింది. ఇలాంటి ఆర్థిక పరిస్థితులలో 1857 స్వాతంత్ర్యసమరం జరగడంఆశ్చర్యకరం కాదు.

సమరానికి సన్నాహాలు

బండ్లపల్లి ఓబులరెడ్డి

వంద సంవత్సరాలుగా మనదేశంలో పాదుకొనివున్న బ్రిటిష్ పెత్తనాన్ని తుద ముట్టించడమెలాగన్నది భారతీయులను కలతపెట్టింది. ఆర్థికదాస్యంతోపాటు రాజకీయ దాస్యం అన్నివర్గాల ప్రజల్లో అసంతృప్తిని రగుల్కొలిపింది. అగ్నిలో ఆజ్యం పోసినట్లు, పరాయి పెత్తనం మూలంగా జాతీయ సంప్రదాయాలన్నీ ఒక్కొక్కటే మంటగలుస్తున్నాయి. వాటిస్థానంలో వింత వింత సంప్రదాయాలను ప్రవేశపెడుతున్నారు.

1853లో తుపాకి తూటాలు తయారు చేసే ఫ్యాక్టరీని బ్రిటిష్‌వారు కొత్తగా నెలకొల్పారు. ఆవురక్తం, పందికొవ్వు అందుకు ఉపయోగించారు. సిపాయిలలో ముస్లింలూ, హిందువులూ వున్నారు. పొట్టకూటి కోసం స్వధర్మాన్ని మంటకలుపుకోవలసిన పరిస్థితి వారికి యేర్పడింది. కొత్త తూటాలను ఉపయోగించబోమని సిపాయిలు ఖచ్చితంగా చెప్పారు. అందుకు బ్రిటిష్ అధికారులు అనేకమందిని హింసించారు.

ఆవు రక్తమూ, పందికొవ్వూ తూటాలకు ఉపయోగించడం దేశీయాచారాలకు వ్యతిరేకమని బ్రిటిష్‌వారికి తెలుసు. అయినప్పటికీ బుద్ధిపూర్వకంగానే అలా ఉపయోగించినట్లు వారి వ్రాతలనుబట్టి తెలుస్తున్నది.

డల్హౌసీ భారతీయులకు దత్తతాధికారాన్ని లేకుండా చేయడంతో దేశంలో పెద్ద సంచలనం బయలుదేరింది. బిఠూరులో పీష్వా నానాసాహెబ్‌ను ఇది చాల కలత పెట్టింది. బ్రిటిష్‌వాళ్ళను తరిమివేసి స్వాతంత్ర్యం సాధించుకోవాలనే నిశ్చయానికి అతడు వచ్చాడు. స్వాతంత్ర్య సాధనానంతరం అన్ని సంస్థానాధీశ్వరులతోను భారత సంయుక్త రాష్ట్రాలను స్థాపించాలని ఆయన ఉద్దేశం. ఐక్యపోరాటం, స్వాతంత్ర్యసాధన ఆయన నినాదం. మహమ్మదీయులు, హిందువులు అన్నదమ్ములని ఆయన భావం.

ఇందుకోసం అనేక ప్రాంతాల్లో రహస్య సంస్థలు నెలకొల్పబడ్డాయి. వానిలో బిఠూర్ సంస్థ ఒకటి. దానితరఫున విప్లవంలో పాల్గొనవలసిందిగా నానాసాహెబ్ అనేక సంస్థానాధీశ్వరులకు జాబులు వ్రాశాడు. రాజకీయ ప్రచారకులతో కబురు పంపించాడు. దత్తతాధికారాన్ని బ్రిటిష్‌వారు రద్దుచేయడం దురన్యాయమని దేశమంతటా చాటాడు. ఈ సందర్భంలో మైసూరు సంస్థానాధీశ్వరుని వద్దకు వచ్చిన ఒకదూత అరెస్టుచేయబడ్డాడు కూడ.

అప్పట్లో ఇంగ్లీషువారికి పర్షియాతో యుద్ధం ఏర్పడింది. యుద్ధంలో ఇంగ్లీషువారు పరాజితులు కావాలని భారతీయులు ఎదురు

చూచేవారు. ఆ వాంఛను వెల్లడిస్తూ ఢిల్లీలో ఏ గోడపై చూచినా బ్రిటిష్ వ్యతిరేక నినాదాలు వ్రాసి వుండేవి. పర్షియా భారతదేశాన్ని విముక్తి చేయగలదని భావించినవారుకూడ వున్నారు. చాలమంది బ్రిటిష్ వాళ్ళు ఓడిపోవాలనే వాంఛను వెల్లడించారు. ప్లాసీ యుద్ధం తరువాత వంద సంవత్సరాలకు ఇంగ్లీషు కంపెనీ పరిపాలన అంతరిస్తుందని యెవరో జోస్యం చెప్పారు. ఆ జోస్యాన్ని పత్రికలు ప్రకటిస్తూ, సరిగా 1857 జూన్ 23 న తేదీన కంపెనీపాలన అంత మవుతుందని వ్రాశాయి. ఇంగ్లీషువారికి ఇది గాబరా కలిగించింది.

కలకత్తా, మీరట్ సిపాయిలు బయటి ప్రపంచంతో సంబంధాలు పెట్టుకొంటున్నారు. కంపెనీ పరిపాలన తొలగిపోతే కాని తమ బ్రతుకులు బాగుపడవనే నిశ్చయానికి వారు వచ్చారు. బ్రిటిష్‌వారిని చూస్తే చాలు, కళ్ళలో నిప్పులు కురిపిస్తున్నారు.

ప్రజలలో అక్కడక్కడ తిరుగుబాటు బయలుదేరింది. తెల్లవాళ్లు అంటే చాల అసహ్యాతను వ్యక్తం చేసేవారు. సాధు వేషంలో అనేకమంది యువకులు రాజకీయ ప్రచారం చేయనారంభించారు. ప్రచారకుల ఖర్చుకోసం ప్రజలు బంగారు, వెండి విరాళంగా యిచ్చేవారు. దేశంలో పలుతావుల రహస్య సంస్థలు ఏర్పడ్డాయి.

అధికారులు మతవిషయాలకోసం ముల్లాలను, పురోహితులను పటాలాలలోకి రానిచ్చేవారు. సిపాయిలబారక్స్ ప్రజలనివాసాలమధ్య ఉండేవి. అందుచేత సిపాయిలకూ ప్రజలకూ మధ్య నిత్యసంబంధా లుండేవి. అక్కడక్కడ మాత్రమే ఊరి వెలుపల కంటోన్మెంటు లుండేవి. మిగతా అన్నిచోట్ల ప్రజలు నివసించే ప్రాంతాల్లో సిపాయి లుండేవారు. ఈ పరిస్థితి రహస్య సమావేశాలకు, చర్చలకు అనుకూలంగా ఉండేది. సిపాయిల ఆలోచనలు, పథకాలు శత్రువుకు సులభంగా తెలిసేవికావు. దీనికితోడు సిపాయిలు తమలో తాము ఎన్నుకొనే రహస్య కమిటీల ద్వారా విప్లవ సన్నాహాలు చేసేవారు.

ఈ సందర్భంలో మాలిసన్ ఇలా తెలియజేశాడు :

"బ్యారక్‌పూర్‌లో నేకాక, పశ్చిమోత్తర రాష్ట్రాలలోని (ప్రస్తుత యు. పి. రాష్ట్రం) ప్రధాన కేంద్రాలన్నిటిలోను సిపాయిల గుడిసెలలో అర్ధరాత్రి పూట రహస్య సమావేశాలు జరిగేవి. వీటినిబట్టి బోధపడే విషయమేమంటే, అయోధ్య రాష్ట్రాన్ని తమ రాజ్యంలో కలిపివేసుకున్న విదేశీపాలకులు బలవంతంగా తమను క్రైస్తవమతంలో చేర్చుకు తీరుతారనే అభిప్రాయం సిపాయిలలో దృఢంగా నాటుకుపోయింది." (జి. బి. మాలిసన్ : "భారతీయ పితూరీ"-పేజీ 53.)

జాతి ప్రయోజనాలకై ప్రాణాల నొడ్డగల ధీరులు

మే 30 న హిండన్ నదివద్ద జరిగిన యుద్ధంలో బ్రిటిష్ సేనలు ఢిల్లీ సిపాయీలనుంచి ఫిరంగుల్ని పట్టుకొన్నాయి. వానివద్ద చేరిన సోల్జర్లనీ, ఫిరంగుల్నీ కూడ నాశనం చేయడానికై ఒక సిపాయి మందుగుండు పెట్టెలకి నిప్పు పెట్టి పేల్చేసేడు. ఆ ప్రేలుడులో తానూ మరణించేడు. ఈ సిపాయిని గూర్చి 'కేయీ' యిల్లా వ్రాస్తున్నాడు :

"తమ జాతీయ ప్రయోజనాల కోసం ప్రాణాల నొడ్డగల ధీరులూ, వీరులూ తిరుగుబాటుదారుల్లో వున్నారని అర్థమయింది."

కాశీ దేవాలయాలలో బహిరంగంగానే బ్రిటిష్ వ్యతిరేక ప్రార్థనలు జరిగేవి.

విప్లవకారులు తిరనాళ్ళు జరిగేచోటికి వెళ్ళి స్వాతంత్ర్య సముపార్జనావశ్యకతను వివరించేవారు. తోలుబొమ్మలాటలలో చేరి బ్రిటిష్‌వారిని కిరాతకులుగా చిత్రించేవారు. ప్రేక్షకులలో ఉద్రేకాన్ని కల్గించేవారు ఒకనాడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి ఆస్థానానికి ఒక కవీశ్వరుడు వచ్చాడు. నిండు సభలో ఒక జాతీయగీతం చదివి వినిపించాడు. సభికులందరూ చాల ఉత్తేజం పొందారు. ఆగేయం కొద్ది రోజులలోనే మారుమూల గ్రామాలకు ప్రాకింది.

ఈ సందర్భంలో విప్లవకారుల ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు రహస్యపద్ధతులలో నడిచేవి. సున్నలు, చుక్కలు, అంకెలలో లేఖలు వ్రాయడం ప్రారంభించారు. ఎవరికి వారు రహస్యం బయటపడకూడదని జాగ్రత్త వహించేవారు.

ఉదాహరణకు 'నీ పేరేమిటి ?' అని ఎవరినైనా అడగదలచినప్పుడు, 'నింగీ పెంగే రెంగేమిటి ?' అనేవారు. గొడ్లుకాచే కుర్రవాళ్ళుకూడ వినోదంకోసం ఈపద్ధతిని అనుసరించినట్లు తెలుస్తున్నది.

ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాల సంఖ్య అకస్మాత్తుగా పెరగడంవల్ల దేశంలో ఏదో విపరీత పరిస్థితి ఏర్పడినట్లు ఇంగ్లీషువాళ్ళకు అనుమానం తట్టింది. జాన్ లారెన్సు అను బ్రిటిష్ అధికారి కొన్ని ఉత్తరాలను తెరచిచూశాడు. "మనఎదలో మనమే విదేశీయుల కత్తిని దూసుకొన్నాం" అని ఒకఉత్తరంలో వ్రాయబడి వుంది. ఒక విప్లవకారుడు వేరొకనికి ఇచ్చిన సందేశంలో చెప్పిన మాటలివి. ఇవి చదివినతోడనే జాన్ లారెన్సుకు గంగ వెర్రు లెత్తాయి. తన అనుమానం తీవ్రతరమైంది. రహస్య ఉత్తరాల రవాణా జరగకుండా కట్టుదిట్టాలు చేశాడు.

బెంగాల్‌లో సిపాయిలు ఎర్ర కలువ ఉద్యమం ప్రారంభించారు. దీనిప్రకారం, ఒక పటాలంలోని ప్రధానాధికారి తనకు అతి సమీపంలో ఉన్న సిపాయి చేతికి ఒక ఎర్రకలువ యిస్తాడు. దాన్ని సిపాయి మరొకనికందిస్తాడు. ఈవిధంగా, పటాలంలోని 1000 మందికీ అది అందుతుంది. ఆ తర్వాత రెండవ పటాలంలోని ప్రధానాధికారి కది అందజేయబడుతుంది. ఒక్కొక్క సిపాయితనచేతో ఎర్ర కలువను పట్టుకొంటూంటే పొందే ఆనందం, ఆవేశం ఊహించుకోవలసిందేగాని వర్ణించలేం. "పితూరీ గాథలు" అనే గ్రంథంలో యిలా ఉంది :

"ఎర్రకలువ పంచిపెట్టబడకుండావున్న సిపాయి దళంగాని, సిపాయి కేంద్రంగాని బెంగాల్లో ఎక్కడా లేదని చెప్పవచ్చు." ("పితూరీ గాథలు" : పేజీ 4).

ట్రెవెలియన్ అనునత డిలా వ్రాశాడు :

"ఎర్రకలువ నిజంగా ప్రజలందరినీ ఒకటిగా చేసింది. ఎందుచేతంటే, బెంగాల్లో సిపాయిల, రైతుల కండ్లలో అసాధారణమైన, విచిత్రమైన భావాలు తాండవమాడు

> **పది పన్నెండేళ్ళ పసివాళ్ళకు ఉరిశిక్ష**
>
> 1857 లో అలహాబాద్ లో 14 ఏళ్ళలోపు బాలురు కొందరు విప్లవజెండా తీసుకుని ఊరేగింపు జరిపేరు. వెంటనే ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఆ చిన్నపిల్లల్ని పట్టుకొని ఉరిశిక్ష వేసేరు. ఒక ఇంగ్లీషు ఉద్యోగి యీ దురంతానికి సిగ్గుపడి అటువంటి శిక్ష అన్యాయమని వాదించేడు కాని, ప్రయోజనం లేకపోయింది.
>
> ఆ పిల్లగాళ్ళని ఉరితీసేరు !

తూండగా 'అంతా ఎర్రనైపోయింది!' అను కొంటూ ఉత్తేజితులయ్యేవారు" (క్రెంకు నెలియన్ : "కాన్పూరు").

ఇదే సందర్భంలో అయోధ్య మొదలైన ప్రాంతాల్లో చపాతీల ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. రహస్య విప్లవ ప్రచారానికే వీటిని కూడ ఉపయోగించేవారు.

సుమారు 20,000 గ్రామాలు గల అయోధ్యరాష్ట్రంలోను, గంగా - యమునా నదులమధ్య ఉన్న ప్రాంతంలోను చపాతీల ద్వారా విప్లవ సందేశాన్ని అందజేసే పద్ధతి వ్యాప్తిలో ఉండేది. ప్రతిగ్రామంలోని చౌకీదారు తన ప్రక్కనున్న గ్రామానికి పరుగెత్తు కెళ్ళి, ఆ గ్రామ చౌకీదారుకు రెండు చపాతీలిచ్చేవాడు. రెండవ గ్రామానికి చెందిన చౌకీదారు మరొక 10 చపాతీలను తయారు చేయించి, ఒక్కొక్క గ్రామానికి రెండేసి చొప్పున ఐదు గ్రామాలలోని చౌకీదార్లకు పంచిపెట్టేవాడు. ఆ అయిదు గ్రామాల చౌకీదార్లు ఇలాగే పొరుగు గ్రామాలకు పరుగెత్తుకుంటూ వెళ్లి చపాతీ లందజేసేవారు. ఈ విధంగా కొద్ది గంటల సేపట్లో అనేక గ్రామాలకు చపాతీ లందజేయబడేవి.

ఈ ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించినదీ, నడిపినదీ సిపాయిలు. జి. బి. మాలిసన్ ఈ సందర్భంలో యిలా వ్రాశాడు :

"వారు (సిపాయిలు) చపాతీలను పంచిపెట్టడం ద్వారా కార్యరంగంలో దూకేటందుకు సమయ మాసన్న మవుతోందని గ్రామీణ ప్రజలకు తెలియజేసేవారు. (జి బి. మాలిసన్: "భారతీయ పితూరీ," ఉపోద్ఘాతం)

తిరుగుబాటుకు చిహ్నమైన యీ చపాతీలను ఎవరైనా సులభంగా తయారు చేయవచ్చు; వాటిని ఒకగ్రామం నుంచి మరొక గ్రామానికి అందజేయడం కూడా సులభం. దానివల్ల శత్రువుకు ఎలాంటి అనుమానం కలుగదు. సిపాయిలు దేశవ్యాపితంగా ఒకేరోజున ప్రారంభించ దలచుకున్న తిరుగుబాటుకు ప్రజల సహకారం పొందడానికి యీపద్ధతి చక్కగా ఉపయోగపడింది. వీటిద్వారా విప్లవ సందేశం ఎంత వేగంగా గ్రామసీమలకు వ్యాపించిందో ఇంగ్లీషు చరిత్రకారులే తమగ్రంథాల్లో వ్రాశారు. ఉదాహరణకు ఛార్లెస్ బాల్ యిలా వ్రాశాడు :

"ఈ వెల్లువ పశ్చిమోత్తర రాష్ట్రాలలో ఎంతవేగంగా వ్యాపించిందంటే, ప్రభుత్వ టపాకన్న కూడా త్వరగా యీ సమాచారం అందజేయబడేది. వెలుతురు కిరణాలకన్న వేగంగా కార్యరూపం ధరించే యీ విచిత్ర పద్ధతి చూచి ఇంగ్లీషు అధికారులు కంగారుపడ్డారు. కొంతమంది దూతలు అరెస్టు చేయబడ్డారు. మేజిస్ట్రేట్లూ, పోలీసు ఉన్నతోద్యోగులూ ఆ వ్యక్తుల్ని బాగా పరీక్షించేవారు. వారివద్ద దొరికిన చపాతీలను క్రిందా మీదా పరీక్షించి, ముక్కలు ముక్కలుగా చేసి, నోటిలో వేసుకొని రుచిచూచేవారు. కాని అనుమాన మేమీ కలుగలేదు. మామూలు చపాతీల మాదిరిగానే అవి కనిపించాయి." (ఛార్లెస్ బాల్ : 'భారతీయ పితూరీ చరిత్ర'– పేజీ 39.)

అరెస్టు చేయబడిన చౌకీదార్లు, తమ కేమీ తెలియదనీ, ప్రభుత్వ ఉత్తర్వులావిధంగా ఉన్నాయి కాబోలునని తాము భావించామనీ చెప్పేవారు. మరికొందరు, కలరా - మశూచి వ్యాధులు తగ్గుతాయను కొని యిలా పంచిపెడుతున్నామని చెప్పారు

చివరకు ప్రభుత్వోద్యోగులు యీ విషయమై దర్యాప్తులు చేయడం మానివేశారు; దాన్ని గురించి వారు పట్టించుకోనేలేదు.

అక్కడక్కడ గ్రామాలలో మునసబులూ (పటేల్), కరణాలు (కులకర్ణి), సిపాయిల ఉద్యమానికి తోడ్పడ్డారు. బ్రిటిష్ అధికారులు యీ గుట్టును తెలుసుకొన్నారు. ప్లేగు, కలరాల సాకు చూపించి, గ్రామాలలోకి కొత్తవారి నెవరినీ రానీయవద్దని ఆజ్ఞాపించారు. గ్రామ తలారులను ఊరి ముగల్లో కాపలా పెట్టించారు. కాని 'చపాతీల'ను గురించి అదివరకే ప్రచారమైవుంది. అందువల్ల వాటినిచూడగానే తలారులు మహాప్రసాదంగా భావించి విప్లవకారులను లోపలికి పోనిచ్చేవారు.

లక్నోలో విప్లవకారులు గోడవార్తా పత్రికలు అతికించేవారు. స్థానికాధికారులు ఇందుపై తీవ్రమైనచర్యలేవీ తీసుకోలేదు. పోలీసులు గోడవార్తాపత్రికలను తొలగిస్తూవుంటే, వేరొకప్రక్క నుండి అతికిస్తూ వుండేవారు. పోలీసులు ఎవరినీ పట్టుకొనకపోవడం వల్ల బ్రిటిష్ ఉన్నతాధికారులకు అనుమానం తట్టింది. చివరికి పోలీసులకు కూడ రహస్యంతో సంబంధం వున్నట్లు వెల్లడయింది. అట్టివారి నందరినీ తొలగించివేశారు.

ఇలాంటి రహస్య సంస్థలు దేశంలో చాల ప్రాంతాలకు విస్తరించాయి. తిరుగుబాటును అణచడంలో ప్రముఖపాత్ర వహించిన ఆంగ్లేయులుసైతం యీవిషయాన్ని అంగీకరించారు.

ఉరితీయడానికి ప్రమాణం తీసుకున్న జడ్జీలు

"తప్పుచేయనీ చేయకపోనీ ఉరిశిక్ష వేస్తానని ప్రమాణంతో ఇంగ్లీషు ఆఫీసర్లు కోర్టుమార్షల్ విచారణ నడిపేవారు. అట్లాంటి చాలు మూలంలేని పద్ధతికి ఎవరన్నా అభ్యంతరం చెప్తే తోడివాళ్ళు కోప్పడి నోరు మూయించేవారు. ఆదరాబాదరాగా విచారించి, ఉరిశిక్ష వేశాక నిందితుల్ని సైనికులు చిత్రవధ చేస్తూంటే ఆఫీసర్లు చూస్తూండేవారు."

హాల్ఫ్ సిపాయి యుద్ధచరిత్ర.

ఉదాహరణకు కేయీ, మాలిసన్‌లు తమ గ్రంథంలో యిలా వ్రాశారు:

"ఈ కుట్రకు నాయకత్వం వహించినది మౌల్వీ అహమ్మద్ షా అనుటలో యెట్టి సందేహం లేదు. దాని శాఖలు యించుమించు భారతదేశమంతటా ఉన్నాయి. ముఖ్యంగా ఆగ్రాలోను (ఇక్కడ మౌల్వీ కొంతకాలం నివసించాడు), యించుమించు రూఢిగా ఢిల్లీలోను రహస్య సంస్థలుండేవి. మీరట్, పాట్నా, కలకత్తా నగరాల్లో కూడా ఉండేవి." (కేయీ, మాలిసన్: 'భారతీయపితూరీ చరిత్ర': 5వ సంపుటం పేజీ 292)

సిపాయిలు రాత్రిపూట రహస్యంగాసమావేశమయేటప్పుడు ఒకరి ఆనవాళ్ళు మరొకరికి తెలియకుండా ఉండేందుకు ముఖాలు కనిపించకుండా ముసుగులువేసుకొని వచ్చేవారట. కళ్ళుమాత్రమే కనిపించేవట. ఆ సమావేశాల్లో బ్రిటిష్‌పాలన అంటేరోతపుట్టేటట్లు ఉద్రేకపూరితమైన ఉపన్యాసాలిచ్చేవారు. తీర్మానాలన్నీ సర్వసభ్య సమావేశాల్లో జరిగేవట. ఆంతరంగిక సంఘం చేసే నిర్ణయాలను తు. చ. తప్పక అమలు జరిపేవారు. వివిధపటాలాలు ఉమ్మడి సమస్యలను చర్చించుకోవలసిన అవసరమేర్పడితే, పండగదినాల్లోనో సెలవురోజుల్లోనో ఒకపటాలం మరొక పటాలాన్ని విందుకు పిలిచేది. ఆ పేరుతో అంతా కలిసి సమావేశమయేవారు. ప్రత్యేక సమా

వేశాలు సుబేదార్ల యిండ్లలో జరిగేవి. నాయకులు బ్రిటిష్‌వారి రాజకీయ, మత విషయిక విధానాలను ప్రతి సాధారణ సిపాయికి బోధించేమాట నిజమే అయినప్పటికీ, ప్రతి సిపాయి యింగ్లీషువారితో పోరాడ్డానికి ఉవ్విళ్లూరుతూఉండేమాటకూడా నిజమేఅయినప్పటికీ, ఏవిధంగా పోరాడాలో, ఎప్పుడు తిరుగబడాలో, ఏ యే శాఖలకు ఎవరెవరు నాయకులో యిలాంటివి అందరికీ చెప్పేవారు కాదు. రహస్యాన్ని శత్రువుకు తెలియజేసిన వ్యక్తిని చంపివేయాలనికూడా తీర్మానాలు చేసేవారు. ప్రతి సిపాయి తనకిచ్చిన పనిని వినయవిధేయతలతో పాటిస్తానని గంగాజలమో, తులసిఆకో, ఖురాన్ గ్రంథమో పట్టుకొని శపథం చేసేవాడు. ఈవిధంగా ఒక పటాలం ఐక్యతను సాధించిన తర్వాత, అది యెన్నుకున్న కమిటీ మరొక పటాలంయొక్క కమిటీతో సంప్రతింపులు ప్రారంభించేది. రెండు కమిటీలూ కలిసి ఉమ్మడి విధులను నిర్వర్తించేవి. సిపాయిల శపథాలవలెనే పటాలాల శపథాలుకూడ ఒండొరులకు శిరోధార్యాలు.

రహస్య సంఘాలు పనిచేసే పద్ధతినిగురించి తర్వాత ఇంగ్లీషువారు చాలసమాచారం సంపాదించారు. విల్సన్ అను ప్రభుత్వోద్యోగి తన నివేదికలో యిలా తెలియజేశాడు:

"ప్రతి పటాలానికి ముగ్గురితో కూడిన కమిటీ ఉండేది. ఈ కమిటీయే తిరుగుబాటుకు సంబంధించిన కార్యక్రమా న్నంతటినీ అమలు జరిపేది. కమిటీ నిర్ణయాలు సిపాయిలకు తెలిసేవికావు. వివిధ పటాలాల మధ్యజరిగే ఒప్పందాలు ఉమ్మడి కార్యక్రమానికి సంబంధించినవై ఉండేవి. ముఖ్యస్కీము లన్నిటినీ నిర్ణయించవలసిందీ, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలను నడపవలసిందీ, తదితర సమస్యలను పరిష్కరించవలసిందీ యీ కమిటీలే..."

ఒక్కొక్కప్పుడు సిపాయిల రహస్యాలు ప్రభుత్వానికి తెలిసిపోయేవి. వెంటనే అధికార్లు పటాలాన్నంతటినీ డిస్మిసు చేసేవారు. అలా డిస్మిసు చేయబడిన సిపాయిలు గ్రామాలకు వెళ్లి విప్లవ ప్రచారం చేసేవారు.

దేశభక్తి కలగిన భారతీయ న్యాయమూర్తులవద్దకు విప్లవకారులకు సంబంధించిన కేసులు విచారణకు వచ్చేవి. విప్లవకారులను తగువిధంగా దండించకపోతే బ్రిటిష్‌వాళ్ళకు అనుమానం కలుగుతుంది. రహస్య సంస్థల పట్ల తమకు సానుభూతి వున్నప్పటికి బయటపడ దలచుకోలేదు. విప్లవం జయిస్తుందనే నమ్మకంకొద్దీ విప్లవకారులకు వారు పెద్దపెద్ద శిక్షలు విధించిన సందర్భాలున్నాయి.

1857 మార్చిలో నానాసాహేబ్, ఆయన సోదరుడు బాలాసాహేబ్, ఆయన సలహాదారుడు అజిముల్లా – వీరు ముగ్గురూ 'తీర్థయాత్ర'కు బయలుదేరారు. దేశంలో రాజకీయ పరిస్థితులు తెలుసుకోవడం వీరి ఉద్దేశం. వీరు ముగ్గురూ ఢిల్లీకి వచ్చి, అక్కడి న్యాయమూర్తిని కలుసుకొన్నారు. జాతీయ కర్తవ్యాన్ని గురించి ఆయనతో సంప్రతింపులు జరిపారు. ఏప్రిల్ 28వ తేదీన లక్నోకు వెళ్ళగా అక్కడి ప్రజలు మహోత్సాహంతో స్వాగతమిచ్చారు. ఆ రోజున మరొకచోట ఉద్రిక్తులైన ప్రజలు హెన్రీ లారెన్సు అను బ్రిటిష్ అధికారిపై రాళ్ళవర్షం కురిపించారు. పై తీర్థయాత్రను గురించి మాలిసన్ యిలా వ్రాశాడు.

"నానాసాహేబు, అజిముల్లా యీ పర్యటనను చక్కగా ఉపయోగించుకున్నారనుటలో

సందేహంలేదు. అయోధ్యరాష్ట్రంలో అసంతృప్తి చెందిన సామంతప్రభువులతో వారు సంప్రదింపులు జరిపారు. ఒక సాధారణ కార్య క్రమాన్ని వారితో కలిసి రూపొందించారు" (జి. బి. మాలిసన్ : "భారతీయ పితూరీ" పేజీ 31).

బీహారు రాష్ట్రంలో పాట్నా నగరం రహస్య సన్నాహాలకు కేంద్రంగా ఉండేది. వర్తకులు, జమీందార్లు కూడా రహస్య సంఘంలో సభ్యులు. అందుచేత ధనానికి కొరత ఉండేది కాదు. పేరు ప్రఖ్యాతులు గల మౌల్వీలు దీన్ని నడిపేవారు. ఇతర రాష్ట్రాలకార్య కలాపాలతో వారు సంబంధ ముంచుకొనేవారు. పోలీసులుకూడా రహస్యసంఘంలో చేరడంవల్ల, ఎట్టి విఘూతాలు లేకుండా సమావేశాలు జరుగుతూ ఉండేవి. రాష్ట్రంలోని ముఖ్య కేంద్రాలన్నిటితోను ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరుగుతూ ఉండేవి.

జగదీశ్‌పూర్ సంస్థానాధిపతి కుమార సింగ్ (ఇతని సంస్థానం ఇంగ్లీషువారిచే స్వాధీన మొనర్చుకొబడింది) యుద్ధసామగ్రిని సేకరించి విప్లవసన్నాహాలు చేస్తున్నాడు.

తిర్‌హుట్ జిల్లాకు చెందిన పోలీసు జమేదారు వారిస్ ఆలీ స్వయంగా రహస్య కార్య కలాపాలు నడుపుతూ వుండేవాడు. అతని యింటిని అకస్మాత్తుగా సోదా చేసినప్పుడు ఒక ఉత్తరం దొరికింది. దాని ఆధారంమీద అతనికి ఉరిశిక్ష విధించారు. గయలో ఆలీ కరీం అను మరొక విప్లవనాయకుని అరెస్టు చేయడానికి జరిగిన ప్రయత్నం విఫలమైంది.

ఉత్తర హిందుస్థానంలోనే గాక, దక్షిణాన హైద్రాబాద్‌లో కూడా రహస్య సమావేశాలు, సంప్రతింపులు జరుగుతూ ఉండేవి. నైజాం బ్రిటిష్ అనుకూలుడే అయినప్పటికీ, మహమ్మదీయ ముల్లాలు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ప్రజల్లో రహస్య ప్రచారం చేసేవారు.

మద్రాసుకు సహితం విప్లవ కార్యకలాపాలు వ్యాప్తిచెందాయి. ఉదాహరణకు 1857 ప్రారంభంలో కొన్నిచోట్ల యీ క్రింది వాక్యాలుగల పోస్టర్లు గోడలమీద అంటింపబడ్డాయి.

"దేశీయులారా! లేవండి! ఇంగ్లీషుకాఫిర్లను దేశంనుంచి తరిమివేయడానికి లేవండి! న్యాయాన్నీ ధర్మాన్నీ వారు కాలరాచారు; స్వరాజ్యాన్ని అపహరించారు. మన దేశాన్ని మట్టిపాలు చేయడానికి వారు సంకల్పించనున్నారు. వీటన్నిటికీ ఒకటే మందు ఉంది. అది భారతదేశాన్ని ఇంగ్లీషు కాఫిర్ల పాలననుంచి విముక్తిచేయడం. ఇప్పుడు జరిగేది స్వాతంత్ర్యం కొరకు ధర్మ యుద్ధం; మతయుద్ధం. అట్టి యుద్ధాలలో మరణించినవారు వీరస్వర్గ మలంకరిస్తారు. ద్రోహులుగా తయారైనవారు నరకబాధలు అనుభవించవలసి వస్తుంది. దేశప్రజలారా! ఈ రెండిటిలో ఏది మీకు కావాలి? నిర్ణయించుకోండి. ఇప్పుడే నిర్ణయించుకోండి!"

పాండ్యాలు

సైనికుల్ని విప్లవానికి ప్రోత్సహించినందుకై 1857 ఏప్రిల్ 8 న కలకత్తా సమీపంలోని బారక్‌పూర్‌లో మంగల్ పాండ్యాను బ్రిటిష్ వాళ్లు వురితీసేరు. అటు తర్వాత వచ్చిన స్వాతంత్ర్య విప్లవంలో పోట్లాడ్న వారందరినీ ఇంగ్లీషువాళ్లు పాండ్యాలనే పిలిచేరు. ఆవిధంగా పాండ్యా పేరు భారత స్వాతంత్ర్య పోరాట చరిత్రలో చిరస్థాయిగా వుండిపోయింది.

1857 మే 31 వ తేదీన దేశవ్యాపితంగా విప్లవం లేవదీయాలని సిపాయిల నిర్ణయం. ఆరోజు ఆదివారం. బ్రిటిష్ ఆఫీసర్లందరూ క్రైస్తవదేవాలయాలకు వెళ్లుతారు. వాళ్లను అక్కడే చంపివేయవచ్చు. ఆఫీసులను స్వాధీనపరచుకోవచ్చు. ఖజానాలను పట్టుకోవచ్చు. జైళ్ళ తలుపులు బద్దలు చేయవచ్చునని సిపాయిలు అనుకొన్నారు. జైళ్ళలో మొత్తం 25 వేల మంది ఖైదీలు వున్నారు. వీరినే సైనికులుగామార్చి శత్రువుకు వ్యతిరేకంగా మొహరించవచ్చునని సిపాయిల వ్యూహం.

రెండేళ్ళ

స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ చరిత్ర

మహీధర రామమోహనరావు.

సరిగ్గా నూరేళ్ళక్రితం ఇదే రోజుల్లో మనదేశంలో ఇంగ్లీషువాళ్ల పరిపాలనను ధ్వంసం చేయడానికై ఒక మహాగ్ని రాజుకుంటూండింది.

అన్నితరగతుల ప్రజలలో ఇంగ్లీషువాళ్ళ దాస్యం నుంచి బయటపడాలనే కోరిక తీవ్రంగా వుండేది. దేశంలో ఎక్కడికక్కడే ప్రతివారూ స్వాతంత్ర్యం సాధించేటందుకు పథకాలు వేస్తున్నారు; ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. చిట్టచివరకి బ్రిటిషువాళ్లు తయారుచేసిన సిపాయీ పటాలాలలోకూడా పరపాలనమీద తీవ్రమైన అసహ్యం పుట్టింది. స్వాతంత్ర్యం పొందాలనే సంకల్పం కలిగింది.

ఈ అసహ్యమూ, ఈ సంకల్పమూ, అనేకరూపాలలో 1857 సంవత్సర ప్రారంభంనుంచీ దేశంలో పలుమూలల బయటపడుతూ వచ్చింది. ముఖ్యంగా కొవ్వు పూసిన తోటాలను వుపయోగించడానికి నిరాకరించడం ఈ రూపాలలో ప్రముఖస్థానం వహించింది.

మొట్టమొదట బెంగాల్‌లోని సైన్యాలలో ఇది కనిపించింది. ఫిబ్రవరి ఆఖరువారంలో, బర్హాన్‌పూర్ అనే చోట సిపాయీదళం కొవ్వుతూటాల నుపయోగించడానికి నిరాకరించింది. మార్చి ఆఖరువారంలో బారక్‌పూర్ అనే చోట సిపాయీదళం ఆ తూటాలను ముట్టుకోనంది.

ఫిబ్రవరిలో జరిగిన ఘటనకు ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఏమీ చెయ్యలేకపోయేరు. ఆజ్ఞల్ని ధిక్కరించిన పటాలాన్ని లొంగదీయాలంటే తెల్లసోల్జర్ల పటాలాలు అందుబాటులోలేవు. అందుచేత ఆ నెలఅంతా వీలయినన్ని సోల్జరు పటాలాలని కలకత్తా చుట్టుప్రక్కలకి తెచ్చేరు. వాటి ఆసరా చూసుకొని మార్చినెలలో బారక్‌పూర్ సిపాయీలచేత కొవ్వుతూటాలు ముట్టించాలని ఇంగ్లీషు అధికారుల ఆలోచన.

ఆ ఆలోచనల్ని సిపాయీలుకూడా పసికట్టేరు. మంగళపాండే అనే ఒక యువసిపాయి ఎంతో ఆవేశంతో బహిరంగంగానే తిరుగుబాటును ప్రోత్సహించసాగేడు. పటాలం ఆయనను అనుసరించలేదు. కాని, వ్యతిరేకించనూలేదు. పాండే తనను అరెస్టు చేయవచ్చిన ఒక బ్రిటిష్ ఆఫీసరును కాల్చేసేడు. మరొకనిని నరికేసేడు. ఇంకొకణ్ణి మరో సిపాయి తల పగలేసేడు.

మంగళపాండేను అరెస్టుచేయడానికి సిపాయి పటాలం నిరాకరించింది. సైన్యాధికారి సోల్జర్లను తెచ్చేడు. పాండే శత్రువుకు ప్రాణంతో దొరకడం ఇష్టంలేక తన్నుతానే కాల్చుకొన్నాడు. కాని చావలేదు.

ఇంగ్లీషువాళ్లు ఆయన్ని అరెస్టుచేసి విచారణ జరిపేరు. ఉరితీసేరు.

తర్వాత అదే పటాలంలోని ఒక సుబేదారు సిపాయీలతో రహస్య సమావేశాలు జరుపుతున్నట్లు బయటపడి ఆయననూ వురితీసేరు. పైన చెప్పిన రెండు పటాలాలనుంచీ ఆయుధాలు లాక్కొని వాళ్ళని ఇళ్ళకు పంపేరు.

ఏప్రిల్ నెల అంతా దేశంలో చాలచోట్ల అనేక రూపాలలో తెల్లప్రభుత్వంమీద ద్వేషం ప్రకటించబడుతూనే వుంది.

అంబాలాలో ఇంగ్లీషు అధికార్లు వుండే ఇళ్ళు ఒకదాని తర్వాత ఒకటి తగలబడిపోతున్నాయి.

అదేపని లక్నోలో సాగిపోయింది. మార్చి మూడో తేదీన లక్నోలో మరోఘటన జరిగింది. నలుగురు సిపాయీలు ఆనాటిరాత్రి లెఫ్టినెంట్ మేకం అనే వుద్యోగిని పట్టుకొని చంపేస్తామన్నారు.

"నిజానికి నీతో మాకేం ద్వేషంలేదు. కాని, నువ్వు ఫరంగివాడివి. చావవలసిందే-"నని వాళ్లు అంటూంటే మేకం వణికిపోయేడు. క్షమించమని కాళ్ళా వేళ్ళా పడ్డాడు.

"తలుచుకుంటే మీరు నన్ను క్షణంలో చంపేస్తారు. నన్ను చంపితే మీకేం వస్తుంది ? నా బదులు మరొకడొస్తాడు. తప్పు నాదేముంది? ప్రభుత్వానిదికాని ? నామీద యీ కక్ష ఎందుకు ?"

మేకం ప్రార్థనలు విని సిపాయిలు నిజమే అనుకొన్నారు. వానిని వొదిలేసిపోయేరు. ఈ వార్త వెంటనే అధికారులకు తెలిసింది. లక్నో అధికారి హెన్రీ లారెన్సు ఎంతో నేర్పుగా ఆ పటాలం చేతుల్లోంచి ఆయుధాలు లాగేసుకొని పంపేసేడు. అది వేరే కథ.

ఇల్లాంటి ఘటనలు బోలెడు. ఒకచోటనిలేదు. చివరికి చిలికి చిలికి గాలివాన అయిందన్నట్లు మే నెలలో పెద్ద తిరుగుబాటే ప్రారంభమయింది. అది క్రమంగా దేశంఅంతటా వ్యాపించి విప్లవంగా పరిణామం పొందింది.

ఈ విప్లవానికి ప్రముఖపాత్ర సిపాయీలే వహించేరు. ఉత్తర భారతదేశంలోని హిందూ, ముస్లిం ప్రజాసామాన్యం దానిలో చేరింది. భాగం తీసుకొంది. రెండేళ్ళపాటు కత్తి దింపకుండ పోరాటం సాగింది. నడిపించగల నాథులు లేక ఓడిపోయింది.

మీరట్ తిరుగుబాటు ఇంగ్లీషువాళ్ళకేఉపకారం

"మీరట్‌లో తిరుగుబాటు చాల భయంకరమే అయినా, ఒక విధంగా అసమానమైన ఉపకారం చేసిందనాలి. నిర్ణీత సమయానికి ముందే అదిజరగడం చేత, దేశం అంతటా సిపాయీలు 1857 మే 31 ఆదివారంనాడు ఒక్కమారుగా తిరగబడాలని చేసుకొన్న పథకాలన్నీ తల్లక్రిందులయి పోయేయి."

కైట్ వ్రాసిన సరిత్రలో

ఈ మహావిప్లవం ప్రారంభమయింది సరిగ్గా నూరేళ్ళనాడు మే పదో తేదీ ఆదివారంనాడు.

మీరట్ లో తిరుగుబాటు

మే పదో తేదీన మీరట్‌లో విప్లవం ప్రారంభమయింది.

అది ఇల్లా జరిగింది.

అక్కడ బలమైన సోల్జర్ల పటాలాలున్నాయి. వాటిని అడ్డంపెట్టుకొని, 90 మంది ఆశ్వికసైనికులుగల దళానికి కొవ్వుతూటాలిచ్చి వుపయోగించమన్నారు, అధికార్లు. ఒక్క అయిదుగురు తప్ప మిగతా 85 మందీ వాటిని ముట్టుకోడానిక్కూడా నిరాకరించారు. వెంటనే ఆజ్ఞా ధిక్కరణనేరంమీద వారందరినీ అరెస్టు చేసేరు. మిగిలిన సైనికులందరికీ పాఠంగా వుండడానికై సోల్జరు పటాలాల కాపలాలో సిపాయి పటాలాలను కవాతుమైదానంలో పెట్టి, వారిఎదుట విచారణ తంతునడిపారు. ఒక్కొక్కరికీ ఎనిమిదేసీ, పదేసీ ఏళ్ల శిక్షలువేసేరు. అవమానించేరు. చేతులకు, కాళ్లకు సంకెళ్ళువేసి తీసుకుపోయేరు.

ఈ ఘటన ఒక్క సిపాయీలనేగాక పట్టణ ప్రజల్ని కూడా ఆవేశపరచింది. బజార్లల్లో, ఇళ్లవద్ద ఆడవాళ్ళూ, పిల్లలూసహా సిపాయీ కనిపిస్తేచాలు పిరికి పందలని తిట్టేరు. తోటివాళ్ళని అవమానించి శిక్షిస్తూంటే చూస్తూ వూరుకున్నందుకు నానామాటలూ అన్నారు.

అసలే లోపల్లోపల వుడికిపోతున్న సిపాయీలు ఈఅపోదుపుల్ని భరించలేకపోయేరు. రాత్రంతా కూడబలుక్కున్నారు.

తెల్లవారితే ఆదివారం. ఇంగ్లీషువాళ్ళంతా చర్చిలలోచేరి అజాగ్రత్తగావున్నప్పుడు దెబ్బతియ్యాలని నిర్ణయించుకొన్నారు.

ప్రజలలోకూడా ద్వేషం చాల ఎక్కువగావుంది. ఆరోజున తెల్లవాళ్ళయిళ్ళకు పనివాళ్ళు పోనేలేదు. పల్లెటూళ్ళనుంచికూడా జనం ఆవేశాలతో మీరట్ వచ్చేరు.

సిపాయీలు తిరుగుబాటు ప్రారంభించేముందు మీరట్‌నుంచి ఇతర ప్రదేశాలకున్న టెలిగ్రాఫ్ తీగలు తెంపేసేరు.

తెల్లవాళ్ళంతా చర్చికి బయలుదేరేవేళకి సరిగ్గా మూడు దేశీపటాలాలు తిరుగుబాటు ప్రారంభించేరు. వారు మొదటిపనిగా తమరిని పీడించి, బాధిస్తున్న ఆఫీసర్లని వీరి చంపేసేరు. తమయెడ సానుభూతీ, ప్రేమా చూపినవారి నెవ్వరినీ ముట్టుకోలేదు. పైగా తప్పించేటందుకు సహాయపడ్డారుకూడా.

పీడకులయిన ఆఫీసర్లని చంపేసి సిపాయీలు జైళ్ళు బ్రద్దలుకొట్టేరు. తమ మిత్రుల్ని విడిపించుకొన్నారు. వారితోపాటు సమాజశత్రువులుగా నిర్బంధించబడిన వారు, పన్నులు ఇవ్వలేదనో, ఇతర కారణాలతోనో జైళ్లల్లో పెట్టినవారుకూడా విడుదలయ్యేరు. ఇంక వారు నగరంలోపడి ప్రజల సహాయంతో ఇంగ్లీషువాళ్ళమీదనున్న కసి తీర్చుకొన్నారు. చేతికి దొరికిన

ఇంగ్లీషువాళ్ళని ఆడ, మగ, చిన్న, పెద్ద భేదంలేకుండా చంపేసేరు. అదివరకే సిపాయీలు ప్రారంభించిన సృహాససానాలను సంపూర్ణం చేసేరు.

సిపాయీలు తిరుగుబాటు చేసేక ఢిల్లీనగరంవేపు బయలుదేరేరు. అదివరకే జరుగుతున్న ఏర్పాట్లప్రకారం మీరట్‌లోకూడా ఢిల్లీ వగైరా ప్రదేశాలతోపాటు ఒకేసమయంలో తిరగబడవలసివుంది. ఆ నిర్ణయం ప్రకారం ఢిల్లీ సిపాయిపటాలాలు వేచివుండకుండా వెంటనే కార్యరంగంలోకి దిగేటట్లు చేయాలి. మీరట్ పటాలాలు వెంటనే ఢిల్లీవేపుగా కదిలేయి.

తిరుగుబాటు జరుగుతున్నంతసేపూ దూరదూరంగా వుండి ప్రాణాలు దక్కించుకొన్న సోల్జరుదళాలు వారు నగరం వదిలిపోయేక పట్టణంమీద పడ్డారు. చేతికి దొరికిన వారినల్లా పట్టుకొన్నారు. ఇల్లు కాల్చేరనో, ఎవరినో చంపేరనో నేరం మోపడం, వురితీయడం సాగించేరు.

మీరట్ ప్రజలు రక్షింపమని దేవులాడలేదు. ఆ రోజుల్లో జరిగిన ఒక ఘటనను గురించి ఒక ఇంగ్లీషు వాడు తన జాబులో వర్ణించేడు.

"నిన్న సాయంకాలం అయిదుగురు హంతకుల్ని వురితీసేరు. మొన్న ఆరుగుర్ని. నిన్న వురితీసిన వాళ్ళలో కోర్టానే సతిని చంపినవాళ్ళున్నారని తేలింది. వారిలో ఒకడు పోలీసుడిప్యూటీ కలక్టరు పనివాడు. వాళ్ళల్లో ఒకడు ఆఖరుక్షణంవరకూ నిర్భయంగా నిలబడ్డాడు. తమ్ముళ్ళు, అన్నలనుంచి సెలవు తీసుకొన్నాడు. వాళ్ళ నాశీర్వదించేడు. తన తప్పేమీ లేదనీ, ఫరంగీలు అకారణంగా తన్ను చంపుతున్నారనీ చెప్పేడు. ఉరితీసేవాళ్ళు ముడి సరిచెయ్యక పూర్వమే తనంత తాను పీఠంమీదినుంచి ఉరికి వ్రేలాడిపోయేడు."

మీరట్‌లో తలవని తలంపుగా ఈ అగ్నిజ్వాల తలఎత్తింది. క్షణక్షణం అది అంతంతై ఉత్తరభారతాన్నంతటినీ ఆక్రమించింది.

స్వాతంత్ర్య ప్రకటన

మీరట్‌కీ, ఢిల్లీకీ మధ్య దూరం ముప్ఫయిరెండు మైళ్ళు. పదకొండోతేదీ తెల్లవారేసరికి మీరట్ తిరుగుబాటుదారులు ఢిల్లీ పరిసరాలకు చేరుకొన్నారు.

అంతదాకా ఢిల్లీలోని తెల్ల అధికార్లకి మీరట్ తిరుగుబాటు వార్తే తెలియదు. అప్పటికీ తమవద్దనున్న సిపాయీ పటాలలలో రేగుతున్న జ్వాలలూ అర్థంకాలేదు.

మీరట్‌లో సిపాయీలు తిరగబడి ఢిల్లీకి వస్తున్నారన్న వార్త తెలియగానే కర్నల్ రిప్లే అనే సైన్యాధికారి తన అధీనంలోని సిపాయీ పటాలాన్ని ఒకచోట చేర్చి మీరట్ తిరుగుబాటుదారుల్ని ఎదుర్కోవాలని కర్తవ్య బోధ చేసేడు. "వాళ్ళని చూపిస్తే చెప్తాంగా" అని వారు అంటూంటే "షెభాష్" అని మెచ్చుకొన్నాడు.

కాని, తీరా రెండు పటాలాలూ ఎదుటపడేసరికి ఢిల్లీనుంచి వచ్చిన పటాలం తమ అధికారులందర్నీ రిప్లేతోసహా కాల్చేసేరు. ఆ రెండుసేనలూ కోలాహలంగా కాశ్మీర్ గేటుగుండా నగరంలో అడుగుపెట్టాయి.

మీరట్‌నుంచి బయలుదేరిన మరో పటాలం కలకత్తా గేట్‌గుండా దర్యాగంజ్ ప్రవేశించింది. యూరపియన్ల కాపురాలిక్కడ. వారికి దొరికిన వారినల్లా చంపేసి, ఇళ్ళు తగులబెట్టి ముందుకు నడిచేరు.

ఈ సైన్యాలన్నీ ఢిల్లీకోటకు నడిచేయి. అక్కడున్న సైనికులుకూడా తిరుగుబాటులో చేరేరు. కోటలోవున్న తెల్లఆఫీసర్లను చంపేసేరు. దానిని స్వాధీనపరచుకొన్నారు.

తిరుగుబాటు క్రమంగా నగరంలో పాకింది. ఢిల్లీ బ్యాంకు పట్టుకొన్నారు. ఢిల్లీగజెట్ పత్రికను పట్టుకొన్నారు.

రాజభవనం సమీపంలోనే మందుగిడ్డంగి వుంది. కాపలాకాస్తున్న ఇంగ్లీషువాళ్ళు సిపాయీలకు దానిని స్వాధీనపరచడానికి నిరాకరించేరు. రక్షించలేమనుకొన్నప్పుడు దానిని పేల్చేసేరు. ఆ ప్రేలుడులో తామూ చచ్చిపోయారు. మందుగుండు పేలిపోయినా అక్కడవున్న తుపాకులు వేలసంఖ్యలో తిరుగుబాటుదార్ల చేతచిక్కేయి.

గిడ్డంగిసంగతి తేలేవరకూ కంటోన్మెంటులోని సిపాయీదళాలు కదలలేదు. సాయంకాలం నాలుగ్గంటలవేళ గిడ్డంగి ప్రేలిపోయిన చప్పుడు వినగానే వాళ్లుకూడా తిరుగుబాటు చేసేరు. తమ ఆఫీసర్లని చంపేసేరు.

ఢిల్లీనగరంకూడా తిరుగుబాటులో చేరింది. తిరుగుబాటుదారుల నాయకులూ, పురప్రముఖులూ ఢిల్లీ చక్రవర్తుల వంశంలోని బహదూర్‌షా వద్దకు రాయబారం వెళ్ళేరు. ఆయనను చక్రవర్తి పట్టం స్వీకరించవలసిందిగా కోరేరు.

బహదూర్‌షా 70 - 80 ఏళ్ల వృద్ధు, బలహీనుడు. ఆయన తానా భారంవహించలేనని సందేహించాడు.

కాని తిరుగుబాటుదారులు ఆయనను వదలలేదు. ఆయన భార్య జీనత్ మహల్ కూడా వారిలో చేరి భర్త మీద ఒత్తిడి తెచ్చింది. కాని బహదూర్ షా ఒప్పుకో లేదు.

"నావద్ద ధనంలేదు. జీతాలివ్వలే"నని ఒక అభ్యంతరం చెప్పాడు. భారతదేశంలోని ఖజానాలన్నీ తెచ్చి ఆయన ఎదుట పెడతామని సమాధానం వచ్చింది.

ఎట్టకేలకు బహదూర్ షా సైనికులూ, ప్రజలూ వొత్తిడిమూలంగా ఢిల్లీ చక్రవర్తిత్వానికి సిద్ధపడవలసి వచ్చింది.

బహదూర్ షా ఢిల్లీ చక్రవర్తిగా ప్రకటించబడ్డాడు. సిపాయీలు ప్రారంభించిన తిరుగుబాటు స్వాతంత్ర్య పోరాటంగా పరిణామం పొందింది.

చక్రవర్తిగా ప్రకటించబడినాక బహదూర్ షా యూరపియన్ల హత్యలను నిలపడానికి ప్రయత్నించేడు. ప్రారంభంలో 50 మందిని వరకూ రక్షణకోసం జైలులో పెట్టేడు. కాని, వారిని రక్షించగలశక్తి ఆయనకులేక పోయింది. వారిని సైనికులు లాక్కుపోయి నరికేసేరు. చక్రవర్తిగా ప్రకటించబడినా బహదూర్ షాకు ప్రభుత్వాన్ని నిర్వహించగల శక్తిలేదు. ఆయన సైన్యాల్ని నడపగలవాడూ కాడు. పాలన సాగించగలవాడూ కాదు. ఆ బాధ్యతల నిర్వహణకై సిపాయీలూ, పౌరులూ తమ ప్రతినిధులను ఎన్నుకొని సైనిక సమితిని ఏర్పరచుకొన్నారు.

ఈ పోరాటంలోగాని, తర్వాత ఏర్పరచిన పాలక పద్ధతులలోగాని హిందువులూ ముస్లిములు అనే భేదం తలఎత్తలేదు.

గద్దె నెక్కగానే బహదూర్ షా దేశంలోని హిందూ ముస్లిం ప్రజానీకాన్ని వుద్దేశించి ఒక ప్రకటన చేసేడు.

"ధర్మరక్షణ ఒక్కటే మనఎదుట వుంది. ఆస్తులు పోతాయి, ప్రాణాలు పోతాయనకుండా ధైర్య స్థయిర్యాలు కలవారందరూ మన ప్రాచీన ధర్మ రక్షణకోసం కలిసిరాండి. ప్రజాక్షేమంకోసం ఆత్మ లాభాన్ని త్యజించగలిగినప్పుడే మన భూమినుంచి ఇంగ్లీషువాళ్ళని తరిమెయ్యగలం. శివుని ఆజ్ఞలేనిదే చీమేనా కుట్టదు. కాలం తీసుకువచ్చినప్పుడు ఎవ్వరూ కాపాడలేరు. మారీ, మహామారీ వచ్చి వేలూ, లక్షలూ చచ్చిపోతున్నారు. ధర్మరక్షణకోసం జరిగే యుద్ధంలో మరణించినవాడే అమరజీవి. భారతభూమినుంచి ఇంగ్లీషువాళ్ళని తరిమెయ్యడమో, చంపెయ్యడమో చేయాలి, ఇది స్త్రీపురుషులందరి కర్తవ్యం."

గోవధ నిషేధించేడు. దానిని శిక్షార్హంగా ప్రకటించేడు.

బహదూర్ షా పదవీస్వీకారం చెయ్యగానే బ్రిటిష్ వాళ్ళమీద యుద్ధం ప్రకటించి విప్లవంలో చేరవలసిందిగా దేశంలో స్వతంత్రంగా మిగిలిన సంస్థానాధిపతు లందరికీ జాబులు వ్రాసేడు.

అటువంటి జాబులతో సవార్లు పంజాబులోని శిక్కురాజులకడ్డకు వెళ్లేరు.

పంజాబులోని శిక్కురాజుల్ని విప్లవంలోకి లాగే టందుకై అదివరకే కొన్ని ప్రయత్నాలు జరిగేయి. వారు అలాగే అలాగే యని తలలూపేరట కూడా. కాని తీరా విప్లవం ప్రారంభమయ్యేక వారు కనీసం తటస్థంగాకూడా వుండలేదు. ఇంగ్లీషుప్రభుత్వాన్ని నిలవబెట్టడానికై సర్వవిధాలా సహాయపడ్డారు.

మీరటులోనూ, ఢిల్లీలోనూ తిరుగుబాటు ప్రారంభ మైననాటికి బ్రిటిష్‌వాళ్ళ చేతిలో సోల్జరుపటాలాలు చాలా తక్కువగా వున్నాయి. ఉన్నవేవో పంజాబులో వున్నాయి. సర్వసేనాధిపతి అంబాలాలో వున్నాడు. అక్కడినుంచి ఢిల్లీకి వెళ్ళాలి.

సేనలంటే వెళ్లినా, వాటికి కావలసిన పరికరాలూ, యుద్ధసామగ్రులూ తీసుకువెళ్ళేటందుకు ఎంతో జనం కావాలి. బళ్ళూ గుర్రాలూ మొదలయినవి వుండాలి. అవేమీ అంబాలాలో దొరకలేదు. బ్రిటిష్‌వాళ్ళమీద విప్లవం ప్రారంభమయిందన్న వార్త తెలిసేక వాళ్ళకి మనుష్యులూ, పరికరాలూ దొరకడం అసంభవం అయి పోయింది.

ఆ సమయంలో పాటియాలా, నాభా, ఝింద్ రాజులు ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి సాయం వచ్చేరు. చక్రవర్తి పంపిన దూతల్ని వీరు చంపేసేరు. డబ్బు, మనుష్యులూ, సైన్యాలు బ్రిటిష్‌వాళ్ళ కాళ్ళముందుంచేరు.

పాటియాలారాజు సైన్యాలనిచ్చి తన తమ్ముణ్ణి స్థానేశ్వరం రోడ్డు కాపలాకోసం పంపించేడు. ఝింద్ రాజు పానిపట్ రోడ్డుకాపలా కాసేడు.

ఈ సంస్థానాధీశుల రక్షణల వెనక బ్రిటిష్‌వాళ్ళు సన్నాహాలు చేసుకొని మే నెల 25 వ తేదీన ఢిల్లీ మీదికి బయలు దేరేరు.

బ్రిటిష్‌వాళ్ళ ఈ సేనలు ఢిల్లీకి వచ్చే దారిలో చేసిన దుష్కృత్యాలు వర్ణనాతీతం. దారిపొడుగునా వున్న గ్రామాల్ని తగులబెట్టేసేరు. గ్రామ ప్రజ లందర్నీ చంపేసేరు.

ఇంగ్లీషు సైన్యాలు ఈ విప్లవం సాగిన రెండేళ్ళలోనూ ఈ మాదిరి విధ్వంసాలు ఒక కార్యక్రమం మాదిరిగా సాగించేరు.

ఈ హత్యా, విధ్వంస కాండలు ఏవిధంగా వుండేవో చూసి అనుభవించిన వారి ముఖతః విన్న కథలు కొన్ని ఈ మధ్య నవభారత టైమ్సులో వేసేరు.

ఆ కథ వినవలసిందే.

మీరట్ సమీపంలో ఘూంట్, పాంచాలీ అనే రెండు దగ్గర దగ్గర గ్రామాలు కలిసి వున్నాయి. విప్లవ పతాక ఆ గ్రామాల మీదకూడా ఎగిరింది. కొద్ది రోజుల్లోనే డిప్యూటీ కలెక్టరు హుల్సన్ కొంత మంది తెల్ల సైనికులతో ఆ గ్రామాన్ని చుట్టేసేడు.

అక్కడినుంచి నాలుగుమూలలా వూరుకు నిప్పుముట్టించేరు. బయటికి పారిపోయి వచ్చినవారిని కాల్చేసేరు. కొందర్ని మంటల్లో పారేసేరు.

వూరికో చివర చిన్న గుడిసె వేసుకొని కొత్తగా కాపురం పెట్టిన హరిజన దంపతులు కాపురంచేస్తున్నారు. ఆమె ఆరాత్రే బిడ్డనికంది. ఇంటివద్ద మగడు లేడు. ఇంటి పెణకలు కాలుతూంటే ఆమెకి తెలివివచ్చింది. అతి కష్టంమీద ఆమె బయటకు బిడ్డతోవచ్చింది. ఎదుట హుల్సన్ గుర్రంమీద కూర్చునివున్నాడు. ఆమె ప్రార్థిస్తున్నా హుల్సన్ కత్తితో ఆ శిశువును నరికేసి, ఆ నవప్రసూతను మంటల్లోకి తోసేడు.

తర్వాత తగులబడుతున్న ఇంటివాసం ఒకటి పేలి ఒక కొరివి గుర్రంమీద పడడం, అది బెదిరి పరుగెత్తడం, రికాబుల్లో కాలు చిక్కుకొని ఈడిగిలబడ్డ హుల్సన్ చచ్చిపోవడం అది వేరేకథ.

అంబాలానుంచి ఢిల్లీకి నడుస్తున్న బ్రిటిష్ సైన్యాలతో కలియడానికై మీరట్ లోని సోల్జరు పటాలం కదిలింది. ఇవి రెండూ కలియకుండా అడ్డగించేటందుకు ఢిల్లీనుంచి ఒక సిపాయి పటాలం హిండన్ నదివద్దకు అడ్డం వచ్చింది. కాని వారు ఓడి పారిపోయేరు. ఈ యుద్ధంలో అనేకమంది సిపాయీలు అత్యద్భుతమైన సాహసం ప్రకటించేరు.

ఆడవాళ్ళ నాలిక వాడి

బజారులోని అమాయకులు మనల్ని ఈ హఠాన్మరణం నుంచి రక్షించేరు. మందుపాతర పెట్టేరు. మరో మూడు వారాల్లో దానిని వెలిగించాలనుకొన్నారు. ఆడవాళ్ళ నాలికవాడి దానికి వెంటనే నిప్పు పెట్టింది. ఇండియా బ్రిటిష వాళ్ళ చేతుల్లోకి వచ్చేక ఎప్పుడూ కనివిని ఎరుగని మహాప్రమాదం మే 10 రాత్రి ప్రారంభమయింది."

—జె. సి. విల్సన్.

ఢిల్లీనుంచి వచ్చిన సిపాయి పటాలంలో అయిదు ఫిరంగులున్నాయి. వానిని స్వాధీనం చేసుకొనేటందుకు బ్రిటిష్ పటాలాలు ఎంతోమందిని పోగొట్టుకొంటున్నా తీవ్రంగా ప్రయత్నించేరు. చివరకు అంతమందినీ చంపుకొని వారు చేయగలిగిందల్లా సిపాయీల్ని వెనక్కి తరమడం ఒక్కటే. ఫిరంగులు మాత్రం వారికి స్వాధీనం కాలేదు.

ఆ ఫిరంగులు ప్రమాదంలో పడ్డాయన్న సంగతి గ్రహించిన ఒక సిపాయీ సోల్జర్లు సమీపించగానే మందుగుండు పెట్టెలకు నిప్పుముట్టించేడు. మందుగుండు, ఫిరంగులతో పాటు అతడుకూడా పేలిపోయేడు. తానొక్కడే కాదు. సమీపించిన సోల్జర్లు కూడా చాలమంది చచ్చిపోయేరు.

సిపాయీలు ఈమాదిరిగా అసాధారణమైన సాహసం ప్రదర్శించినా ఓటమి తప్పలేదు. ఓడిపోయి ఢిల్లీనగరానికి తిరిగి వచ్చినా వారికి అవమానం తప్పలేదు. "పగరకు వెన్నిచ్చినచో" నవ్వేవాళ్ళు ఒక్క తెలుగుదేశంలోనే పుట్టలేదు. ఆరోజున ఢిల్లీలో జనం పారిపోయి వచ్చినవారిని చేసిన ఎగతాళి చూసేక మర్నాడుదయమే కొత్తపటాలం బయలుదేరింది.

మే 31 న కూడా హిండన్ నదివద్ద యుద్ధం జరిగింది. ఈ పోరాటంలో ఇంగ్లీషు సైన్యాలు చాల నష్టపడ్డాయి. కాని, యుద్ధరంగం వదలలేదు. ఇంతలో నేపాల్ రాజు జంగ్ బహదూర్ పంపిన గూర్ఖా సైన్యాలు వారికి సహాయంవచ్చేయి. ఢిల్లీ పటాలాలు వెనక్కితిరిగి పోయేయి.

జూన్ 7 వ తేదీన అటు అంబాలానుంచి వస్తున్నవీ, ఇటు మీరట్ నుంచి వస్తున్నవీ ఏకం అయ్యేయి. మరునాడవన్నీ ఢిల్లీవైపు ప్రయాణం సాగించేయి.

బుందేల్ కీ - సరాయ్ అనేచోట సిపాయి పటాలాలు ఫిరంగులతో వారిని ఎదుర్కొన్నాయి. ప్రారంభంలో ఇంగ్లీషు వాళ్ళు గట్టిదెబ్బ తిన్నారు. కాని, ఫిరంగుల్ని స్వాధీనం చేసుకొనేటందుకై వాళ్లు తెగించి, కాల్పుల్ని లెక్కచేయకుండా మీదపడేసరికి సిపాయీలు ఫిరంగుల్నే వదిలి పారిపోయేరు.

అక్కడి నుంచి బ్రిటిష్ సేనలు ఢిల్లీ నగరాన్ని ఆనుకొని మంచి కీలకస్థానంలోవున్న కొండగుట్టల్ని పట్టుకొనేటందుకై సర్వశక్తుల్నీ వినియోగించి కృతకృత్యం అయ్యేయి.

ఇంగ్లీషు సేనలను నిలవరించడానికై సిపాయీలు చాల తెగువచూపేరు.

"వాళ్ళు మహా మొండిగా యుద్ధం చేసేరు. ప్రతి అంగుళం మేరా యుద్ధంతోగాని స్వాధీనం కానీయలేదు" అని ఇంగ్లీషు సేనాని కార్యాలయం ఒక నివేదికలో వారి పరాక్రమాన్ని పేర్కొంది.

ఇంత పట్టుదలా, పరాక్రమమూకూడ విఫలం అయ్యేయి. ఇంగ్లీషువాళ్ళ తరఫున వచ్చిన "గూర్ఖా పటాలం, కాపస్లు, ఇతర దేశీసైన్యాలు చేసిన పని అద్భుతం, అభినందనీయం. వీరు ఇంగ్లీషు పటాలాలతో పోటీపడి యుద్ధంలో పనిచేసేరు. ఝింద్‌రాజా మొదలయినవారు పంపిన దేశీపటాలాలుకూడా సైవానిలాగే అసమానంగా పనిచేసేయి" అని ఆనాడు బ్రిటిష్ సైన్యాలకు నాయకత్వం వహించిన బెర్నార్డ్ మరో నివేదికలో వ్రాసేడు.

ఢిల్లీ గోడలవద్దకు బ్రిటిష్ సైన్యాలు వచ్చేయి. కాని సేనాని ముఖాముఖి ముందుకు తోసుకువచ్చి ఢిల్లీ పట్టుకోడానికి సాహసం చేయలేకపోయేడు. ఇంకా సైన్యాలు కావాలి. పంజాబుకు సహాయంకోసం వ్రాసేడు. వాటి రాకకోసం ఎదురుచూస్తూ ఢిల్లీ ఎదుట నిలబడిపోయేడు.

పంజాబులో తిరుగుబాట్లు

మీరట్‌లో తిరుగుబాటు జరిగిన వార్తరాగానే పంజాబులోని బ్రిటిష్ అధికారులు అతిత్వరగా జాగ్రత్తలు తీసుకొన్నారు.

మొట్టమొదట వారుచేసినపని సిక్కుల్ని విప్లవంలో చేరకుండా చెయ్యడం. వారిలోవున్న ఒక వెర్రివిశ్వాసమూ, ఢిల్లీసింహాసనంయెడ వారికున్న అనంతమైన ద్వేషమూ ఇంగ్లీషువాళ్ళకి బాగా తోడ్పడింది.

శిక్కు గురువు గోవిందసింగ్‌ను ఔరంగజేబు హత్య చేయించేడు. ఆయన వంశీకుడు బహదూర్‌షా ఢిల్లీలో చక్రవర్తిగా ప్రకటించబడ్డాడు. తమ గురువును చంపించినవాని వంశాన్ని నిర్మూలించడం శిక్కుల బాధ్యత అని ఇంగ్లీషువాళ్ళు ప్రబోధం ప్రారంభించేరు. తమ గురువును చంపినదానికి ప్రతిగా సిక్కులొకనాడు ఢిల్లీనగరాన్ని నేలమట్టం చేస్తారని భవిష్యవాణి చెప్పినట్లు సిక్కుల్లో ఓ కథ ప్రచారంలోవుంది.

బస్! అటువంటి సమయం వచ్చిందని ఆంగ్లేయులు చెప్పేరు. ఈ విశ్వాసమూ, ద్వేషమూ వాళ్ళకెంత వుపయోగించిందంటే విప్లవం జరిగిన రెండేళ్లూ ఇంగ్లీషు బావుటాను కాపాడ్డానికి సిక్కులు నిలబడ్డారు. దీనిలో మినహాయింపులు చాలా తక్కువ.

రెండోవేపున సరిహద్దు తెగల నాయకులకు బాగా ధనంఇచ్చి వారి దాడులు లేకుండా చూసుకొన్నారు.

పంజాబులోని స్కంధావారాల (Contonment) లో దేశంలో ఎక్కడికన్నా సోల్జర్ల పటాలాలు చాలా హెచ్చు. వాటి బలం చూసుకొని నెమ్మదినెమ్మదిగా స్వదేశీ పటాలాలనుంచి (హిందూ ముస్లిం పటాలాలనుంచి) ఆయుధాలను లాగెయ్యడం ప్రారంభించేరు. లాహోర్ సమీపంలోని మియామీర్‌లో, లాహోర్‌లోనే యుక్తిగా దేశీసైన్యాల ఆయుధాలు లాగేసేరు. లాహోర్‌కోటను చేతపట్టుకొని గట్టిపరచుకొన్నారు. ఆలాగే అమృతసర్ తిరుగుబాటుదారులకు చిక్కకుండా నిలబెట్టుకొన్నారు.

కాని, అన్నిచోట్లా వీరి ఎత్తులు పనికిరాలేదు.

పెషావరులో దేశీ పటాలాన్ని నిరాయుధం చేసిన వార్త తెలియగానే సమీపంలోనేవున్న హోథీమర్దన్ అనే చోట వున్న పటాలం తిరుగుబాటు చేసింది. ఎక్కడో దూరాన, ఇంగ్లీషు పటాలాల మధ్యవున్న ఈ సైన్యం తిరగబడడం, ఆత్మహత్యాసదృశమే. ఐనా వారు తిరగబడ్డారు. కాని నాలుగువేపులనుంచీ శత్రువులు తరుముకొని వస్తూంటే వారు కాశ్మీర్‌లో ప్రవేశించడానికి ప్రయత్నించేరు. కాని, కాశ్మీర్ రాజు గులాబ్‌సింగ్ ఇంగ్లీషు వాళ్ళ మెప్పు సంపాదించడం కోసం హద్దులలో ప్రవేశించిన వారందరినీ బందీ చేసేడు. ఇంగ్లీషువాళ్లు కొందర్ని చంపేసేరు. ఆయాసం, తిండిలేమితో, కొందరు చచ్చిపోయారు. మొత్తం పటాలం పటాలంయావత్తూ వేయిమందీ ఊచకోత అయిపోయేరు.

ప్రతిచోటా సిపాయీలకు ఈ దుర్దశా పట్టలేదు.

మే 13 వ తేదీన ఫిరోజ్‌పూర్‌లో ఇంగ్లీషువాళ్లు రెండు దేశీపటాలాల మనస్థితిని పరిశీలించడానికై కవాతు మైదానంలోకి తెచ్చేరు. అనుమానించదగిన కారణం కనబడలేదు. ఆయుధాలు తీసుకోకుండానే మళ్ళీ వెనక్కి తీసుకెళ్లేరు. వాటిలో ఒక పటాలం నగర వీధుల్లోంచి పోతూంది. జనం తీవ్రమైన ప్రోత్సాహం ఇచ్చేరు. బజారు దాటేసరికి పటాలం తిరుగుబాటు చేసింది. తిన్నగా అక్కడినుండి అట్లా ఢిల్లీవేపు వెళ్ళిపోయేరు. సిపాయీలతోపాటు ప్రజలు

కూడా ఈ తిరుగుబాటులో పాల్గొన్నారు. యూరపియన్ల బంగళాలు, ఆఫీసులు తగులబెట్టేసేరు.

సిపాయీలు వెళ్ళిపోయేక ఇంగ్లీషుపటాలాలు నగర ప్రజలమీద తమ కసి తీర్చుకొన్నారు.

ఈ ఘటనలన్నీ చూస్తూన్న జలంధర్ ప్రాంతంలోని సిపాయీ పటాలాలు తిరగబడ్డానికి నిర్ణయించుకొన్నాయి. తొందరపడకుండా తమ గమ్యం సాధించుకొనేటందుకు ఒక పథకం వేసుకొన్నారు. దాని ప్రకారం ప్రయత్నాలు చేసుకొంటుండగా ఆ రహస్యం తెలిసిపోయింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు సన్నాహాలు చేసుకొన్నారు.

కాని సిపాయీలు చూపిన ఓర్పు, శాంతముతో అధికార్లకు తమ అనుమానాలు అకారణం అనిపించింది. ఢిల్లీని ముట్టడిస్తున్న ఇంగ్లీషు సేవలకు సరఫరాలు వెడుతున్నా సైనిక పటాలాలలో కదలిక లేకపోయేసరికి ఆఫీసర్లు పరాకుతుగా వున్నారు. ఆ సమయంలో జూన్ 9న జలంధర్, ఫిల్లూర్ లలోని పటాలాలు తిరుగుబాటు చేసేయి.

ఈ రెండు పటాలాలూ లూధియానావేపు బయలుదేరేయి. వాని గమ్యం ఢిల్లీ. దారిలోవారు సట్లైజ్ నదిని దాటాలి. దాటకుండా ఇంగ్లీషువాళ్ళకి సహాయంగా నాభారాజు సైన్యాలు వచ్చేయి. వంతెన కూలగొట్టినా విప్లవకారులు చీకటిమాటున మరోచోట నదిని దాటడం ప్రారంభించేరు. ఆ వార్త తెలిసి బ్రిటిష్, శిక్కు పటాలం దాడి ప్రారంభించింది. రాత్రి, పది పన్నెండు గంటలవేళ విప్లవసేనలు మొండిపట్టుదలతో తమ స్థానాన్ని కాపాడుకొంటూ శత్రువును దెబ్బ తీసేయి. వారు పారిపోయేరు. మరునాడు మధ్యాహ్నానికి విజయోపేతంగా విప్లవదళాలు లూధియానాలో అడుగుపెట్టేయి. వారికి నగర ప్రజ మహోత్సాహంతో స్వాగతం ఇచ్చింది. ప్రజలుముందుండి చూపిస్తూంటే సిపాయీలు తెల్లపరిపాలన చిహ్నాలన్నింటినీ నిర్మూలించేరు. తెల్లవాళ్ళ బంట్లుగా దేశద్రోహంచేస్తున్న వారిని తరిమేసేరు. జైళ్ళుపగలకొట్టేరు. కోట వారిచేతికి చిక్కింది.

లూధియానా విముక్తం అయింది.

కాని సిపాయీలు అక్కడ నిలబడడానికి ప్రయత్నించలేదు. వారూ ఢిల్లీవేపే బయలుదేరి పోయేరు.

ఆలీఘర్ ప్రాంతంలో

ఆలీఘర్ ప్రాంతంలో సిపాయీల తిరుగుబాటులకి ఇంగ్లీషువాళ్ళే ప్రత్యక్షంగా తోడ్పడ్డారు. అదివరకే మండుతున్న మంటలలో నెయ్యిపోసినట్లు వాళ్ళు బుద్ధిహీనతను చూపేరు.

మే నెలలో ఒక యువకుడు బోలాంద్ అనేచోట జనంలోనూ, సైనికులలోనూ విప్లవప్రచారం చేస్తూండగా బ్రిటిష్ అధికార్లు పట్టుకొన్నారు. తిరగబడాలన్న వారికి గుణపాఠం చెప్పాలని ఆయనను ఆలీఘర్ తీసుకొచ్చి ఉరితీసేరు. ఉరిసమయంలో ఆలీఘర్, బోలాందు పటాలాలన్నింటినీ అక్కడ నిల్చోబెట్టేరు.

ఈ దుశ్చర్యకి సైనికులు ఉడికిపోయి వెంటనే తిరుగుబాటు చేసేరు.

ఇటావాలో కూడా ఇటువంటి ఘటనే మరొకటి జరిగింది.

మీరట్‌లో తిరుగుబాటు చేసిన సిపాయీలలో కొందరు ఇటావా వచ్చేరు. అక్కడి కలక్టరు గోడ్లను గస్తీ తిరిగేటందుకై తయారు చేసిన ఒక దళం వాళ్ళని చూచి లొంగిపొమ్మని ఆజ్ఞాపించింది. సిపాయీలు లొంగిపోతున్నట్లే నటించి దగ్గరగా వచ్చేక తమరిని పట్టుకొనేటందుకు వచ్చినవారిని నరికేసేరు.

ఈ వార్త తెలిసి ఇటావాలో వున్న ఒక పటాలాన్ని పంపి మీరట్ సైనికుల్ని తీసుకురమ్మన్నారు. వీరు వెళ్ళేసరికి ఇటావా ప్రజలు ఆ మీరట్ వీరులకు బ్రహ్మాండమైన స్వాగతం ఇస్తున్నారు. వారినందరినీ పంపడానికి తెల్ల అధికారి ఆజ్ఞలిచ్చి ముందుకు నడిచేడు. కాని సైనికు లెవ్వరూ ఆయన ఆజ్ఞలు పాలించలేదు. ఒంటిగా ముందుకు వచ్చిన అధికారిని మీరట్ సిపాయీలలో ఒకడు కాల్చివేశాడు.

ఆ ఘటన అక్కడితో ఆగింది. కాని ఆ మరునాడే ఆలీఘర్‌లో తిరుగుబాటు జరిగిన వార్త తెలిసి ఇటావాలో సైనికులుకూడా తిరుగుబాటు చేసేరు.

మీనపూర్ అనే చోట ఘటనలు మరొకపద్ధతిలో సాగేయి. అక్కడి సిపాయీలకు విప్లవంమీదా, విప్లవకారులమీదా పూర్తి సానుభూతి వుంది. ఆ మొదటి రోజుల్లో మీరట్ తిరుగుబాటులో పాల్గొన్న రాజనాథ సింగ్ అనే ఆయన జీవంతి అనే వూరు వచ్చినట్లు ఇంగ్లీషువాళ్ళకి మీనపూర్‌లో తెలిసింది. ఆయనను పట్టుకొని రమ్మని అధికార్లు కొందరు సిపాయీల్ని పంపేరు. వారా సింగ్‌ను గ్రామంలోంచి పంపేసి అక్కడ ఎవ్వరూ దొరకలేదని చెప్పేరు. అలాగే రామదీన్‌సింగ్ అనే తోడి సిపాయీని అధికార్లు జైలుకు పంపుతూంటే దల్లగా వానిని విడిపించి పంపేసేరు. గ్రామాలలో అల్లకల్లోలం పెరుగుతూందని

తెలిసి, వానిని అణిచివెయ్యడానికై మీరాపూర్ అధికార్లు సైనికదళాన్ని గ్రామాలమీదకు పంపేవారు. కాని, వారు గ్రామాలన్నీ ఓచుట్టు చుట్టి లేచివచ్చేవారు.

ఇటువంటి పరిస్థితిలో అలీఘర్‌లో ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఆ యువకుణ్ణి వురితీయడం చాల ఉద్రేకపరచింది.

కాని ఈ ప్రదేశాలలో ఎక్కడా సిపాయీలు ఇంగ్లీషువాళ్ళమీద చేయిచేసుకోలేదు. ఆ యువకుణ్ణి వురితీసిన కోపంతో రగిలిపోతున్నా సైనికులు ఇంగ్లీషు వాళ్ళనిపిలిచి "ఇతిక తలుచుకుంటే బయటికి పొమ్మ"న్నారు. ఇటావాలోనూ అంతే. మీరాపూర్‌లోనూ అంతే. ఎంతో కోపాలున్నా ఎవ్వరినీ ఏమీ చెయ్యలేదు. ఊరువదిలి పొమ్మన్నారు. వాళ్ళు పోయేక స్వాతంత్ర్యంవచ్చినట్లు వూళ్లల్లో టముకులేయించేరు.

ఈ నగరాలన్నింటాకూడా విప్లవకారులు ట్రెజరీలు స్వాధీనంచేసుకొన్నారు. ఆయుధాగారాలను ఖాళీచేసి చేతబట్టుకొన్నారు. వాటన్నింటితో రాజధానీనగరం వైపుగా కదిలివెళ్ళేరు.

రోహిల్ఖండ్ రాష్ట్రంఅంతటా మే 31 వ తేదీన ఒక్కమారుగా తిరుగుబాట్లు జరిగేయి.

మీరట్‌లో తిరుగుబాటు జరిగినవార్త తెలియగానే ఇక్కడున్న ఇంగ్లీషువాళ్ళు తమ భార్యాబిడ్డల్ని నైనితాల్ పంపేసేరు. ఇక్కడ సిపాయీలకు కొవ్వు తూటాల నివ్వబోమని హామీ యిచ్చేరు. ఆ విధంగానే రాష్ట్రం అంతటా ప్రకటనకూడా చేసేరు.

కాని, అవేవీ పనిచేయలేదు.

మే 31 వ తేదీన ఉదయం 11 గంటలవేళ బరేల్లీలో తిరుగుబాటు జరిగింది. కొద్దిగంటల తేడాలో మొరాదాబాద్, షహాజహాన్‌పూర్, బదూన్ మొదలయిన నగరాలలోకూడా తిరుగుబాట్లు జరిగేయి. నగరాలన్నీ స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించేయి.

బరేల్లీలో సిపాయిదళాలు అక్కడున్న దేశీ ఫిరంగి సైన్యంలో సుబేదారుగావున్న బఖత్‌ఖాన్ అనే వానిని సేనాధిపతినిగా ఎన్నుకొన్నాయి. ఆయన నాయకత్వాన సైన్యాలన్నీ ఢిల్లీనగరానికి కదిలేయి.

ఈ బఖత్‌ఖాన్ ఢిల్లీకి చేరేక చక్రవర్తివద్ద సైనిక కొలువులో సభ్యుడయ్యేడు. ఢిల్లీ రక్షణలోనూ, అనంతరమూ ఈయన అనేక పోరాటాలలో అసమానమైన పట్టుదల చూపించేడు.

బెనారెస్ రాష్ట్రంలో

దేశం అంతటా సిపాయీ పటాలాలు తిరుగుబడుతున్న వార్తలు వినవస్తుండగనే ఇంగ్లీషువాళ్ళు వారణాసిలో తగు జాగ్రత్తలు తీసుకొని ముగ్గలోనే తుంచేసేరు. సంస్థానాలను, సంపదలను కోల్పోయి కాశీ విశ్వేశ్వరుని సన్నిధిలో కాలం గడపడానికివచ్చిన సిక్కురాజులు, సర్దార్లూ ఈ ప్రయత్నంలో ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి బాగా తోడ్పడ్డారు. వారణాసిరాజు కూడా తన సర్వస్వం బ్రిటిష్ వాళ్ళ రక్షణకుపయోగించేడు.

వీరికితోడు మద్రాసునుంచి జనరల్ నీల్ అనే సేనాని సోల్జరు పటాలాలతో కాశీచేరి అక్కడి సిపాయీ పటాలాన్ని తరిమివేసి స్థానం గట్టిపరచుకొన్నాడు. ఆ సిపాయీలు అయోధ్య పోయేరు.

ఈ విధంగా రాష్ట్రరాజధాని శత్రువుల చేతుల్లో వుండిపోయినా రాష్ట్రం అంతటా విప్లవం వ్యాపించిపోయింది. సిపాయీలు చేయలేకపోయిన పనిని రైతులూ, జమీందార్లూ చేసేరని ఒక ఇంగ్లీషు చరిత్రకారుడు వ్రాసేడు. రాష్ట్రం అంతటా ప్రజలు లేచి ఎక్కడికక్కడ ప్రభుత్వ కార్యాలయాలను ధ్వంసం చేసేరు. తంతితీగలు తెంపేసేరు. ఇంగ్లీషువాళ్లు తెచ్చి నియమించిన కొత్త జమీందార్లని తరిమేసేరు.

ఇంత ద్వేషంవున్నా రాష్ట్రంలో ఎక్కడా ఇంగ్లీషువాళ్ళని చంపడం జరగనేలేదు.

అజింఘుర్‌లో సిపాయీ పటాలం తిరగబడినప్పుడు జూన్ 3 న ఇంగ్లీషుజనం ఉక్కిరిబిక్కిరిగా పరుగెత్తడం ప్రారంభించేరు. వెంటనే సిపాయీలు వారిని ఒక చోట చేర్చి వెంటనే నగరం విడిచి వెళ్ళిపొమ్మని కోరేరు. ఆఫీసర్ల భార్యలు పదపలనం చేయలేరు గురి. వెంటనే బళ్లు తెచ్చేరు. తెల్లవాళ్ళని, ఆడ, మగ వాళ్ళందర్నీ ఎక్కించేరు. దారిలో వాళ్ళకి ప్రమాదం జరక్కుండా కొంత దళాన్ని రక్షణకిచ్చేరుకూడా. బెనారెస్ పంపేరు.

7 లక్షల రూపాయలు, బోలెడు ఆయుధాలతో ఈ సైన్యం (అజింఘుర్) ఫైజాబాద్‌కు వెళ్లింది.

ఇది జరిగిన మూడో రోజుననే బెనారస్‌లో సైన్యాన్ని నిరాయుధం చేయడానికి ప్రయత్నిస్తేవారు తిరగబడ్డారు. కాని శిక్కులు, వారణాసిరాజు, ఇంగ్లీషు వాళ్ళ పటాలాలమధ్య నిలువలేక అయోధ్య పోయేరు. ఆ విషయమేపైన చదివేరు.

బెనారెస్‌ను గట్టిపరచుకొన్నాక జనరల్ నీల్ రాష్ట్ర ప్రజలమీద కసితీర్చుకొనేటందుకు పూనుకొన్నాడు. ఇంగ్లీషువాళ్ళనీ, శిక్కుల్నీ చేర్చి చినచిన్న దళాలుగా చేసి గ్రామాలపైకిపంపేరు. గ్రామాలలో కనపడ్డ వాళ్ళని కనపడ్డట్లు నరికేసేరు. లేకపోతే ఉరితీసేరు.

ఒక స్తంభంచాలక వరసన స్తంభాలుపాతేరు. అవీ చాలలేదు. చెట్లు కొమ్మలకి వురితీసేరు. ఒక్కొక్క చెట్టున బోలెడు కొమ్మలుంటాయి. ప్రతి కొమ్మా ఒక ఉరికొయ్య అయింది.

ఇదీ చాలలేదు. ఒక ఊరా, ఒకలోకమా? దేశం దేశమే తిరగబడిందాయె. కనక వూళ్ళకి వూళ్ళేతగల బెట్టడం ప్రారంభించేరు. మీరట్ వద్దజరిగిన ఘట్టం ఒకటి పైన వ్రాసేను.

“జనంతో నిండివున్న ఒక పెద్ద గ్రామానికి నిప్పు పెట్టేము. చుట్టూ కమ్ముకొని బయటికి వచ్చిన వాళ్ళని కాల్చేసేము” అని ఇంగ్లీషు సైనికు డొకడు వ్రాసిన వుత్తరాన్ని ఛార్లెస్ బాల్ అనే అతడు ఉదహరించేడు.

అలా వెళ్ళిన ఒక దళం నాయకుడు ఇంగ్లండుకు వ్రాసిన జాబులో “యిరవై ఊళ్ళల్లా నేలమట్టం చేసేము మేము.” అని వ్రాసేడు.

బెనారెస్‌లాగే అలహాబాద్‌ను కూడా ఇంగ్లీషు వాళ్లు శిక్కుల సహాయంతో కాపాడుకోగలిగేరు.

ఇక్కడ జూన్ 6 న తిరుగుబాటు జరిగింది. అంతకుపూర్వమే తెల్లవాళ్ళు కుటుంబాలతో సహా కోటలోకి చేరుకొన్నారు. ఒక్క కోటమీద తప్ప నగరంలోగాని అలహాబాదు రాష్ట్రంలోగానీ ఎక్కడా ఇంగ్లీషు వాళ్ల జెండా మిగలలేదు. ఈ రాష్ట్రంలో తాలూక్దార్లు హెచ్చుగా ముస్లిములున్నారు. రైతులంతా హిందువులు. కాని ఇంగ్లీషు వాళ్ళని తరిమెయ్యడంలో రెండు మతాలూ, రెండు వర్గాలూ ఏకం అయినాయి.

ప్రతిగ్రామంలోనూ రక్షణదళాలు ఏర్పడ్డాయి. ముసలివాళ్లయి పెన్షన్లు తీసుకొన్న మాజీసిపాయీలు వాళ్లకి సాయంవచ్చేరు.

అలహాబాద్ పట్టణంలో లియాకత్ అలీ అనే అతడు విప్లవకారులకి నాయకత్వం వహించేడు. విప్లవానికి పూర్వం ఆయన ఒక అధ్యాపకుడు. ప్రజాభిమానం పొందినవాడూను. అలహాబాద్ రాష్ట్రం స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించగానే రాష్ట్రంలోని జమీందార్లూ, ఇతరులూ ఆయన్ని రాష్ట్ర ప్రధానాధికారిగా ఎన్నుకొన్నారు. ఆయన ఖుస్రూబాగ్‌లో కార్యాలయం పెట్టుకొని రాష్ట్రంలోని విప్లవ కేంద్రాలను ఒక నిర్మాణం క్రిందికి తేవడానికీ, శాంతిస్థాపనకూ పూనుకొన్నాడు.

అలహాబాద్‌లో తిరుగుబాటు వార్త తెలియగానే జనరల్ నీల్ బెనారస్‌నుంచి సేనలతో పరుగెత్తి వచ్చేడు. ఆయన వచ్చేక ఇంగ్లీషు సేనల్ని మాత్రమే కోటలోవుంచి సిక్కుదళాన్ని కోటవెలపల పెట్టేరు. ద్రోహులమీద ఎవ్వరికీ నమ్మకం వుండడం అసంభవం!

జూన్ 17 న ఖుస్రూబాగ్ మీద ఇంగ్లీషు సేనలు దాడి ప్రారంభించేయి. ఒకరోజు యుద్ధంచేసేక లియాకత్ సేనల్ని వెంటదీసుకొని కాన్పూరు తరలిపోయేడు. అప్పటికి కాన్పూరులో తిరుగుబాటుజరిగి, కోటముట్టడి అవుతూంది.

అలహాబాద్‌కూడా బెనారెస్ లాగే ఇంగ్లీషువాళ్ళ చేతుల్లో మిగిలింది.

కాని రాష్ట్రంలో ప్రజలు మాత్రం లొంగలేదు. ఇంగ్లీషు వాళ్ళు విప్లవానికి నాయకత్వం వహించిన వారి పేర్లను ప్రకటించి ప్రతిఒక్కరికీ బహుమతులిస్తామన్నారు. కాని ప్రజలెవ్వరూ కక్కుర్తిపడలేదు. ఒక వూళ్ళో జరిగిన సంగతిని ఒక చరిత్రకారుడు ఇల్లా వర్ణించేడు.

“ప్రజలు అందరూ బాగా ఎరిగిన ఒక తిరుగుబాటుదారుల నాయకుణ్ణి పట్టిఇచ్చినా, చంపి తెచ్చినా వేయిరూపాయల బహుమానం ఇస్తామని మేజిస్ట్రేటు ప్రకటించేడు. కాని, ఒక్కడూ ముందుకు రాలేదు. వాళ్ళకి మనమంటే (ఇంగ్లీషువాళ్ళు) అంత ద్వేషం.”

నాయకుల్ని పట్టి ఇవ్వడం, పత్తా చెప్పడం మాటటుంచండి. ఆఖరుకి ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి ఏవన్నా సరుకులు అమ్మడం కూడా అపరాధమే. దానికి మహా కఠినమైన శిక్ష విధించేరు.

“ఇంగ్లీషు వాళ్ళ దగ్గిర ఎవ్వడన్నాపనికి వెడితే ఈ హంతకులు చంపేస్తున్నారు. ... ఒక వర్తకుడు

అంబర్పూర్ కోట

1858 ఫిబ్రవరి 25 న అయోధ్య రాష్ట్రాన్ని జయించడానికి వస్తున్న నేపాలీ, బ్రిటిష్ సైన్యాల్ని అంబర్పూర్ అనే అడవికోటఅడ్డం కొట్టింది. అందులో వున్నది 34 మంది సిపాయీలు మాత్రమే. ఆఖరునాడు కూడా చచ్చిపోయే వరకూ కోటలొంగలేదు.

“ఎంతో పట్టుదల, పరాక్రమంతో దానిని కాపాడేరు. ఫలితంగా దాడి దారుల్లో ఏడుగురు చచ్చి పోయేరు. 43 మంది గాయపడ్డారు. కోటను కాపాడుతున్న వారంతా తమ తమ స్థానాల్లో మరణించేరు.”

—మాలిసన్.

మనకి రొట్టె అమ్మేడని అతనిచేయి నరికి, ముక్కు-కోసేరు" అని ఇంకో ఇంగ్లీషువాడు వ్రాసేడు.

వాళ్లకి శాంతిలకు మనుష్యులులేరు. బిడ్డలేవు. పశువులులేవు. ప్రజలంతా ఏకకంఠంతో వారి కెదురు తిరిగేరు.

ఇటువంటి ప్రజని లొంగదీయడంకోసం బెనారస్ రాష్ట్రంలో చేసినట్లే జనరల్ నీల్ ఇంగ్లీషు శిక్కు సైనికుల్ని దళ దళాలుగా పంపి గ్రామాలకు గ్రామాలనే నాశనం చేసేడు. వేలకొద్దిగుంపు స్త్రీలు, పిల్లలు, సైనికులు, పౌరులు అందరినీ గుత్తులు గుత్తులుగా చెట్లకు వేళ్ళాడదీసేరు.

హోమ్సు అనేవాడిల్లా వ్రాసేడు.

"ముసలివాళ్లు మనకేమీ అపకారం చేయలేదు. నిరపరాధులు స్త్రీలు. పసి పాపల కేమీ తెలియదు. కాని వీళ్ళందరూ మన కసికి గురి అయ్యేరు."......

కాన్పూరు చేరిక

1857 విప్లవంలో నాయకత్వం వహించిన ప్రసిద్ధులలో నానా సాహెబ్‌ది కాన్పూరు దగ్గరున్న బిఠూరు. రాణీ లక్ష్మీబాయిది ఝాన్సీ.

ఈ రెండు కేంద్రాలలోనూ కూడ జూన్ 4 వ తేదీన తిరుగుబాటు ప్రారంభ మయింది.

మీరట్‌లో తిరుగుబాటు సంగతి తెలియగానే కాన్పూరులోవున్న ఇంగ్లీషు సేనాని గంగవొడ్డునే ఒక రక్షణ స్థానం నిర్మించుకొని దానిలోకి తన సైన్యాన్ని తర్లించిజాగ్రత్త పడ్డాడు. ఖజానారక్షణభారం, తమరక్షణ భారం తీసుకోవలసిందనీ, సాయపడమనీ నానా సాహెబ్‌ను కోరేడు. నానాసాహెబ్ కాన్పూరు సమీపంలోని బిఠూర్‌లో వుంటున్నాడు. దీనికే బ్రహ్మావర్తం అనేది మరో పేరు. ఇంగ్లీషు వాళ్ళకోరిక మేరకు నానాసాహెబ్ తన బలగంతో కాన్పూరు వెళ్ళేడు.

ఒకవేపున అగ్నిహోత్రంలాగ విప్లవం చుట్టుముట్టుతూవున్నా ఇంగ్లీషు అధికార్లు తమదురభిమానం, దురన్యాయం మానుకోలేదు. ఓ రోజున ఓ ఇంగ్లీషు సైనికుడు తప్పతాగి ఒక సిపాయిమీద తుపాకీ కాల్చేడు. అది గురితప్పి సిపాయి బ్రతికేడు. కోర్టులో ఆ సోల్జరుమీద కేసు పెట్టేడు. కాని ఇంగ్లీషు మాజిస్ట్రేటు సోల్జరును విడుదలచేస్తూ "ఒళ్ళెరగని దశలో తుపాకీ దానికదే పేలింద"న్నాడు.

ఇల్లాంటి క్రూరత్వం: న్యాయం కొత్తకాదు. ఇంకో తప్పుడైతే సాగిపోయేది. కాని ఇప్పుడు కాలం మారింది.

సిపాయీలలో క్రోధం చెలరేగివున్నా అదివరకే లక్నోనుంచి వచ్చిన బలమైన ఇంగ్లీషు పటాలం నగరంలో వుండడంచేత తొందరపడలేదు. జూన్ 3 వరకూ ఆ సైన్యం పట్టణంలోవుంది. ఏమీ గందరగోళం లేకపోవడం గమనించి ఆ రోజున లక్నో తిరిగిపోయింది. వాళ్ళు బయలుదేరిపోయిన 24 గంటలలో కాన్పూరులో తిరుగుబాటు ప్రారంభమయింది. విప్లవ సైన్యాలు 5 వ తేదీనుంచి ఇంగ్లీషువాళ్ళు తలదాచుకొన్న కోటమీద ముట్టడి ప్రారంభించేయి.

ఈ ముట్టడి 21 రోజులు జరిగింది. ఈ మహా పోరాటంలో నగరంలోని ప్రజానీకం యావత్తూ అన్ని వర్గాలవారూ పాల్గొన్నారు. ఉత్సాహంతో పాల్గొన్నారు.

ఆ రోజులలో విప్లవకారుల విషయాలను గమనించేటందుకు వచ్చిన ఒక గూఢచారి వ్రాసిన నివేదికలో ఇల్లా వ్రాసేడు:

"మహమ్మదీయుడి వేషంలో నేనో చాప పరచుకుని కూర్చున్నాను. చాలమంది ప్రజలు యుద్ధం చేస్తున్న సిపాయీలకు దాహమూ, తిండీ యిచ్చి తిరిగి వస్తూ నన్ను చూసేరు. వాళ్ళల్లో ఒకరు నా వద్దకు వచ్చేరు. "మన వాళ్ళమెయిని యుద్ధం చేస్తూంటే... కున్నలా వున్నావు. గాజుల్ని తొడుక్కొంటూ కూర్చోడానికి సిగ్గులేదూ? రా. శీఘ్రంగావచ్చి సాయం చెయ్యి"–అన్నారు.

నగరంలో అజీజాన్ అనే వేశ్య వుండేది. ఆమె యిల్లు తిరుగుబాటుదారులకి అడ్డాగా వుండేది. తిరుగుబాటు ప్రారంభమైన తర్వాత ఆమె గుర్రంమీద సిపాయీల పంక్తులలో తిరుగుతూ ప్రోత్సాహం ఇచ్చింది.

తిరుగుబాటు ప్రారంభమయి ఇంగ్లీషువాళ్లు కోటలోకి పోగానే నగరంలో స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించబడింది. వెంటనే పరిపాలన శాఖలకు వుద్యోగుల్ని ఏర్పరచేరు. పెద్దల నుంచి న్యాయాధిపతుల్ని ఎన్నుకొన్నారు. సివిలు, క్రిమినలు కేసుల విచారణకు కోర్టులు ఏర్పరచేరు. నగరంలో ఆహార పదార్థాల సరఫరాలు చూడ్డానికి ఒక వుద్యోగిని నియమించేరు.

ఆ రోజుల్లో దోపిడీలు చేయడం, మరో మతం వాళ్లని అవమానించడం ఘోరమైన నేరాలుగా పరిగణించేరు. చిన్నదొంగతనాలకు గాడిదల నెక్కించి అవమానించేరు.

కాన్పూరులో యుద్ధం జరుగుతున్న కాలంలో బెనారెసు, అలహాబాద్ రాష్ట్రాలలో ఇంగ్లీషువాళ్లు చేస్తున్న

జనరల్ నీల్ సైన్యాలు వేలకొద్దిమంది సిపాయీల్నీ, పౌరుల్నీ గుత్తులు గుత్తులుగా చెట్లకు వ్రేలాడదీసేయి.

42-44 పుటలు.

దురంతాలకు ఉడికి పోతున్న సిపాయిలూ, ప్రజలూ అనేకమంది కాన్పూరు వచ్చేరు. దేశంలో జరుగుతున్న ఘోరాలకు ప్రజలు వుడికిపోయేరు.

చివరకు ఇంగ్లీషువాళ్ళు లొంగిపోయి నానా సాహేబ్ ఇచ్చిన పడవల్లో సురక్షితంగా అలహాబాద్ వెళుతున్నారనే సరికి భరించలేక పోయేరు. పడవల్ని నాశనంచేసి ఇంగ్లీషువాళ్ళని చంపేసేరు. అతి కష్టం మీద నానాసాహేబ్ 125 మందిని రక్షించి జైలులో పెట్టగలిగేడు.

కాన్పూరు జూన్ 26 న పట్టుబడింది.

కాని, ఝాన్సీలో కోట రెండురోజుల్లోనే పట్టుబడింది. ఇంగ్లీషువాళ్లు ఆయుధాలు కిందపెట్టేసి లొంగిపోయేరు. ఇక్కడ కూడా లొంగిపోయిన వారిని చంపేసేరు.

అయోధ్య రాష్ట్రంలో

అసలు విప్లవం నిర్మాణయుక్తంగా జరిగిందీ, సుదీర్ఘకాలం ఇంగ్లీషువాళ్ళను తిప్పలు పెట్టిందీ అయోధ్య రాష్ట్రంలోనే.

ఇక్కడే విప్లవం అన్ని వర్గాలలోనూ పాతుకుపోయింది అని చెప్పడానికి వీలుంది.

అనుకొన్న ప్రకారం మే 31 న లక్నోలో తిరుగుబాటు ప్రారంభమయింది. వారం పది రోజుల్లో రాష్ట్రంలో ఎక్కడా ఇంగ్లీషు పరిపాలన నామరూపాలు లేకుండా పోయింది.

నౌపారా రాజవంశం దేశభక్తి

"పరిపాలకులమార్పులో నౌపారా రాజుకన్న లాభపడిన సంస్థ లేదు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం ఏర్పడగానే ఆయనకు వెయ్యి వూళ్ళిచ్చేము. మిగిలిన వాళ్ళందర్ని కాదని తల్లిని సంరక్షకురాలిని చేసేం. కాని, ఆమె సైన్యం ఆదినుంచీ లక్నోలో మన మీద యుద్ధం చేస్తూనేవుంది."

—లార్డుకానింగ్ లేఖ.

అయోధ్యలో వచ్చిన విప్లవాన్ని గురించి చెప్పినప్పుడు మౌల్వీ అహమ్మదుషాను గురించి చెప్పటం చాల ప్రధానం.

అహమ్మదుషా ప్రారంభంనుంచీ విప్లవానికి వెన్నెముకల్లే నిలబడ్డాడు. ఆయన మంచివక్త, మంచి వ్రాయసకాడూను. ఆయన వుపన్యాసాలూ, పత్రాలూ రాజకుటుంబాలనుంచి, నడి వీధి జనంవరకూ వుత్తేజపరిచేవి. అయోధ్య రాష్ట్రం అంతటా ఆయన పర్యటించి ప్రచారం చేస్తుండగా ఆంగ్లేయులు ఆయనను అరెస్టు చేయడానికై ఆజ్ఞలు జారీచేసేరు. కాని, పోలీసులు ఆయనను ముట్టుకోలేక. అధికారులు మిలిటరీని పంపి అరెస్టు చేయవలసివచ్చింది. విచారణ జరిపి ఉరిశిక్ష విధించేరు. కాని ఆ శిక్ష అమలుజరిగేలోపున సైనికులూ, ప్రజలూ తిరుగుబాటు చేసి జైల్లో బద్దలు కొట్టేరు. మౌల్వీ విడుదల అయిన వెంటనే విప్లవానికి నాయకత్వం వహించేడు.

బయటకు రాగానే మౌల్వీ గనక సైనికులకి హుక్కా యిచ్చినందుకు ప్రభుత్వ అధికార్లకు అభినందనాలు తెలిపేడు. తర్వాత ఇంగ్లీషువాళ్లని నగరం వదిలిపొమ్మని ఆజ్ఞాపించేడు.

సిపాయీ పటాలాలు [illegible] అల్లర్లు సాగించకుండా వెంటనే చర్యలు తీసుకొన్నారు. ప్రభుత్వ భవనాలకు, మందు గిడ్డంగికి, ఖజానాకు సైనిక బందోబస్తు ఇచ్చేరు. హత్యలూ మొదలయినవి జరక్కుండా కట్టుదిట్టాలు చేసేరు. ఇంగ్లీషువాళ్లని స్వయంగా ఆస్తి తీసుకుపొమ్మన్నాడు. పడవలు ఎక్కించి పంపేసేరు. జూన్ 9 న ఫైజాబాద్ విముక్తి ప్రకటించబడింది.

ఈ స్వల్ప కాలంలో జిల్లా తర్వాత జిల్లా, నగరంతర్వాత నగరం, ప్రతివూరూ, ప్రతి సైనిక కేంద్రమూ విప్లవ కేతనం ఎత్తి స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించేయి.

ఈ విధంగా పదిరోజుల్లో అయోధ్య రాష్ట్రంలో కంపెనీ పరిపాలన కట్టలుగా కరిగిపోయింది. సైన్యాలు తిరగబడ్డాయి. ప్రజలు తిరగబడ్డారు. కాని ఎక్కడా క్రౌర్యం ప్రతీకారేచ్ఛా కనబడలేదు. ఎక్కడో కొన్ని చోట్ల మినహాగా ప్రజలు అంత ఆవేశంలోనూ, అంత అల్లకల్లోల పరిస్థితిలోనూ అంతవరకూ తమపై దౌర్జన్యాలుచేసిన ఆ కాందిశీకుల విషయంలో ఎంతో దయ చూపేరు. "అధికారంలో వున్నప్పుడు సముద్దేశంతోనైనా ఎన్నో తప్పు పనులుచేసిన తమ దొరల ఎడ అయోధ్య ప్రజలు ఎంతో మర్యాద, ఎంతో హుందాతనం చూపించేరు." అని ఫారెస్టు అనే వుద్యోగి వ్రాసేడు.

రాష్ట్రరాజధాని లక్నోలో మే 31 నాడే విప్లవం ప్రారంభమయింది. రాష్ట్ర అధికారి సర్ హెన్రీ లారెన్సు మీరట్ వార్త తెలియగానే నగరంలోని ఇంగ్లీషువాళ్ళనీ, వాళ్ళ కుటుంబాల్నీ రెసిడెన్సీలోకి చేర్చేరు. కాని, మే 31 న తిరుగుబాటు చేసినా జూన్ 12 న గాని అశ్వపటాలం తిరుగుబాటు చెయ్యలేదు.

ఈ లోపున రాష్ట్రంలోని అన్ని ప్రాంతాల నుంచీ లక్నోనుంచి ఇంగ్లీషువాళ్ళని తరిమెయ్యడానికై విప్లవకారులు, సిపాయీ పటాలాలూ సమీకరించ సాగేయి.

చిట్టచివరకు ఇంగ్లీషువాళ్ళు వేయిమంది సైనికులతోనూ, పది ఫిరంగులతోనూ నగరం చుట్టూ కేంద్రీకరిస్తున్న విప్లవ సేనల్ని ఎదుర్కొనేటందుకు బయలుదేరేరు.

జూన్ 29 వ తేదీన చిన్హాత్ అనే గ్రామం వద్ద యుద్ధం జరిగింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు రమారమి మూడో వంతు బలగాన్ని పోగొట్టుకొని లక్నో పారిపోయి వచ్చేరు. వారిని తరుముకొంటూ విప్లవ సైన్యాలు లక్నోనగరంలో ప్రవేశించేయి. నగరం అంతా వారి అధీ అయింది.

అక్కడినుంచి నగరపాలనను ఒక క్రమస్థితిలో పెట్టడానికై సన్నాహాలు ప్రారంభించేరు.

లక్నో ప్రభువు వాజిద్ ఆలీషా కలకత్తాలో ఇంగ్లీషువాళ్ళ ఖైదీగా వుండడంచేత ఆయన కొడుకును బిర్జిస్ కాదిర్‌ను పాలకుడుగా ఎన్నుకొన్నారు. కాని నవాబు మైనర్ కావడంచేత అతని తల్లి బేగంహజ్రత్ మహల్ పాలనాధికారం తీసుకొంది. ఈమె తెలివీ, తెగువాగల మగువ. మహబూబ్‌ఖాన్ అనే ఉమ్రావు తోడ్పాటుతో ఈమె న్యాయ, పరిపాలనా, పోలీసు, సైన్య శాఖలకు అధికారుల్ని నియమించింది.

రాజ్యాంగ వ్యవహారాల సమాలోచనకు ఈమె దినమూ దర్బారుచేసేది. ఆమె ముద్రికతో అయోధ్య ఇంగ్లీషు పాలననుంచి విముక్తమైనట్లూ, తాము ఢిల్లీ చక్రవర్తి పెత్తనాన్ని స్వీకరిస్తున్నట్లూ బహదూర్‌షాకు లేఖ పంపింది. తర్వాత రాష్ట్రంలోని జమీందార్లకూ, సామంతులకూ సైన్యాలను తీసుకొని దర్బారుకు రావలసిందని ఆహ్వానాలు పంపింది.

నగరాన్నంతనూ కట్టుదిట్టం చేసుకొన్నాక ఆమె ఆంగ్లేయుల చేతిలో మిగిలిన కొద్ది ప్రదేశాన్ని స్వాధీన పరచుకోవడానికై జూలై 20 న కదిలింది.

కాని, ఈ పదిహేను 20 రోజులలోనూ ఆంగ్లేయులు తమ స్థానాల్ని గట్టిపరచుకొన్నారు.

రెండోవేపున బ్రిటిష్‌వాళ్ళని తొలగ తోసేవరకూ వున్న ఏకాభిప్రాయాలు విప్లవకారులలో పోయి పరస్పర వైమనస్యాలు ప్రారంభమైనాయి.

ఇతరత్రా అనేకచోట్ల

గ్వాలియర్ పాలకుడు సింధియా విప్లవంలో చేరడానికి నిరాకరించేడు. కాని సైన్యాలూ, ప్రజలూ, తామే చొరవతీసుకొని జూన్ 14 తేదీన తిరుగుబాటు చేసేరు. ఆగ్రాను ఇంగ్లీషువాళ్ళ చేతులనుంచి విముక్తం చేయడంలో నాయకత్వం వహించవలసిందని కోరేరు. ఆయన కాలక్షేపం చేస్తూ తిరుగుబాటు ఫలితాలను నీరుగార్చేడు.

సింధియాలాగే ఇండూర్‌లో హోల్కార్ కూడా ప్రవర్తించేడు. కాని, ప్రజలూ సైన్యాలూ తిరగబడ్డారు.

కచ్, బుందేలా, రాజపుతానాలలో కూడా పాలకులూ పాలితులూ విభిన్న మార్గాల ననుసరించేరు. భితోలీ, భరత్పూర్, జయపూర్, జోధపూర్ మొదలయిన పాలకులు ఇంగ్లీషువాళ్లకి సహాయంగా సైన్యాలను పంపేరు. సిద్ధంచేసేరు. కాని వారుపోరాడ నిరాకరించడంతో ఊరుకోవలసి వచ్చింది.

ఈ విధంగా ఉత్తర భారత దేశంలో ముఖ్యంగా మధ్యభారతంలో మూడేళ్లపాటు అలముకొన్న విప్లవ జ్వాలలు ప్రారంభమైనాయి.

ఢిల్లీపోరు : పతనం

ఢిల్లీ, లక్నో, కాన్పూరు మొదలయిన విప్లవకేంద్రాలన్నింటా విప్లవసేనలు బ్రిటిష్ అధికారాన్ని త్రోసివెయ్యగలిగేయి. నూతన పరిపాలకుల్ని కూడా ఎన్నుకొన్నారు. ఎన్నుకొన్నవారు పరిస్థితుల్ని అదుపులో పెట్టడానికి ప్రయత్నించేరు.

వ్యక్తిగతంగా అసమానమైన త్యాగాలకు సిద్ధమైన సిపాయీలూ నాయకులూ కూడ ఆ తర్వాత సమన్వయ భావము చూపలేక పోయేరు. క్రమ శిక్షణనూ ప్రదర్శించలేక పోయేరు.

సమన్వయ భావాన్ని చూపలేకపోవడం వలన అంతఃకలహాలు పొటమరించి తాము తలపెట్టిన పనిని సమగ్రం చేయలేక పోయేరు.

క్రమశిక్షణ లేకపోవడంతో బందిపోట్లకూ, హత్యలకూ తయారయి తమ్ము సమర్థించే ప్రజలే తటస్థులయ్యేటట్లు చేసుకొన్నారు.

ఇది అన్నిచోట్లా కనిపించిన విషయం.

బుందేల్ కి సరాయువద్ద నెగ్గేక బ్రిటిష్ సేనలు ఢిల్లీ నానుకొనివున్న రిడ్జినాక్రమించి బైఠాయించేయని పైన చదివాము. ఢిల్లీని సరాసరి పట్టుకోవాలనే ఆశ వున్నా ఇంగ్లీషువాళ్ళు సాహసించలేకపోయారు రిడ్జి మీద బైఠాయించి సహాయం కోసం ఎదురు తెన్నులు చూస్తున్నారు. కాని విప్లవ సేనలు వారిని ఊపిరి తిప్పుకోకుండా దెబ్బమీద దెబ్బతీయడం సాగించేయి.

జూన్ 12 న, 17 న, 20 న, 23 న విప్లవ సేనలు చాల సాహసం, చొరవా చూపేయి. ముఖ్యంగా 20న జరిగిన దాడిలో నసీరాబాద్ నుంచి వచ్చిన సేనలు పాల్గొన్నాయి. ఒక కీలకస్థానాన్ని స్వాధీనపరచుకొన్నాయి. బ్రిటిష్ సైన్యాలుగాని, పంజాబ్ గూర్ఖా సైన్యాలుగాని వారిని నిలపలేకపోయినాయి. రాత్రి ఒంటిగంటవరకు తీవ్రమైన పోరాటం జరిగింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు వెనక్కిపోయేరు.

కాని, విప్లవ సైనికుల తరవాత కార్యక్రమం ఏమిటి? ఇక్కడే సమగ్రమయిన పరిజ్ఞానంగల నాయకత్వం అవసరం. నసీరాబాద్ సేనలు వెళ్ళేయి. ఒక స్థానం పట్టుకొన్నాయి. తర్వాత ఏంచెయ్యాలి? దాన్ని కాపాడాలంటే బలగాల్ని సహాయం పంపాలి. మందుగుండూ, తిండీ తిప్పలూ చూడాలి. ఆ ప్రణాళికకు ఒక గమ్యం కావాలి. విప్లవకారులవద్ద లేనిదే అది. అందుచేత నసీరాబాద్ పటాలాలు ఆరాత్రే తిరిగి ఢిల్లీ వచ్చేసేయి. ఇంగ్లీషు సేనలు ఒక్క తుపాకి కాల్చకుండా మళ్ళీ ఆ స్థానాన్ని ఆక్రమించుకు కూర్చున్నాయి.

ఈ దశలో జూలై 2న రోహిల్ఖండ్‌నుంచి పటాలాలను తీసుకొని బఖత్ ఖాన్ ఢిల్లీలో అడుగుపెట్టేడు. ఆయనకు విప్లవసేనల మీద సర్వాధిపత్యం వప్పచెప్పేరు. ఆయన వుంటూనే పౌరులందరికీ ఆత్మరక్షణకు ఆయుధాలిచ్చేడు. లూటీలూ, దౌర్జన్యాలూ జరిపే వాళ్ళని శిక్షించేడు. అటుతర్వాత నగరంలో కొంత ప్రశాంతి ఏర్పడింది.

తర్వాతనే ఇంగ్లీషు స్థావరాలమీద దాడులుకూడా కట్టుదిట్టంగా జరిగేయి. ఎక్కువ అయ్యాయి.

ఈ సందర్భంలో జూలై 9 న జరిగిన ఒక దాడి నిక్కడ వుపహరించడం చాల ఉచితం. ఆ రోజున విప్లవకారులు బ్రిటిష్ సేనల్ని బాగా మర్దించేరు. శతఘ్నుల నోరు మూయించేరు. ఒక సిపాయి బ్రిటిష్ సేనాని హిల్‌ను, మరికొంతమంది ఆఫీసర్లను, సోల్జర్లను ఒంటరిగా కత్తితో ఎదుర్కొన్నాడు. హిల్ గుర్రంతో సహా నేలబడ్డాడు. ఇతరులు సాయంరావడంతో ప్రాణాలు దక్కేయి. ఆ విప్లవకారుడు విసిరినకత్తికి ఒక సోల్జరు చచ్చిపోయేడు. మరొకడు గాయపడ్డాడు. కాని ఆ సిపాయి చచ్చిపోలేదు. కేయీ అనే చరిత్రకారుడు ఆ సైనికుని పరాక్రమాన్ని అభినందిస్తూ "బహదూర్ షా పతకం" పొందతగిన ఘటికుడన్నాడు

ఆనాటి యుద్ధంలో సిపాయీలుచూపిన పరాక్రమం చెప్పడానికి ఇదొక్కటీ చాలదు.

ఆ రోజున విప్లవకారుల చేతుల్లో దెబ్బలుతిని పారిపోయిన తెల్లవాళ్ళు కసిపట్టలేక తమ గుడారాల్లో చాకిరీచేస్తున్న పనివాళ్లనీ, వంటవాళ్లనీ, సేవకుల్ని నరికేసేరు. "నమ్మకం, విశ్వాసం, చేసినచాకిరీ ఏవీ కనబడలేదు" అన్నాడు కేయీ. ఈవిధంగా నగరంలో ఆగస్టు నెలాఖరు వరకూ యుద్ధాలు సాగుతూనే వున్నాయి.

ఒక మూల వ్యక్తిగతంగా అసమానమయిన సాహసమూ, ధైర్యమూ కనబరుస్తున్నా రెండో వేపున క్రమశిక్షణా హీనత, అరాజకం బాగా ప్రబలింది. సిపాయీలలో సైనిక శిక్షణలేనివారుకూడా వచ్చిచేరడంతో వారి సంఖ్య పెరిగింది. శక్తి క్షీణించింది. యుద్ధంలో వాళ్లని నమ్మి నిలబడ్డానికి వీలులేదు. నాయకత్వం బహుళం అయింది. ఒకరిమాట ఒకరికి నచ్చదు.

ఆగస్టు 25 న సర్వ సేనాని బఖత్ ఖాన్ ఇంగ్లీషు సేనల ప్రయత్నాలను భగ్నం చేయడానికై నీమచ్, బరేల్లీల పటాలాన్ని పంపేడు. వీరువెళ్లింది ఏకకార్యం మీదనే. కాని సేనాపతులకు పడదు. కనక నీమచ్ పటాలాల సేనాని రెండోవాని ప్రక్కన వుండనిష్టంలేక పక్కవూళ్ళో మకాం చేశాడు. ఆ వూరు చాల బలహీన స్థానంలో వుంది. ఆ రహస్యం గమనించి ఇంగ్లీషువాళ్ళు నీమచ్ పటాలాలమీద పడి సర్వనాశం చేసేరు. ఆ యుద్ధంలో నీమచ్ సైనికులు ఎంతసాహసం ప్రదర్శిస్తేమాత్రం ఏం ప్రయోజనం?

దీనితో ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి బాగా అలుసుచిక్కింది. సెప్టెంబరు 14 న వాళ్ళ సేనలు నాలుగు ముఖాలుగా యుద్ధం ప్రారంభించి చాల చోట్ల నగరంలో చొరబడ్డారు. కాని, విప్లవకారులు రమారమి పదోకంతు మందిని బలిపుచ్చుకొన్నారు.

ఇంగ్లీషువాళ్లు నష్టాలకు జంకి తిరిగి పోదామనుకొన్నారు. కాని పట్టుదలగా నిలబడ్డారు.

నగరంలో కొంత ఇంగ్లీషు వాళ్లచేత పడింది గనక లాభంలేదనే నిరాశతో సిపాయీ దళాలలో నగరం వదలాలనే ఆలోచన కలిగింది. కొందరు బయటికి పోయేరు. కొద్దిమంది బఖత్ ఖాన్ నాయకత్వాన నిలబడ్డారు. పదిరోజులపాటు సిపాయీలు ప్రతిఅడుగునా అడ్డుతగిలేరు. కాని వారి సంఖ్యాబలం కూడా ఇప్పుడు తగ్గింది. క్రమంగా నెట్టి వేయబడ్డారు.

నగరం మూడు వంతులు ఇంగ్లీషువాళ్ళకి పట్టుబడ్డాక బఖత్ ఖాన్ బహదూర్ షాను బయటికి తీసుకుపోవడానికి ప్రయత్నించేడు. కాని, ఆ ముసలి రాజుకు ధైర్యం

లేదు. భయం. సుఖం మరిగిన ప్రాణి యుద్ధరంగంలోని కష్టాలకు ఓర్చుకోగలదా? సేనలు వొత్తిడి పెడతాయని తెలిసినప్పుడు ఆయన పారిపోయి హుమయూన్ గోరీలో దాగి ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి కబురుపెట్టి లొంగిపొయ్యేడు.

అక్కడే దాగుకొన్న బహదూర్‌షా కొడుకులు ముగ్గురినీ, ఒక మనవణ్ణీ కూడా ఇంగ్లీషు వాళ్ళు పట్టుకొన్నారు.

బహదూర్ షాను ఖైదుచేసేరు. ఆయన కొడుకుల్నీ, మనమణ్ణీ నరికేసి కుక్కలకి పారేసేరు.

అటుతర్వాత బ్రిటిష్, శిక్కు సేనలు ఢిల్లీలో జరిపిన విధ్వంసకాండ నాదిర్‌షా క్రౌర్యాల తలతన్నిందన్నాడు ఒక ఇంగ్లీషువాడు.

ఈ నగరంకోసం జరిగిన యుద్ధంలో బ్రిటిష్ సేనలలో కలిగిన నష్టం మరెక్కడా కలగలేదట.

బీహార్‌లో రహస్య సంస్థలు

పాట్నాలో బ్రిటిష్‌వాళ్లని తరమాలనే ఆలోచనలూ, రహస్యసంఘాలు ఏర్పడి పనిచేయడమూ 1852 నాటి నుంచీ సాగుతూనేవుంది. ఇక్కడ విప్లవోద్యమ నాయకులలో పీర్ ఆలీ అనే ఆయన చాల ప్రముఖుడు. ఆయన ఎంతో శాంతుడనీ, మాటలు చాల గంభీరంగా మనసు నొప్పించకుండా వుంటాయనీ, ఆత్మ నిగ్రహం గల వాడనీ ఇంగ్లీషు చరిత్రకారుడు వర్ణించేడు.

ఈయనను జూలై నెలలో ఇంగ్లీషు వాళ్లు అరెస్టుచేసి ఉరిశిక్ష విధించేరు. శిక్ష అమలు జరిపేటప్పుడు ఆయన తనతో పనిచేస్తున్నవారి పేర్లు బయట పెడితే ప్రాణం దక్కుతుందన్నారు. కాని, ఆయన నిరాకరించేడు.

"జీవితంలో ప్రాణందక్కించుకొనేటందుకు ప్రయత్నం చేయవలసిన ఘట్టాలున్నాయి. కొన్ని సమయాల్లో ప్రాణత్యాగం చేయడమూ మంచిది. నేడు అటువంటి సందర్భం వచ్చింది."

పీర్ ఆలీని వురితీసినవార్త తెలియగనే అక్కడికి సమీపంలోవున్న దానాపూర్ అనేచోట సిపాయీల పటాలం తిరుగుబాటు చేసింది. విప్లవం ప్రారంభమైన నాటికి ఉత్తర భారతంలో కలకత్తా, ఆగ్రాల మధ్య ఇంగ్లీషు పటాలం వున్నది ఈ దానాపూర్‌లోనే. తిరుగుబాటు చేసిన సిపాయీల్ని ఇంగ్లీషు సేన వెంబడించింది. వారు శోణనది (సోన్)ని దాటి జగదీశ్‌పూర్ వెళ్ళి అక్కడి రాజు రాణాకుమారసింగ్‌ను తమకు నాయకత్వం వహించమని కోరేరు. దానాపూర్ సిపాయీలేగాక నగరంలోని ప్రజకూడా రాణా తిరుగుబాటులో చేరాలనే కోరింది.

విప్లవకాలంనాటికి కుమారరాణా 80 ఏళ్ళ ముసిలి పండు. అయినా ఆయనమీద ఇంగ్లీషువాళ్ళకి నమ్మిక లేదు. అరెస్టుచేయలేరు. కనక మంచిమాటలతో పాట్నా రప్పించి పట్టుకోవాలనుకొన్నారు. కాని, అదివరక్కే పాట్నా కమీషనరు టైలర్ సభకు రమ్మని పిలిచి ముగ్గురు మౌల్వీలను అరెస్టుచేసివున్నాడు. ఆ అనుభవం గుర్తుచేసుకొని కుమారసింగ్ చల్లనిమాటలు చెప్పి వెళ్ళడానికి నిరాకరించేడు.

సైనికులు, ప్రజలు కోరిన మీదట సింగ్ విప్లవ సైన్యాలకు నాయకత్వంవహించేడు. వారితో జిల్లాలోని ప్రధాన నగరం ఆరాను పట్టుకొన్నాడు. అక్కడో కోట వుంది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు దానిలో దూరేరు.

రాణాకుమారసింగ్ తన క్రిందవున్న సైన్యాల బలహీనతలు, మంచి లక్షణాలు గమనించినవాడు. కనక అనుగుణంగానే తన పథకం వేసుకొన్నాడు. ఆరా కోటమీద దాడి మాని ముట్టడిలో పెట్టేడు. ఆరాకు సాయం వస్తున్న దానాపూర్ సోల్జరు పటాలాన్ని సరాసరి ఎదుర్కోకుండా దారికాచి, ఒక మామిడితోటలో పట్టుకొని హతమార్చేడు.

కాని బలమైన ఇంగ్లీష్ సేనలు రావడంతో ఆయన ముందు ఆరాను, తర్వాత జగదీశపూర్‌ను వదలి అడవులలోకి మారేడు.

అప్పటి కప్పుడే బ్రిటిషు సేనలు కాన్పూరును పట్టుకొని లక్నోమీదికి నడుస్తున్నాయి. ఆ సందులో అజింఘుర్ అనే చోటవున్న తెల్లసేనలను కొట్టాలనీ, బెనారెస్ మీదికి దాడి నడపాలనీ ఆయన ఆలోచన. అదే నెరవేరితే ఇంగ్లీషు సేనలకు వెనుక సంబంధాలు తెగిపోతాయి.

ఆ పథకం వేసుకొని ముందు ఆయన 1858 మార్చి 18 న అజింఘురుమీదికి బయలుదేరి ఆత్రోలియా అనే చోట ఆగేడు. చెదిరివస్తున్న సిపాయి దళాల్ని కూర్చుకొని సన్నాహాలలో వుండగా 1858 మార్చి 22 న అజింఘుర్‌నుంచి సోల్జరు పటాలం వాళ్ళమీదికి బయలుదేరి వచ్చింది.

కుమారసింగ్ తెలివిగా పథకం వేసేడు. కొంతసేపు యుద్ధం జరిగేక సిపాయీలు పారిపోతున్నట్లు నటించేరు. తెల్లసోల్జర్లని కొంతదూరం తరమనిచ్చి ఎదురు తిరిగేరు. మూడువేపుల నుంచి విప్లవకారులు దెబ్బ తీస్తూంటే ఇంగ్లీషుసేనలు అజింఘుర్ పారిపోయేరు.

మళ్లీ 28 వ తేదీన అదనపుబలగాలతో ఇంగ్లీషువాళ్లు దాడివచ్చేరు. మళ్ళీ ఆరు రోజులక్రితం జరిగిందే. ఇంగ్లీషు సేనలు బాగా దెబ్బతిని పారిపోయేయి.

కుమారసింగ్ ఆజింఘుర్ అల్లిబగర్ లోనే తిరుగుతున్నాడు. కోటలో వారిరక్షణకోసం అలహాబాద్ నుంచిబలీయమైన శతఘ్నిదళంతో సోల్జర్ల పటాలాలు వచ్చేయి. కాని సింగ్ గొప్ప యుక్తిగానే వాళ్ళ మీద దెబ్బతీసేడు. వాళ్లూ పారిపోయి ఆజింఘుర్ లో దూరేరు.

కుమారసింగ్ కు ఎంతో చాకచక్యం, నేర్పూ, దూరదృష్టీ వున్నా, ఆయనవద్దచేరిన సిపాయిదళాలనాయకులు ఎవరికివారే ఒక్కొక్క పద్ధతిని సూచిస్తూ ఏక నాయకత్వాన్ని నిరసించేరనీ, ఫలితంగా కుమారసింగ్ ఆలోచనలు వారినికలుపుకోనేటందుకే సర్దుబాటు అయిపోతూ వచ్చేయని ఒక ఇంగ్లీషు చరిత్రకారుడు వ్రాసేడు.

ఈలోపున మరో పెద్ద ఇంగ్లీషు సైన్యం ఆయన మీదికి వస్తూంది. కుమారసింగ్ ఒక పథకం వేసేడు. తాను ఆజింఘుర్ మీద కేంద్రీకరించినట్లు కనబరుస్తూ హఠాత్తుగా సేనల్ని దూరానవున్న జగదీశపూర్ మీదికి నడపాలనీ, ఇంగ్లీషువాళ్ళు లొంగదీసేమని భావిస్తున్న షాబాద్ జిల్లాలో మరల విప్లవధ్వజం ఎత్తాలనీ ఆలోచించేడు.

చుట్టు ముట్టుతున్న ఇంగ్లీషు సేనల్ని ఎక్కడికక్కడ అడ్డగిస్తూ, దెబ్బతీస్తూ వాళ్ళముట్టడి నుంచి బయట పడుతూ ఆయన సైన్యాలతో గంగానదిని దాటేడు. కాని దాటేటప్పుడు ఒక దుర్ఘటన జరిగింది. సింగ్ నదిని దాటుతూంటే ఇంగ్లీషు సేనలు కాల్చేయి. సింగ్ కు మణికట్టుమీద దెబ్బతగిలింది. వెంటనే శస్త్ర చికిత్సజరగాలి. కాని అక్కడేమీ లేదు. కుమారసింగ్ రెండోచేత కత్తి తీసుకొని గాయపడిన చేతిని నరికేసి గంగలో పారవేసేడు.

ఏప్రిల్ 22 న ఆయన జగదీశపూర్ మరల పట్టుకొన్నాడు. కాని మరునాడే తెల్లసేనలతో యుద్ధం. ఆరోజునకూడా సింగ్ తన సేనలను ఇంగ్లీషువాళ్ళు వచ్చే దారిలో దాచేడు. వాళ్ళను బాగా ముందుకు పోనిచ్చి నాలుగువేపులనుంచే కమ్ముకున్నాడు. ఆనాడు ఇంగ్లీషు వాళ్లు తిన్న దెబ్బలను ఒకసైనికుడు ఇల్లా వ్రాసేడు.

“శత్రువులు బాదేస్తూంటే అడవిలోంచి పారిపోతున్నాం. దాహం. త్రాగేందుకు నీరులేదు. ఓ మురికి గుంటలో నీరు కనబడితే ఎగబడి త్రాగబోయేరు. ఇంతలో సింగ్ గుర్రపుదళం వెంటబడింది. సిగ్గులేదు. ఎగ్గులేదు. శిక్షణలేదు. పాడులేదు. ఒకటే పరుగు. సేనాధిపతి చచ్చిపోయేడు. సిక్కులు ఏనుగులెక్కి పడాయించేరు. ఆరోజున ఇంచుమించు 200 తెల్లవాళ్లు చచ్చిపోయేరు. కొంతమంది మాత్రమే ప్రాణాలు దక్కించుకొన్నారు.”

ఈ యుద్ధం జరిగిన మూడోరోజున ఏప్రిల్ 26 న రాణా కుమారసింగ్ మరణించాడు. ఆయన సోదరుడు అమరసింగ్ విప్లవసేనలకు నాయకత్వం వహించేడు.

అన్నగారు తొక్కిన దారినే ఆయనకూడా అనుసరించేడు. యుద్ధంచేస్తాడు. ఫలితం తేలకపూర్వమే యుద్ధరంగంనుంచి తప్పుకొంటాడు. మరునాడు మరో చోటున హాజరు. జూన్ లో ఆయన ఆరా పట్టుకొన్నాడు. మూడు నాలుగు నెలలు జగదీశపూర్ లో పరిపాలన చేసేడు.

అక్టోబరులో 7 ఇంగ్లీషు పటాలాలు జగదీశపూర్ ను దిగ్బంధం చేసేయి. వానిలో ఒకదానితో 17 వ తేదీన జరిగిన యుద్ధంలో ఆయన సైన్యం నిశ్శేషంగా హరించిపోయింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళ ఆయుధబలం, సైన్యబలం ముందు సింగ్ పాతతుపాకులు పనిచేయలేదు.

అమరసింగ్ ముగ్గురితో రంగంనుంచి తప్పించుకుపోయేడు.

తర్వాత కొత్త బలగాల్ని కూర్చుకొని కైమూర్ పర్వతాలలో వుండి చాలనెలలు ప్రతిఘటించేడు. కాని, క్రమంగా ఆయన సైన్యం క్షీణించిపోయింది. అపజయం తప్పదని గ్రహించి, శత్రువు చేతపడడం ఇష్టంలేక రాణాకుమారసింగ్ జనానా రమారమి 150 మంది స్త్రీలు ఆత్మహత్య చేసుకొన్నారు. అమర సింగ్ మారువేషంతో ఎక్కడికో పోయేడు.

మరి ఆయనగాథ తెలియదు.

కాన్పూరు పతనం

బ్రిటిష్ అధికారులు అలహాబాద్ నుంచి విప్లవకారుల్ని తరిమేసి దానిని ప్రధానస్కంధావారం చేసుకొన్నారు. బ్రిటిష్ పటాలాల నక్కడికి చేర్చి అక్కడినుంచి వివిధ కేంద్రాలమీదికి దాడులు ప్రారంభించేరు.

ముందుగా వారు కాన్పూరును ముట్టడినుంచి తప్పించాలని ఆతురత పొందసాగేరు. కాని సన్నాహాలు పూర్తి అయ్యేలోపునే అక్కడ ఇంగ్లీషువాళ్ళు లొంగిపోవడం వాళ్ళని సిపాయీలు చంపెయ్యడం జరిగిపోయింది. ఆ వార్త తెలిసేక మహాకసిగా బయలుదేరేరు. మామూలు పద్ధతే. దారి పొడుగునా చేతికి దొరికిన

వాళ్ళందర్నీ లింగవయోభేదం చూడకుండా చంపడం, కనిపించిన వూళ్లన్నీ తగుల బెట్టడం. ఆ విధంగా జూలై 12 కు ఫతేపూర్ అనేచోటికి చేరేరు. అక్కడ నానాసాహెబ్ పంపిన సైన్యాలు వారి నడ్డగించడానికి ప్రయత్నించేయి. కాని వారి ప్రయత్నం విఫలమయింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఫతేపూర్‌ను కాల్చేసి, ప్రజల్ని చంపేరు.

ఈ వార్త తెలియగానే కాన్పూరులో సిపాయీలు అక్కడ ఖైదులో పెట్టిన 125 మంది తెల్లవాళ్ళని స్త్రీ శిశువులతో సహా నరికేసి ఒక నూతిలో పారేసేరు.

నానాసాహెబ్ సేనలు పాండూ అనే నదివద్ద, కాన్పూరువద్ద ఇంగ్లీషు సేనల్ని నిలవరించడానికి మళ్ళీ ప్రయత్నించేయి. కాని లాభం లేకపోయింది. కాన్పూరును శత్రువుకు వదిలి బిఠూర్ వైపు తిరోగమించేరు.

జూలై 17 న బ్రిటిష్ సేనలు కాన్పూరులో ప్రవేశించేయి. నగరం తగలబెట్టి వేలకొలది మందిని వురితీసేరు. విప్లవకారులు ఈ శిక్షలను ఎంత నిర్లక్ష్యంగా చూసేరో ఇంగ్లీషు చరిత్రకారులే చాలపొగడేరు.

నానాసాహెబు మేజిస్ట్రేటుగా నియమించిన ఒకరిని పట్టుకొని ఉరిశిక్ష వేసేరు. తనవురికి సన్నాహాలు జరుగుతూంటే ఆయన తనకు పట్టనట్లే చూస్తూ నిలబడ్డాడు. "నిర్లక్ష్యంగా ఉరిస్తంభం ఎక్కేడు. యోగి సమాధిలో ప్రవేశించినట్లే"నని ఛార్లెస్ బాల్ వ్రాసేడు.

కాన్పూరునుంచి బ్రిటిష్ అధికారులు హావ్‌లాక్‌ను ముందుకు పోయి లక్నోను పట్టుకోడానికి సేనలను పంపేరు. కాని వారు గంగానది దాటి అయోధ్య రాష్ట్రంలో ప్రవేశించేక బ్రిటిష్‌వాళ్ళ పడక అంత సులభం అనిపించలేదు. ఇక్కడ వూరూరూ ప్రతిఘటిస్తూంది. ఎక్కడా సిపాయీలు అమీ తుమీ తేల్చుకోడానికి అవకాశం ఇవ్వలేదు. ముఖాముఖి కొసకంటా నిలబడరు. ఎదుర్కొంటారు. కొంతసేపు యుద్ధంచేసి తప్పుకొంటారు. మళ్లీ మర్నాడూ అదేపని, మూడోనాడూ అదేపద్ధతి. ఇంగ్లీషు సేనాని జయం సాధించేమని ధైర్యంగా అడుగు వెయ్యడానికి లేదు. ఈవిధంగా నాలుగైదుమాట్లు వరసన జరిగిన యుద్ధాల్లో సగంమంది చచ్చేరు. ఇంతలో బిఠూర్‌వద్ద నానాసాహెబ్ సేనల్ని చేర్చుకొంటున్నట్లు వార్త. ఇంక తిరిగి పోక తప్పలేదు.

లక్నో వెడుతున్న ఇంగ్లీషువాళ్ళని వెనక్కి లాగడం తప్ప నానాసాహెబ్ సేనలు ఏమీ చేయలేకపోయేయి. ఆగస్టు 16 న బిఠూర్ సమీపంలో జరిగిన యుద్ధంలో నానాసాహెబ్ ఓడిపోయేడు.

ఇంగ్లీషు వాళ్లు మళ్లీ సేనల్ని తీసుకొని సెప్టెంబరు 20 న లక్నోకు బయలుదేరి 23న ఆలంబాగ్ చేరేరు. అంగుళం అంగుళం మేరా ప్రాణాలు తీసిగాని విప్లవకారులు దారివదలలేదు. మహా క్రూరంగా గ్రామాలకు గ్రామాలే నాశనంచేసిన జనరల్ నీల్ ఇక్కడే ఖాస్ బజారు పోరాటంలో చచ్చిపోయేడు. ఇంగ్లీషు సేనలు ఎట్టకేలకు 25 న లక్నో కోటలో ప్రవేశించేయి. కాని బయటకు మరలమార్గాలు బందయిపోయేయి. విప్లవసేనలు మరల ముట్టడి ప్రారంభించేయి.

మరల వీళ్ళందరినీ బయటపడెయ్యడానికీ, లక్నోను పట్టుకొనడానికీ ఇంగ్లీషు సర్వసేనాని కాంబెల్ పెద్ద సైన్యాలతో నవంబరులో లక్నోకు బయలుదేరేడు. అప్పటికి ఢిల్లీ పడిపోయింది. అక్కడచిక్కుకున్న బ్రిటిష్ సేనలకు సులువు చిక్కింది. అవన్నీ లక్నోవేపు నడిచేయి.

ఈ సైన్యాలు మళ్ళీ లక్నోను పట్టుకొనేటందుకై నవంబరు 14 న ఆలంబాగ్ చేరేయి. మరల అడుగడుగునా ఎన్నో ప్రాణాలను బలిపెట్టి ఇంగ్లీషు సేనలు నవంబరు 23 వరకు యుద్ధం నడిచింది. దిల్‌కుష్ బాగ్, సికందర్ బాగ్, షానజాఫ్, మోతీమహల్‌ల వద్ద సిపాయీలు ప్రాణాలు లెక్కచేయకుండ పోరాడేరు. సికందర్‌బాగ్‌ను కాపాడుతున్న రెండువేలమంది సిపాయీలలో ఆ బాగ్‌ను పట్టుకొనేసరికి నలుగురు మాత్రమే ప్రాణాలు దక్కించుకొన్నారన్నారు గాని నమ్మలేమన్నాడు ఒక ఇంగ్లీషు చరిత్రకారుడు, మాలిసన్.

అష్రఫ్‌బక్ష్‌ఖాన్ స్వాతంత్ర్యప్రేమ

"అష్రఫ్‌బక్ష్‌ఖాన్ తాలూక్దారు. నవాబు ఆయనను నానా ఇబ్బందులూ పెట్టేడు. మనం రాగానే ఆయన ఆస్తికూడా ఖాన్ చేతిలో పెట్టేం. కాని, మొదటి నుంచి ఆయన మనమీద పరమాసహ్యం ప్రకటిస్తున్నాడు. దీనినీ, ఇలాంటి వాటినీపట్టి చూస్తే మన వలన నష్టం పొందడమే ఈ రాజులూ, జమీందార్లూ తిరగబడ్డానికి కారణం అనుకోలేను."

—లార్డ్ కానింగ్ లేఖ.

లక్నో ముట్టడి విడిపించినాక ఇంగ్లీషు సేనలు నగరాన్ని పూర్తిగా చేతికి తెచ్చుకోవడానికీ ముందు కడుగెయ్యడానికీ ఇంకా యుద్ధం కొనసాగించవలసే వుంది. దిల్‌ఖుష్‌బాగ్‌లో స్కంధావారం పెట్టుకొని సన్నాహాలు ప్రారంభించేరు.

కాని ఈ లోపునసే నానాసాహెబ్ వద్దనున్న సేనాధుల్లో ఒకడయిన తాంతియాతోపే మరల కాన్పూరుమీద పడ్డాడనే వార్తవచ్చి ఇంగ్లీషు సేనలు అటు కదలవలసివచ్చింది. లక్నో ఆక్రమణ ప్రయత్నాలను వాయిదా వేసుకోక తప్పిందికాదు.

* * *

ఆగస్టు 16 న బిఠూర్‌వద్ద ఓడిపోయిన నానాసాహెబ్ సేనలు గంగానదినిదాటి ఫతేపూర్ చేరుకొన్నాయి. నూతనంగా సేనలను కూర్చుకొంటేగాని అడుగుపడేస్థితి లేదు. ఆ బాధ్యతను మీదబెట్టుకొని తాంతియాతోపే గ్వాలియర్ వెళ్లేడు. సింధియా సేనలు అదివరకే తిరుగుబాటు చేసేయి. కాని రాజును నమ్ముకుని అవి నగరంలోనేవుండి పోయేయి. తాంతియా వారిని కదిల్చి కాల్పీచేర్చేడు. సైనికతంత్రం దృష్ట్యా ఇది చాలా అనుకూలమైన స్థానం.

నవంబరులో లక్నోవద్ద బ్రిటిష్ సేనలు గట్టిగా యుద్ధంలో చిక్కుకొనే వరకూ తాంతియా సద్దుకొన్నాడు. నవంబరు 25 న హఠాత్తుగా పాండూనది వరకూ తోసుకువచ్చేసరికి కాన్పూరులోని ఇంగ్లీషు సేనలు కదిలేయి. తాంతియా తొందరపడకుండా సమయంకోసం చూసేడు. వీలుదొరకగానే కమ్ముకొన్నాడు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఈ యుద్ధంలో ఓడిపోయి, పరికరాలను సహా వదలిపెట్టి కాన్పూరు పారిపోయేరు.

కాన్పూరును పట్టుకోనేటందుకు మరో రెండు రోజులు యుద్ధం జరిగింది. స్వాధీనమయింది కూడా. కాని, లక్నోవద్దనున్న బ్రిటిష్ సేనలకు తాంతియా వార్త తెలిసి సర్వసేనాని సైన్యాలతో వచ్చిపడ్డాడు. డిసెంబరు 6 వ తేదీవరకు ఘర్షణలు జరిగి తాంతియా సైన్యం విధ్వంసం అయింది. ఆయన వారి వ్యూహం ఛేదించి తప్పించుకొని బయటపడ్డాడు.

ఇంగ్లీషు సేనలు వెంటపరిమేయి. శివరాజ్‌పూర్ అనేచోట 9 వ తేదీన తాంతియా సేనలు ఛిన్నాభిన్నం అయ్యేయి.

కాన్పూరును మరలపట్టుకొన్నాక ఇంగ్లీషు సేనలు గంగా యమునలమధ్య ప్రాంతంలో విప్లవశక్తులు లేకుండా తుడిచిపెట్టి గట్టిపరచుకొన్నారు.

మరల అన్ని ఏర్పాట్లూ చేసుకొని బ్రిటిషు సైన్యం ఫిబ్రవరి 28 న లక్నో ఆక్రమణను పూర్తి చేయడానికై బయలుదేరేయి. ఈ లోపున నేపాల్ రాజా జంగ్ బహద్దర్ కూడా 9 వేల నేపాళ సేనలతో లక్నో మీదికి వచ్చేడు. మార్చి 11 న ఈసైన్యాలు రెండూ లక్నోలో కలిసి యుద్ధానికి ఉపక్రమించేయి.

* * *

ఝాన్సి రాణి లక్ష్మి బాయి

యమునానదికి ఉత్తరభాగంలో సర్వసేనాధిపతి కాంబెల్ విప్లవకారుల్ని నెట్టివేయడానికి పూనుకొన్నప్పుడే యమునకు దక్షిణాన మరొక బలమైన ఇంగ్లీషుసైన్యం విప్లవకారులమీదకు తయారయింది. ఉత్తరాన పనిచేస్తున్న ఇంగ్లీషువాళ్ళకి శిక్కులూ, గూర్ఖాలూ తోడ్పడుతున్నట్లే దక్షిణభాగంలోని సైన్యాలకు హైద్రాబాద్‌నుంచీ, మద్రాసు, బొంబాయిల నుంచీ సైన్యాలనుపంపి స్వదేశీ సంస్థానాధీశ్వరులు తోడ్పడ్డారు.

1858 జనవరిలో ఇంగ్లీషు సేనలు జబ్బల్పూరునుంచి ఒకటీ, మౌ నుంచి ఒకటీ తమ కార్యక్రమాన్ని ప్రారంభించేయి.

వానిలో మౌనుంచి బయలుదేరిన సైన్యం ఝాన్సీనీ, అక్కడనుంచి వెళ్ళి కాల్పీనీ పట్టుకోవాలని పథకం వేసుకొని జనవరి 6 వ తేదీన బయలుదేరింది.

1957 జూన్ నాలుగో తేదీన ఝాన్సీలోని సైన్యాలు తిరగబడ్డాయి. 7 వ తేదీన కోటను పట్టుకొన్నాయి. ఇంక సరాసరి ఢిల్లీకి ప్రయాణం అయి వెళ్ళేయి.

దేశంలో పాలకు లెవ్వరూలేరు. వెంటనే ఝాన్సీ రాణి జబ్బల్‌పూర్‌లోని ఇంగ్లీషు సేనాధిపతికి తాను తాత్కాలికంగా అధికారం తీసుకొంటున్నట్లు తెలియపరచి పరిపాలన ప్రారంభించింది.

కాని, బ్రిటిషువాళ్ళు దానిని చెవిని వేసుకోలేదు. ఝాన్సీరాణిని శత్రువుగానే జమకట్టి 1858 జనవరిలో దానిమీదికి సైన్యాలను నడిపేరు. తప్పనిసరి అయి లక్ష్మీబాయి యుద్ధరంగంలోకి దిగింది. దిగాక మరి ప్రాణంవుండగా కత్తిదింపలేదు. జూన్ 20 న గ్వాలియర్ కోటముందు జరిగిన యుద్ధంలో మరణించేవరకూ లక్ష్మీబాయి ఇంగ్లీషు సైన్యాధిపతుల గుండెల్లో బల్లెంలా వ్యవహరించింది.

తాంతియా తోపే

జూన్ 20 న ఝాన్సీరాణి మరణించిన గ్వాలియర్ యుద్ధంలో మరో మహావీరుడు తాంతియా తోపే

కూడా వున్నాడు. ఆ యుద్ధరంగంనుంచి ఆయన తప్పించుకొని, మళ్ళీ 22 వ తేదీనాడే జౌరా ఆలీపూర్ వద్ద మళ్లీ ఇంగ్లీషు సేనల్ని తలపడ్డాడు.

1859 జనవరి 17 వ తేదీన లండన్ 'టైమ్సు' పత్రిక తర్వాత ఆరునెలల కాలంలో తాంతియాతోపే వీరవిహారాల్ని ఇల్లా వర్ణించింది.

"మన మిత్రుడు తాంతియాతోపే మహాపేచీకోరు. మహాతెలివిగల వాడూ. జూన్ నుంచి మధ్య భారతంలో మంటలు రేపుతూనే వున్నాడు. సైన్య కేంద్రాల్ని పట్టంచేసేడు. ఖజానాలు దోచుకొన్నాడు. మందుగుండు కొఠారులు వూడ్చేసేడు. సేనలు పోగుచేసేడు. పోగొట్టుకొన్నాడు; యుద్ధాలు చేసేడు. ఓడేడు; దేశీరాజుల్నించి ఫిరంగులు పట్టుకొన్నాడు. పోగొట్టుకొన్నాడు; మరికొన్నిలాక్కొచ్చేడు. అవీపోయేయి; మెరుపులా కదిలేడు. రోజుకు ముప్ఫయి నలభయిమైళ్ళు చొప్పున వారాల తరబడి సేనల్ని నడిపించేడు. నర్మద అటూ ఇటూ ఎన్నో మాట్లు కదిలేడు. మన సేనలకు మధ్యనుంచి, ఎదటినుంచి వెనకనుంచి సేనలతో కదులుతూనే వున్నాడు. కొండల మీద, నదులుదాటి, లోయల్లో, చరియల్లో, చిత్తడినేలలో వెనక్కి, ముందికి పక్కలకి వంకరటింకరగా సేనల్ని నడుపుతూ ఏదోవూరు మీద పడతాడు. దొరకడు."

చివరకు మానసింగ్ అనే ద్రోహి 1859 ఏప్రిల్ 7వ తేదీన ఆయనను ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి పట్టిచ్చేడు.

ఏప్రిల్ 18 వ తేదీ మధ్యాహ్నం నాలుగ్గంటలకి ఆయన్ని వురితీసేరు.

లక్నో పతనం

1857 నవంబరు నెలాఖరున సర్ కాంబెల్ లక్నో నుంచి తన సైన్యాలను ఉపసంహరించుకొని వెడుతూ ఆలంబాగ్ లో మాత్రం నాలుగువేల సైన్యాన్ని దిగ విడిచి వెళ్లేడు. వారికి అవసరమైతే ఆత్మరక్షణ చేసుకోవడం తప్ప దాడులూ, గిడులూ తలపెట్టవద్దని ఖచ్చితంగా ఆజ్ఞాపించేడు.

ఆ సైన్యం 1858 మార్చి 11 వ తేదీన మరల ఇంగ్లీషు సేనలు వచ్చే వరకూ అక్కడే తిష్ఠవేసివుంది. వారిని కదిలించడానికి విప్లవకారులు చేసిన ప్రయత్నాలు ప్రయోజనకారి కాలేదు. లక్నోలోవున్న విప్లవసైన్యాలను సన్నద్ధపరచి ఇంగ్లీషు వాళ్ళను నెట్టివేయడానికై ప్రయత్నించిన వారిలో మౌల్వీ అహమ్మదుషా ప్రధానపాత్ర వహించేడు. కాని విప్లవ నాయకులలో ఒకరిమాట ఒకరికి నచ్చదు. అందరిమాటా ఎవరికీ నచ్చదు. సైన్యాలను ఒక దారిలోకి తెచ్చేటందుకై ఆయన చేసిన ప్రయత్నాలు కొందరికి కంటకం అయేయి. బేగంసాహెబా వద్ద చాడీలుచెప్పి ఆయనను అరెస్టు చేయించేరు. కాని సిపాయీలలోనూ, విప్లవకారులలోనూ ఆయనకుగల పలుకుబడి ఫలితంగా మరల విడుదలచేయవలసి వచ్చింది.

వెంటనే మరల సన్నాహాలు ప్రారంభించేడు. గాని "తరుణం మించి పోయింది." కర్తవ్య మాత్రంగా పనిలోకి దిగేడు. ఆలంబాగ్ లోని ఇంగ్లీషు సేనల్ని హతమార్చడానికో మారూ, వారికి సాయంవస్తున్న బలగాలనోమారూ ధ్వంసంచేయడానికై వ్యూహాలు పన్ని రెండుమార్లూ తోడువాళ్లు కలిసిరాక పోవడం వల్లనే వోడిపోయేడు. రెండో పర్యాయం జరిగినపోరాటంలో గాయపడ్డాడు కూడా.

ఇవి జరిగేక విప్లవసేనలలో నిరుత్సాహమూ, తత్ఫలితంగా అంతఃకలహాలూ హెచ్చేయి.

ఇటావా వీరులు

1857 డిసెంబరులో ఇటావా అనేచోట 25 మంది విప్లవకారులు ఒకఇంట్లో చేరి విజయయాత్ర సాగిస్తున్న పెద్ద ఇంగ్లీషు సేనను నిలబెట్టేసేరు.

"వున్నది కొద్దిమందే. వాళ్ళ దగ్గరున్న ఆయుధాలయినా భర్మార్లు. కాని తమ ఆశయంకోసం వీరమరణాన్ని వరించే ఉత్తమావేశంలో వున్నారు. వాల్పోల్ పరిసరాలు చూసేడు. సైన్యాలను ఆపేటందుకది చాలదు. దానిని చులకనగా నొక్కెయ్యొచ్చు. కాని, లోపలున్నవారి పట్టుదల చూస్తే చాలమందిని బలిపెడితే తప్ప లొంగేలా కనబడలేదు. అంతకంటె సులువూ, ఖర్చులేని పద్ధతులు ఆలోచించేరు. ప్రయత్నించేరు. చేతిబాంబులు విసిరేరు. గడ్డి తెచ్చి ఊదరపెట్టేరు. కాని లోపలున్న వారుకంతల్లోంచి కాలుస్తూ 8గంటలసేపు ఎవ్వరినీ దరిదాపులకు చేరనివ్వలేదు. చివరకు దానిని పేల్చెయ్యాలనుకొన్నారు. అందుకోసం......ఇంజనీర్లను నియమించేరు. వారు ఒకగాతం తీసి తుపాకి తూటాలతో నింపేరు. అదిపేల్చేరు. ఆ యిల్లెగిరి పోయింది. దానిలో వాళ్లూ పేలి పూడిపోయేరు."

—మాలిసన్.

అహమ్మదుషా మౌల్వీ గాయం మాని నెలరోజులకి వీధిలోకి వచ్చేసరికి పరిస్థితులన్నీ అస్తవ్యస్తంగా వున్నాయి. ఫిబ్రవరి 15 న మరల ఇంగ్లీషువాళ్ళమీద దెబ్బతీయడానికి ప్రయత్నించేడు. కాని విఫలు డయ్యేడు.

ఇన్ని అంతఃకలహాలున్నా విప్లవకారులు బ్రిటిష్ వాళ్ళని ప్రతిఘటించాలనే ప్రయత్నంలో లోపం రాలేదు. మార్చిలో ఇంగ్లీషు, శిక్కు సేనలు నగరంవద్ద మోహరించేసరికి ఎక్కడికక్కడే వీధుల్లో బారికేడ్లు కట్టేరు.

యుద్ధరంగంలో ఒక్కొక్క అంగుళాన్నే ఇంగ్లీషు వాళ్లు పట్టుకోవలసివచ్చింది.

అందరితోపాటు నగరం వెలుపలికి నెట్టివేయబడ్డా మౌల్వీ అహమ్మదుషా ఎల్లా లోపలికి వచ్చాడో పావత్ గంజ్ ని పట్టుకొన్నాడు. దానిని తిరిగి ఆక్రమించేటందుకై ఇంగ్లీషువాళ్లు ఎన్నో ప్రాణాలు బలి పెట్టవలసివచ్చింది. మౌల్వీని మరల బయటకు నెట్టివేసేక ఇంగ్లీషువాళ్ళు నగరంలో తమ క్రౌర్యానికి పరాకాష్ఠను ప్రదర్శించేరు.

బ్రిటిష్ సేనాని విప్లవసేనల్ని అయోధ్యనుంచి ఉత్తరపు దిక్కుగా రోహిల్ఖండ్‌లోకి నెట్టివేసి ఉచ్చు బిగించి నాశనం చేయాలనే ప్రయత్నంలో ఏప్రియల్ ఒకటవ తేదీనుంచీ తన సైన్యాలను బహుముఖాలుగా నడుపుతున్నాడు.

విప్లవకారులు మొండితెగువనే చూపేరు. శత్రువుకు అమితనష్టం కలిగించేరు. ఏప్రిల్ 15 న రుయ్యా కోటవద్ద 250 మంది సిపాయీలు నరపతిసింగ్ అనే జమీందారు నాయకత్వాన ఇంగ్లీషు సేనలకు అమిత నష్టం కలిగించేరు. సుప్రసిద్ధుడైన ఇంగ్లీషు సేనాని జనరల్ హోప్ అక్కడే మరణించేడు.

క్రమంగా మేనెల నాటికి విప్లవకారుల్ని ఇంగ్లీషు వాళ్ళు రోహిల్ఖండ్‌లోకి నెట్టివేసేరు. నానాసాహేబ్, మౌల్వీ, బఖ్త్‌ఖాన్ వగైరా లంతా షహజహాన్ పూర్‌లో వున్నారు. అందర్నీ ఒక్కచోట చేర్చి పట్టేయ్యాలనే ప్రయత్నం సఫలమైనట్లే కనబడింది. కాని షాహజహాన్‌పూర్‌లోనూ, తర్వాత బరేల్లీలోనూ కూడ ఇంగ్లీషువాళ్ళు విజయం పొందినా, యుద్ధం ముగియలేదు.

రోహిల్ఖండ్‌లోకివెళ్ళి బ్రిటిష్‌సేనలు స్థానాల నాక్రమిస్తూంటే విప్లవ నాయకులూ, సైన్యాలూ మరల అయోధ్యలోకి ప్రవేశించేరు.

కాని, ఇక్కడ పావెన్‌రాజునూ, ఆయన సేనలనూ విప్లవానికి ఆకర్షించాలనే ప్రయత్నంలో మౌల్వీ అహమ్మదుషా చంపివేయబడ్డాడు. చర్చిద్దాం రమ్మన్న పావెన్‌రాజు షా వచ్చేక చంపి, తల ఇంగ్లీషువాళ్ల కిచ్చేడు. (జూన్ 5)

ఈ దుర్ణయాని కాతనికి 50 వేల రూపాయల బహుమతి లభించింది.

అహమ్మదుషా మౌల్వీ మరణించక పూర్వం తీవ్రమైన యుద్ధాలు చెలరేగుతున్న కాలంలోనే గవర్నర్ జనరల్ కానింగ్ ఒక ప్రకటన చేసేడు. ఆయుధాలు దింపేస్తే క్షమిస్తామనీ, వారి ఆస్తులిదివరలో ఏమన్నా లాక్కునుంటే తిరిగిఇచ్చివేస్తామనీ, అలాగాక మొండిగా యుద్ధం కొనసాగిస్తే తీవ్రంగా శిక్షిస్తామనీ ఆ ప్రకటన సారాంశం.

చాలమంది నాయకులు యుద్ధంలో చచ్చిపోయేరు. అనేకచోట్ల ఓడిపోయేరు. ఈ పాటికి కాళ్లుపీకి వుంటాయి. త్వరగాలొంగి పోతారని ఆంగ్లేయుల ఆశ. కాని ఆ ప్రకటన నెవ్వరూ లెక్కచేయనే లేదు.

ఈ దశలో మౌల్వీ అహమ్మదుషాను పవెన్‌రాజు హత్యచేసేడనే వార్త. మళ్ళీ అయోధ్యరాష్ట్రం, రోహిల్ఖండ్‌లు ఆ మూలం కదిలిపోయినాయి. విప్లవకారులన్నిచోట్లా విజృంభించేరు. కొత్తప్రజలు చేరేరు. పవెన్‌రాజుకు కాళ్ళవణికేయి. ఇంగ్లీషువాళ్ళు అతనికి సాయంగా సైన్యాల్ని వురికించేరు.

నిజామలీఖాన్, ఖాన్‌బహదూర్‌ఖాన్, విలాయత్ ఖాన్, నానాసాహెబ్ మొదలయిన వారంతా తలొక నాలుగు మూడువేల మందితో శత్రువునుంచి రక్షణ స్థానాలను గుంజుకోడానికి ప్రయత్నించేరు.

గోగ్రానదికి ఆవల బేగం హజ్రత్ మహల్, సర్దార్ మామూఖాన్‌లు విజృంభించేరు.

ఇంక అయోధ్య అంతటా రాజారామ్‌బక్ష్, బాహునాథ్‌సింగ్, చందాసింగ్, గులాబ్‌సింగ్, హనుమంతసింగ్, భోపాల్‌సింగ్, రాజా నరపత్‌సింగ్, రాజా వేణీమాధవ్ మొదలయిన పెద్ద చిన్న జమీందారులంతా వీరవిహారం చేస్తున్నారు. ఈ జమీందార్ల గురించి ఇంగ్లీషు సేనాపతి హోప్‌గ్రాంట్ చాల ప్రశంసించేడు.

కాలా సంస్థానాధిపతి హనుమంతసింగ్. విప్లవం సాగుతున్న రోజుల్లో దురవస్థలు పడుతున్న ఆంగ్లేయులకి ఆయన శరణుఇచ్చి కాపాడేడు. వారా మెత్తదనం చూసి విప్లవాన్ని అణచడంలో సాయపడమన్నారు. కాని హనుమంతసింగ్ నిరాకరించేడు.

"మీరు దురదృష్టంలో వున్నారు. వచ్చేరు. నేను రక్షించేను. ఇంక ఇప్పుడా?... నా బలగంతో లక్నో పోతున్నా. మిమ్మల్ని మా దేశంనుంచి తరుముతా."

రాజా గులాబ్‌సింగ్‌ను మంచి మాటలతో ఇంగ్లీషు వాళ్ళు లొంగ దీసుకోనేందుకు ప్రయత్నించేరనీ, దానికాయన లొంగక "మీ కాల్బలాలు, అశ్వికసేనలు, అసంఖ్యాక సైన్యాలు నేను నాశంచేసేను. చేస్తాను" అని సమాధానం ఇచ్చినట్లు నేటికీ జానపద గీతాలు పాడుతారు.

అలాగే రాణా వేణీ మాధవ్‌నుకూడా ఇంగ్లీషు వాళ్లు ఆశచూపి లాగబోయేరట. "నా గొంతులో వూపిరున్నంతవరకూ మిమ్మల్ని హతమారుస్తా" నని ఆయన సమాధానం ఇచ్చేడు.

జూన్‌నుంచి అక్టోబరువరకూ అయోధ్య, రోహిల్ఖండ్‌లు రక్తంలోమునిగి తేలేయనడం అలంకారం అవుతే కావచ్చుకాని, అతిశయోక్తిమాత్రం కాదు.

అక్టోబరులో ఇంగ్లీషు సేనానాయకుడు విప్లవకారుల్ని ఒకవేపునుంచి నెట్టుకొంటూ రాష్ట్రం బయటికి నెట్టి, ఒకచోటుకుచేర్చి నాశనంచేయాలని సేనల్ని నడిపించేడు.

దీనితో రెండోవేపున విక్టోరియారాణి ప్రకటన ఒకటి వెలువడింది (1858 నవంబరు). కంపెనీ చేతుల్లోంచి అధికారం రాణి తీసుకొంటూందనీ, ఆయుధాలు దించినవారిని క్షమిస్తాననీ ఆ ప్రకటన తెలిపింది. అల్లాంటివారి ఆస్తులు లాక్కోము అన్నారు. ఇతర విధాలయిన వాగ్దానాల నిచ్చేరు.

కాని, విప్లవకారులు ఆయుధాలను దించలేదు. విప్లవకారులతో వున్న అయోధ్యరాణి దీనిని వట్టి బాతాఖానీగా తోసేసింది. యుద్ధాలు సాగుతూనే వున్నాయి.

నవంబరు, డిసెంబరులు గడిచేయి. 1859 జనవరి వచ్చింది. వెళ్లింది. ఇంకా యుద్ధం ఆగలేదు. ఏప్రిల్‌లో బ్రిటిష్ సేనలు వెంట తరుముతూంటే విప్లవకారులు అడుగడుగునా ప్రతిఘటిస్తూ నేపాల్‌లోకి అడుగు పెట్టేరు.

అప్పటికి యుద్ధాలలో చాలమంది విప్లవనాయకులు మరణించేరు. చావగా మిగిలిన వారిలో అయోధ్య రాణీకీ, కొడుక్కూ మాత్రం నేపాల్ రాజు ఆశ్రయం ఇచ్చేడు.

నానాసాహెబ్ ఆఖరున బ్రిటిష్‌సేనానికో లేఖ మాత్రం వ్రాసి అదృశ్యుడయ్యేడు. తర్వాత ఆయన చరిత్ర ఏమీ తెలియదు. 1903 ప్రాంతంలో ఓమారు చాల వృద్ధాప్యంలో హరిద్వారం లోనో ఎక్కడో ఓమారు కనిపించేడని ఒకథ మాత్రం వుంది.

ఆయన ఇంగ్లీషు సేనాధిపతికి వ్రాసిన జాబులో మా దేశంలో "మేము దొంగలమూ, ఫరంగివాళ్ళు పాలకులూనా" అని అడిగేడు.

ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం ఆయుద్ధం ముగిసిన నూరేళ్ళకి ఈనాడే మనం ఇవ్వగలిగే దశలో వున్నాం.

"కాదు."

హైద్రాబాద్ సంస్థానంలో విప్లవ ఛాయలు

టి. కె. విశ్వనాథం

మే 10 వ తేదీన మీరట్‌లో సిపాయీలు తిరుగబడ్డారనీ, వారు ఢిల్లీకి వెళ్లి అక్కడి సిపాయిల్ని చేర్చుకొని మొగలాయీ చక్రవర్తుల వంశీకుడైన బహదూర్‌షాను చక్రవర్తిగా ప్రకటించారనే వార్త దేశాన్నంతనీ ఉద్రిక్త పరచింది. అదివరకే ఇంగ్లీషు పెత్తనంయెడ తీవ్ర వ్యతిరేకతవున్న హైద్రాబాద్ సంస్థానంలో ప్రజానీకం ఈ వార్తకు స్వాగతం ఇచ్చింది. మహోత్సాహం చూపింది. అదివరకే రహస్యంగా జరుగుతున్న విప్లవ ప్రయత్నాలు బహిరంగంగా మరింత విస్తృత రూపంలో సాగించబడ్డాయి.

మసీదుల్లో ఉద్రేకపూరితమైన ఉపన్యాసాలు యిచ్చారు. బ్రిటిషువారిపై ధర్మయుద్ధం (జెహాద్) ప్రారంభించమని ప్రజల్ని ప్రోత్సహిస్తూ మసీదుల గోడలపైన, యింకా యితరచోట్ల పోస్టర్లు అంటించారు. అప్పటి నవాబు అఫజల్-ఉద్-దౌలా కూడా బ్రిటిషువారిపై తిరుగుబాటు చేయాలని కోరారు! అలా చేయకపోతే గాజులు తొడిగించుకొని యింట్లో కూర్చోవాలని, మహమ్మదు ప్రవక్తకు, మతానికి ద్రోహంచేసిన వాడవుతాడని హెచ్చరించారు. ప్రతి ఒక్కరూ యీ యుద్ధంలో పాల్గొనాలని - అట్లా పాల్గొనని ముస్లిము పందితో సమానుడని, హిందువు ఐతే గోహత్య చేసినవాడవుతాడని ఆ పోస్టర్లలో వ్రాయబడింది.

సికింద్రాబాదులోని సహాయ సైన్యాలలో తిరుగుబాటు ప్రోత్సహించటానికి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఒక ఫకీరు నగరవాసులను బ్రిటిషువాళ్ళపై తిరుగుబాటు చేయవలసింది అనీ, సికింద్రాబాదులో సహాయ సైన్యాలుకూడా తమతో చేరుతవనీ ఉపన్యాసాలు యిస్తూంటే ఒక అరబ్బుజమేదారు (సైనికాధికారి) ఆ ఫకీరుని బంధించి ప్రధాన మంత్రి సాలార్ జంగుకు అప్పగించాడు.

నైజాం నవాబు, ప్రధానమంత్రి సాలార్‌జంగు సైనిక తిరుగుబాటు విషయంలో బ్రిటిష్‌వారికి చేతనైనంతసాయంచేశారు. తిరుగుబాటును ప్రోత్సహించే ఫకీరులను రెసిడెంటు ఆజ్ఞపై అరెస్టు చేయించేవారు. తిరుగుబాటు ప్రయత్నాలు, లక్షణాలు ఎక్కడ కనపడినా అణచివేశారు. అట్లా అణచివేసినట్లు ఉత్తరాలద్వారా బ్రిటిష్ రెసిడెంటుకు తెలియపరచేవారు. బ్రిటిష్‌వారియెడలచాలా భయభక్తులతో మెలగి బ్రిటిషు రెసిడెంటు డేవిడ్‌సన్ యోగ్యతాపత్రాలను, కృతజ్ఞతలను అందుకొన్నారు. రెసిడెంటు చెప్పినట్లు ప్రవర్తించారు.

ఆనాటి హైద్రాబాద్ పరిస్థితులను 'ఇంగ్లీషుమన్' అను పత్రిక ప్రచురించిన ఒక వార్తనుబట్టి మనం తెలుసుకోవచ్చు.

"సికింద్రాబాదులో సహాయ సైన్యంలోని భారత సిపాయీలు తిరుగుబాటుచేశారని, నగరంలోని ప్రజలను కూడా తిరుగుబాటుకు తోడ్పడవలసిందిగా అడిగారని, నైజాం నవాబు సిపాయీలు నగరంలోకి రాకుండా నగర ద్వారములవద్ద అరబ్బు సైనికులను కాపలావుంచారని తెలియవచ్చింది. ముస్లిము మతాన్ని బ్రిటిషువారు నాశనంచేశారు కాబట్టి, ప్రజలంతా తిరుగుబాటుచేయాలి అని పోస్టర్లు గోడలపై అంటించారు. నగరంలోని క్రింది తరగతుల ప్రజలు తిరుగుబాటు చేసేలాగు కనపడుతున్నారు. ఒక మసీదులో ప్రార్థన సమయంలో మద్రాసునుండి వచ్చిన యిద్దరు మనుష్యులు "అట్లా ఆడముండల్లాగా వాగుతారేం? మతం నాశనంచేసిన (బ్రిటిషు) వారిమీద తిరుగుబాటు

ప్రోత్సహించరేం" అని అన్నారని, అంతట అక్కడ ఉన్న కొత్వాల్ వారిద్దర్నీ అరెస్టుచేయగా వారు కామోష్ షా అనే ఫకీరు అనుచరులవల్ల విడిపించబడ్డారని కూడా తెలియుచున్నది. బ్రిటిషు రెసిడెన్సీవద్దర సికింద్రాబాదునుండి తెచ్చిన గుర్రాలులాగే ఫిరంగుల తోను, బొలారంనుండి వచ్చిన గుర్రపు దళాలతోను రక్షణఏర్పాట్లు చేస్తున్నారు.

నైజాం మంత్రి తిరుగుబాటు నణచివేయటానికి అన్ని సన్నాహాలు మనతో సహకరించి చేస్తున్నాడు. ప్రజలు సుమిగూడకుండా అరబ్బు సైనికులను నియమించినాడు."

ఔరంగాబాదులో సిపాయిల తిరుగుబాటు

హైదరాబాద్‌లోపరిస్థితిశ్రుతిమించిసికింద్రాబాదు, బొలారంలోని కంటిన్ జెంటులోను, సహాయ సైన్యాల లోను తిరుగుబాటుకై ప్రయత్నాలు జరుగుతున్న సమయంలో - అనగా 1857 జూన్‌లో-ఔరంగాబాద్‌లోని సైన్యంలో తిరుగుబాటుతత్వం పెద్దస్థాయి నందు కొన్నది. హైదరాబాదు కంటిన్ జెంటులోని 3 వ అశ్విక పటాలం కెప్టెన్ ఆర్ నాయకత్వాన బొంబాయి ప్రభుత్వం కోరికపై మాలెగాంకు పంపబడింది. దాని స్థానే హైదరాబాద్ కంటిన్ జెంటు 1 వ అశ్విక పటాలం కెప్టెన్ అబ్బాట్ నాయకత్వాన మొమినాబాద్‌నుండి పిలిపించారు. 1 వ అశ్విక పటాలం మొమినాబాద్‌నుండి ఔరంగాబాద్‌కు పయనిస్తూ దారిలో వోటాపింపల్ గాం వద్ద మజిలీ చేసింది. అక్కడికి ఔరంగాబాదు యింకా 14 మైళ్ళుంది. ఈ మజిలీలో వుండగా 1 వ అశ్విక పటాలానికి ఉత్తర భారతదేశంలో జరిగిన సిపాయిలతిరుగుబాటు వార్తలు అందినవి. ఆ వార్తలతో సైనికులలో ఉత్సాహం కలిగింది. తమరిని ఢిల్లీకి పంపుతారని వారు ఊహించారు. అది వారి కిష్టంలేదు.

వారు 1857 జూన్ 4న ఔరంగాబాదు చేరుకొని విడిదిచేశారు. అప్పటికిగాని సైనికుల్లోని తిరుగుబాటు తత్వం కెప్టెన్ అబ్బాట్‌కు తెలియలేదు.

ఢిల్లీలోని తమ చక్రవర్తికి వ్యతిరేకంగా పోరాడటానికి తమను పంపరాదని, దక్కనులో పనిచేయటానికి మాత్రమే తాము కొలువు కుదిరామని అందుకు భిన్నంగా ఆజ్ఞలువస్తే తిరుగుబాటు చేస్తామని సైనికులు నిశ్చయించుకొన్నారు.

కెప్టెన్ అబ్బాట్, లెఫ్టినెంట్ డీకరు, రిస్సల్‌దారులు సైనిక క్యాంపులోకి వచ్చినప్పుడు వారిని కాల్చి వేయాలనే నిశ్చయంకూడా జరిగిపోయింది. అది తెలిసి అధికారులు తప్పుకొన్నారు. ఈ పటాలంలోని 5 వ దళంవారు చొరవతీసికొని తిరుగుబాటును ప్రోత్సహించి క్రింది అధికార్లనుకూడా తమలో చేరమని అడిగారు.

దానితో అధికార్లలో కంగారు పుట్టింది. అంతకు క్రితం ప్రయాణంకమ్మని ఆజ్ఞ్జిచ్చినా తన లాంఛనాలు తీసి అవతలపెట్టి నమాజ్ చేసికొనుటకు పోయిన ఒక సైనికునిపై కెప్టెన్ అబ్బాట్ కోపగించుకొని సంచలించాడనేది కూడా దీనికి ఒక కారణంగా భావించసాగారు.

ఒకనాడు కెప్టెన్ అబ్బాట్ తన క్రింది అధికారులను పిలిపించి పరిస్థితిని సరిచేయమని, సైనికులంతా కొద్దిమంది దుండగుల వలలో పడ్డారని, ఉత్తర భారతదేశానికి యీ దళాన్ని పంపే ఆలోచన తనకు తెలిసినంత వరకు లేదని చెప్పాడు. కాని క్రింది అధికారులు యీ పని కొద్దిమంది దుండగులది కాదని, అధికసంఖ్యాక సైనికులు తిరుగుబాటు తత్వం చూపిస్తున్నారని తేల్చివేశారు. ఒకనాడు కెప్టెన్ అబ్బాట్ కూడా తక్కిన అధికారులతో పటాలాల్లోకి వెళ్ళాడు. కాని ప్రమాదం ఏమీజరుగలేదు. సైనికులంతా గౌరవంగా విధేయతతో ఉన్నట్లే కనపడ్డారు. అనుమానం మాత్రం పోలేదు. క్రింది అధికారులు సైనికులను సముదాయిద్దామని, తమ వైపుకు తిప్పుకోవాలని ప్రయత్నించారు. అలా చేసిన ఒకఅధికారిని ఒక సైనికుడు "నీవు ముసల్మానువు కాదురా" అని నానా బూతులు తిట్టాడు.

ఈ పరిస్థితులను కెప్టెన్ పై అధికారులకు తెలియపరచి, ఏం చెయ్యమంటారని సలహా కోరుతూ వ్రాశాడు.

నచ్చజెప్పి పరిస్థితిని చక్కబరచవలసిందని, అవసరమనుకొంటే బొంబాయి సేనాధిపతికి వ్రాసి సైన్యాలను పంపించుతామని పై అధికార్లు తెలియపరిచారు. కెప్టెన్ మొదటి అశ్విక సైన్యాన్ని రాకపోకలకుపయోగించే ఒక వంతెనకు కాపలా ఉంచాడు. సామదాన భేదముల నుపయోగించి హిందూ సైనికులను, ఒక పటాలాన్ని అధికార్లు తమవైపుకు తిప్పుకొన్నారు. సైనిక శిక్షణకు కట్టుబడతామని వారిచే వాగ్దానం చేయించుకొన్నారు. కాని తక్కిన సైన్యానికి భయపడి వారు బయటకు రాలేకపోయారు. ఏది ఏమైనా నైజాం సరిహద్దును దాటి పనిచేయము అని మొదటిఅశ్విక సైన్యం పట్టుపట్టింది. జమేదార్

చేదాఖాన్ ఆ సైన్యంలో నాయకుడుగా పేరు పొందాడు.

తరువాత కెప్టెన్ 2 వ పదాతి పటాన్ని అనువైన ప్రదేశాల్లోవుంచి విపత్తునుండి కాపాడుకోవడానికి సన్నద్ధమైనాడు. చెట్లునరికించి బారికేడ్లు నిర్మించారు. అధికారుల కుటుంబాలను రక్షితప్రాంతాలకు పంపివేశారు. కాని ఆనాడు సాయంకాలం 5 గంటలకు రిసల్‌దారు అబ్దుల్ రేమాన్‌ఖాన్ కెప్టెన్ దగ్గరకు వచ్చి తనపటాలం పరిస్థితి మెరుగైందని; వారు ఆజ్ఞలను పాలించటానికి సిద్ధంగావున్నారని, అలా సంతకాలు చేశారని, తప్పు ఒప్పుకొన్నారని చెప్పాడు. అంతట కెప్టెన్ రేమాన్‌ఖాన్ పటాలాన్ని తక్కిన సైన్యంనుండి వేరుచేయించాడు.

మరునాడు ఉదయం రెజిమెంటులోని హిందూ అశ్వికులుకూడా రేమాన్‌ఖాన్ క్యాంపులో చేరతామని కబురుపంపారు. కెప్టెన్ అందుకు అనుమతించాడు. 2, 3, 5, 6 దళాలకు చెందిన అశ్వికులు కూడా జరిగిన దానికి విచారం తెలియపరుస్తూ వర్తమానం చేశారు. కెప్టెన్ జరిగిన తప్పిదాన్ని అంగీకరిస్తూ ఎక్కడబడితే అక్కడ కొలువుచేయటానికి వారు అంగీకరిస్తే చూస్తానన్నాడు. కాని ఏ కారణం లేకుండా తిరుగుబాటు చేయటానికి ప్రయత్నించిన యీ సైనికులపట్ల విశ్వాసం వుంచలేకపోయాడు. అయినా, పరిస్థితి అదుపులోకి వచ్చిందని తలచాడు. తిరుగుబాటు చేసినవారికి ద్రోహం తలపెట్టి అధికార్ల తరఫున భుజంవేసికొన్న దఫేదార్లను జమేదార్లుగా నియమించాడు. పదాతిదళం రాజభక్తియుత ప్రవర్తనకు ప్రశంసాపత్రాలను పొందింది.

కెప్టెన్ అబ్బాట్ రిపోర్టుపై బ్రిటిషు రెసిడెంటు జూన్ 19 తేదీని ఒక ఉత్తర్వుచేశాడు. ఈ తిరుగుబాటుకు మూలకారకులయిన వారితో సమాధానం పడకూడదని, ఔరంగాబాద్‌కు తెల్ల సైన్యం వస్తూంది కాబట్టి రాజద్రోహానికి కారకులను అరెస్టుచేసి వారిని కోర్టుమార్షల్ చేయవలసిందని, శిక్షలను అమలుపరచవలసిందని ఆజ్ఞలు జారీచేశాడు.

కాని ముది అంతటితో అంతంకాలేదు. తిరుగుబాటుతత్వం రెండో పదాతిదళానికి ప్రాకింది. ఈ దళంలో 250 మంది సైనికులు – అయోధ్యనుండి వచ్చినవారు ఉన్నారు.

అశ్విక సైన్యం తాలూకు కొందరు మనుష్యులు పదాతిదళంవారి వద్దకు రహస్యంగా రాకపోకలు సాగించేసరికి తెల్ల ఆఫీసర్లు అసలు నిద్రపోవటమే మానివేశారు.

పదాతిదళం సైన్యాధిపతి కెప్టెన్ స్పీడ్. అతనికి నమ్మకస్తుడైన పదాతిసైనికుడు బరాన్ బక్సు అనే అతను ఒకరోజు అర్ధరాత్రి కెప్టెన్ స్పీడ్ వద్దకు వచ్చి అశ్వికదళం సాయుధం అవుతోందని, కంటోన్మెంటుపై తెల్లవారేసరికి దాడిచేస్తుందని వర్తమానం తెచ్చాడు. తక్షణం కెప్టెన్ స్పీడు, తన భార్యాబిడ్డలను, యింకా కొందరు స్త్రీలను ఒక రెండెడ్ల బండికి పర్దాలుకట్టి (జనానా బండిలాగా) బరాన్‌బక్సు సాయంతో అహమ్మద్ నగరం పంపేడు. ఆరాత్రి విపరీతమైన గాలివాన వచ్చింది. ఉరుములు మెరుపులు ప్రకాశించినవి. అశ్విక సైనికులు తమపై భగవంతుడు క్రోధం వహించాడనీ, తుపానుకు జండా ఎగిరిపోవటం ఒక అశుభం అని సిపాయీలు ఆరాత్రి తిరుగుబాటు చేయలేదట.

ఔరంగాబాద్ కంటోన్మెంటులో తిరుగుబాటు లక్షణాలు పొడచూపగానే పూనానుండి కొత్త సైన్యాలను పంపమని కబురువెళ్ళింది. పూనానుండి వచ్చే సైన్యాలు దారిలో వుండగానే ఔరంగాబాద్‌లో పరిస్థితి శృతిమించింది ఫిరంగిదళం మీద కూడా అనుమానం కల్గింది. అశ్వికదళంపై కాల్పులు సాగించమని ఆర్డర్లు యిస్తే, ఫిరంగులు ప్రేల్చకూడదని ఫిరంగిదళ సైనికులు ఒక నిర్ణయానికి వచ్చినట్లు ఫిరంగిదళ అధిపతి కెప్టెన్ సింక్లేరుకు తెలిసింది. పదాతిదళాలవారు "మీతోపాటే మేమూ" అని అశ్వికదళంవారితో అన్నట్లు తెలిసింది. అశ్వికదళంవారు ఏక్షణాన్నయినా తిరుగుబాటుకు సంసిద్ధులుగా ఉన్నట్లు కనిపించింది. ఇట్టి పరిస్థితిలో బొంబాయినుండి తెల్లసైన్యాలు దిగుతున్నాయని ఒక వదంతి పాక్కింది.

1857 జూన్ 23, న అహమదునగర్ నుండి సైన్యాలు ఔరంగాబాద్‌కు వచ్చాయి. వాటికి మేజరు జనరల్ వుడ్‌బరన్ సేనాపతి. కంటోన్మెంటు రక్షణకు చర్యలు తీసికొన్నారు. వీరు కెప్టెన్ అబ్బాట్‌తో కలిసి మొదటి అశ్వికదళం క్యాంపుకు వెళ్ళారు.

ఉదయం 10 గంటలకు జనరల్ వుడ్‌బరన్ బ్రిగేడ్ వచ్చింది. సరాసరి తిరుగుబాటు చేసిన అశ్విక పటాలం క్యాంపుకు వెళ్ళారు. ఆయుధాలు యిచ్చివేసి లొంగి పొమ్మన్నారు. ఒక దళం తప్ప తక్కినవాళ్లంతా ఆయుధాలు క్రింద పారవేశారు. లొంగిపోని ఒక పటాలానికి ఆలోచించుకోమని 6 నిమిషాలు వ్యవధి యిచ్చారు.

అయినా వారు లొంగివచ్చే సూచనలు కాన రాలేదు. ఫిరంగిదళాన్ని కాల్చమని ఆర్డరిచ్చారు. కాల్చారు. కొద్దిమంది చచ్చిపోయారు. తెల్లవాళ్ళ కత్తులకు షుమారు ఒక డజనుమంది ఎరలయ్యారు. తక్కిన వాళ్ళు దగ్గరవున్న పట్టణంలోకి పారిపోయారు. కెప్టెన్ మెయిన్ 3 వ అశ్వికదళంతో పట్టణంలోకి వెళ్లాడు. ఎదురుతిరిగి నిలబడితే తిరుగుబాటుదారులను నాశనం చేస్తారు. గార్డులోవున్న మొకటి అశ్వికదళ సైనికుల్ని నిరాయుధుల్ని చేశారు. వారిస్థానే 3 వ అశ్వికదళం వారిని నియమించారు. మరునాడు వీరిలో చాలా మందిని ఉరితీయుటో, తుపాకులతో కాల్చివేయుటో చేస్తారు.

ఈ దాడివేళ మీర్ ఫిదా అలీ అనే డఫేదారు కెప్టెన్ అబ్బాట్ పై పిస్టల్ తో కాల్చాడు. కాని గురి తప్పింది. వెంటనే అతనిని బంధించారు. రిసాల్దారు మహమ్మదు హషీం, జమేదారు నాజిబ్ ఖాన్ యింకా అయిదుగురు తిరుగుబాటుకు ప్రయత్నాలు చేసిన వారిలో ముఖ్యులని చెప్పి, వారిని నిరాయుధులను చేసి బంధించారు. జమేదారు చేదీఖాన్ కొద్దిమంది సైనికుల సహాయంతో కంటోన్ మెంటులోని తెల్లఆఫీసర్లందరినీ హత్యచేయ చూచాడని అతనినికూడా బంధించారు. ఇంకా కొందరిని అలాగే నిరాయుధంచేసి నిర్బంధించారు. వీరితోపాటు ఒక డఫేదారుని, 9 గురు సైనికుల్ని మొమినాబాద్ లో నిర్బంధించారు.

మీర్ ఫిదా అలీకి కెప్టెన్ అబ్బాట్ పై పిస్టల్ కాల్చినందుకు ఉరిశిక్ష వేశారు. తక్కినవారిపై కోర్టు మార్షల్ విచారణ పెట్టారు.

మీర్ ఫిదా అలీని ఉరితీయటానికి లైన్ల ముందు భాగంలో ఒక ఉరికంబం ఏర్పాటుచేశారు. ఉదయం జనరల్ వుడ్ బరన్ దళాలు పెరేడు చేసినవి. ఖైదీని బయటికి తీసికొనివచ్చి క్లుప్తమైన కోర్టుమార్షల్ విచారణలో ఉరిశిక్ష విధించి ఫిరంగిశకటంపై యెక్కించి, ఉరితాటిని మెడకు తగిలించారు. తర్వాత ఫిరంగి శకటాన్ని ఖైదీ కాళ్ళక్రిందినుండి తోలివేశారు. అశ్వికదళాలు, ఫిరంగిదళం, పదాతిదళం ముందు భాగంలో పెరేడు చేస్తుండగా మీర్ ఫిదా అలీని ఉరితీశారు. ఈ సందర్భంలో పట్టుబడిన సైనికుల్ని కొద్దిరోజులపాటు విచారణ జరిపారు. ఫలితంగా 21 మందిని తుపాకులతో కాల్చి చంపారు. ముగ్గుర్ని ఫిరంగి కాల్పులకు ఆహుతిచేశారు. ఈ విషయాన్ని గురించి ఛార్లెస్. బాల్ యీ విధంగా వర్ణించాడు:

"ఇదిచాలా భయంకర దృశ్యం. ఫిరంగితో కాల్చబడిన వానితల 29 గజాల ఎత్తు ఆకాశంలోకి ఎగిరింది. వాని చేతులు 7,8 గజాలదూరం యిటు అటు ఎగిరిపడి పోయాయి. మరణశిక్ష విధించబడినవారు ఎంతో నిబ్బరంగా వార్తను స్వీకరించారు. ఫిరంగితో కాల్చబడిన సైనికుడు "నాపై సాక్ష్యం చెప్పినవారు పరలోకంలో యిందుకు ప్రతిఫలం అనుభవిస్తారు." అన్నాడు. తనను త్రాటితో ఫిరంగికి కట్టనక్కరలేదని నిబ్బరంగా ఫిరంగిముందు నిలబడతానని చెప్పాడు. ఉరితీయబడిన సైనికుడు తన "పాపాలన్నీ కడుక్కొన్నా"నని, "ఎంతత్వరగా స్వర్గానికి వెళ్ళితే అంత మంచిది" అని అన్నాడు."

అశ్వికదళాన్ని నిరాయుధం చేసినప్పుడు అశ్విక సైనికులు చాలా మంది ఔరంగాబాద్ లో వారివారి యిండ్లలో అరెస్టు చేయబడ్డారు. వారి నాయకుడు అమీర్ ఖాన్ దొరకలేదు. అమీర్ ఖాన్ ను, వహీద్ ఖాన్ ను పట్టి యిచ్చినవారికి రు 2000, రు 500 బహుమానాలు ప్రకటించారు. ఇంకా అనేకమందిని అరెస్టుచేసి, చిత్రహింసలకు గురిచేసి సైన్యంలోనుండి బయటికి నెట్టివేశారు.

మీరట్ లో జరిగిన తిరుగుబాటు తర్వాత కొన్ని వారాల్లోనే హైదరాబాదు స్టేటులో జరిగిన ఔరంగాబాదు తిరుగుబాటు యీ విధంగా ముగిసింది.

హైదరాబాదులో బ్రిటిష్ రెసిడెన్సీపై దాడి

జనరల్ వుడ్ బరన్ సైన్యాలు ఔరంగాబాదులో దిగిన మరునాడే కెప్టెన్ గాల్ నాయకత్వాన ఒక సైనికదళం బుల్డానాకు ప్రయాణమైంది. తిరుగుబాటు తత్వం చూపుతున్న 3 వ సైనిక పటాలాన్ని లొంగ దీయటమే కెప్టెన్ గాల్ దళం కర్తవ్యం. కెప్టెన్ గాల్ దళం బుల్డానా సమీపించుతున్న వార్త వినగానే అక్కడవున్న 3 వ సైనికదళంలోని ఒక రిసాల్దార్, యిద్దరు జమేదార్లు, ముగ్గురు డఫేదార్లు, ఏడుగురు ట్రూపర్లు, యిద్దరు బ్యాండువాళ్ళు 3 వ సైనికదళాన్ని వదలివేసి హైదరాబాదు దిక్కుగా పలాయనం చేశారు.

జమేదారు చీదాఖాన్ నాయకత్వాన బుల్డానా సైన్యంనుండి పరారయిన పదముగ్గురు మాజీ సైనికులు హైదరాబాదు చేరుకొన్నారు. చీదాఖానును పట్టి యిచ్చినవారికి రు. 3,000 బహుమానం ప్రకటించారు. వారు హైదరాబాదు చేరగానే ప్రధాని సాలార్ జంగు వారిని అరెస్టుచేసి బ్రిటిషు రెసిడెంటుకు అప్పగించాడు.

దానిమీదనట హైద్రాబాదులో ఉద్రేకాలు పెరిగాయి.

1857 జూలై 17, దిన మక్కామసీదులో పెద్దసమావేశం జరిగింది. మౌల్వీలు ఉద్రేక పూరితమైన ఉపన్యాసాలు యిచ్చారు. తుదకు నలుగురు మౌల్వీలను నవాబు వద్దకు రాయబారంపంపి జమేదారు చీదాఖానును,అతని అనుచరులను బ్రిటిష్ రెసిడెన్సీనుండి విడుదల చేయించాలని కోరడానికి నిశ్చయించారు. అలా విడుదల కాకపోతే రెసిడెన్సీపై దండయాత్ర చేయాలని నిశ్చయించారు.

రెసిడెన్సీ ఏక్షణాన్నైనా ముట్టడింపబడుతుందని బ్రిటిషువారు ప్రమాదాన్ని ఎదుర్కోవడానికి సిద్ధపడుతున్నారు. సైనిక పటాలాలను అదివరకే పెంచుకొన్నారు.

మక్కా మసీదులోని సమావేశాన్ని భగ్నం చేయుటానికిగాను ప్రధాని సాలార్‌జంగు అరబ్బు సైనికుల్ని పంపి సమావేశాన్ని చెదరగొట్టించాడు. అలా చెదరగొట్టినట్లు బ్రిటిషు రెసిడెంటుకు వర్తమానంకూడా పంపాడు. కాని సాయంకాలానికి సాలార్‌జంగు హడావుడిగా రెసిడెంటుకు ఒక వర్తమానం పంపాడు. 500 మంది రోహిల్లాలు, మౌల్వీ అల్లాఉద్దీన్, రోహిల్లా నాయకుడు తురాబాజ్‌ఖాన్‌ల నాయకత్వాన తెగబడ్డారనీ బ్రిటిషు రెసిడెన్సీపైకి వచ్చిపడుతున్నారనీ తెలియజేశాడు. బ్రిటిషువారు అన్ని ప్రయత్నాలూ చేసికొని దాడిని ఎదుర్కోవడానికి సిద్ధపడ్డారు.

సాయంకాలం సరిగ్గా పావుతక్కువ ఆరు గంటలకు సాలార్‌జంగు వర్తమానం అందింది. బ్రిటిషువారిని స్వరక్షణ సాగించుకోవలసిందని, యీ లోపున నైజాం సైన్యాలు బ్రిటిషువారి సాయానికి రాగలవని కూడా తెలియపరచాడు.

రెసిడెన్సీ గేట్లన్నీ బంధించారు. ప్రవేశించటానికి వీలుగావున్న ప్రతిచోట తుపాకులు గురిపెట్టబడి పొంచిచూస్తున్నాయి. రెసిడెంటు ఆత్మరక్షణ ఎత్తుగడే చాలదని, ఎదురుదెబ్బ కొట్టాలని, చొరవ తామే తీసికోవాలనే ధోరణి అవలంబించాడు.

దాడిచేసిన జనసందోహం రెసిడెన్సీకి పడమటగోడ ప్రక్కగా రోడ్డుప్రక్కన వున్న ఉబ్బా సాహెబు, జయగోపాల్ అనే షాహుకార్ల మేడల పైభాగాల్లోకి ఎక్కి రెసిడెన్సీ ఆవరణలోకి ప్రవేశించాలనిచూచారు. రెసిడెన్సీ ప్రక్కనేవున్న దిల్‌సూఖ్ గార్డెన్సు దాడి చేసే జనంతో నిండిపోయింది. ముట్టడిదారులు పుతలీ బావరీ వద్ద గేటుపై పడ్డారు.

ప్రధానమంత్రిచేపంపబడినఅరబ్బుసైనికులు ముట్టడిదారులకు సాయంచేశారు! ముట్టడిదార్లు షావుకార్ల మేడల్లో నుండి సొరంగాలుచేసుకొని నగరంలోకి పారిపోనిచ్చారు. తెల్లవారేసరికి అంతా రహస్య ప్రదేశాల్లో దాక్కున్నారు.

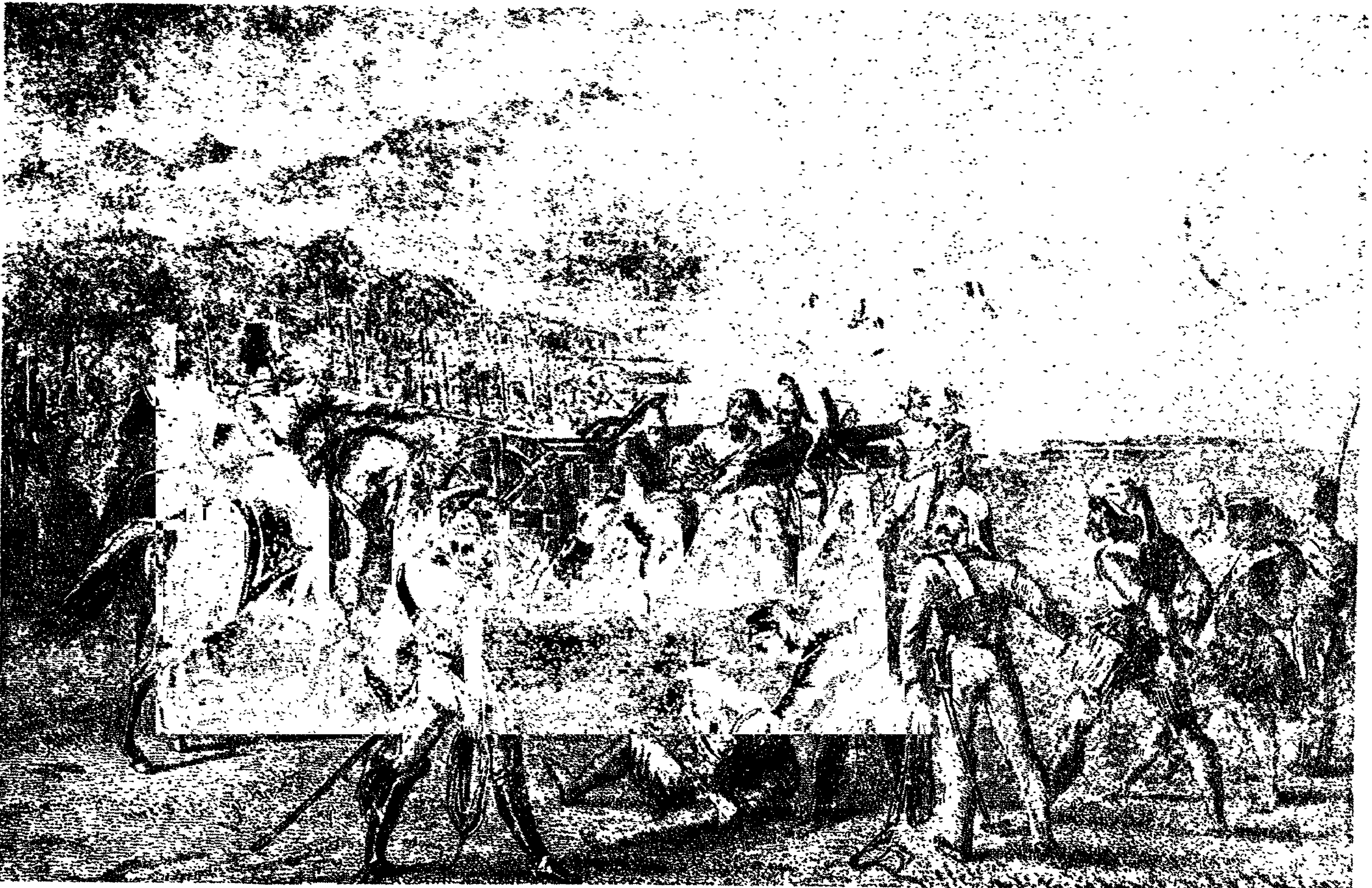
ఉభయపక్షాల మధ్య జరిగిన పోరాటంలో 32 మంది ముట్టడిదార్లు చనిపోయారు. రాత్రంతా రెసిడెన్సీ చుట్టూ సంఘర్షణ సాగుతూనేవుంది. జూలై 18 ఉదయానికి ముట్టడిదార్లంతా పూర్తిగా చెదరగొట్టబడ్డారు.

రాత్రిదాడి తర్వాత 200 మంది తెల్లసైనికులను, మద్రాస్ ఫిరంగిదళం తాలూకు శిఫిరంగులను, మద్రాసు రెస్వీక్ దళాన్ని సికింద్రాబాద్ నుండి పిలిపించి ఆశిడెన్సీ బలాల్ని పెంచారు.

రెసిడెన్సీపైజరిగిన యీ దాడినిగురించి నవాబు రెసిడెంటుకు తెలియపరచాడు. తూరెబాజ్‌ఖాను తప్పించుకుపోయాడని, నైజాం పంపిన అరబ్బుసైనికులు నిర్లక్ష్యంగా ప్రవర్తించారని వ్రాశాడు. దానికి సమాధానంగా ప్రధానమంత్రి జరిగిన దానికి క్షమాపణ వేడుకొన్నాడు. అప్పటికే నేరస్తుల కొరకై చర్యలు తీసికొన్నట్లు, తూరెబాజ్‌ఖాను సహచరుల్ని 12 మందిని అరెస్టుచేసినట్లు తెలియపరచాడు. నవాబు తూరెబాజ్‌ఖానును అరెస్టు చేయాలని దిగువ అధికారులకు ఆర్డర్లు పంపాడు. తర్వాత కొద్దిరోజులకే తూరెబాజ్‌ఖాన్, మౌల్వీ అల్లావుద్దీన్‌ల ఆస్తులన్నిటినీ ప్రభుత్వం వశం చేసికొంది. చాలా నెలలకు మౌల్వీ అల్లావుద్దీన్ కూడా హైద్రాబాదు దగ్గరగావున్న మంగళపల్లి అనే గ్రామంలో సీర్‌మహ్మద్ యింటిలో అరెస్టు చేయబడ్డాడు.

తూరెబాజ్‌ఖాన్, మౌల్వీ అల్లావుద్దీన్‌లు నవాబు కోర్టులో విచారింపబడి ద్వీపాంతరవాస శిక్ష విధింపబడ్డారు. కాని తూరెబాజ్‌ఖాను జైలునుండి 18-1-1859 తేదీన తప్పించుకు పారిపోయాడు. తిరిగి అరెస్టు చేయబడే సందర్భంలో తుపాకి కాల్పులకు గురై చనిపోయాడు. చంపబడిన తర్వాత తూరెబాజ్‌ఖానుశవాన్ని హైదరాబాదు పబ్లిక్ స్థలంలో వ్రేలాడదీశారు.

మౌల్వీ అల్లావుద్దీన్‌కు ద్వీపాంతరవాస శిక్ష విధించి అండమాను దీవులకు పంపారు. అక్కడ 1884 వరకు

విప్లవకారుల్ని ఫిరంగులకి కట్టి కాల్చివేస్తున్న దురంతం

హైదీగావుండి అల్లావుద్దీన్ మరణించాడు. అల్లావుద్దీన్ ఒక మతగురువు. ఒడ్డుపొడుగుగల ఆజానబాహువు.

రెసిడెన్సీపై జరిగినదాడి విజయవంతం కాకపోవడం తోను, నైజాం నవాబూ ప్రధానమంత్రి సాలార్‌జంగూ బ్రిటీషువారికితొత్తులై బ్రిటిషు వ్యతిరేక ప్రదర్శనలను నిర్దాక్షిణ్యంగా అణచివేయడంతోను హైదరాబాదులో బ్రిటిషువారికి వ్యతిరేకంగా కొత్త తిరుగుబాట్లు జరగటానికి అవకాశాలు సన్నగిల్లినవి. అంతేగాక దక్షిణ భారతదేశం అంతటిలోను బ్రిటిషువారికి వ్యతిరేకంగా జరిగిన తిరుగుబాట్లను అణచివేయడంలో హైదరాబాదు ముఖ్యపాత్ర వహించింది.

షోలాపూర్ రాజు తిరుగుబాటు

గుల్బర్గా జిల్లాలోని షోలాపూర్ రాజు వెంకటప్పనాయక్ బ్రిటిషు వారికి వ్యతిరేకంగా లేవదీసిన తిరుగుబాటు అణచివేయబడింది. రాజా వెంకటప్పనాయక్ తప్పించుకొని హైదరాబాదు వచ్చివేశాడు. అతన్ని నైజాంనవాబు, ప్రధానమంత్రి సాలార్‌జంగు నిర్బంధంలోవుంచి బ్రిటిషు రెసిడెంటుకు అప్పగించారు. రాజా వెంకటప్పనాయక్‌కు విచారణజరిపి, ఉరిశిక్ష విధించారు. రెసిడెంటు ఉరిశిక్షను రద్దుచేసి ద్వీపాంతరవాస శిక్షగా మార్చాడు. చివరకు గవర్నరు జనరల్ ఆ శిక్షను 4 ఏండ్ల శిక్షగా తగ్గించి దక్షిణాన ఒక కోటలో నిర్బంధించాడు. దక్షిణాదికి తరలించుకుపోతుండగా రాజా వెంకటప్పనాయక్ దారిలో కాపలా సైనికుల నుండి రివాల్వర్ లాక్కొని ఆత్మహత్య చేసికొన్నాడు.

భిల్లుల ప్రతిఘటన

అజంతా ప్రాంతంలో 1857 లో భాగోజీనాయక్ అనేవాని నాయకత్వాన భిల్లులు తిరుగుబాటు చేశారు. ఈ పోరాటాలు 1859 చివరవరకూ సాగుతూనే వచ్చాయి. ఔరంగాబాద్ జిల్లాలోని వైజాపూర్‌కు చెందిన ఒక ప్రసిద్ధ భూస్వామి గోవింద్‌కాశీరాజ్ దేశపాండే వారితో కలిశాడు.

1858 నవంబరు 17 న తేదీన లనవాపెలా అనే గ్రామంవద్ద భిల్లులు బ్రిటిష్ సేనలతో తలపడి ఓడి చెదిరిపోయారు. వారి నాయకుణ్ణి ఇంగ్లీషువారు ఉరితీశారు.

తరవాత కాశీరాజ్ దేశపాండేను అరెస్టుచేసి విచారించారు. విచారణకాలంలోనే ఆయన జైలులో మరణించినట్లు తెలుస్తూంది.

రోహిల్లాల తిరుగుబాటు

1858 నవంబరులో తాంతియాతోపే నర్మదా దాటి దక్షిణానికి రాగానే, ఆ వార్త విని హైదరాబాద్ ఉత్తర సరిహద్దులలో రోహిల్లాలు తిరుగుబాటు చేశారు.

ఉత్తర హిందూస్థానంలోని సిపాయీ పటాలాలలో తిరుగుబాటు చిహ్నాలు పొడచూపగానే బ్రిటిష్ అధికార్లు సిపాయి పటాలాలను విడగొట్టి వారివారి ఇళ్ళకు పంపేశారు. ముఖ్యంగా రోహిల్లాలను అలా పంపేశారు. వారంతా చెదిరిపోయి దక్షిణానికి వచ్చారు ఈ విధంగా వచ్చినవారు అజంతా, బస్మత్, లాటూర్, మఖ్తల్, నిర్మల్ లలో చేరేరు. తాంతియాతోపే దక్షిణానికి వచ్చిన వార్త తెలియగానే, వారంతా తిరుగుబాటుల్లో చేరారు. నిజాము సేనలు వారిచేతుల్లో ఓడిపోయాయి. తర్వాత బ్రిటిష్ సేనలు వారిని వెంటాడించాయి.

వీరు, తాము నానాసాహేబ్ అనుచరులమని చెప్పుకొన్నారు. నిజాము బ్రిటిష్‌వాళ్ళతో చేరి నానాసాహేబ్‌తో శత్రుత్వం వహించేడనీ, కనక ఆయన దేశాన్ని నాశనం చేస్తామనీ అక్కడక్కడ కాగితాలు వ్రాసి అతికించారు.

ఈ తిరుగుబాట్లు జరిగిన ప్రాంతంలోని ప్రముఖులు, దేశపాండేలు రోహిల్లా దళాలకు కావలసిన సహకారాలు, వార్తలు అందిస్తూండేవారు.

జాలానాయిబు పీర్జాదా గులామ్ హుస్సేన్, ఆయన సోదరుడు గులాం మొహాసన్ మొదలయిన పెద్దపెద్ద ఉద్యోగులు, రాజవంశీకులు వీరికి సహాయం చేశారు.

కాని బ్రిటిష్ సేనలు వారిని వెంటాడించి, చివరకు 1860 ప్రాంతంలో తిరుగుబాటును అణచివేశాయి. 1859 నవంబరులో వారినాయకులు షేర్ అలీ అనే అరబ్బునూ, అబ్దుల్ రహీమ్‌ఖాన్ అనే రోహిల్లానూ ఉరితీశారు. మరొకనికి ఏడేళ్ళ శిక్ష విధించారు.

నిర్మల్ ప్రాంతంలోని రోహిల్లాలు గోండుల్ని కూడా తిరుగుబాటులోకి ఆకర్షించారు. రామ్‌జీ అనే గోండు నాయకుడు వారికి నాయకత్వం వహించాడు.

1860 ఏప్రిల్ 9 న నిర్మల్‌కు కొంతదూరంలో యుద్ధం జరిగింది. కొంతసేపు తుపాకులతో కాల్పులు జరిగాయి. తర్వాత ఉభయపక్షాలూ కత్తులు దూసి తలపడ్డారు. గోండులూ, రోహిల్లాలూ ఓడిపోయారు. రోహిల్లాల నాయకుడు మియాసాహెబ్ ఖుర్దు యుద్ధరంగంలో చచ్చిపోయాడు. గోండు నాయకుడు రాంజీ

తప్పించుకు పోయాడు. తర్వాత ఆయనను పట్టుకొని నిర్మల్‌లో ఉరితీశారు.

కౌలాస్ జమీందారు తిరుగుబాటు

పైన చెప్పిన తిరుగుబాట్లలో రోహిల్లాలకు తోడ్పడ్డారనే కారణంతో పర్లిపటేల్‌ను బ్రిటిష్ వాళ్ళు అరెస్టుచేశారు. ఇది 1859 ఏప్రిల్ ప్రారంభంలో జరిగింది. ఆ పటేల్ ఇల్లు సోదాచేసినప్పుడు విప్లవకారుల మధ్య జరిగిన ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు కొన్ని పట్టుబడ్డాయి.

వాటిని పట్టుకొని ఆరాలు తియ్యగా తేలిన కథ ఇది:

హైద్రాబాద్ సంస్థానానికి చెందిన ఉన్నత వంశీకులలో రాయరాయా ఎస్టేట్‌లో సోనాజీ పండిట్ అనే దప్తర్‌దారు వున్నాడు. ఆయన 1857 ఫిబ్రవరిలో బిఘూర్‌లోవున్న నానాసాహెబ్ పేష్వాకు జాబు వ్రాశాడు. దానిని ఒక గ్రామ కరణం రంగారావు పాగే కిచ్చి పంపించాడు. రంగారావు కాన్పూరుకు 1857 మధ్యలో వెళ్ళాడు. నానాను కలుసుకొన్నాడు. ఆయననుంచి దక్షిణ భారతంలోని కొందరు ప్రముఖులకు ఉత్తరాలూ, సూచనలూ తీసుకొని వచ్చాడు. వానిలో కొన్ని దోపిడిగాళ్ళ చేతుల్లో పడ్డాయి. ఒకటో రెండో జాబులు మిగిలాయి. వానిని తీసుకొని ఆయన ఔరంగాబాదుకు 1859 లో వచ్చాడు. అప్పటికి ఆయనను పంపిన సోనాజీ పండిట్ చనిపోయాడు.

రంగారావు ఔరంగాబాద్‌నుంచి హైద్రాబాద్ వెడుతూ దారిలో నాందేడ్ జిల్లాలోని కౌలాస్ చేరాడు. అక్కడి రాజు అయిన దీప్‌సింగ్‌ను కలుసుకొన్నాడు. ఆయనతో ఆలోచించి నగరంలోనూ చుట్టుప్రక్కలా ఉన్న కొందరు ప్రముఖులతో సంబంధాలు పెట్టుకొన్నాడు. సుప్రసిద్ధ నింబాల్కారు కుటుంబానికి చెందిన సఫ్దరుద్దౌలాను కలుసుకొన్నాడు.

అన్ని ఏర్పాట్లూ సరిగ్గా జరగాలంటే ధనం అవసరమయింది. రంగారావు వద్ద ధనమే లేనిది.

ఇంతలో పర్లిపటేల్ వద్ద వుత్తరాలు దొరికాయి. వెంటనే రంగారావును, కౌలాస్ జమీందారు రాజా దిలీప్‌సింగ్‌ను, సప్దరుద్దౌలాను అరెస్టు చేశారు.

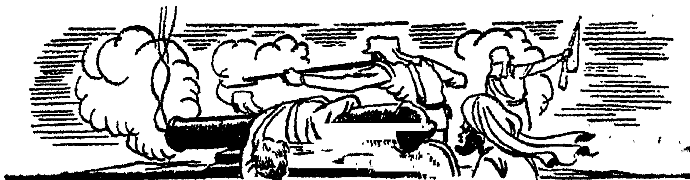
తర్వాత విచారణ జరిపి రంగారావుకు మరణశిక్ష వేసి, తిరిగి యావజ్జీవ ద్వీపాంతరవాస శిక్ష గామార్చారు. అండమాన్లకు పంపేశారు. రాజా దిలీప్‌సింగ్‌కు మూడేళ్ల శిక్ష విధించారు. జాగీరు లాక్కున్నారు. కాని తర్వాత మరల ఆయన కొడుక్కి ఇచ్చివేశారు. సప్దరుద్దౌలా స్థిరచరాస్తులన్నీ జప్తుచేశారు. యావజ్జీవం బందీగా వుంచారు. మిగిలిన వారికికూడా ఇతర శిక్షలు పడ్డాయి.

రంగారావు 1860 లో అండమాన్లలోనే మరణించాడు.

* * *

కుటిలంగా హైద్రాబాద్ సంస్థానాధీశుడూ, అతని మంత్రి సాలార్‌జంగూ బ్రిటిష్‌వాళ్ళకు గులామీ, దేశానికి ద్రోహంచేశారు. సంస్థాన ప్రజలు, జాగీర్దార్లు, గ్రామకరణాలు, సిపాయీలు, భిల్లు-గోండు రైతులు ఎల్లరూ బ్రిటిష్‌వాళ్ళ పెత్తనాన్ని స్వీకరించడానికి నిరాకరించారు. 1859 ఏప్రిల్‌లో విప్లవ సేనలన్నీ ఓడిపోయాయి. ప్రధాన నాయకులు చనిపోయారు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం సుస్థాపితం అయింది. అయినా హైద్రాబాద్ ప్రజలలో ఆంగ్లేయులమీద ద్వేషం చల్లారలేదు. స్వాతంత్ర్యవాంఛ చావలేదు.

1862 మార్చిలో విప్లవ నాయకులలో ఒకడయిన రావుసాహెబ్ పేష్వా హైద్రాబాద్ వచ్చినాడనే సరికి ఆయన చుట్టూ జనం చేరారు. ఏమాత్రం అవకాశం దొరికినా కత్తులు దూయడానికి ప్రజలు సంసిద్ధత చూపుతూవచ్చారు.

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్యసమరంలో గెరిల్లాయుద్ధగాథలు

దామిశెట్టి పార్థసారథి

"స్వధర్మ, స్వరాజ్య" దీక్షతో చెలరేగిన భారత స్వాతంత్ర్య సమరంలో గెరిల్లాతంత్రం ఒక్కటే ప్రయోజనకారి కాగల యుద్ధవిధానం. సుశిక్షితులైన సైనికులతో — సమర్థులైన నాయకులతో — ఆధునిక అస్త్రశస్త్రములతో ముందుకు సాగుతున్న యింగ్లీషు బలగాలను భారతసిపాయిలు [illegible] బాహాబాహీ పోరాటంలో ఎదుర్కొనడం కష్టసాధ్యమైన విషయం. ప్రత్యక్షపోరాటంలో ప్రదర్శితమయ్యే స్వాతంత్ర్య దీక్ష మాత్రమే విజయాన్ని సాధించలేదు. సైనికశిక్షణ, సమర్థనాయకత్వం అతిప్రధానం కావాలి. దురదృష్ట వశాత్తు సమర్థులైన నాయకుల లోటువల్ల ఈసమరంలో అనేక అమూల్యవిజయావకాశాలు జారిపోయేయి. అయినా అట్లాంటి లోటును కొంతవరకు తీర్చడానికి సమర్థుడైన నాయకుడుగా జగదీశ్‌పుర రాణా కుమార సింహుడు ఋజువు పర్చుకున్నాడు. ఈ మహా నాయకుడు సకాలంలో గెరిల్లా యుద్ధతంత్రం యొక్క అమూల్య ప్రయోజనాన్ని గమనించి, దానిని సవ్యంగా ప్రయోగించి చరిత్రలో గర్వంగా వ్రాసుకోదగ్గ విజయాలను సాధించాడు. కుమారసింహుని తమ్ముడు అమర సింహుడూ, సేనాపతి తాంతియాతోపే ఈ ఆయుధంతోనే ఇంగ్లీషు శత్రువును కట్టుదిట్టంగా ప్రతిఘటిస్తూ వచ్చేరు.

గెరిల్లా యుద్ధ కీలకం

కుమార్ ఆనాటి చారిత్రక పరిస్థితుల్లో అమోఘమైన ఆయుధంగా ఎదుటపెట్టిన యీ గెరిల్లా యుద్ధకీలకం ఏమిటి ? "యుద్ధభూమిని ఎప్పుడూ పిరికితనంతో విడిచిపెట్టవద్దు" అన్న సూత్రం దీనిలో ప్రధానమైనది. శత్రువుయొక్క గుండె బేజారెత్తిపోయేలాగున, తన అనుచరులలో ఆత్మవిశ్వాసం కలిగించేలాగున యుద్ధం సాగించే బాధ్యత నాయకునిపై వున్నది. ఒక్కసారి పోరాటంలోనికి దూకితే ధైర్య, సాహసాల ప్రదర్శనం తప్పనిసరి అవుతుంది.

చొరవ — సామర్థ్యం — ప్లాన్ ప్రకారం దాడి చేయడం, ఉపసంహరించడం — సైనికుల్లో ఆత్మ విశ్వాసం తగ్గకుండా చూడడం — తక్కువ నష్టంతో శత్రువుపై యెక్కువ నష్టాలు కలుగచేయడం — శత్రువును విసిగి వేసారించి, నీరసపర్చి, నిరుత్సాహపర్చుట ...వగైరా లక్షణాలు గెరిల్లా పోరాటానికి కీలకాలు. సర్వబల సమన్వితంగా శత్రువు వస్తూవుంటే అడకత్తెరలో పడకుండా తప్పించుకుపోవడం — అతడు విశ్రమించి వుంటే హఠాత్తుగా మీదపడుట — అలసిపోయి వున్నప్పుడు హఠాత్తుగా మీదపడుట — ఒకవైపు దాడిచేస్తున్నట్లు నటించి మరోవైపు దాడిచేయటం యివి గెరిల్లా పోరాటాలకు కొన్ని ఎత్తులు. ప్రజల్లో కలసిమెలసిపోయి, వారిలో ఒకరుగా లీనమైపోయి వున్న వీరులు, తమ ఆదర్శజీవిత విధానాలవల్ల ప్రజలను ఆకర్షించగల యోధులు సాగించే గెరిల్లా పోరాటం మంచి విజయాలను యిస్తుంది.

కుమార సింహునికి యీ యుద్ధ తంత్రకీలకములన్నీ కరతలామలకములుగా వున్నాయి.

కుమారసింహుని పోరాటాలు

అదను కనిపెట్టి శత్రువుయొక్క కుంభస్థలాన్ని గ్రుద్దులు కొట్టాలన్న దీక్షతో కుమారసింహుడు తన తమ్ముడు అమరసింహునితోను, సహచరులైన ఈశ్వర సింగు, జవాన్‌సింగులతోను, రాణివాసంతో సహా

పశ్చిమ బీహార్ అడవుల్లోనికి శోణనదిద్వారా ప్రయాణ మయ్యేడు. ఇంగ్లీషు సైన్యాలు బలహీనంగావున్న తూర్పు అయోధ్యలోకిపోయి అక్కడ చిందరవందరగా వున్న విప్లవకారులను కూడగట్టేడు. లక్నోను ధ్వంసంచేయు నిమిత్తం గూర్ఖాసైన్యాలు, యింగ్లీషు సైన్యాలు కలసి అజంగఢ్‌నుంచి అయోధ్య పంపబడుతున్న విషయం గమనించి, కుమార్ అజంగఢ్‌ను పట్టుకొనదలచేడు. శత్రువు చేతిలోవున్న బనారస్ అల్హాబాద్‌లపై విజయంసాధించి శత్రువు రహదారులను అడ్డుకోట్టాలనీ, యింగ్లీషు సేనలను బలహీనస్థితిలోనికి నెట్టాలనీ కుమార్ ప్లాను.

ప్రతీకార దీక్షతో తగిన అవకాశం కోసం చూస్తున్న కుమార్ వద్దకు 1858 మార్చి 18 న రేవా విప్లవకారులు వచ్చి చేరేరు. ఆయన బలం పెరిగింది. మొత్తం విప్లవ సైన్యం 1200 మందీ, 500 వాలంటీర్లు కలిసి అజంగఢ్ విముక్తికై దానికి 25 మైళ్ళలో వున్న అత్రోలియా తోటల్లో మకాం చేశారు.

ఇంగ్లీషు సేనా నాయకుడు మిల్మాన్‌కు కుమార్ జాడ తెలిసి, 30 మంది సుశిక్షిత కాల్బలం, రెండు మంచి ఫిరంగులు, గుర్రములతో వచ్చేడు. విజయాశతో వున్న మిల్మాన్ సైన్యం, కుమార్ సైన్యాల అగ్రదళాన్ని 22 వ తేదీ సూర్యోదయ సమయంలో ఎదుర్కొంది. యుద్ధం జరిగి కుమార్ సైన్యాలు తీవ్రపరాజయం పొందినట్లు పారిపోయేయి. విజయోత్సవం జరుపుకుంటూ భోజనాలను స్వీకరించబోతున్న మిల్మాన్ సైన్యంపై కుమార్‌సింహుడు మెరుపు తీగలా విరు

దేశభక్తులుగా మారిన బందిపోట్లు

1857 లో జరిగిన భారత స్వాతంత్ర్య సమరం బందిపోట్లను సైతం దేశభక్తులుగా మార్చిన ఒక ఉదంతం యీ మధ్యనే వెలుగులోకి వచ్చింది.

ఉత్తరప్రదేశ్ స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్రను రచించడానికి నియమింపబడ్డ ఉపసంఘ కార్యదర్శి డాక్టర్ నందలాల్ ఛటర్జీ యీ విషయాన్ని ఒక వ్యాసంలో పేర్కొన్నారు.

ఉత్తరప్రదేశ్ రాష్ట్రంలోని ఫతేపూర్ జిల్లా డబ్ల్యు. జి. ప్రోబిన్ అను ఆంగ్లేయుడు 1857 లో కలెక్టరుగా పనిచేశాడు. అక్టోబరు 24 న అతడు వ్రాసిన ఒక జాబులో బందిపోటుదొంగలు పెద్దయెత్తున ప్రభుత్వ వ్యతిరేక పోరాటంలో పాల్గొంటున్నారనీ, తత్ఫలితంగా పశ్చిమ ప్రాంతంలో శాంతిభద్రతలు నశించి అరాచకం తాండవిస్తోందనీ వ్రాశాడు. వారిని అణచడానికి పోలీసులు చాలడంలేదనికూడా తెలియజేశాడు.

1857 అక్టోబరు చివర ప్రోబిన్ సగాక నివేదికలో జిల్లా అంతటికీ బందిపోట్ల "బెడద" వ్యాపించిందని తెలియజేశాడు. "కొన్ని సైనికపటాలాల సహాయం లేనిదే జిల్లాలో శాంతిభద్రతలను నెలకొల్పడం అసాధ్యం; యీ తొత్తుకొడుకుల్ని అణచడానికి పోలీసు లెంతమాత్రం సరిపోరు" అని అందులో పేర్కొన్నాడు.

ఇలాంటి బందిపోట్లవద్ద మామూలు తుపాకులే గాక, ఫిరంగులుకూడా ఉండేవట. వాటి సహాయంతో, బ్రిటిష్‌భక్తులుగా వ్యవహరించే తహసీల్దార్ల, తాలూకేదార్ల యిండ్లమీద దాడులుచేసి, వాటిని నేలమట్టం చేసేవారట.

చివరకు నలువైపులనుంచీ వచ్చిన బ్రిటిష్ సైనిక పటాలాలు బందిపోట్లను చక్రబంధంలో బిగించి వారి స్థావరాలపై దాడులు సాగించడంద్వారా యీ ప్రతిఘటనను అణచగలిగారు.

ఇలాంటి బందిపోట్లలో జోధాసింగ్, మహారాజ్ సింగ్ అను వారి పేర్లను ప్రోబిన్ తన రిపోర్టులలో పేర్కొన్నాడు. జోధాసింగ్ 1858 ఏప్రిల్ 8 న తేదీని బ్రిటిష్ సైనికులచే పట్టుబడ్డాడు.

ఈ ఉద్యమాన్ని గురించి డాక్టర్ ఛటర్జీ 'జర్నల్ ఆఫ్ ఇండియన్ హిస్టరీ' అను పత్రికలో యిలా వ్రాశారు:

"బందిపోటు దొంగలు సైతం ఆనాడు దేశభక్తి భావాలకు ఉత్తేజితులై బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం మీద తిరుగుబాటు చేశారనడానికి తగినన్ని ఆధారాలున్నాయి. వారిని 'తొత్తుకొడుకు'లని జిల్లాకలెక్టరు పిలిచినప్పటికీ, బ్రిటిష్‌వారిని దేశంనుంచి తరిమివేయడానికి వారుకూడా ప్రయత్నించి విఫలులయ్యారు. ఏది ఏమైనా, బందిపోట్లుకూడ అకస్మాత్తుగా దేశభక్తులవడం చూస్తే, కొన్ని ప్రాంతాల్లో ఈ తిరుగుబాటు ఎంత విస్తృతమైన ప్రజాపోరాటంగా రూపొందిందో తెలుసుకోవచ్చు."

చుకుపడ్డాడు. అన్నివైపులా వస్తున్న అగ్నివర్షం మధ్య యింగ్లీషు సైన్యం చిక్కుకున్నది. ఇంగ్లీషు సైన్యాలు అత్రోలియానుంచి కోసిల్లా నగరు అక్కడ నుంచి అజంగఢ్ వైపుకు నిర్దాక్షిణ్యంగా తరుముబడ్డాయి.

ఆశలడుగంటిపోయివున్న మిల్మాన్‌కు బనారస్, గాజీపూర్‌ల నుండి 350 మంది కొత్త సైన్యం సహాయం రాగానే ఆశలు చిగిరించేయి. మొత్తం సైన్యాలు కల్నల్ డేమ్స్ నాయకత్వాన ప్రతీకార దీక్షతో అజంగఢ్ నుంచి 26 వ తేదీన దండయాత్ర సాగించేయి. కొత్త సైన్యాలు, కొత్త నాయకుడు, కొత్త ఉత్సాహంతో వచ్చినా, కుమార్ అతి చాకచక్యంగా పాత విధానాన్నే మరింతబాగా సాగించేడు. "ఓడిపోయినట్లు" కనిపించి హఠాత్తుగా మెరుపుడాడి చిందరవందర చేయడం ఆయన విధానం. డేమ్సు కోటలోనికి పారిపోయేడు. కుమార్ అజంగఢ్ నుంచి ఉత్సాహంతో బనారస్ వైపు సాగుతున్నాడు.

గవర్నర్ జనరల్ దిగులు

మిల్మాన్, కర్నల్ డేమ్సు వంటి నాయకులను కుమార్‌సింగు ఓడించి బనారస్ వైపుగా సాగుతూ వుండడం అల్హాబాద్‌లో వున్న గవర్నర్ జనరల్ కానింగు ప్రభువుకు చాలా దిగులు కలిగించింది. అజంగఢ్‌లో సైన్యాన్ని బంధించి, 8 మైళ్ళుమహావేగంతో సాగిన కుమార్ సాహసాన్ని, బెనారస్‌పై దాడి చేసి అల్హాబాద్‌ను కలకత్తానుంచి వేరుచేయదలచిన కుమార్ యొక్క వ్యూహరచనా సామర్థ్యాన్ని అర్థంచేసుకొని తమకు రాగల ప్రమాదాన్ని గుర్తించేడు. తిరుగుబాటు ప్రారంభంలోనే ఇంగ్లీషువారు శిక్కుల సహాయంతో అల్హాబాద్, బెనారస్‌లను పట్టుకొని కలకత్తాచుట్టూ గల ప్రాంతంలోని తిరుగుబాట్లను పుట్టుకలోనే నాశనం చేయగలిగేరు. అట్లాంటి అత్యంత కీలక ప్రాంతంపై కుమార్ ప్రమాదకరంగా విరుచుకుపడుతున్నాడు.

ఇంతలోనైన కుమార్ ప్లాన్ ఆటంకం లేకుండా సాగిపోతే ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం యిరుకున పడగలదని కానింగు ప్రభువు గమనించి లార్డుమార్కు కెర్ అనే సమర్థ యింగ్లీషునాయకుని పంపించేడు. ఈ లార్డు మార్క్ కెర్ క్రిమియా యుద్ధంలో ప్రశంసలు పొందిన సమర్థుడు. 500 మంది నైపుణ్యం గల సైనికులతో ఫిరంగులతో మార్కుకెర్ అజంగఢ్‌కు 8 మైళ్ళలోకి వచ్చేసేడు.

మార్కు కెర్‌తో తీవ్రపోరాటం

ఏప్రిల్ ఆరో తేదీ సూర్యోదయ సమయానికి సర్వ సన్నాహాలతో కుమార్ సైన్యపు ఎడమ భాగంపై మార్కుకెర్ పడ్డాడు. కుమార్ తన తెల్ల గుర్రంపై మహా సాహసంతో యుద్ధభూమి అంతటా ప్రత్యక్షమయ్యేడు. గుళ్లవర్షం కురుస్తున్నా తన సైన్యాన్ని మార్కు కెర్ సైన్యం వెనుకకు తీసుకువచ్చేడు. ఇంగ్లీషు వారి ఫిరంగులు నిష్ప్రయోజనం అయిపోయేయి. కుమార్ సైనికులు ధైర్యంగా ముందుకు సాగేరు. కుమార్ శత్రువు వెనుక భాగంపై గట్టిగా దెబ్బతీయడంతో, అక్కడున్న యేనుగులు పిచ్చెక్కిపోయి, వశం తప్పి తమ మనుష్యులనే చిందర వందర చేసేయి. కెర్ యొక్క ప్లాను అంతా తల్లక్రిందులైతే కుమార్ యొక్క వ్యూహరచనా ప్రాశస్త్యం మరో సారి వెల్లడి అయ్యింది.

కెర్ యుద్ధభూమిని విడిచిపెట్టాలని అవస్థ పడ్డాడు. కష్టంమీద (ఫిరంగుల సహాయం బాగా వున్నా) తప్పగలిగేడు. అజంగఢ్ చుట్టూగల ప్రాంతం విప్లవకారుల చేతుల్లో ఉండడంతో కెర్ సైన్యాలు యిబ్బందుల్లోనే వున్నాయి.

తాసూ వంతెనపై సాహస యాత్ర

అజంగఢ్‌లో ప్రమాదంలో చిక్కుకున్న యింగ్లీషు సైన్యాల రక్షణకై బ్రిటిషు జనరల్ లుగార్డు తాసూ వంతెన మీదుగా వస్తున్నాడు. కుమార్ సైన్యంకూడ ఆ వంతెన దాటి తన ప్లానును అమలు పర్చదలచింది. అందుకై తీవ్రమైన పోటీ పందెం ప్రారంభమైంది.

కుమార్ తన పోరాట విధానాన్ని యీ సరికే నిర్ణయించేడు. ఎట్లాంటి ప్రమాదం వచ్చినా వెనుదిరుగని మహాయోధులతో కూడిన ఒక ప్రత్యేక దళాన్ని ఏర్పరిచేడు. ఈ ప్రత్యేక దళం శత్రువుతో కలబడి కుమార్ యితర సైన్యాలు గమ్యస్థానం చేరిన సూచన వచ్చేవరకూ పోరాడుతూ వుంటుంది. సూచన రాగానే జాగ్రత్తగా తగ్గుతూ సంకేతస్థలానికి చేరుతూ వుంటుంది. కుమార్ మిగతా సైన్యం రెండుభాగాలుగా వేర్వేరు మార్గాల్లో ప్రయాణం చేస్తూ, కలుస్తూ విడిపోతూ వుంటుంది. ఒకొక్కప్పుడు శత్రువును కంగారు పెట్టేందుకు ఈ సైన్యం యింకా విభాగాలవుతుంది.

కుమార్‌సింగ్ అమలుపరచదలచిన ప్లాను యిది: "అజంగఢ్‌ను కాపాడుతున్నట్లుగా శత్రుదృష్టినిఅటు

రాజా కుమార్ సింగ్

ఆక్రమించడం, శత్రువు అటువస్తూ వుంటే జగదీశ్‌పూర్ వైపు యాత్ర సాగించటం - అజంగఢ్ నుంచి ఘాజీపూర్ సాగి, గంగానది దాటి జగదీశపూర్‌ను జయించుకోవడం. ఇదంతా వెనుక వైపు లుగార్డు సైన్యాలు, ఎదుటవైపు అర్రా ప్రాంత సైన్యాలు ప్రమాదకరంగా పెరుగుతూ అడకత్తెరలో వేయజూస్తుండగానే జరగాలి."

ప్రధానంగా యీ ప్లాను నిర్వాహణ నిమిత్తమే కుమార్ ప్రత్యేకసాహసిక యోధుల దళాన్ని నిర్మించేడు. ఆ దళం వంతెనరక్షణలో శత్రుసైన్యాలదాడిని తిప్పికొట్టుతూ ఆశ్చర్యకరంగా యుద్ధం సాగించింది. కుమార్ సైన్యం జనరల్ లుగార్డు కన్ను కప్పి దాటి పోయింది. లుగార్డు పరాభవం పొంది, ఆయుధ సామగ్రితో సహా అశ్వసైన్యాన్ని పంపించేడు. 12 మైళ్ళ యీ సుశిక్షితదళం స్వారీచేసిమాకగా కుమార్ సైన్యం మంచి బందోబస్తు స్థావరంలో, మంచి వ్యూహంలో వుండని తేలింది. జనరల్ డగ్లస్ దొంగ మార్గాలద్వారా 5,6 ఫిరంగులతో సహా యుద్ధం చేసేడు. ప్రత్యేకదళం శత్రువును నిలబెట్టగా కుమార్ తన సైన్యాన్ని రెండుమార్గాలుగా నడక సాగించేడు. అసీ గ్రామంవద్ద ఏప్రిల్ 17 న యింగ్లీషుసైన్యం అలసి, విశ్రమించివున్న తరుణంలో కుమార్ సైన్యం 13 మైళ్ళు సాగిపోయింది. గోగ్రానదిని దాటి గాజీపూర్ రాష్ట్రంలోని మనోహరగ్రామంలో, తప్పని సరియై (ప్రమాదం వున్నప్పటికీ) కుమార్ విశ్రాంతికి ఆర్డరు యిచ్చేడు.

మనోహరగ్రామం వద్ద అలసి విశ్రాంతిగావున్న కుమార్ సైన్యంపై హఠాత్తుగా డగ్లస్ సైన్యాలు దాడి చేసి చిందరవందర చేసేయి. కుమార్ సైన్యాలు ఓడిపోయి సామగ్రిని, ఏనుగులను అన్నిటినీ పోగొట్టుకున్నాయి. కాని కుమార్ ధైర్యం చెక్కుచెదరలేదు.

జగదీశ్‌పూర్ పునరాక్రమణ

మనోహర యుద్ధంలో అన్నీపోయినా కుమార్ ధైర్యం పోలేదు. కొత్తయెత్తులను అవలంబించేడు. సైన్యాలను చిన్నచిన్న దళాలుగాచేసి అన్ని దిశలుగా యాత్ర సాగించేడు. ఈ రకంగా శత్రువు యొక్క దాడిని అరికట్టి అయోమయంలో పెట్టేడు. ముందే నిర్ణయించుకున్న స్థలానికి కుమార్ సైన్యాలు వచ్చేయి. గంగానది గట్టుల్లోవున్న కుమార్ సైన్యం వెనుకను అప్పుడే యింగ్లీషు సైన్యాలూ చేరేయి. సైన్యాలు తగ్గిపోయివున్నందున యిక యుద్ధం లాభంలేదని కుమార్ కొత్త యెత్తు యెత్తేడు. పడవలు తగినన్ని లేనందున బల్లీలావద్ద ఏనుగు వీపులపై నదిని దాటుతున్నట్లు పుకారు వ్యాపింపజేసేడు. దాన్ని నమ్మి యింగ్లీషు సైన్యాలు బల్లీలా వద్దకు పోయేయి. కుమార్ శత్రువును భ్రమలోపెట్టి పడవలపై నదిని దాటేసేడు. అంతా దాటేసేరు. ఈలోగా తాము దగాపడినట్లు తెలిసికొన్న యింగ్లీషు సైన్యాలు వేగంగావచ్చి చివరి పడవపై కాల్పులు సాగించేరు. దానిలోనే కుమారసింగ్ ఉన్నాడు. ఆ కాల్పులవల్ల అతని కుడిచెయ్యి ప్రమాదకరంగా గాయపడి, నిష్ప్రయోజనం అయ్యింది. రెండో చేతితో ఆ చేతిని ఖండించుకొని భక్తిపూర్వకంగా గంగామాతకు ఉపహారంగా సమర్పించేడు.

ఈ రకంగా 22 వ తేదీ నాటికి జగదీశపూర్ అడవులను చేరి కుమార్ తన ముఖ్యపట్టణ పునరాక్రమణకు వేచి వున్నాడు. అమరసింహుడు కొంతసైన్యంతో రాగా, 8 నెలల నాడు వదలిపెట్టిన కోటను పునః స్వాధీనం చేసుకొని ఏప్రిల్ 23 న అభిషిక్తుడైనాడు.

జనరల్ లీగ్రాండు పరాభవం

అర్రాలో వున్న బ్రిటిషు జనరల్ లీగ్రాండు కుమార్ విజయాలపట్ల కోపంతో మండిపోయేడు. జగదీశ్‌పూర్ కోట పునరాక్రమణ, రాజా సింహాసనంపై స్వతంత్రంగా అధిష్ఠించడం అన్నీ లీగ్రాండుకు అయిష్టకారణం అయ్యేయి. సైన్యాలను పోగొట్టుకొని, ఆయుధాలు లేక, పైగా ప్రమాదకరంగా గాయపడి వున్న కుమార్‌ను తేలికగా జయించగలనునే ధైర్యంతో 400 సైనికులతోను, రెండు ఫిరంగులతోను 23 వ తేదీనే దండయాత్ర చేసేడు. ఇంగ్లీషు సైన్యాలు హతాసులై పారిపోవడం తప్పలేదు. సైన్యం అంతా దిక్కులేని చావు చచ్చింది. వధ్యశాలలకు పోతున్న పశువులవలె వారంతా మృత్యుమందిరంలోనికి వచ్చేరు. చివరకు జనరల్ లీగ్రాండు కూడా కాల్చివేయబడ్డాడు. శత్రువును తరిమివేసి కుమార్‌సింగ్ నగరానికి తిరిగి వచ్చేడు. 26 వ తేదీన ఆయన మరణించేడు.

కుమార్‌సింహుని ప్రత్యేక లక్షణాలు

మొత్తంమీద స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో నూతన మార్గాన్నిచూపి ఇంగ్లీషు శత్రువుపై విజయం సాధించగల యుద్ధతంత్రాన్ని ప్రదర్శించేడు కుమార్. "మనోనిబ్బరం - దూరదృష్టి గలవాడు. అంతిమ విజయం కోసం ప్లాన్‌వేసి ఆచరణలో పెట్టగల సమర్థుడు, తన సైనికుల యొక్క శక్తి సామర్థ్యాలను,

బలహీనతలను గమనించగల నేర్పరి. శత్రువుయొక్క సామర్థ్యాన్ని, లోటుపాట్లను గమనించగల సమర్థుడు. తన వ్యక్తిగత జీవిత ఆచరణ ద్వారా అనుచరులను ఆకర్షించి కార్యోత్సాహవంతులను చేయగల ప్రత్యేకత గలవాడు. సమయం యొక్క విలువను గమనించి ఏ క్షణంలో ఏ పనిచేస్తే, ప్రయోజనం సాధించగలమో దానిని అమలుచేసే సాహసం ఆయనలోవుంది. దారితప్పి శత్రువులతో కలిసిన స్వదేశీయుల పట్ల ఆయనకు ద్వేషంలేదు. సిక్కులను, బెంగాలీలను హతమార్చకుండా విడిచిపెట్టాలనేది యితని ఆజ్ఞ.

కుమార్ సింహుడు ఆదర్శ అమరమూర్తిగా భారత స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో పూజనీయుడయ్యేడు.

అమరసింహుని పోరాటాలు

కుమార్ సింహుని మరణం తరువాత జగదీశపూర్ కోటను తేలికగా స్వాధీనపర్చుకోగలమని తలచి గతంలో పరాభవం పొందివున్న బ్రిగేడియర్ డగ్లస్, జనరల్ లుగార్డులు మే 8 వ తేదీనుంచి దండయాత్రలు ప్రారంభించేరు. విప్లవకారుల నివాసాలుగావున్న బిహియా, హాతాంపూర్, దలీల్పూర్ వగైరా ప్రదేశాలపై దండయాత్ర సాగించేరు.

అమరసింహుడు సరిగ్గా కుమార్ సింహుని నమూనాలోనే గెరిల్లా పోరాటాలు ప్రారంభించేడు. అదృశ్యరూపంలో వున్నట్లున్న శత్రువుతో పోరాటం చేయవలసి వచ్చింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళకి సాధించినట్లు కనపడుతున్న విజయం అంతలో దూరమయ్యేది. విజయంకోసం ఎండమావుల వెంటపడినట్లుగా వుండి, చివరకు జనరల్ లుగార్డు జూన్ 15 న రాజీనామా యిచ్చి యింగ్లండు పోయేడు. అతని సైన్యాలు రంగంనుంచి తొలగిపోయినవి. అంతకంతకు ప్రజల సానుభూతిని సంపాదించుకుంటూ ప్రజల ప్రేమాభిమానాలకు పాత్రుడైన అమరసింహుని పట్టుటకు యింగ్లీషు ప్రభువులు లంచాలు ప్రకటించేరు కొన్నాళ్ళు దూరంగావున్నారు.

చిట్ట చివరకు యెల్లాగైనా అమరుని బంధించాలని యింగ్లీషువారు అక్టోబరు 17 న గొప్ప వ్యూహం పన్నేరు. ఏడు వైపులనుంచి ఏడు సైన్యాలు ఒక్కసారిగా దిగ్బంధనంచేసి అమరుని బంధించాలని ప్లాను. అయితే ఆ సైన్యాలు సకాలంలో వచ్చినా ఏడవది ఒక్క అరగంట ఆలస్యంచేయడంతో, ఆ సావకాశంలో అమరుడు తప్పించుకుపోయేడు.

1858 అక్టోబరు 19 న నోనదీ గ్రామంలో మిగిలివున్న 400 మంది విప్లవకారులు ఇంగ్లీషు సేనలతో చాలా సాహసంగా పోరాడేరు. ఎల్లాగో అమరసింహుడు, మరి యిద్దరు తప్పించుకు పోయేరు. మిగతా సేన యుద్ధరంగంలో ఒరిగింది.

మరికొందరు విప్లవకారులను చేర్చుకొని అమరసింగ్ కైమూరు పర్వతాలపై చేరిపోయేడు. ప్రతిచెట్టు, గుట్ట, పుట్ట, లోయ యింగ్లీషు సేనలతో తీవ్రంగా పోరాడినవి. ఎంత చేసినా, ఎన్ని ప్రయత్నాలు సాగించినా అమరుడు దొరకలేదు. చరిత్రలో అమరుడుగానే వుండిపోయేడు.

తాంతియాతోపే సాహస గాథలు

1858 జూన్ 20 వ తేదీన గ్వాలియరు యుద్ధంలో ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి మరణించింది. స్వాతంత్ర్య పోరాటం తిరోగమన దశలో పడింది. దాదాపు పోరాటం అంతరించిపోయినట్లే కనిపించింది. కాని తాంతియాతోపే యుద్ధరంగంనుంచి చాకచక్యంగా తప్పించుకు పారిపోవడంతో, పోరాటజ్వాలను వెలిగించగల ఒక సమర్థుడు తప్పించుకోగలిగేడు.

విజయోత్సాహంతో సర్వసామగ్రితో తులతూగుతున్న ఇంగ్లీషు సైనికులు, వారి సమర్థులైన నాయకులు మిచ్చెల్, కర్నల్ లిడ్డెల్, కర్నల్ మీడే, పార్క్ వగైరా యోధులు పన్నుతున్న చక్రవ్యూహం మధ్య ఆయుధాలూ, ఆహారసామగ్రి, సైన్యము లేక తాంతియాతోపే తప్పనిసరిగా లొంగిపోతాడని ప్రపంచం ఎదురుచూచింది. కాని అత్యంత ప్రమాదకర పరిస్థితులలో సైతం మనో నిబ్బరాన్ని కోల్పోని మహావీరుడు తాంతియా, ఇంగ్లీషు నాయకులకు స్వాతంత్ర్య ఖడ్గం యొక్క రుచిని చూపించేడు. అతడు తన చాకచక్యం ద్వారా సైనికులను - సామగ్రిని

సాధించేవాడు. పోరాడేవాడు. పోగొట్టుకునేవాడు. మళ్ళీ ఇదే చక్రక్రమం. సర్వశూన్య పరిస్థితుల్లో, మహా ప్రమాదకర దుస్థితిలో 1859 ఏప్రిల్ 7 న బంధించబడేవరకూ అతడు సాగించిన సాహసపోరాటాలకు ప్రపంచమంతా ఆశ్చర్యంతో విస్తుపోయింది.

మూడు పోరాట సూత్రాలు

జూన్ 20 న గ్వాలియరు పోరాటంనుంచి తప్పించుకుపోయినట్లే, 22 న జోరా ఆలిపూర్‌నుంచికూడ తప్పించుకుపోయిన తాంతియా, రావుసాహేబ్‌లు తమ మిగతాసైన్యాన్ని సారమధుర గ్రామం తీసుకుపోయేరు. బాహాబాహీ పోరాటం తెలివి తక్కువ బలిదానాలకు తప్ప ప్రయోజనకారి కాజాలవని గుర్తించిన తాంతియా, నూతనయుద్ధతంత్రాన్ని చేపట్టేడు. జగదీశ్‌పూర్ రాజాకుమారసింహుడు చేపట్టిన సూత్రం యిదే. అదే గెరిల్లా యుద్ధతంత్రం. అతడు తన కార్యకలాపాలను మూడుపోరాట సూత్రాలపై కేంద్రీకరించి నడిపింప నిశ్చయించేడు.

ఆ సూత్రాలు యివి: 1. ఏమైనప్పటికీ యుద్ధరంగములో ఇంగ్లీషుసైన్యంచే చుట్టబెట్ట బడరాదు. 2. రక్షణ లేనిచోట్ల గెరిల్లా దాడులు సాగించాలి.

ఈ రెండు సూత్రాలు బాగానేవున్నాయి. ఐతే ఆచరణలోకి రావాలంటే ఆయుధ - ఆహార సామగ్రి విధిగా కావలసిందేగదా. అందుకై ఏమి చెయ్యాలి? ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం ధర్మమా అంటూ అన్నివిధాలా దోపిడికి గురియై కరువు కాటకాల మధ్య దిన దిన మరణంగా శల్యావశిష్టులై పోయి వున్న పేదప్రజలపై భారం వేయడం పోరాట విజయానికి తోడ్పడదు. అందుచేత తీవ్రంగా ఆలోచించి మూడవ సూత్రాన్ని నిర్ణయించేడు.

ఎక్కడైనా భారత సంస్థానం కనిపిస్తే, ఆయుధ - ఆహార - ధనరూపాల్లో విరాళాలను వసూలుచేయుట.

ఉత్తర - మధ్య భారతదేశంలో చాలా సంస్థానాలున్నాయి. వీరు స్వార్థప్రేరితులై విప్లవపోరాటంలో చేరలేదు. ఆయుధాలు - ఆహారం కూడబెట్టుకొని హాయిగా వున్నారు. వీరికి సైన్యాలు వున్నా చిన్న చిన్నవి. స్వాతంత్ర్య దీక్షాపరులు మాడి చావడం, స్వార్థపరులు హాయిగా వుండడం, రెంటినీపోల్చి తాంతియా పై మూడవ కీలకసూత్రాన్ని చాల న్యాయమైనదిగా భావించేడు. వారు మనస్ఫూర్తిగా యివ్వకపోతే చావకొట్టి వసూలు చేయాలని నిశ్చయించేడు. అంటే పోరాట భారాన్ని వహించవలసినవారు ఆహార ధన వస్తుసంపదలను కూడబెట్టి, కులుకుతున్న సంస్థానాధిపతులు మాత్రమే.

అప్పటికప్పుడే భారతీయ హస్తాల సహకారంతో అజేయమై వున్న బ్రిటిషు ఖడ్గాన్ని వంచివేయాలంటే యిదే అమూల్య విధానం అన్న నిశ్చయంతో తాంతియా రంగంలోకి దుమికేడు.

నర్మదా నదిపై సాహసయాత్రలు

తాంతియా యొక్క అసలు ఆశయం ఏమంటే: "అన్నివైపులా పొంచివున్న యింగ్లీషు సేనానాయకులతో నూతన విధానంలో యుద్ధం కొనసాగిస్తూనే, మంచి అదునైన సమయం కనిపెట్టి నర్మదానదిని దాటి తన జన్మభూమియైన మహారాష్ట్ర అడవులలో స్థానబలం, నూతనశక్తి సంపాదించుకొని నిర్భయంగా నిశ్చింతగా విహరించడం." ఇంగ్లీషువారి నిశ్చయం దీనికి సరిగ్గా వ్యతిరేకం. తాంతియాను నర్మదానది దరిదాపులకే రాకుండా ఆటంకపర్చాలనేది వారిప్లాను. రెండు పక్షాలు దృఢనిశ్చయంతోనే వున్నాయి. ప్రపంచమంతా ఫలితాల నిమిత్తం వేయికళ్ళతో చూస్తూంది.

తాంతియా మామూలుగా సంస్థానాలపై దండయాత్రలు చేయడం అయితే సులువే. తాంతియాపట్ల, నానాపట్ల, స్వాతంత్ర్యపోరాటంపట్ల భక్తివిశ్వాసాలు కలిగి సమయం రాగానే తాంతియాతో కలిసిపోజూచే సైనికులు, దర్బారు ఉద్యోగులు ప్రతి సంస్థానంలోనూ ఉన్నారు. తాంతియాయొక్క విజయంకోసం వెయ్యి మొక్కులు, లక్ష ప్రార్థనలు చేస్తున్నారు. ద్రోహబుద్ధితో యింగ్లీషు ప్రభువుల అనుచరులుగా వున్న తమ స్వదేశప్రభువులను బహిరంగంగా ధిక్కరించగల సాహస ప్రదర్శనల వాతావరణం లేదు. తెగించగల సాహసం వారిలో లేకపోయినా, తమ సానుభూతికి అభిమానానికి కార్యరూపం యివ్వగల అదునుకై కనిపెట్టుకొని వున్నారు. తాంతియాకు వారు తమ అంతరంగిక అభిప్రాయాలను విశదపరుస్తూ, పోరాట దీక్షకు ప్రోత్సాహం యిస్తూ సందేశం పంపించేవారు.

అసాధారణ పరిస్థితుల్లో వున్న తాంతియా, యింగ్లీషువారి పద్మవ్యూహాలను వేయి కళ్ళతో కనిపెడుతూ, తప్పించుకుంటూ, ప్రతిక్షణం మృత్యురాక్షసితో యుద్ధంచేస్తూనే - తన కార్యకలాపాలను కొనసాగించాలి. అదృశ్యరూపంలో వున్న మృత్యురాక్షసితో ఒక వంక, దృశ్యరూపంలో మృత్యురాక్షసులుగా అన్నివైపులా పొంచివున్న యింగ్లీషు

నాయకులతో మరొకవంక పోరాడుతూ సంస్థానాల పైకిపోవాలి. ఊహించ వీలులేని సాహసకార్యక్రమం యిది.

తాంతియా మొదట భరత్పూర్ పైకి పోబోయేడు. ఇంగ్లీషు సైన్యం అడ్డురాగా జైపూర్ కు మార్గం మార్చేడు. తాంతియాకు అనుకూలమైన సైన్యం ప్రజలు గల ప్రాంతం యిది. అక్కడకు పోగలిగితే మరింత బలపడగల సావకాశంవుంది. కాని యింగ్లీషు సేనలు జైపూర్ రాగానే ఆ ప్లాను విఫలమైపోయి సిద్ధాన్నం పాడైపోయింది. అనేక ఆశాభంగాలకు అలవాటుపడ్డ తాంతియా, దీనిని లెక్కచేయలేదు. ఈమారు దక్షిణదిశగా బయలుదేరాడు. మరోవైపు నుంచి కర్నల్ హోమ్సు నాయకత్వాన సైన్యం తరుముకొచ్చింది. వాళ్ళ కళ్ళలో కారంకొట్టి తాంతియా టోంకు సంస్థానంపై దాడిచేసేడు. నవాబు కొందరు సైనికులను నాలుగు ఫిరంగులతో యుద్ధానికి పంపగా ఆ సైన్యం తుపాకులతోసహా తాంతియాతో కలిసి పోయేరు.

కొత్తగా ఆహారపదార్థాలను, సైన్యాన్ని, ఫిరంగులనుసంపాదించి, కొత్తబలంతో పుష్టిపొందిన తాంతియా దక్షిణంగా యింద్రగఢ వరకూ వచ్చేడు. దారుణమైన వర్షాలు కురుస్తున్నాయి. ఎదుట చంబల్ నది. హోమ్సు, రాబర్ట్సు సేనాధిపతులు కత్తెరవ్యూహంతో రెండు వైపుల నుంచీ వస్తున్నారు. తాంతియా ప్రమాదం నుంచి తప్పించుకునేందుకై విప్లవానికి అనుకూలంగా వున్న నీమచ్- నసీరాబాద్ రాష్ట్రమునకు తిరిగేడు. ఈశాన్య దిశగా మారి బుంది మీదుగా ప్రయాణంచేసి భిల్వాడావద్ద విశ్రాంతికై మకాంచేసేడు. ఆశించిన పంట తాంతియా చేతిలో పడనున్నది. కాని హఠాత్తుగా ఆగస్టు 7 న సర్వాగ్గాంనుంచి ఆయనపై రాబర్ట్సు సైన్యాలు దాడిచేసేయి. పగలంతా యుద్ధంచేసి, రాత్రి కాగానే తాంతియా ఉదయపురరాజ్యంలోని కోత్రాకు తనసైన్యంతోను, ఫిరంగులతోను సురక్షితంగా దాటిపోగలిగేడు. నాథద్వార దేవాలయంలో ప్రార్థనానంతరం అర్ధరాత్రివేళ చూడగా, అప్పుడే ఇంగ్లీషుసైన్యాలు దరిదాపులో కనిపించేయి. అలసిపోయి వున్న సైన్యం కదల నిరాకరించిన ఫలితంగా, యుద్ధం తప్పిందికాదు. దానిలో పరాజయం కలిగింది. సామగ్రి శత్రువశం అయ్యింది.

ఖాళీచేతులతోవున్న తాంతియా సైనికులు అన్ని వైపులా యింగ్లీషు సైన్యాలు చుట్టివున్నా విడి విడిగా చంబల్ నదినిదాటి అందరికీ ఆశ్చర్యం కలిగించేరు. ఒక్క ఫిరంగి లేకుండానే వట్టి సైనికులతో తాంతియా ఝాల్రపట్టణంపై దాడిచేసేడు. దాని ప్రభువు తన నమ్మకమైన సైనికులను తాంతియాను శిక్షించమని ఫిరంగులతో పంపగా, వారు యుద్ధం చేయకుండానే తాంతియాతో కలిసిపోయి అతన్ని తమ యజమానిగా గుర్తించేరు. ఒక్క ఫిరంగిలేకుండా వెడితే 32 ఫిరంగులు, సైన్యం, పుష్కలంగా ఆహార సామగ్రి దొరికేయి. తాంతియా ఆ ప్రభువుకు 25 లక్షల అపరాధం విధించేడు. ఆయన తాంతియా, రావుసాహేబల కాళ్ళపైపడి క్షమాభిక్ష కోరుకొని 15 లక్షలు యిచ్చుకొన్నాడు.

డబ్బు తగినంత దొరికినందున తాంతియా సైన్యానికి ప్రోత్సాహకరంగా బహుమతులు పంచేడు. రావుసాహేబ్ - బందా నవాబులతో కలిసి భవిష్యత్తును గూర్చి ఆలోచనలో పడ్డాడు. నర్మదానదిని దాటి దక్కన్ పీఠభూముల్లో ప్రవేశించి విప్లవవిహారం చేయాలన్న ప్లాను నిర్వహించడం ఎల్లాగో ఆలోచిస్తూనే వున్నాడు. నర్మదానదిని చేరనీయకుండా ఇంగ్లీషువారు అన్నివైపులా మహేంద్రజాలంతో ఉచ్చులు పన్ని వుంచేరు.

ఇందూర్ సైన్యం తాంతియాతో తాము కలిసిపోనున్నామనీ, హోల్కార్ (యిందూరుప్రభువు) పైదాడి సాగించమనీ లోపాయి కారీసందేశం పంపేరు. ఈసారి తాంతియాకు అన్నివైపులా రాబర్ట్సు, హోమ్సు, పార్కు, మిచ్చెల్, హోప్, లాఖార్టు మరింత బందోబస్తుతో సైన్యాలను ఉంచి పొంచిచూస్తున్నారు. తాంతియా దక్షిణపువైపు పోతున్నట్లే కనిపించి, కూర్వాలోనికివచ్చి మళ్లీ రాయగఢలో ప్రత్యక్షమైనాడు. ఇంగ్లీషు నాయకులు ఏమిచేయాలో తోచక దిగ్భ్రమలో పడ్డారు.

అలసివున్న జనరల్ మిచ్చెల్ యింగ్లీషుసైన్యాలు విశ్రాంతి తీసుకుంటున్న సమయంలో తాంతియా సైన్యాలు దాటిపోయేయి. కాని శత్రువు సమీపంలోనికి వచ్చేసరికి వీరు అలసివున్నారు. 30 ఫిరంగులతో, 5000 సైనికులతోవున్న తాంతియా సైన్యం 1000 మందిగల సుశిక్షితయింగ్లీషు సైన్యాన్ని తట్టుకోలేకపోయింది. ప్రారంభంలోనే భయంతో ఫిరంగులు వదలి చెల్లాచెదరై పారిపోయేరు. జగదీశపుర కుమారసింహుడు ప్రత్యక్షయుద్ధం జరుగకుండా వ్యూహం రచించి సాధించుకుంటూ వచ్చేడు. కాని తాంతియా అల్లాంటి ప్రమాదపరిస్థితి నుంచి తప్పించుకోలేక పోయేడు. ఈ ప్రమాదాన్ని దాటగలిగి వుంటే, యిందూరుపై దాడిచేసి మరింత

సైన్యాలను, సామగ్రిని, శక్తిసామర్థ్యాలను బలపర్చుకో గలిగి వుండేవాడు. దాని ప్రభావం మొత్తం పోరాటంపై పడివుండేదేమో!

అన్నిటినీ పోగొట్టుకున్న తాంతియా అరణ్యాల గుండా బేత్వా నదిని దాటి శిరంజీ గ్రామం చేరాడు. 4 ఫిరంగులు సంపాదించేడు. వర్షాలవల్ల యింగ్లీషు సైన్యాలు కదలలేని స్థితిలో వుండగా తానుకూడ సేనలకు ఒకవారం విశ్రాంతి యిచ్చేడు. మరల కదలి ఉత్తరంవైపు సింధ్యా రాష్ట్రంలోని యిజాగఢ్‌పై దాడిచేసి 8 ఫిరంగులు సంపాదించేడు.

ఈసారి కొత్తయెత్తుగడలతో తాంతియా యుద్ధం ప్రారంభించేడు. సైన్యం తాంతియా-రావుసాహెబ్‌ల నాయకత్వం క్రింద రెండుగా చీలిపోయింది. వేర్వేరుగా అనుకూల ప్రాంతాలపై పడటం, మళ్ళీ కలుసుకోడం, విడిపోవడం ఈపద్ధతి నూతనంగా ప్రారంభించేడు. ఈ విధానం మంచిఫలితాలను సాధించిందికూడా.

ఇంగ్లీషువారుకూడ నూతనయెత్తు వేసేరు. మిచ్చెల్, విడ్డెల్, మీాడ్, పార్కు సేనానాయకులు నాలుగు వైపులా చంబల్‌నుంచి చక్రవ్యూహం పన్నేరు. రావు సాహెబ్, తాంతియాలు ఈ వ్యూహంనుంచి తప్పించుకొని కజూరి వచ్చేరు. అక్కడా యింగ్లీషుసైన్యం వుంది. వారు అక్కడనుంచి అడవుల్లోకి తప్పించుకొని ఉత్తర దిశకు మారి తల్బహాట్‌కు పోయేరు. నర్మదానదిని దాటే ఆశను వదలుకున్నారని యింగ్లీషు వారు అనుకోసాగేరు.

దక్షిణదిశకుపోయే ఆశను వదలుకున్నారని యింగ్లీషు వారికి భ్రమలుకలిగించి తాంతియా యీసారి ప్రపంచం అంతా దిగ్భ్రమ చెందేటట్లు ముందుకు దూకేడు. తాంతియా - రావుసాహెబ్‌లు హఠాత్తుగా ముందుకు వచ్చి బేత్వానదిని దాటి, కజూరివద్ద యింగ్లీషువారితో యుద్ధంచేసి, మళ్ళీ రాయగఢ్‌వైపుపడి ఒకసారి కనిపిస్తూ, మరోసారి కనిపించకుండా దారితప్పిస్తూ ముందుకు సాగేరు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు కలవరపడిపోయి, యీా వీరులు ఎక్కడవున్నదీ గమనించేలోగానే అందరికీ దిగ్భ్రమ కలిగేలా హోషంగాబాద్‌వద్ద సైన్యంతోసహా నర్మదా నదిని దాటి నాగపూర్ వచ్చేసేరు. 1858 అక్టోబరులో తాంతియా చేసిన ఈ సాహసకార్యం అందరికీ ఆశ్చర్యం కలిగించింది. అయితే మంచి ఫలితాన్ని మాత్రం యివ్వలేదు. కొండంత ఆశతో మంచి సహాయం దొరుకుతుందనే ఆశతో అన్ని వ్యూహాలను దాటి నాగపూర్‌వస్తే, భయభీతులైపోయి వున్న అక్కడి ప్రజలు స్వాగతంకూడ చెప్పలేని పరిస్థితుల్లో వున్నారు. నర్మదానదిని దాటిన సాహసం నిరుపయోగం అయింది.

దిగ్భ్రమనుంచి తేరుకొన్న ఇంగ్లీషు సైన్యాలు నర్మదానదిని దాటి తాంతియాను తరుమునారంభించేయి. భీభత్సం మధ్యవున్న దక్షిణదేశం తాంతియాకు మరింత ప్రమాదకరంగా కనబడింది. మళ్ళీ నర్మదానదిని దాటాలనుకొన్నాడు. ఉత్తరదేశంలో అయితేనే ఎక్కువకాలం పోరాటం సాగించగలనని అనుభవంవల్ల తెలిసికొన్నాడు. చుట్టబెట్టుతున్న ఇంగ్లీషు సైన్యాలను అడ్డుకుంటూ, చక్రబంధంలో పడకుండా తప్పించుకుంటూ, మొయిళ్ళను దోచుకుంటూ, టెలిగ్రాపు తీగెలను ధ్వంసంచేస్తూ చికాకు పెడుతున్నాడు. దక్షిణంలో అయితేనే తాంతియాను బంధించవచ్చునని ఇంగ్లీషువారి ప్లాను. అందుచేత నదీ ప్రాంతం అంతా బందోబస్తులో వుంచేరు. కాని కర్గున్ గ్రామంవద్ద కమాండెంట్ మేజర్ సండర్లాండుతో యుద్ధంచేసి, ఫిరంగులను వదలివేసి తాంతియా సైన్యాలు నర్మద దాటేసేయి. నర్మదను దాటి అవతలకు వస్తే ప్రపంచం యెంత దిగ్భ్రమ పొందిందో, ఇవతలకు దాటినప్పుడుకూడ అంతే దిగ్భ్రమపొందింది.

ఇతర గెరిల్లా పోరాటాలు

శత్రువు కళ్లుగప్పి నర్మదానదిని ఈవలకు ఆవలకు దాటిన తరువాత తాంతియా ఖాళీచేతులతో వున్నాడు. బరోడా దర్బారు సైన్యంలో తనకు అనుకూలమైన ప్రముఖులు చాలామంది వున్నందున బరోడాపై పడాలని ఆయన ప్లానువేశాడు. బరోడా యాత్రను జయప్రదంగా సాగించాలంటే మళ్లీ ఆయుధాలు, సామగ్రి కావాలి. అందుకై రాజపురా అధిపతివైపడి డబ్బును గుర్రాలను గుంజుకున్నాడు. బరోడాకు 50 మైళ్ళలో వున్న ఛోటా వుదయపురం సంస్థానంలో మకాం చేసేడు. అతని అడుగుల్లో అడుగువేసుకుంటూ వెనుక వైపునుంచీ, యితర వైపులనుంచీ ఇంగ్లీషుసైన్యాలు వస్తున్నా తప్పించుకొని ఆశ్చర్యచకితులను చేస్తున్నాడు. పార్కు సేనానాయకుడు తాంతియా దరిదాపుల్లోకి వచ్చివేసినందున బరోడా దండయాత్రప్లానును తాంతియా వదలివేసేడు. బాన్స్వారా అడవుల్లోకి ఉత్తరంగా యాత్రసాగించేడు.

తాంతియా - రావుసాహెబ్‌లతోపాటు వుంటున్న బందానవాబు యిక యీా యిబ్బందులు పడలేకపోయేడు. అవకాశం కోసం చూస్తుంటే విక్టోరియారాణి ప్రకటన (ప్రొక్లమేషన్) వచ్చింది. దాన్ని సావకాశంగా

తాంతియాతోపే బ్రిటిష్ సేనలతో పోరాడుతున్న ఒక దృశ్యం

తీసుకొని ప్రాణభయం లేదని బందా నవాబు యింగ్లీషు ప్రభుత్వానికి జోహార్ చేసేడు. రావు సాహేబ్, తాంతియాలు శత్రువుకు జోహారుచేయడం కంటె కర్తవ్యపాలనలో మరణించడానికే నిశ్చయించుకున్నారు. ఇతరులకు ఆదర్శంగా వుండాలనుకున్న వారికి ఆపదలన్నా, చావన్నా తృణప్రాయంగా వుంటుంది. డిశంబరు 11 న ఒక అడవి ఖిల్లాదారు నుంచి కొంతసామగ్రిని కూర్చుకొని తాంతియా ఉదయపురంవైపు సాగిపోయేడు. దిగ్బంధంనుంచి తప్పించుకొని ప్రతాపగఢవైపుకు పోతూవుంటే నాలుగు సేనాధిపతి సైన్యాలు ముట్టుముట్టేయి. వారి నుంచి తాంతియా తప్పించుకున్నాడు.

రోజులు బాగాలేవు. కాని తాంతియా పట్టుదల పెరుగుతూనేవుంది. ఇంతలో గంగా, యమునా నదులను మహాసాహసంతో దాటిన ఢిల్లీ రాజకుటుంబంలోని మీర్జా ఫిరోజిషా కూడ ఆయనతో వచ్చి చేరేడు. సింధ్యాకోర్టులోని సర్దారు మానసింగు కూడ వచ్చేడు. నల్గురు నాయకులూ, అనేక ప్రమాదాలు తప్పించుకొని భవిష్యత్తు కార్యక్రమం నిమిత్తం 1859 జనవరి 13 న యింద్రగఢలో సమావేశం జరిపేరు. శత్రుదాడులు సమావేశానికి సావకాశం యివ్వలేదు. నేపియరు - సోమర్సెట్ - షోయర్స్ - స్మిత్ - మిచ్చెల్ - బెన్సన్‌లు మహా నైపుణ్యంతో పన్నిన అడకత్తెర వ్యూహాన్ని తప్పించుకుంటూ 18 వ తేదీన వారు దివాసా చేరేరు. ఇంతలో ఇంగ్లీషు సైన్యాలు తాంతియా గుడారంపై పడ్డాయి. తాంతియా నేర్పరితనంగా శత్రువులను తప్పించుకుపోయేడు. ఆల్వార్ ప్రాంతంలోవున్న షికార్ గ్రామంవద్ద 21 వ తేదీన మరల రావుసాహెబు, తాంతియా, ఫిరోజ్ షాలు కలుసుకున్నారు. హోమ్సు తన సైన్యాలతో వచ్చి విప్లవకారులను తీవ్రంగా దెబ్బకొట్టేడు. షికార్ యుద్ధం తరువాత విప్లవకారులు కోలుకోలేనంత దారుణ పరాజయం పొందేరు. నాయకులంతా విడిపోయి తలో దారీ అయ్యేరు. తాంతియా రెండు గుర్రాలను, ఒక పొట్టిగుర్రాన్ని, యిద్దరు వంటబ్రాహ్మణులను మాత్రం వెంట పెట్టుకొని అతి హీన పరిస్థితులలో కూడా సాహసాన్ని కోల్పోకుండా బయలుదేరేడు.

స్వాతంత్ర్య మహాయజ్ఞంలో ఆఖరు సమిధ

ఫిరోజ్ షా తాంతియాకు ఒక సురక్షితప్రాంతం నిర్ణయించి రమ్మని వర్తమానం చేసేడు. కాని ఆయన మానసింగ్ దగ్గరికి వెళ్లేడు. ఈలోగా మానసింహుని ఇంగ్లీషువారు కలుసుకొని అతన్ని క్షమిస్తామనీ, జాగీరు యిప్పిస్తామని ఆశపెట్టి లోబరచుకున్నారు. తన స్వంత పినతండ్రినే యీ ద్రోహి యిదివరలో ఒప్పజెప్పి వున్నాడుకూడ. మానసింహుడు ధైర్యాన్ని కోల్పోయి ఇంగ్లీషువారికి లొంగిపోబోతున్నాడని ఊహించేడు తప్ప మిత్రద్రోహం చేస్తాడని కలలోకూడ తాంతియా అనుకోలేదు. తాంతియాను మానసింహుడు ఒక రక్షిత ప్రదేశంలో వుంచి, తరువాత అన్నీ ఆలోచించుకుందాం అని వెళ్ళిపోయేడు.

మూడురోజుల తరువాత తాంతియా నిద్రపోతూ వుంటే యింగ్లీషుసైనికులను వెంటబెట్టుకొని వచ్చేడు మానసింహుడు. సైనికులకు తాంతియా అంటే వుండే ప్రేమాభిమానాలను చూచి భయపడుతూవుండే యింగ్లీషువారు ఎవరిని బంధించబోతున్నదీ తెలియనీయకుండానే వచ్చేరు. మిత్రద్రోహం కారణంగా మాత్రమే తాంతియా దొరికిపోయేడు. శత్రువుల వాడి ఖడ్గాలను తప్పించుకున్న తాంతియా మిత్రద్రోహపు విషపన్నాగంవల్ల ఏప్రిల్ 7 వ తేదీన బందీ అయిపోయేడు.

తాంతియా యింగ్లీషుకోర్టుల బూటకపు విచారణను తిరస్కరించి భారతీయుల గౌరవానికి వన్నెపెట్టేడు. నిర్భయంగా, నిశ్చింతగా ఉరిపీఠం ఎక్కి, తనకు తానుగా ఉచ్చును తగిలించుకొని బలిఅయ్యేడు.

1857 ఏప్రిల్ ప్రారంభంలో అమరవీరుడు మంగళ్ పాండ్యా బలితో ప్రారంభమైన స్వాతంత్ర్య మహాయజ్ఞం 1859 ఏప్రిల్ 18 న తాంతియా తోపే ఉరితో అంతమైంది. రెండేళ్లు సాగిన యీ మహాయుద్ధం భారతప్రజల స్వాతంత్ర్య దీక్షను పెంపొందించి అనేకమంది ఆదర్శ అమర జ్యోతులను సృష్టించింది.

స్వాతంత్ర్య వీరుల జీవిత గాథలు

కవులూరి వెంకటేశ్వర్రావు

'నిన్న' అప్పుడే గతంలో చేరిపోయింది. గిర్రున తిరిగే, ఆద్యంతాలు లేని కాలచక్రంలో అట్టి 'నిన్న'లెన్ని చేరినవో? అట్టి గతంలోకి మన మొకసారి వెనుదిరిగి వంద సంవత్సరాలనాటి మన దేశచరిత్రను సింహావలోకనం చేసుకోవాలి. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాదుల నెదిరించి, అనన్యమైన వీరత్వాన్ని ప్రదర్శించి, భారతదేశపు కీర్తిని నిలబెట్టి ఆత్మబలిదానం చేసిన వీరులను, వీరనారీమణులను మన మొకసారి స్మరించుకొందాం.

మహారాణి ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి

లక్ష్మీబాయి అంటే చాలమందికి తెలీదు. ఝాన్సీ పేరు వింటేచాలు, వెంటనే మహారాణి ఝాన్సీ మన కండ్లముందు ప్రత్యక్ష మవుతుంది. ఝాన్సీకి, ఆమెకు అంత అవినాభావ సంబంధ ముందన్నమాట! అంతే కాదు. చరిత్రలో ఝాన్సీచరిత్ర మహాప్రసిద్ధం - ఒక ఆడకూతు రేమిటి, బ్రహ్మాండమైన సామ్రాజ్యాన్ని పాలించే బ్రిటిష్‌రాణి అధికారాన్ని సవాలుచేసి కత్తి పట్టడ మేమిటి! అట్టి వీరపుత్రినిగన్న భారతమాత ఎంత అదృష్టవంతురాలు! ఆమెను గన్న మాతాపిత లెంతధన్యులు! ఈ మహావీర సాధ్వీమతల్లినే శత్రుగణముకూడ 'హైందవ జోన్ ఆఫ్ ఆర్క్' అని శ్లాఘించక తప్పలేదు.

మోరోపంతు తాంబే అను మహారాష్ట్ర వీరుడు, ఈ వీరవనిత తండ్రి. అతడు పీష్వాల సైన్యములలో గొప్ప సర్దారుగా ఉండేవాడు. అంతిమ పీష్వా బాజీరావు తన రాజ్యాన్ని ఇంగ్లీషువారి కమ్మివేసి, బ్రహ్మావర్తమునకు (బిఠూర్) వెళ్ళిన తరువాత, ఇతడుకూడ బ్రహ్మావర్తం చేరెను. మహారాణి తల్లిపేరు భాగీరథీబాయి. ఈ కన్యారత్నం 1835 నవంబరు 16 వ తేదీన జన్మించింది. ఈమె పేరు మనూబాయి. మోరోపంతు బ్రహ్మావర్తం చేరగానే, మనూబాయి తల్లి మరణించింది. చిన్ననాడే తల్లిలేని జీవితమైంది.

బాజీరావు వద్ద నానాసాహెబ్ పెరుగుతున్నాడు. ఈ కన్యారత్నంకూడ అతనితోపాటు విద్యాభ్యాసం, యుద్ధవిద్య, కత్తిసాము నేర్చుకునేది. వీరిద్దరికి తోడు తాంత్యాకూడ నేర్చుకునేవాడు. ఆమె అందానికి వారామెను 'ఛబేలి' (సంపంగి పుష్పం) అని పిలిచేవారు. ఆమె కత్తిసాములో అసమాన చాతుర్యాన్ని సంపాదించింది. గుర్రపు స్వారీ, కవాతు మొదలైనవి ముఖ్యవిద్యలు-ఈ విధముగా ఆమె భవిష్యత్ జీవితానికి గట్టిపునాదులు చిన్ననాడే పడినవి.

ఇంతలో 1842 లో మహారాజా గంగాధరరావు (ఝాన్సీ రాజు) ఆమె నత్యంత వైభవంతో వివాహ మాడెను. వారి ఆచారాన్నిబట్టి అత్తవా రామెకు లక్ష్మీబాయి అని పేరు పెట్టారు. ఈ విధంగా ఆమె మహారాణి లక్ష్మీబాయి అయినది.

గంగాధరరావు రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాత మహారాజు ఖర్చుపై ఝాన్సీ రాజ్యములో కొంత ఆంగ్ల సైన్యం ఉంచబడెను. దానికొరకు 3 లక్షల రూపాయలు కేటాయించబడినవి. ఝాన్సీ రాజ్యములో ఏనుగుల అంబారీలు, గుర్రపుజీనులు వగైరా బంగారంతో తయారుచేయబడేవి. 5000 శాశ్వత సైన్యం, 2000 రక్షకభటులు, 500 గుఱ్ఱపుదళం, మర ఫిరంగులను తయారుచేయు నాల్గు కార్ఖానాలు ఉండేవి. అట్టి రాజ్యాన్ని, సమయం చూచి దిగమింగాలని బ్రిటిషువారు నిశ్చయించుకున్నారు.

గంగాధర, లక్ష్మీలకు పుత్రసంతానం కల్గినట్లే కల్గి ఆ పసికందు రాలిపోయెను. దానితో గంగాధరరావు

మనోవ్యాధితో మంచంపట్టి కృశించి ప్రాణాపాయ స్థితి కల్గెను. మహారాణి పుత్రశోకముతోనేకాక, భర్త స్థితిని చూచి మరింత బాధపడుచుండెను.

గంగాధరరావు తన వంశానికి చెందిన ఆనందరావను బాలుణ్ణి బుందేల్ఖండు సహాయ ప్రభుత్వాధికారి మేజర్ ఏలిసు సమక్షంలో దత్తత చేసుకుని, ఆ బాలునికి దామోదరరావని నామకరణ మిడిరి. ఆ తరువాత గంగాధరరావు తన వంశోద్ధరణకై దామోదరరావును దత్తత చేసుకున్నట్లుగను, ఆ బాలుడు తన వంశంలోని వాడనియు, దానిని అంగీకరించవలయునని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వానికి ఒక లేఖ వ్రాసెను. దానిలో తనకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వంపైగల శ్రద్ధాభక్తులను కూడ ఉదహరించినాడు.

ఏలిసుదొర మంచివాడే. అయితే బుందేల్ఖండ్ ఏజెంటు, దత్తతను గుర్తించవద్దని ప్రభుత్వ కార్యదర్శికి నవంబరు 25 న ఒక జాబు వ్రాసెను. గంగాధరరావు ప్రభుత్వమునకు పంపిన అర్జీలో "నా భార్య జీవించు నంతకాలం, ఆమెయే రాజ్యాధిపతి. ఆ బాలునకు ఆమెయే తల్లి. ఆమె యధీనంలోనే రాజ్యవ్యవస్థ ఉండవలెను" అంటూ తన కోర్కెను తెల్పినాడు. దత్తతను గుర్తించినట్లుగాని, గుర్తించనట్లుగాని అధికారయుతంగా మహారాణికి ఏ వర్తమానం చేరలేదు. వెంటనే ఆమె మేజరు ఏలిసుద్వారా ఒకలేఖ పంపెను. తన భర్త దత్తత చేసుకున్నట్లు, ఆ దత్తుడే తన భర్తపోయినపుడు పితృక్రియలన్నిటిని జరిపినట్లు, ఆ బాలుని రక్షణ, పాలనాభారము సర్కారుమీద కలవనీ, లోగడ సర్కారువారు ఇతరుల దత్తతల నేవిధంగా అంగీకరించిరో ఆ విధముగనే అంగీకరించవలెననీ వ్రాసెను. డల్హౌసీ నిర్మొగమాటంగా ఝాన్సీని బ్రిటిషు రాజ్యంలో కలిపివేయాలన్నాడు. సమయం మించిపోయినతర్వాత మాల్కందొర దత్తతను గుర్తించవలసిందిగా రాశాడు. కాని లాభం?

అన్యాయం చేయడ మెరుగని మహారాణి, సర్కారువారు న్యాయానికి కట్టుబడతారని ఆశించింది. కాని న్యాయాన్ని మంటల్లో పారవేశారు తెల్ల ప్రభువులు! ప్రభుత్వంవారు గంగాధరరావు చేసుకున్న దత్తతను గుర్తించలేదనీ, 1854 మార్చి 2 న ఝాన్సీ రాజ్యం బ్రిటిషు రాజ్యంలో కలిపివేయబడిందనీ, మేజరు ఏలిసు ప్రభుత్వాధికారనీ ప్రకటించడంతో మహారాణి మొదలు విరిగిన చెట్టువలె కూలిపోయింది. ఒకవైపు పుత్రశోకం; మరోవైపు భర్త వియోగం – మూడోవైపు రాజ్య నాశనం! అంతటి చిన్నవయసులో ఆ కోమలి కెన్ని కఠోర పరీక్షలు!

డల్హౌసీ ప్రకటన సారాంశం :

1. మహారాణి లక్ష్మీబాయికి ఝాన్సీ ఖజానా నుండి జీవితపర్యంతం నెలకు రు. 5000.

2. పట్టణంలోని రాజమహాలు నామె కిచ్చివేయవలెను. దాని కామెయే రాణి అట.

3. ఆమెపైగాని, ఆమె నౌకర్లపైగాని బ్రిటిషు వారి కెట్టి అధికారమూ లేదు.

4. దామోదరరావునకు రాజ్యాధికారం లేనప్పటికీ గంగాధరరావు నిజసంపత్తికీ, జవ్హారికీ దామోదరరావే అధికారి.

అబ్బా! ఎంత దయ బ్రిటిషువారికి!

మన మహారాణీ బ్రిటిషువా రిచ్చిన సొమ్మును బిచ్చంలా తృణీకరించింది. దామోదరరావు పేరున, ఇంగ్లీషువారు తమఖజానాలో రు. 6 లక్షలు జమకట్టారు. రాజ్యంలోని జవ్హారీ, నగలు మొదలైనవి దామోదరరావు ఉపయోగం నిమిత్తం, లక్ష్మీబాయి అధీనము నుంచబడెను. దామోదరరావు ఉపనయనానికి మహారాణి లక్షరూపాయలడిగితే, న్యాయశాస్త్రకోవిదులైన బ్రిటిషువారు అంత తేలిగ్గా ఇస్తారా? ఇవ్వలేదు. అవమానంతో ఆమె కోమలహృదయం దగ్ధమైపోతూంది. అంతకుముందు పెద్దపెద్దవకీళ్ళను తనతరఫున వాదించేందుకు ఇంగ్లాండు పంపింది. ఎన్ని చేస్తే ఏం? రాజ్యాపహరణకై కూర్చున్న బ్రిటిషు ప్రభుత్వం రాజ్యాన్ని వదులుకొని న్యాయానికి కట్టుబడుతుందా!

ఇంగ్లీషు గొడ్డలి తనపని ప్రారంభించింది. ఝాన్సీ సైన్యాన్ని ఊడబెరికి ఇంగ్లీషు సైన్యాలను పెట్టుకున్నారు. కోటను విడిచి మహారాణి రాజమహాలుకి వెళ్లవలసివచ్చింది. గొప్పగొప్ప మరఫిరంగులన్నీ నిరుపయోగములు చేయబడ్డాయి. దీనిని భరించలేక, మహారాణికి విపరీతమైన ఆవేశం వచ్చింది. కాని సంబాళించుకొన్నది.

ఇప్పుడామె దైనందిన జీవితం క్లుప్తంగా ఇది: తెల్లవారుఝామున లేచి, స్నానాదికములు ముగించుకుని పూజలు చేయడం, దానధర్మాలు చేయడం, రామకోటి వ్రాసికొనుట, పురాణ శ్రవణం.

ఝాన్సీని ఇంగ్లీషువారు స్వాధీనపరచుకుని 2 సంవత్సరాలైంది. 1857 సంవత్సరం తొంగిచూచింది. లార్డ్ కానింగు మనకు గవర్నరుజనరల్. దేశమంతటా విప్లవాగ్నులు దావానలంలా చెలరేగినయ్. ఝాన్సీలో

ఝాన్సీ రాణి లక్ష్మీబాయి ఉపయోగించిన ఖైజారు.

రాణి లక్ష్మీబాయి ఉపయోగించిన సుప్రసిద్ధ ఫిరంగి "శత్రు సంహార్"

మరొక ఫిరంగి "నాల్దార్". ఇవి ఇప్పుడు గ్వాలియర్ సంస్థానంలోని నార్వార్‌కోటలో జాగ్రత్తచేయబడి వున్నాయి.

ఝాన్సీలో రాణి లక్ష్మీబాయి నివసించిన రాజమహల్.

గురుభక్ష్ అను హావల్దార్ నాయకత్వంక్రింద సిపాయిలు బ్రిటిషు అధికారాన్ని సవాలుచేశారు. విప్లవ సైనికుల విజయనినాదానికి, ఇంగ్లీషువారి ప్రాణాలు పైననే లేచిపోతున్నయ్. ఇంగ్లీషు అధికారులు కోటలో దాక్కున్నారు. వెంటనే తమకవసరం వచ్చిందికదూ, తమను రక్షించవలసిందిగా మహారాణి కాళ్ళమీద పడ్డారు. ఏముంది - చీమూ నెత్తురు లేనివారికి ! కాని, ఆవార్త ఆమెకందలేదు. కోట విప్లవవీరుల వశమైంది.

ఇట్టి విషమపరిస్థితుల్లో మహారాణి పాత్ర ఏమిటి ? విప్లవంలో ఆమెకుగల సంబంధ మేమిటి ? బ్రిటిషు ప్రభుత్వంపట్ల ఆమె ప్రవర్తన ఎట్టిది ? మెలిసన్ 'సిపాయి చరిత్ర' అను గ్రంథములో 'మహారాణి తప్పేమీలేదు. బ్రిటిషువారామెను అస్థితికి తెచ్చారు.' అన్న భావం వెలిబుచ్చాడు.

1889 ఆగష్టు **10** వ తేదీన హతశేషుడైన మార్టిన్ దొర దామోదరరావుకు ఒక జాబులో ఝాన్సీ మహారాణి తప్పేమి లేదనీ, బ్రిటిషువారి ప్రవర్తనే క్రూరమైనదనీ ఝాన్సీలో **1857** జూన్‌లో జరిగిన హత్యాకాండతో ఆమె కెట్టి సంబంధంలేదనీ, ఆమె తనకు సహాయం చేసినదనీ, తమ సేవయే తమ్ము చంపినదనీ వ్రాశాడు.

ఇంగ్లీషుపాలన ఝాన్సీ ప్రాంతంలో అంతమైంది. మహారాణి ప్రజలను కాపాడాలి. దేశంలో క్రమబద్ధ పరిపాలన ఏర్పరిచింది.

అప్పటినుండి ఝాన్సీని మహారాణి పాలిస్తున్నది. ఈ పదిమాసముల పాలనలో ఆ మహాసాధ్వి రాజ్యతంత్ర ప్రావీణ్యత, న్యాయకుశలత, ప్రజావాత్సల్యం బయటపడ్డాయి. ఆమె ప్రాతఃకాలమున పూజలు పూర్తిచేసిన తర్వాత సర్దారులను కలుసుకుని, ఒక రోజు రానివారిని రెండవరోజున కారణం అడిగి తెలుసుకోవడం, బీదలకు దానధర్మాలు, సాయంత్రం వరకు రాజకీయ వ్యవహారములను స్వయంగా చూచుకొనడం చేసేది. ఆమె యిష్టదేవత శ్రీ లక్ష్మి. రాజ ఠీవిని ఎన్నడూ ప్రదర్శించి ఎరుగదు. లక్షరూపాయలు విలువచేసే ఒక రత్నస్థగితమాలను ఆమె మెడలో ధరించేది. బంగారు పటకా నడుముకు బిగించి ఉండేది. రెండువైపులా రెండు పిస్తోళ్ళు అమర్చి వుండేవి. దాని సమీపాన్నే ఒక కైజారు వ్రేలాడేది. అప్పుడప్పుడు పైజామాకూడ వేసేది.

మహారాణి చేసిన సహాయం బ్రిటిషువారు అప్పుడే మరిచారు. వారికి కావలసింది రాజ్య విస్తరణ. విప్లవ ధాటికి తట్టుకోలేక పారిపోయి, మహారాణి ఝాన్సీపై యుద్ధం ప్రకటించారు.

ఝాన్సీని దిగ్భ్రమింగడానికి ఇంగ్లీషు సేనలు వస్తున్నవని మహారాణికి వార్త చేరింది. అంతే — వెంటనే ఝాన్సీ చుట్టుపట్ల ప్రదేశమంతా బీడు. అడుగు పెట్టిన ఇంగ్లీషు సిపాయిలకు తలతిరిగింది. అరె ! తమకు కావలసిన సరంజామా ఎక్కడ దొరుకుతాయ్ ? 'ఎంత పనిచేసింది ఆడది' అని మండిపడ్డాడు రోజ్ దొర.

అయితే సింధియా — పెత్రీల పుణ్యమా అంటూ, ఇంగ్లీషు సైన్యాలకు కావలసినసరంజామా చేకూరింది.

"పుట్టడం చావడానికే. బ్రిటిషు జెండా ఈ పరిసరాల్లో కనుపించగూడదు. విజయం సాధించండి, లేదా మరణించండి" అని వీరనారి గర్జించింది. అంతే. ఇక సైనికుల ఉత్సాహానికి అంతులేదు. కవోష్ణరక్తం నదుల్లా పారుతోంది. తన భర్తపోయిన దుఃఖం హరించిపోయింది మహారాణికి. కోమల హృదయం వీర హృదయంగా మారింది. యుద్ధదృశ్యం కడు బీభత్సం. రాత్రీ లేదు, పగలూ లేదు. యుద్ధం సాగవలసిందే. తన యావచ్ఛక్తినీ వినియోగించి, రణరంగంలో తన సైనికులనుత్సాహపరుస్తూ, మహారాణి రుద్రదేవిలా ఉంది. ఆహా! ఏమమ్మా నీశౌర్యం ! తొట్రుపాటు లవలేశంలేదే!

ముమ్మరంగా రోజులతరబడి యుద్ధం సాగుతోంది. స్వయంగా గాయపడ్డవారిని పరామర్శచేసి కట్లు కట్టిస్తోంది. ఆమెలో పౌరుషం సముద్రంలా పొంగుతూనే ఉంది. ఎంతోమంది ఇంగ్లీషువారిని హతమార్చింది. ఇంకేముంది ? ఝాన్సీ కోటపై బ్రిటిషుజెండా ఎగురుతోంది. ఈ హృదయ విదారకదృశ్యం ఆమె కోమల హృదయాన్ని కదలించింది. ఝాన్సీకి తనకూ ఋణం తీరిపోయిం దనుకుంది.

ఒక వేడికన్నీటిచుక్క ఆమె కొలకులనుండి క్రిందపడింది.

అశ్వంపై ఎక్కింది. వెనుక దామోదరరావును కూర్చోబెట్టుకుంది. ఇంగ్లీషు సైన్యాలను చీల్చుకుంటూ గాలికన్న వేగంతో మహారాణి వెళ్ళిపోతోంది. ఆమె ఇంగ్లీషువారి కళ్ళలో దుమ్ముకొట్టింది.

ఓ మహారాణీ ! జాగ్రత్తసుమా ! ఈ బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాదులకు నీ రాజ్యాన్ని హారతి కర్పూరంలా హరించివేసినా సంతృప్తి కలుగలేదు. నిన్ను చెరబట్టాలట ! అప్పుడు వారికి సంతృప్తి. ఇంకా వేగంగా స్వారీచేయుతల్లీ ! వెనకనే ఘోకరుదొర వస్తున్నాడు. ఓ అశ్వమా! నీ గుప్పిటలో ఉంది మా ఝాన్సీ ప్రాణం!

మరేంచేస్తావో ? తెల్లవారేసరికి ఛాండియర్ గ్రామం చేరి కొద్దిగా విశ్రాంతితీసుకుని మళ్ళీ బయల్దేరింది.

మహారాణి కాల్పీరోడ్డుమీదుగా ప్రయాణం సాగించింది. వెనకనే వచ్చాడు ఠాకూరు. ఆమెతోఉన్న కొద్దిమంది అశ్వకదళం ఇంగ్లీషు సేనతో తలపడ్డారు. రాణి వెళ్ళిపోతోంది. అర్ధరాత్రికి కాల్పీ చేరుకుంది. 102 మైళ్ళ ఏకధాటి ప్రయాణం! ఆమె గుర్రంపై నుండి దిగింది. అంతే—గుర్రం కుప్పలా నేలకూలింది. వెంటనే దానికి సపర్యలు చేయమని రాణీ ఆజ్ఞాపించింది.

అక్కడ రావుసాహెబ్ పీష్వాను కలుసుకుంది. ఒంటంలో ప్రాణం ఉన్నంతవరకూ యుద్ధం చేయాల్సిందేనని నిశ్చయించుకొంది.

హ్యూరోజ్ తన సైన్యాలతో కాల్పీ చేరుకున్నాడు. మహారాణి యుద్ధానికి సన్నద్ధమైంది. ఇంగ్లీషు సైనికుల తలలు గాలిలో ఎగురుతున్నయ్.

రుద్రమూర్తిలా మన ఝాన్సీ యుద్ధభూమిని గజగజ లాడిస్తోంది. ఇంగ్లీషువారు కాలికి బుద్ధిచెప్పారు.

మహారాణి పోరాటం రోజ్ మతి చెడగొట్టింది. ఇక లాభంలేదనుకుని ఒంటెల సైన్యాన్ని పంపాడు. రోజ్ ఆశ ఆ ఒంటెల సైన్యంమీదనే. పీష్వా సైన్యాలోడిపోయినయ్. కాల్పీ ఇంగ్లీషువారి చేతుల్లో పడిపోయింది.

తాంతియా, ఝాన్సీలు బ్రతికి ఉన్నంతవరకూ ఇంగ్లీషుసైన్యాలకు డోకా, పికా ఆగుతుందా ? గ్వాలియర్‌ను స్వాధీనం చేసుకున్నారు. అక్కడి జనం సంతోషంతో చిందులు తొక్కుతున్నారు. రావుసాహెబ్, (నానాసాహెబ్ ప్రతినిధి) కొత్త సింహాసనాన్ని సంపాయించాడు. తాంతియా సర్వ సైన్యాధ్యక్షుడు.

రోజ్ మళ్ళీ గ్వాలియర్ వచ్చాడు. రోజ్ సైన్యాలముందు విప్లవ సైన్యాలు నిలువలేకపోయాయి. దాంతో విప్లవ సైన్యంలో కలవరం బయలుదేరింది - రావు సాహెబ్ కలవరపడ్డాడు. కాని వీర మహారాణి ధైర్యం చెప్పింది. యుద్ధానికి బయలుదేరింది. కొద్దిమంది ఆశ్వికదళంతో ఇంగ్లీషు వారిపై విరుచుకపడి, వీర విహారంచేస్తున్నది. ఆమెపై దాడికి స్మిత్ నాయకత్వం వహించాడు. ఆమె స్నేహితురాండ్రు మందర్ కాశీలు వీరోచితంగా పోరాడారు. యుద్ధరంగంలో ఎక్కడ చూచినా ఆమెయే. ఏమైతేనేం, ఆ రోజు స్మిత్ వెనకడుగు వేయకతప్పలేదు.

మళ్లీ 18 న కోటపై యింగ్లీషువారి దాడి ప్రారంభమైంది. స్మిత్ ఝాన్సీరాణి పైననే యుద్ధం చేస్తున్నాడు. హ్యూ రోజ్ కూడ ఈసారి ఇటువైపునే ఉన్నాడు. ఇంగ్లీషువారు ముందుకు చొచ్చుకు వస్తూంటే, వాళ్లపైకి దూకింది వీరనారి. కాని ఒంటెల సైన్యం రాణి సైన్యాలను వెనక్కునెట్టాయి. గ్వాలియర్ కోట శత్రువు చేతుల్లో పడింది - మహారాణి పోరాడుతూ ఉండగా, మందర్ ఆర్తనాదం విన్పించింది - అంతే! వెంటనే, మందర్‌ను చంపిన ఇంగ్లీషు వాని మస్తుక గాలిలో ఎగిరింది. ఆమెను నలువైపులా ఇంగ్లీషు వాళ్లు చుట్టుముట్టారు. ఒక కత్తిపై ఎన్నికత్తులు లేస్తున్నయ్ ? ఒక స్త్రీ కరవాలం, ఎంతమందికి జవాబు చెబుతోంది!

అమ్మా, ఝాన్సీ! నీకు ఒక కత్తి వెనుకగావచ్చి తలపై దెబ్బ కొట్టిందమ్మా! నీ కవోష్ణ రక్తం రణ రంగంలో ప్రవహిస్తోందమ్మా! అరె! కుడి కన్నుపై దెబ్బ! గుడ్డు బయటకు వచ్చిందే! వక్ష స్థలంపై మరోదెబ్బ! ఎన్నింటిని భరించావు తల్లీ! అయినా నీ కరవాలపు ప్రతాపం చల్లారలేదే! ఆహా! ఎంతటి సాహసివి!

గాయపడిన ఆమెను ఆమె సేవకుడు ఒక కుటీరంలోనికి తీసుకువెళ్లి చికిత్సచేశాడు.

సూర్యాస్తమించాడు. ఒక వీరనారీ రత్నం పంచభూతాల్లో కలిసిపోయింది! అయినా ఆమె మరణించలేదు - ఆమె దేహం శత్రువులకు తెలీకుండానే బూడిదయ్యింది! అయినా, ఆమె మనముందు సజీవంగానే ఉంది! మనముండేకాదు, చరిత్ర ఉన్నంతవరకూ ఆమె చిరంజీవియే! తన జీవితానికి సార్థకతను చేకూర్చుకున్న మహోన్నత వీర నారీలలామ!

నానాసాహెబ్

నానాసాహెబ్ జీవితమే మనకొక ఉత్తేజం - అతనిశక్తి, యుక్తి, దీక్ష మరువురానివి. ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య పోరాట సందేశాన్ని చాకచక్యంతో దేశం పొడవునా వ్యాపింపచేసిన సమర్థుడు.

అట్టి వాని జీవిత విశేషాలేమిటి ?

పవిత్ర మహారాష్ట్ర దేశంలో, వేణు అనే గ్రామంలో 1824 లో మాధవరాయ నారాయణ భట్టు, గంగాభాయిలకు జన్మించాడు. వారు సామాన్య కుటుంబీకులు - పేదరికంలో పుట్టిన నానాసాహెబ్ ఒక రాజ్యాధినేత అయ్యాడు.

అదే సమయంలో కడపటి బాజీరావు, తన జీవిత శేషాన్ని గంగానది ఒడ్డున గడుపుతున్నాడు. నానా తండ్రి బాజీరావు వద్దకు చేరుకున్నాడు. అదే బ్రహ్మావర్తం (బిటూర్). అక్కడ ఆ బాలుడు, బాజీరావు హృదయాన్ని దొంగిలించాడు. బాజీరావు యీ బాలుణ్ణి దత్తత చేసుకున్నాడు. అప్పటికి నానా వయసు రెండున్నర సంవత్సరాలు.

ఇక్కడే మన వీరవనిత మనూభాయి (తరువాత ఆమెయే మహారాణి ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి) కూడ పుట్టి పెరుగుతోంది. నానా, తనూ మహారాష్ట్ర బెబ్బులిగా పేర్గాంచిన తాంతియా ఒకే జట్టువారు. ఆటల్లోనూ, పాటల్లోనూ, విద్యల్లోనూ ముగ్గురూ ఒకేవిధంగా, అభేద్యంగా ఉండేవారు. తరతమ భేదాలేవీ ఉండేవికావు. యుద్ధశాస్త్రం, కవాతు, కత్తిత్రిప్పుట మొదలైనవన్నీ యీ ముగ్గురు మిత్రులూ నేర్చుకునేవారు.

నానాసాహెబ్ పెద్దవాడయ్యాడు. ఇంగ్లీషు చరిత్రకారులు అంగీకరించిన సత్యాల ప్రకారమే అతని జీవితవిశేషాల్లో కొన్ని క్రింద యిస్తున్నాం.

తండ్రి బాజీరావు చనిపోయిన తర్వాత, నానా బ్రహ్మావర్తమునే తన గృహంగా చేసుకున్నాడు. ఈ నగరం అత్యంత సౌందర్యవిలసితమైనది.

నానాసాహెబ్‌కు జంతువులంటే మహాసరదా. అతనివద్ద ఉత్తమజాతి గుర్రాలుండేవి. అన్నిటికంటే అతడు తాను ప్రోవుచేసిన ఆయుధాలనుచూసి గర్వపడేవాడు. వాటిలో రకరకాల కత్తులు, దూరశ్రేణి ఫిరంగులు, పెద్దపెద్ద తుపాకులు కూడ ఉండేవి.

అతడు విద్యావంతుడు. అతనివద్ద సంస్కృతి పేర్గాంచింది. అతనికి రాజకీయాలలో ఎంతో శ్రద్ధ ఉండేది. పెద్దదేశాల రాజకీయాలను, రాజకీయ పరిణామాలను శ్రద్ధతో పరిశీలించేవాడు. 'టాడ్' అను ఇంగ్లీషువానిచే ఇంగ్లీషు దినపత్రికలు చదివించుకునేవాడు.

పీష్వా బాజీరావు 1851 లో చనిపోయాడు. చనిపోయేముందు అతడొక వీలునామా వ్రాశాడు. ఆ వీలునామాద్వారా, నానాసాహెబ్‌కు (దత్తపుత్రుడు గదా) తన ఆస్తులను, పీష్వా సర్వాధికారాలనూ సంక్రమింపచేశాడు. బాజీరావు, తన రాజ్యాన్ని బ్రిటిషువారి కప్పగించినందుకుగాను వారతనికి ఏటా 8 లక్షలు ఫించనుగా చెల్లించేవారు. బాజీరావు చనిపోగానే, ఇంగ్లీషువారు పేచీలు ప్రారంభించారు. 8 లక్షల పింఛను కంపెనీవారు నానాకు యివ్వవలసిన పనిలేదని ప్రకటించారు. ఆ ఎనిమిదిలక్షలపైన దత్తపుత్రుడైన నానా కట్టి హక్కూలేదట! రాజ్యాన్ని అపహరించిన కంపెనీవారికి దీన్నికూడ దిగమ్రింగే హక్కున్నదట!

అతని హక్కులను గురించి కంపెనీవారు పంపిన ప్రకటనకు నానా తొట్రుపాటులేకుండా, ధుందాగా జవాబు వ్రాశాడు. కంపెనీవారు ఒక ఉన్నత కుటుంబాన్ని అంతచులకనగా చూడడం పాడిగాదనీ, 8 లక్షల రూపాయలను ప్రతి ఏటా చెల్లించేపద్ధతిపై తన తండ్రి కంపెనీవారికి రాజ్యాన్ని, సింహాసనాన్ని విక్రయించినాడనీ, అట్టి పరిస్థితుల్లో పై మూల్యమును అగ్రిమెంటు ప్రకారం చెల్లించనపుడు కంపెనీవారికి రాజ్యం, సింహాసనములపై హక్కు ఎలా ఉంటుందనీ, అగ్రిమెంటు ఉభయపార్టీలకు వర్తిస్తుందనీ జవాబు వ్రాశాడు.

ఏదో ఒక సాకుతో 8 లక్షలను ఎగవేయాలని కూర్చున్న కంపెనీవారికి నానా మరింత ఘాటుగా మరొక జాబు వ్రాశాడు. తన తండ్రి ఫింఛనును ఏ విధంగా ఖర్చుపెట్టుకున్నాడో కంపెనీ వారి కనవసరమనీ, వారి బాధ్యత ఫింఛను చెల్లించడం మాత్రమేననీ, తన నౌకరులు జీతాలేవిధంగా ఖర్చుపెడుతున్నారో అడిగేహక్కు కంపెనీవారికి లేనపుడు, తనవంటి వారిపై అట్టి హక్కు ఎలా ఉంటుందని ప్రశ్నించాడు. ఇది సంధిపత్రాన్ని కాలరాయడం తప్ప మరేమీ కాదని నానా వ్రాసి పంపాడు. ఈ లేఖను లండనుకు తీసుకు వెళ్లింది నానా రాయబారి అజిముల్లాఖాన్.

అజిముల్లాఖాన్ ఎంత మేధావి అయితే ఏం? ఇంగ్లీషు పాలకులా న్యాయాన్ని పాలించేది? అజిముల్లాఖాన్ విఫల మనోరథుడై, తిరిగి వచ్చేసరికి బ్రహ్మావర్తములో పరిస్థితిమారింది. భారత స్వాతంత్ర్య పోరాటానికి యావద్భారతదేశం సిద్ధమవుతోంది. నానాసాహెబ్, అజిముల్లాలు ఉత్తర హిందూస్థానం సంచారం బయల్దేరారు. స్వాతంత్ర్యపోరాటం ఉచ్ఛస్థాయిలో సాగాలంటే, హిందూ - ముస్లిమ్ ఐక్యత ప్రధాన మన్నది నానాకు, అజిముల్లాకు తెలుసు. అందుకువారు తీవ్ర కృషి చేస్తున్నారు.

అయితే, నానా ప్రయత్నాలు ఇంగ్లీషు పాలకులకు ఏమాత్రం అనుమానం కల్గించలేదు. ఇంగ్లీషు వాళ్ళను అట్టి పరిస్థితిలో పెట్టాడు నానా.

నానా సాహెబ్

నానా ప్రజల బాధలను కళ్ళారాచూశాడు. కాని సత్వపు మహమ్మారికి ఖడ్గం మినహా మరోమార్గం లేదనుకున్నాడు. "విజయమో! వీరస్వర్గమో" అన్న వాణి అతని హృదయంలో ప్రతిధ్వనించింది.

నానా, అజముల్లాఖాన్‌లు దేశమంతటా సంచారం చేసి స్వాతంత్ర్య పోరాటాని కొక పథకం తయారు చేశారు. సామంతులు మొదలు సామాన్యులవరకు అన్ని వర్గాల ప్రజల్నీ సమీకరించే విధంగా, సిపాయి కమిటీలకు ప్రధానపాత్ర ఉండేటట్లు అది తయారు చేయబడింది. దేశవ్యాపితంగా ఒకేరోజున (1857 మే 31) తిరుగుబాటు ప్రారంభం కావాలని నిశ్చయించబడింది.

పథకం ఆచరణలో పెట్టేరోజులు దగ్గరపడుతున్నాయి. నానా తగిన సందోలస్తంలో ఉన్నాడు. కాని అకస్మాత్తుగా, మీరట్‌లో సైనికుల తిరుగుబాటు (1857 మే 10), ఆ తరువాత ఢిల్లీ తిరుగుబాటు. నానా తొణకలేదు, బెణకలేదు. ప్రశాంతంగా ఆ వార్తను స్వీకరించి, ఉన్న అవకాశాలనే వినియోగించుకోడానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభించాడు.

బ్రహ్మావర్తం అంతా పైకి ప్రశాంతంగా నేఉంది. నానా విప్లవ సంఘటనలతో తనకేమీ సంబంధంలేనట్లే నటించేవాడు. దేశంలో పరిస్థితులు తమ కనుకూలించే సరికి ఇంగ్లీషువారు - నిన్నగాక మొన్న నానా వారసత్వాన్ని నిరాకరించిన కంపెనీ ప్రబుద్ధులు సిగ్గూ ఎగ్గూ లేకుండా నానాకాళ్ళు పట్టుకున్నారు. నానా తనలోతాను నవ్వుకున్నాడు. కాన్పూరులో విప్లవం ఎప్పుడు రేగుతుందో అనే భయంతో ఇంగ్లీషువారి కాళ్ళు వణికిపోతున్నాయి. ఆటిపరిస్థితుల్లో నానా కాన్పూర్ వెళ్లి ఇంగ్లీషువారి మధ్యనే మకాంవేశాడు. ఖజానా రక్షణభారాన్ని ఇంగ్లీవారు నానాకు వప్పగించారు. నానా రెండు వందలమందిని దానికి రక్షకులుగా నియమించాడు. ఇదంతా విప్లవానికి వారం రోజులుముందు! తెల్లవారి స్త్రీలు, పిల్లలు అవసరమైతే బ్రహ్మావర్తములో నానా భవనంలోనే ఆశ్రయం!

రేపు తిరుగుబాటు జరుగుతుందనగా కూడా నానా నాయకత్వం ఇంగ్లీషువారి కళ్ళను కప్పగల్గింది. గతంలోని కార్యక్రమాన్ని నేటి పరిస్థితుల కనుగుణంగా మార్చుకోవడం అవసరంగదా! జూన్ 1 వ తేదీన నానా, అతని సోదరుడు బాలాసాహెబ్, అజీముల్లాఖాన్, సుబేదార్ తిక్కాసింగు వగైరా విప్లవనాయకులు అంతిమ కార్యక్రమాన్ని రూపొందించుకుని వెళ్ళిపోయారు.

ఇంగ్లీషు ఉద్యోగస్థులు తమ ప్రాణాలను అరచేతిలో పెట్టుకు కూర్చున్నారు.

కాన్పూరు ప్రశాంతంగా నిద్రలో ఉండగా, అర్ధరాత్రి మూడుసార్లు తుపాకుల మోతలు విన్పించాయి. ఇంగ్లీషువారి భవనములను అగ్నిదేవుడు తనలో లీనం చేసుకుంటున్నాడు. భారతీయ స్వతంత్ర సైనికుల తుపాకులు, ఇంగ్లీషు సామ్రాజ్య వాదులపై గురి పెట్టబడ్డాయి. సర్వం విప్లవసైనికులు వశపరచుకున్నారు.

నానా ఇంగ్లీషు సైన్యాధిపతి హ్యూకు తాను బ్రిటిషువారిపై కత్తిగట్టానని సమాచారం పంపాడు.

ఘోరమైన యుద్ధం జరిగింది - సామ్రాజ్య సైన్యం స్వాతంత్ర్య సైన్యం పోరు సాగిస్తున్నాయి. కాన్పూర్ స్వతంత్రమైంది. బ్రహ్మావర్తం స్వతంత్రమైంది.

ఇంతకల్లోలంలోకూడా నానా తన రాజ్యంలో ఎక్కడా అరాచకంలేకుండా, ప్రజల కన్ని సౌకర్యములు ఏర్పరచి, న్యాయపాలనా నిర్వహణ, ఆహారపదార్థముల సరఫరా, శిక్షణ తప్పిన సిపాయిలవలన ప్రమాదాలు రాకుండా కట్టుదిట్టాలు చేశాడు.

ఆ తరువాత విప్లవ సైనికులు నానాసాహెబ్‌ను రాజుగా ప్రకటించారు. పోరాటంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించిన సైనికులందరికీ నానా తన అభినందనలు తెలియ పరచాడు. ఇది 28 జూన్‌న జరిగింది. ఆ తరువాత బ్రహ్మావర్తం వెళ్ళి, అక్కడ నొసట రాజతిలకాన్ని ధరించి జూలై 1 న బ్రహ్మావర్త సింహాసనాన్ని అధిష్టించాడు.

కాన్పూర్‌లో ఇంగ్లీషు వారికి జరిగిన శృంగభంగ వార్త లార్డ్ కానింగ్ చెవిని పడింది. కలకత్తానుండి తన కార్యాలయాన్ని అల్లాహాబాద్‌కు మార్చుకున్నాడు. కాన్పూరును తిరిగి జయించాలని హేవ్లక్ నాయకత్వం క్రింద ఇంగ్లీషు సైన్యాలు బయలుదేరాయి. మేజర్ రేనాడ్ సైన్యాలు ఫతేపూర్ వెళ్తున్నట్లు సమాచారం చేరగానే నానా కొన్ని సైన్యాలను అచ్చటకు పంపాడు. కాని విప్లవ సైనికులు ఇంగ్లీషు సైన్యాలముందు నిలువలేకపోయినవి. ఆ తరువాత ఇంగ్లీషు వారుచేసిన అత్యాచారాలు వ్రాయలేం. బాలాసాహెబ్ పీష్వా గుండుదెబ్బ తిని కాన్పూర్ చేరాడు. అక్కడ నానా భావిని గురించి ఆలోచించాడు. కాన్పూర్‌ను రక్షించాలని నిర్ణయించుకున్నారు. నానాయే స్వయంగా నాయకత్వం వహించాడు. కాని ఎంత పోరినా లాభం లేక, బ్రహ్మావర్తమునకు చేరుకున్నాడు.

జూలై 16 న బ్రహ్మావర్తంలో తన భవనంలో యుద్ధతంత్రాన్ని గురించి హేవలాక్ పన్నాగములను భగ్నంచేయడానికి తాంతియా, బాలాసాహెబ్, రావుసాహెబ్‌లతో నానా మంతనాలు సాగించాడు. లక్నో రాష్ట్రంలో ఫతేపూర్ వెళ్తున్నాడు నానా. కాల్పికోటను రక్షించే బాధ్యత బాలాసాహెబ్, తాంత్యాలది.

ఇట్లానే బ్రహ్మావర్తంకూడా శత్రువశం అయింది. అయినప్పటికి నానా అచంచల దీక్షతో ఇంగ్లీషువారికి దొరకకుండా అనేకచోట్ల యుద్ధాలను సాగిస్తూనే ఉన్నాడు. పోరాడి పోరాడి స్థావరములేక విప్లవ సైనికులు నేపాళ్ చేరుకున్నారు. ఎన్నిసార్లు ఓటమి సంభవిస్తున్నా, తాను బ్రతికే ఉన్నానని ఇంగ్లీషు వారిని హెచ్చరిస్తూ, యుద్ధజ్వాలలను ఆరనివ్వలేదు. నానా కూడ, ఇంగ్లీషు వారికి చిక్కకుండా 60 వేల మంది విప్లవ సైనికులతో నేపాళ్ చేరుకున్నాడు. నేపాల్ రాజైన జంగ్ బహదూర్ విప్లవకారులకు సహాయంచేయ నిరాకరించాడు. విప్లవ సైనికులకూ, నేపాళ్ రాజుకూ మధ్య అనేక రాయబారాలు జరిగాయి. చివరకు నేపాల్ రాజు, తన సహాయం విప్లవ వీరులకుండదని స్పష్టంగా చెప్పేశాడు. అంతటితో ఆగలేదు. విప్లవ వీరులను వేటాడేందుకు బ్రిటిషువారికన్ని సదుపాయాలూ కలుగచేశాడు.

ఈవిధంగా విప్లవ వీరుల ఆశ లడియాసలయ్యాయి. ఆయుధాలు దాచి, ప్రశాంతంగా ఇండ్లకు వెళ్ళిపోయారు. ఆ సమయంలో నానాసాహెబ్ తనను ద్రోహిగా ప్రకటించిన బ్రిటిషు కమాండర్ హోప్ గ్రాంటుకు ఈ విధంగా జాబు వ్రాశాడు :

"భారతదేశంలో ఇంగ్లీషువారు సాగించే అక్రమ పాలనను ఖండిస్తూ, "భారత దేశాన్ని ఆక్రమించుకునేందుకు నీకు హక్కేముంది? నన్ను ద్రోహిగా ప్రకటించేందుకు నీకు హక్కేమిటి? భారత దేశాన్ని పాలించేందుకు నీకు హక్కు ఎవరిచ్చారు? మాదేశంలో మేము దొంగలమా, ఫిరంగులైన మీరేమో రారాజులా!"

కుమార్ సింగ్

ప్రథమ భారతస్వాతంత్ర్య పోరాటానికి సారథ్యం వహించిన అగ్రనాయకులలో రాణా కుమార్‌సింగ్ ఒకరు. అతడు పిరికితనం మచ్చుకైనా దొరకని రాజపుత్ర వంశీకుడు. ఎన్ని కష్టాలొచ్చినా, ప్రతిజ్ఞను విడువక ఆమరణాంతం పోరాటాన్ని నడిపిన మేటియోధుడు. యుద్ధవ్యూహంలో అందెవేసినచేయి. అతని వయస్సు 80 ఏండ్లు. ఆ వయస్సులోనా మహాసామ్రాజ్యాధినేతలైన ఇంగ్లీషువారిని చీల్చిచెండాడింది? బీహార్ రాష్ట్రంలో జగదీశ్‌పూర్‌కు అతడు రాణా.

డల్హౌసీ రాజ్యాపహరణ పథకంలోనే మన కుమార్ రాజ్యంకూడ పోయింది. అంతేకాదు. ఇంగ్లీషువారి శవిన్యావిధానాన్ని అతడు సహించలేకపోయాడు. ఆనాటినుండి బ్రిటిషువారిపై కత్తిదూశాడు. సమయానికై నిరీక్షిస్తున్నాడు. ..

విప్లవానికి కుమార్‌సింగ్‌జీ ఉచ్చులు పన్నుతున్నాడని పాట్నా కమిషనర్, టైలరు విన్నాడు. అతణ్ణి పరీక్షించేందుకు, టైలర్ తన ఆతిథ్యాన్ని అందుకోవలసిందిగా జాబు వ్రాస్తే దానికి జవాబుగా కుమార్ "మీ ఆతిథ్యానికి అనేక అభివందనాలు. నా ఆరోగ్యం ఏమీ బావుండడంలేదు. కొంచెం కుదుటపడగానే వస్తాను" అని వ్రాశాడు.

దానాపూర్ సిపాయిలు కుమార్ జబ్బుకు వసంతు తెచ్చారు! అది 1857 జూలై 25. కుమార్‌సింగ్‌ను తమ నాయకునిగా ఉండవలసిందని కోరారు. అతడంగీకరించాడు. పాట్నాకు ఏనుగుపై ఆతిథ్యానికి వెళ్ళలేని కుమార్, నేడు స్వాతంత్ర్య పతాక నెగురవేసి, ఇంగ్లీషువారిపై కత్తిదూశాడు.

వెంటనే విప్లవ సైనికులు, షాహాబాద్ జిల్లాకు ముఖ్య పట్టణమైన అర్రాకువెళ్ళి, ప్రభుత్వ ఖజానాను దోచి, ఇంగ్లీషు జైళ్ళను నాశనంచేసి, ఇంగ్లీషు జెండాలను పీకివేశారు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్య రక్షణభారం యావత్తూ తమ భుజస్కంధాలపైననే ఉన్నట్లు సిక్కులు, విప్లవసైన్యాలతో ఢీకొన్నారు. మూడు రోజుల పోరాటం. ఇంగ్లీషుసైన్యాల కమాండరు చనిపోయాడు. ఇంగ్లీవాడొక్కడూ యుద్ధరంగంలో లేకుండా పలాయనమంత్రం పఠించారు.

ఈ పరాభవానికి జవాబు చెప్పాలనే కక్షతో, మేజర్ ఐర్ వడిగా వస్తున్నాడు. కుమార్‌సింగేనా తక్కువవాడు? బీబిగంజ్ అనే గ్రామంవద్ద మకాం పెట్టి, ఇంగ్లీషువారి అంతు కనుకుంటున్నాడు. ఇంగ్లీషు ఫిరంగులు నిరంతరంగా అగ్నిని వరిపిస్తున్నాయి. అయినా లాభంలేకపోయింది. ఫిరంగులు సాధించలేని

విజయాన్ని, ఇంగ్లీషువారి బాయొనెట్లు సాధించాయి. తిరిగి అర్రా పట్టణం ఇంగ్లీషువారి చేతుల్లో పడింది.

అతడు వెంటనే జగదీశపూర్‌కు తిరోగమించాడు. జగదీశ్‌పూర్ వద్ద చెల్లాచెదరైన సైనికులను ప్రోవుచేసుకున్నాడు. ఇంగ్లీషు సైన్యాలను బహిరంగంగా యుద్ధంలో ఓడించడం అసాధ్యమని గ్రహించి, గెరిల్లా యుద్ధమే ఉత్తమ మార్గమని నిర్ణయించుకున్నాడు. ఐర్ సైన్యాలు, కుమార్‌జీ భవనాన్ని పట్టుకుని నాశనం చేశాయి. అయినా కుమార్‌జీనిగాని, అతని తమ్ముడు అమర్‌సింగ్‌నుగాని, రాణీవాసపు స్త్రీలనుగాని పట్టుకోలేకపోయాయి.

పశ్చిమబీహార్ అడవుల్లో మకాం పెట్టింది మన వృద్ధసింహం. కంగారుపడలేదు. మృగరాజు కదూ! అడవినంతా గాలిస్తోంది. కాని లక్నోను నాశనం చేయడానికి యింగ్లీషు, నేపాల్ సైన్యాలు పంపబడ్డాయని విన్నంతనే అడవినుండి కాలు బయటపెట్టి తూర్పువైపుగా అయోధ్యకు బయల్దేరాడు. 1858 మార్చి 18 న, అత్రోలియావద్ద బీవా విప్లవసైన్యాలు పెద్దణ్ణి కలిశాయి.

అత్రోలియావద్ద కుమార్‌సింగ్ సన్నాహాలు చేసుకొంటుండగా సమీపంలోని ఆజింఘర్ కోటనుంచి రెండుమార్లు బ్రిటిష్ సేనలు ఆయనమీదికి దాడికి వచ్చేయి. సింగ్‌కు లేని ఆయుధబలం ఇంగ్లీషు సేనలకున్నా ఈ రెండుయుద్ధాలలోనూ కూడ బ్రిటిష్‌వాళ్ళు ఓడి పారిపోయారు. వారు విపరీతంగా నష్టపడ్డారు.

వృద్ధసింహాన్ని ఓడించేటందుకు గవర్నర్ జనరల్ కానింగ్ మార్క్‌కెర్ అను సైన్యాధిపతిని పంపాడు.

మార్క్‌కెర్ సైన్యాలు, కుమార్ సైన్యాలతో యుద్ధం సాగించినయ్. కుమార్ వద్ద ఫిరంగులే లేవాయె. అయినా కుమార్ నైపుణ్యం, ప్రతిభ వలన ఇంగ్లీషు ఏనుగుల దళం ఘీంకారాలు చేస్తూ, కాలికి బుద్ధిచెప్పినయ్. ఈ యుద్ధఘట్టాన్ని గురించి వ్రాస్తూ, మాలిసన్ ఈ విధంగా వెలిబుచ్చాడు. "కుమార్‌సింగ్ ఎత్తుగడలలో కంటే, వ్యూహనిర్మాణంలో మంచి దిట్ట. అతని యుద్ధతంత్రం చాల మెచ్చుకోదగింది."

పోరు సాగుతూనే ఉంది. తాను వెనుకంజ వేయాలన్న విషయం కుమార్‌కు తెలుసు. కాని అది శత్రువు పసికట్టగూడదు. తాను వెడుతున్నదే దిక్కుకో తెలియకుండా చేయాలి. వెంటబడి తరమకుండా చేయాలి. దానికోసం తన సేనను రెండుభాగాలు చేసాడు. ఒక భాగాన్ని ఇంగ్లీషు సేనలతో యుద్ధానికి వదిలాడు. మిగతా భాగం తీసుకొని బయలుదేరాడు.

ఆయన వ్యూహం మళ్ళీ జగదీశపూర్‌ను పట్టుకోవడం. షాబాద్ జిల్లాను మళ్ళీ విప్లవంలోకి ఈడవడమూను. అక్కడి ఇంగ్లీషు సేనలు తాను దూరంగా వున్నానని అజాగ్రత్తగా వున్నాయి. ఆ అవకాశం ఉపయోగించుకోవాలని కుమారసింగ్ ఆలోచన.

అయినా ఇంగ్లీషు సేనను ఆయన పూర్తిగా వదిలించుకోలేకపోయాడు. దారిలో గంగానదిని దాటుతుండగా వెనకనుంచి ఇంగ్లీషు సేనలు అందుకొని కాల్పులు సాగించాయి. కుమార్ తన సేనలన్నీ ఆవలి ఒడ్డు చేరే వరకూ నిలబడి ఆఖరు పడవలో బయలు దేరాడు. ఇంగ్లీషు సేనలు వచ్చేవరకదింకా నది మధ్యలో వుంది. వారి కాల్పుల ఫలితంగా రాణా కుమార్‌సింగ్ చేయి గాయపడింది. వెంటనే ఆయన తన రెండో చేత కత్తి తీసికొని గాయపడిన చేతిని నరికేసి గంగార్పణం చేశాడు.

ఏప్రిల్ 22 న తన స్వరాష్ట్రమైన జగదీశ్‌పూరు చేరాడు. లీగ్రాండు దీనిని మహాసామ్రాజ్య ప్రతిష్టకే అవమానంగా భావించి, కారాలు మిరియాలు నూరాడు. ఏప్రిల్ 23 న, జగదీశ్‌పూర్‌పై దాడికి బయల్దేరాడు. కుమార్ వద్ద అప్పటికి మహా ఉంటే వేయిమంది సైన్యం మినహా, ఒక ఫిరంగికూడా లేదని ఇంగ్లీషువారంగీకరించిందే. అందులోనూ తీవ్రమైన గాయం. అంత విశ్రాంతి తీసుకుని, ఎంతో అంగబలమున్న లీగ్రాండ్‌కు మరి కాలికి బుద్ధిచెప్పాడే! అయినా లీగ్రాండ్ బ్రతికి బయటపడ్డాడా? లేదు. అడవిలోపడి పారిపోతూంటే విప్లవసేనలు వెంటతరిమి, లీగ్రాండ్‌నీ, అతని అనుచరుల్నీ హతమొనర్చాయి.

ఈవిధంగా ఏప్రిల్ 23 న అంతిమవిజయం సాధించాడు. ఇక మరల ప్రపంచరంగంపై ఆ మహావీరుడు మనకు కన్పించడు. స్వతంత్రుడుగా, తన రాజ్యంలో ప్రవేశించాడు. ఒక మందహాసం చేశాడు. తన ప్రాణాలను మ్రింగబోయే ఆ గాయపు మొసలిని చూచి ఏమీ చలించలేదు. స్వతంత్ర బావుటా క్రింద, ఆమరణాంతం తన ప్రతిష్ఠను నిలబెట్టుకుని, మాతృదాస్యవిమోచనా సమరంలో ప్రశాంతంగా 1858 ఏప్రిల్ 26 న కన్నుమూశాడు

అమర్ సింగ్

అమర్ సింగ్ రజపుత్ర జాతికి చెందిన క్షత్రియ వీరుడు. కుమార్ సింగ్ సోదరుడైనందుకు ఆయన ప్రతిష్టను ఇనుమడింపజేశాడేగాని, లేశమైనా అపచారం తెచ్చిపెట్టలేదు.

కుమార్ 1858, ఏప్రిల్ 26 న వీరశయ్య నలంకరించడంతో, స్వాతంత్ర్య బావుటాను రక్షించేభారం అమర్ సింగ్ పై పడింది. ప్రాణంతో సమానమైన సోదరుడు చనిపోయిన తర్వాత, నాలుగు రోజులైనా విశ్రాంతి తీసుకోకుండా, వెంటనే విప్లవ సైన్యాలకు నాయకత్వం వహించాడు. ఒక నిముషంకూడా వ్యర్థం కాకూడదన్నాడు.

మే 3 న అప్పుడే ఇంగ్లీషు సైన్యాలొచ్చిపడ్డాయి. పోరాటం బ్రహ్మాండంగా సాగిపోతోంది. అమర్ సింగ్ పరిస్థితులనుబట్టి ఎత్తుగడలను మార్చాడు. ఒకవేళ ఇంగ్లీషువారిదే పైచేయిగా ఉంటే, సైన్యాన్ని చిన్న చిన్న దళాలుగా విభజించి, అనేక దోవలపంపి, మళ్ల అందరూ ఒకేచోట కలిసే పథకము నమల్లో పెట్టేవాడు. అలాంటప్పుడు, ఈ విచిత్రమైన కనుపించని శత్రువుతో ఎట్లా పోరాడాలా అని డగ్లస్ నెత్తి పగులగొట్టుకుంటున్నాడు.

ఇంగ్లీషువారు అమర్ తో చేసిన ప్రతి పోరాటం లోనూ విజయం వక్కేట్టుండేది. కాని మరుక్షణమే అమర్ సింగ్ ఎంతో బలవంతుడై తమను చావుదెబ్బ కొట్టేవాడు. ఒక అడివిలోనికి మన అమర్ ను తరిమివేస్తే, మరో అడవిలోనుండి ఇంగ్లీషు సైన్యాలను చితగ్గొట్టేవాడు.

అనేక ప్రయత్నాలుచేసి అమర్ సింగ్ అర్రాపై దాడిచేశాడు. తిరిగి జగదీశ్ పూర్ లో ప్రవేశించాడు. జూలై జరిగిపోయింది. ఆగస్టు, సెప్టెంబరులు గడిచి పోయాయి. డగ్లస్ అతని 7000 వేల సైన్యం, అమర సింగ్ అంతు కనుక్కోవాలని ప్రయత్నం పాపం! చివరకు లంచాల ఆశకూడ ఇంగ్లీషువారు చూపారు. అమర్ సింగ్ తలను నరికి తెచ్చినవారికి బహుమానాలు ఇస్తామని ప్రకటించారు....ఎంత ప్రకటించినా ఇంగ్లీషు సైనికులు అమర్ చేతుల్లో ప్రాణాలు పోగొట్టుకుంటూనే ఉన్నారు.

చివరకు ఇంగ్లీషు సైన్యాలు జగదీశ్ పూర్ పై 7 వైపుల దాడిచేశారు. జగదీశ్ పూర్ త్రోవలన్నియు బంధింపబడ్డాయి. దానితో అమర్ బోనులో పడ్డాడు. దొరికాడని డగ్లస్ చంకలెగురవేశాడు. అక్టోబరు 17 న దాడి ప్రారంభమైంది. కాని వారికి బోను దొరికింది కాని, సింహం దొరకలేదు.

ఎన్నెన్నో యుద్ధాలు సాగుతున్నయి. అమర్ ఎట్లా యుద్ధంచేస్తున్నాడో ఇంగ్లీషువారికి తెలీడం లేదు. అతడేమైనా కొత్తసైన్యాన్ని పుట్టిస్తున్నాడా, లేక ఘటోత్కచుడులా మాయాశక్తిని సృష్టిస్తున్నాడా? ఎంత రక్తపాతం! ఎంత రక్తపాతం! అయినా సామ్రాజ్యవాదుల దాహం తీరడంలేదు.

అమర్! ఏమటి నీకీ మొండితనం! ఏనుగుమీద ఎందుకున్నావు. చుట్టూ ఆయుధాలతో శత్రుసైనికులుంటే ఏమిటి నీ ధైర్యం? వీళ్ళందర్నీ తప్పించుకోగలవనే - ఏనుగు శత్రువులకు బందీగా దొరికింది. కాని మన అమర్ ఏడీ? ఏమో?

విప్లవసైనికులు ప్రతి అంగుళంకోసం తమ రక్తాన్ని ధారపోసి పోరాడుతున్నారు. ఇంగ్లీషువారితో, ఆ అడవుల్లో ప్రతిగుట్ట, మెట్ట, చెట్టూ, పుట్ట దెబ్బలాడుతూనే ఉన్నయి. ఎక్కడనుకున్నారు పోరాటం? చివరకు కైమూర్ కొండలవద్ద సాగుతోంది.

అయినా "లొంగిపోయాం" అన్న ముక్క విప్లవ సైనికులనోటినుండి రాదే?... మన అమర్ బ్రతికే ఉన్నాడు. ఆ దేశభక్త విప్లవదళంలో కుమార్, అమర్ సింగ్ జీల కుటుంబముల పట్టమహిషిలు, ఇతర స్త్రీలు ఉన్నారు. వారూ పోరాటంలో పాల్గొంటూనే వున్నారు... ఒక్కొక్కరే నేల కొరిగారు. తమ రక్తాన్ని మాతృదాస్య విమోచనానికి ధారవోశారు. ఆ వీరమహిళలు శత్రుచేతుల్లో పడడాని కిష్టంలేక, ఆత్మహత్యలు చేసుకొని తమ మానాలను కాపాడుకున్నారు. ఆవిధంగా బీహారురాష్ట్రంలో స్వాతంత్ర్య పోరాటం ముగిసింది... దేశభక్తులు దేశంకోసం వీరస్వర్గ మలంకరించారు.

మన అమర్ సింగ్ జీ మాటేమిటి? శత్రువుకు చిక్కలేదూ?...లేదు... అయితే ఎక్కడకు వెళ్లాడు?... ఏమో, ఆ కొండల్లో ఎక్కడున్నాడో, ఏమయ్యాడో; ఎలాంటి బిడ్డలను కన్నావమ్మా భారతమాతా! అట్టి దేశభక్తులను గని ధన్యజీవి వయ్యావమ్మా... అమర్, పేరుకు తగినట్లు నీవు అమరుడవే... నీ కివే మా అభినందనలు.

తాంతియా తోపే

ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య పోరాటం సృష్టించిన మేటి వీరుల్లో తాంత్యా ఒక ముఖ్యుడు. అనేక గెరిల్లా పోరాటాలు నడిపి, మహాఘటికులనుకున్న ఇంగ్లీషు జనరల్స్‌ను నేలగూల్చిన యోధాను యోధుడు.

తాంత్యా తోపే మహారాష్ట్రదేశస్థుడు. 1814 లో జన్మించాడు. తండ్రిపేరు పాండురంగభట్. పాండురంగభట్, చనిపోయిన పీష్వా బాజీరావు వద్ద ధర్మ కార్యముల శాఖాధిపతిగా పనిచేసేవాడు. బ్రహ్మావర్తములో పుట్టి నానా, ఝాన్సీరాణీలతోపాటు పెరిగిన వాడే మన స్వాతంత్ర్య పోరాటయోధుడు. నానా, తాంత్యా లిద్దరూ చిన్నప్పటి నుండి ఆప్తమిత్రులు.

దేశంలో విప్లవసైన్యాలు విజృంభించినయ్. నానా, తనకు పెత్తనం వచ్చినప్పటినుండి, తాంతియాను తన వద్దనే ఉంచుకున్నాడు...అసలే స్వాతంత్ర్య పిపాస ఉగ్రపాలతో అంకురించిన తాంతియా కూర్చో గలడా ? ... అందులోనూ కథానాయకుడేమో ఆప్త మిత్రుడైన నానాసాహెబ్.

దర్బారులో తాంతియాను సర్వసైన్యాధిపతిగా నానాసాహెబ్ ప్రకటించాడు. అందరూ ఆశ్చర్య పోయారు. - అంతే, నానా అతనిమీద పెట్టుకున్న ఆశలను, అతణ్ణిగురించి కన్న కలలను సఫలంచేశాడు.

తాంత్యా, మహారాష్ట్రుల యుద్ధతంత్రమును, ఎత్తుగడలను కూలంకషంగా అధ్యయనంచేసి, వాటినే అనుసరించాడు. అతడు నిజంగా 'మిలిటరీ జీనియస్.' దెబ్బతిన్న విప్లవసైనికులను కూడగట్టాలి - అందులోనూ వారతనికి వ్యక్తిగతంగా సన్నిహితులూ గాదు, తెలిసిన వారూ గాదు. వారందర్నీ ఐక్యపరచేది స్వాతంత్ర్య పిపాసయే. నిస్పృహచెందిన సైన్యాన్ని, క్రమశిక్షణ లేని సైన్యాన్ని, శత్రువును హడలెత్తించే విధంగా, నిరంతరం చలనంలో ఉంచడం సామాన్యమా ?

తాంతియా పేరు వినేప్పటికి, చెల్లాచెదరైన విప్లవ సైనికులకు ప్రాణాలు లేచివచ్చాయి. వెంటనే తాంతియా వెనుకవచ్చేవారు. అతని కిదొక పెద్దపని. కాన్పూర్ పతనమైంది; తాంతియా బ్రహ్మావర్తం చేరుకున్నాడు. - మళ్ళీ ఫతేపూర్‌లో నానాను కలుసుకున్నాడు. - మళ్ళీ గ్వాలియర్ వెళ్ళి ఒకసైన్యాన్ని పట్టుకొచ్చాడు - వాళ్ళను కాల్పివద్ద పెట్టాడు - ఇవన్నీ శత్రుసైన్యాలు తనను తరుముతూన్నపుడు చేసిననే - యమునానదిని దాటాడు - విండ్‌హామ్‌పై పడ్డాడు. కాన్పూర్ చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలను వశపరచుకున్నాడు. 19 నవంబరునాటికి బ్రిటిషు సైన్యాలకు సరఫరా లందకుండా చేశాడు.

25 నవంబరున తాంతియా పాండునదికి చేరాడు. విండ్‌హాంకు శృంగభంగం తప్పలేదు. ఇక్కడే, 'మాలిసన' అన్న యింగ్లీషు చరిత్రకారుడు, తాంతియాను గురించి తన అభిప్రాయం యిలా తెలియచేశాడు : "విప్లవసైనికుల నాయకుడు మూర్ఖుడు కాడు. విండ్‌హాం కొట్టిన దెబ్బ అతణ్ణి భయపెట్టడం పోయి, బ్రిటిషు నాయకుల బలహీనత బయటపడింది. నిజమైన సైనికనాయకుడుగా, అతడు శత్రువుయొక్క బలహీనతలనుండి లాభాన్ని పొందడానికి నిర్ణయించుకున్నాడు."

సగం కాన్పూర్ మరల తాంతియా చేతుల్లోపడింది.

ఝాన్సీ పడిపోతోందంటే, అక్కడికి వెళ్ళాడు. అక్కడ తన శాయశక్తులా పోరాడాడు. ఝాన్సీరాణీ పోరాడింది ... అయినా ఫలితం లేకపోయింది. ... మళ్ళీ వెనక్కు తిరిగాడు. కాని ఎక్కడికో ?... అతని జాడలు తెలుసుకోలేక బ్రిటిషువారుచస్తున్నారు.

కాల్పివద్ద పోరాటం సాగింది. కాలిన్సు బ్రహ్మాండంగా ముట్టడివేశాడు. ఇది డిసెంబరు 1, 2 తేదీలలో. ఏమైనాసరే తాంతియాను పట్టుకోవాలని వేసిన పన్నాగం కాలిన్సుది. కాని తాంతియా దొరకలేదు. మళ్లీ మధ్యభారతం వెళ్లాడు. అక్కడ పోరాటం సాగించాలి...కాని ఇక నానా ఎక్కడో...తాంతియా ఎక్కడో ?...ఒకరి కొకరికి సంబంధంలేదు.

రావుసాహెబ్ పీష్వా, తాంత్యాలు సారమధుర చేరారు. వారి ఉద్దేశమల్లా స్వాతంత్ర్యజ్యోతిని కాపాడుతూ, వీలుచిక్కినపుడల్లా శత్రువును దెబ్బ తీయడం.

మన తాంత్యా నర్మదానదిని దాటాడు. అడవిలో మకాంపెట్టాడు. ఇంగ్లీషువేటగాళ్లు చుట్టూ వలయం పన్నారు...ఏమో, వలలో చిక్కుకుంటుందేమో ?... అన్నిరోజులూ మనవాడివేనా ? డిసెంబరు 11 న, ఉదయపూర్‌నగరంపై తాంత్యాబెబ్బులి దాడిచేసిందా? ఈ వలయాన్ని దాటే ?... ఎంతటి ధీమంతుడవయ్యా తాంతియా ?

జనవరి 13, 1859 న రావుసాహెబ్, తాంత్యాలు, ఫిరోజ్‌షా, మాన్‌సింగ్‌లను కలుసుకునేందుకు బయల్దేరారు. కలుసుకున్నారు. బయటకు వెళ్ళేందుకు దారి ఏదీ ?... ఎటుచూసినా బ్రిటిషు తుపాకులే...

ంతియావీపుపై ఇంగ్లీషువాని చేయిపడింది...ఏమిటీ, గ్లీషువానిచేయా ?...అనుకున్నంతపనీ జరిగింది... కే తప్పించుకున్నాడూ! ఎంత సంతోషవార్త!

జనవరి 21 న తాంత్యా ఒకగుర్రాన్ని, రెండు సీలను, ఇద్దరు వంటవాళ్ళను తీసుకుని రావు హెబ్, ఫిరోజ్ షాల వద్ద సెలవుపుచ్చుకుని బయల్దే డు. రహస్యంగా వున్న మాన్ సింగ్ వద్దకు వచ్చాడు.

ఇంగ్లీషువారు అది రకే మాన్ సింగ్ కు ంచం పెట్టారు. తనను షమించి, తన రాజ్యా న్ని తనకిప్పించడం, నానికి లంచంగా తాంత్యా బెబ్బులిని వారికి పప్పచెప్పడం- ఏమిటీ మాన్ సింగ్ ? అతినీచమైన పనిచే స్తావా ?...నీవు ఇంత వరకు వీరుడిలా పోరా డిన వాడివేగా!

ఫిరోజ్ షా, తన కాంపుకు రావలసిం దిగా కోర్తూ తనకు వ్రాసిన ఉత్తరాన్ని తాంత్యాచదివి వినిపిం చాడు మాన్ సింగ్ కు. "మరిక్కడ ఉండడమా, అక్కడకు వెళ్ళడమా?" అడిగాడు, నిర్మలహృద యుడు తాంత్యా-కొంచెంసేపు ఆగ మన్నాడు మాన్ సింగ్. తనను మోసం చేస్తాడని కలలోకూడ అనుకోలేదు తాంత్యా.

తాంతియా తోపే

మానసింగ్, తన మనిషినిచ్చి, తాంతియాను ఒక చోటుకు పంపుతూ, తాను తిరిగివచ్చేవరకూ అక్కడ ఉండమన్నాడు. 'సరే' అన్నాడు తాంత్యా. - మాన్ సింగ్ మనిషితోకూడా ఆ స్థలంలో మూడురోజు లున్నాడుతాంత్యా. - అర్థరాత్రి - అంతా నిశ్శబ్దం - అలిసిన ప్రాణ మేమో, వళ్ళుమరిచి నిద్రపోతోంది బెబ్బులి.

పెంట్రుకవానిలో ఎన్నోసార్లు శత్రువు కళ్ళల్లో దుమ్ముకొట్టి తప్పించుకున్న తాంత్యాను వంచనతో అర్ధరాత్రి బ్రిటిషువారు పట్టుకోగలిగారు. ఎంత పాడుపని చేశావ్ మాన్ సింగ్ ?...ఇంత ద్రోహమా?

ఇది జరిగింది ఏప్రిల్ 7 న. ఏమీ తొణకలేదు, బెణకలేదు.

"నేను బ్రిటిషు వారికి వ్యతిరేకంగా పోరాడానంటే, చావుకు సిద్ధంగావాలని నాకు తెలుసు. నాకేం కోర్టుఅక్కర్లేదు, విచారణ అక్కర్లేదు" అని తన రెండు చేతులను ఎత్తి "ఈ సంకెళ్ళ నుండి, ఉరికంబం ద్వారా గాని, మరి ఫిరంగిద్వారా గాని నాకు విముక్తి కలుగుతుందని ఆశిస్తున్నా" నన్నాడు.

ఏప్రిల్ 18 న, విచారణతంతు ముగిసింది. ఉరిశిక్ష చెప్పారు. తాంతియా కాళ్ళకు, చేతులకు ఉన్న సంకెళ్ళను బ్రద్దలుకొట్టారు. చిరునవ్వుతో తాంతియా ఉరికంబంవద్దకు వెళ్ళి, తానే ఉరిత్రాడును తగిలించుకున్నాడు...వ్రేలాడుతోంది ఒక గొప్ప దేశభక్తుని శవం. దేశం కార్చిన కన్నీరు ప్రవాహాలై పారింది... తాంతియా, తాంతియా! అమరజీవివి...

ఒక యింగ్లీషు చరిత్రకారు డన్నట్లు, "తాంత్యా తోపే లాంటివారు అరడజనుమంది ఉండివుంటే, 1857 విప్లవయుద్ధం మరోవిధంగా ఉండేది."

తెలుగు సిపాయీల తిరుగుబాట్లు

1857 లో తెలుగు సిపాయిలు పెద్ద యెత్తున తిరుగుబాటు చేయక పోయినప్పటికీ, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా 18, 19 శతాబ్దాలలో అక్కడక్కడ కొన్ని ఘర్షణలు జరిగాయి.

1780 లో

మైసూరు నవాబైన హైదరాలీ బ్రిటిష్ అధీనం క్రిందవున్న కర్ణాటక ప్రాంతాన్ని తన అధీనం క్రిందికి తెచ్చుకొని, ఈస్టిండియా కంపెనీకి గుండెలో బల్లెంగా తయారయాడు. 1780 లో హైదరాలీకి, బ్రిటిష్ వారికి మధ్య రెండవ మైసూరుయుద్ధం ప్రారంభమైంది. ఆ యుద్ధంలో బ్రిటిష్ సేనలకు సహాయం చేసేందుకు విశాఖపట్నం నుంచి కొంతమంది సిపాయిలను మద్రాసుకు పంపదలచుకున్నారు.

1780 అక్టోబరు 3 వ తేదీన బ్రిటిష్ ఆఫీసర్లు 4 పటాలాలను సిద్ధంకమ్మని ఉత్తరువులు జారీచేశారు. ఓడ ప్రయాణానికి అన్ని యేర్పాట్లూ పూర్తిఅయాయి. బ్రిటిష్ ఆఫీసర్లకు వీడ్కోలు యివ్వడానికి గవర్నరు యింట్లో విందు ఏర్పాటు చేయబడింది. అక్కడ ఆఫీసర్లు విందారగిస్తున్న సమయంలో చేరింది పిడుగువంటివార్త. మద్రాసుకు ప్రయాణమై వెళ్ళవలసిందని ఆజ్ఞాపించబడ్డ సిపాయిలందరూ తిరగబడ్డారు. హైదరాలీతో యుద్ధం చేయడానికి వారు నిరాకరించారు. వెంటనే బ్రిటిష్ సైనికాధికార్లు విందు నుంచి సిపాయిలున్న చోటికి పరుగెత్తి వెళ్లారు. ప్రయాణానికి సిద్ధంకావలసిందని సిపాయిలను ఆజ్ఞాపించారు. కాని ఒక్కరూ అంగీకరించలేదు. అధికార్లు సిపాయిలను బలవంత పెట్టసాగారు. వెంటనే సిపాయిలు తుపాకులను ఎక్కుపెట్టి తమ అధికార్లమీద అగ్నివర్షం కురిపించారు. ప్రతియింగ్లీషు సైనికోద్యోగి తెలుగు సిపాయిల తుపాకిగుండ్లకు ఆహుతి అయాడు. సిపాయిలు బ్రిటిష్ గవర్నరు కాస్మేజర్‌నీ, సివిల్ ఉద్యోగుల్నీ బందీలుగా పట్టుకున్నారు. గవర్నరు యింటిని కొల్లగొట్టుకున్నారు. ప్రభుత్వ ధనాన్నీ, యితర ఆస్తినీ దోచుకున్నారు. ఈ హడావిడిలో గవర్నరు తప్పించుకు పారిపోయాడు.

మరునాడు ఉదయం సిపాయిలు బ్రిటిష్ ఉద్యోగుల చేతులకు సంకెళ్ళు తగిలించి, వారందరినీ ఖైదీలుగా హైదరాలీకి వశపరచేందుకు వెంటపెట్టుకొని బయల్దేరారు.

అదివరకు పర్లాకిమిడి ఎస్టేటుకు జమీందారుగా ఉంటూ, బ్రిటిష్‌వారిచే తొలగింపబడ్డ గజపతిదేవ్‌కి యీ తిరుగుబాటుతో సంబంధం ఉందని చెప్పుకుంటారు. అక్కడికి సిపాయిలు యీ ఖైదీలను తీసుకు వెళ్లారు.

తిరుగుబాటువార్త విన్న వెంటనే, గంజాం రెసిడెంటు ఆస్కాలోని కెప్టెన్ బ్రూస్‌కి తత్క్షణమే శ్రీకాకుళం బయల్దేరి వెళ్ళవలసిందనీ, అక్కడఉన్న సైనికుల్ని వెంటబెట్టుకొనితిరుగుబాటుదార్లను హతమార్చవలసిందనీ ఆజ్ఞలు జారీచేశాడు. కాని తప్పించుకు పారిపోయిన గవర్నరు మిగతా సిపాయిల సహాయంతో తిరిగి అధికారం చేబట్టినట్లూ తిరుగుబాటుదార్లు విశాఖపట్నం నుంచి వెళ్లిపోయినట్లూవిని కెప్టెన్ బ్రూస్ తన ప్రయాణాన్ని విరమించు కున్నాడు.

తిరుగుబాటుదార్లు కొన్నిరోజుల తర్వాత ఇంగ్లీషువారు దాడిచేయ బోతున్నారని విని, నలు వైపులకూ చెదిరిపోయారు.

1797లో

1797 లో విశాఖపట్నం జిల్లా వాసులతో కూడిన సిపాయిదళ మొకటి గుంటూరుజిల్లాలో బ్రిటిష్ ఆఫీసర్ల ఆజ్ఞలను ధిక్కరించింది.

గుంటూరుజిల్లాకు సైనికాధికారిగా నియమింపబడిన కర్నల్ రాబర్ట్సు 27 వ బెటాలియన్‌ని వాలాజాబాద్‌కు పంపించడానికి నిశ్చయించుకొని, ఆవిధంగా ఉత్తర్వులు జారీ చేశాడు. వారి సహాయంతో టిప్పుసుల్తాన్ అధీనం క్రింద ఉన్న శ్రీరంగపట్నాన్ని బ్రిటిష్ వారు వశపరచుకో దలచారు.

అసలు ఈ పటాలం 1786లో నెలకొల్ప బడింది. సిపాయిలను చేర్చుకొనేటప్పుడు అధికారులు రివెన్యూ విధులను మాత్రమే నిర్వర్తించవలసి యుంటుందని వారితో చెప్పారు. ఆ షరతు ప్రకారం సర్కారు జిల్లాలనుదాటి మరెక్కడికీ వారిని తీసుకెళ్ళ లేదు. 1780–82 మధ్య బ్రిటిషువారు తెలుగు సిపాయిలను దక్షిణాదికి పంపదలచుకొన్నప్పుడు కొందరు సిపాయిలు తిరుగబడ్డం, మరి కొందరు పారిపోవడం కూడా జరిగింది.

ఇట్టి పరిస్థితుల్లో కర్నల్ రాబర్ట్సు 27 వ పటాలాన్ని వాలాజాబాద్‌కి ప్రయాణం కమ్మని ఉత్తర్వులు జారీచేశాడు. వెంటనే సిపాయిలు ఉద్రిక్తులయి, తాము దక్షిణాదికి వెళ్లబోమని ఖచ్చితంగా తెలియజేశారు. తెల్లఉద్యోగులు యితర సిపాయిలచే బలవంతంగా వారిని లాక్కువెళ్లడానికి ప్రయత్నించారు. కాని ఆప్రయత్నం విఫలమైంది. తమ సోదరులమీద చెయ్యి చేసుకోడానికి యితర సిపాయిలు నిరాకరించారు. ప్రభుత్వం కొంత అదనపుభత్యం యిస్తామని వాగ్దానం చేయడంతో, వారు ప్రయాణానికి సన్నద్ధమయారు. కర్నల్ రాబర్ట్ యీ విధంగా సిపాయిలయెడ “మెతకతనం” చూపించినందుకు అతన్ని పై అధికారులు మందలించారు.

అప్పుడు జనరల్ బ్రిడ్జెస్ ఉత్తరసర్కార్ జిల్లాలకు సైనికాధికారిగా ఉండేవాడు. మద్రాసు ప్రభుత్వం అతన్ని 27 వ పటాలం వెంట వెళ్లమనిఆజ్ఞాపించింది. అతడు బందరు నుంచి కొంతమంది యూరపియన్ సోల్జర్లను, సిపాయిలను వెంటబెట్టుకొని బయల్దేరాడు. వారితోకలిసి ఒంగోలు చేరుకున్నాడు. 27 వ పటాలం కూడా అప్పటికి ఒంగోలు చేరుకొంది. వెంటనే బ్రిడ్జెస్ సిపాయిలపై కోర్టు మార్షల్ విచారణ ప్రారంభించాడు. దక్షిణాదికి ప్రయాణ మవడానికి నిరాకరించిన

గోదావరిజిల్లాలో తిరుగుబాటు

1857 ఆగస్టులో – అనగా ఢిల్లీనగరం సిపాయిల వశమైన మూడునెలల తర్వాత – గోదావరిజిల్లా ఎర్ర గూడెం, తడిమెళ్ళ తాలూకాల ఉత్తరభాగంలో కొరటూరు గ్రామ మునసబు కోరుకొండ సుబ్బారెడ్డి నాయకత్వాన చిన్న తిరుగుబాటు జరిగింది. నానా సాహేబు విజయదుందుభులతో విప్లవసేనలను వెంట బెట్టుకొని వస్తున్నట్లు విని, సుబ్బారెడ్డి ఆ చుట్టుపట్లనున్న కోయప్రజల్ని సమీకరించాడు. అతని నాయకత్వంక్రింద కోయలు ప్రభుత్వంమీద తిరుగబడి, పోలీసులతో సాయుధ పోరాటం ప్రారంభించారు. ప్రభుత్వం కోయలను అణచడానికి సైనికుల్ని పంపింది. ఉభయపక్షాలమధ్య **15** రోజులు గెరిల్లాయుద్ధం జరిగింది. సైనికులు మలేరియాకు తట్టుకోలేక చాలమంది మరణించారు. మిగిలినవారిని ప్రభుత్వం వెనక్కు రప్పించి, కొత్త సైనికుల్ని పంపింది. వారికీ కోయలకూ కొంతకాలం ఘర్షణలు జరిగాయి. చివరకు తిరుగుబాటు అణచివేయబడింది. సుబ్బారెడ్డినీ, మరి 7 గురినీ ప్రభుత్వం ఉరితీసింది.

సిపాయిల నాయకునికి మరణశిక్ష విధింపబడింది. అందరి సమక్షంలోనూ అతన్ని ఫిరంగిగుండుకు ఆహుతిచేశారు. మరికొందరికి యితరశిక్షలు విధింపబడ్డాయి.

1809 లో

ఆ తర్వాత బందరులో సిపాయిలు తిరుగుబాటు చేశారు. ఇది 1809 లో జరిగింది. ఆ రోజుల్లో బందరు ఒక ముఖ్యమైన రేవు పట్టణం. సికింద్రాబాద్, కాంప్టీలలో ఉన్న సిపాయిలకు దుస్తులు వగైరా సప్లైచేసే ప్రధాన కేంద్రంగాకూడ ఉండేది. అందుచేత బ్రిటిషువారు బందరులో ఒక బ్రిటిషుడివిజన్‌నీ, కొంతమంది సిపాయిలనూ ఉంచారు. కాని వేసవిఎండలు ఇంగ్లీషుసైనికులకు దుర్భరంగా ఉండేవి. దీనికితోడు కలరా, జిగటవిరేచనాలు మొదలైన వ్యాధులకు తెల్లసిపాయిలు ఆహుతి అయేవారు. పరిస్థితు లిలా ఉండగా, 1809 లో మద్రాసులోని బ్రిటిషుసోల్జర్లు జీతభత్యాల సమస్యపై తమ అధికార్లమీద తిరుగబడ్డారు. ఆ వార్త బందరుకు చేరింది. వెంటనే బందరులో బ్రిటిషుసోల్జర్లు మద్రాసు సోల్జర్లకు సహాయంగా తిరుగుబాటుచేశారు. చాలాకాలంగా ఎన్నో యిబ్బందులకు లోనవుతున్న తెలుగుసిపాయిలుకూడ బ్రిటిషు సోల్జర్లతో చేతులు కలిపారు! ఈ సందర్భంలో లెఫ్టినెంట్ కర్నల్ విల్సన్ "మద్రాసు సైన్యంయొక్క చరిత్ర"లో యిలా వ్రాశాడు:

"కొంతమందికి ఆశ్చర్యంగా కనిపించినప్పటికీ, జరిగిన విషయ మేమంటే, ఇంగ్లీషు సోల్జర్లు పులికట్టమీదుగా సెంట్ థామస్ మౌంట్‌కు (మద్రాసు) ఒక తపాలా సర్వీసును నడిపారు. సిపాయిలు రన్నర్ల వేషం వేసుకొని మద్రాసుకు ఉత్తరాలను మోసుకుపోయేవారు."

సోల్జర్లు, సిపాయిలు బందరునుంచి మద్రాసువైపుగా కొన్నిమైళ్లు నడిచివెళ్ళారు. అక్కడ ప్రభుత్వంమీద తిరుగబడ్డ సోల్జర్లకు సహాయం చేయడమే వారి ఉద్దేశం.

ఈ వార్తను విన్న వెంటనే మద్రాసునుంచి సర్ జాన్ మాల్కమ్ ఓడమీద బయల్దేరి బందరు చేరుకున్నాడు. మొదట అతడు సిపాయిలను డ్యూటీలో ప్రవేశించేటట్లు చేశాడు. తర్వాత సోల్జర్లలోను, సిపాయిలలోను ముఖ్యులయిన వారికి కఠినశిక్షలు విధించాడు.

1857 లో

బర్మానుంచి తిరిగివచ్చిన మొదటి పదాతిదళం విజయనగరం కంటోన్మెంట్‌లో ఉండగా, 1857 ఫిబ్రవరి 28 వ తేదీన బ్రిటిష్ అధికారులు వచ్చి, తక్షణమే కర్నూలుకు ప్రయాణం కట్టవలసిందనీ, తమ కుటుంబాలను వెంట తీసుకువెళ్లడానికి వీల్లేదనీ ఆజ్ఞాపించారు. సిపాయిలందరూ పెరేడ్ మైదానంమీద తాము యీ ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించడానికి నిశ్చయించుకున్నట్లు తెలియజేశారు. బ్రిటిష్ ఆఫీసరు ఒత్తిడిచేయగా సిపాయిలు పెద్ద పెద్ద కేకలు, నినాదాలద్వారా తమ దృఢనిశ్చయాన్ని చాటారు. వారిని లొంగదీసుకోడానికి అప్పట్లో అధికారులవద్ద అదనపు బలాలు లేనందున, బ్రిటిష్ సైనికాధికారి ఎవరి కుటుంబాలను వారు వెంట తీసుకువెళ్లడాని కంగీకరించాడు. సిపాయిలు మార్చి 3 వ తేదీన తమ తమ కుటుంబాలతో కర్నూలుకు బయల్దేరారు.

తర్వాత వారు సికింద్రాబాదుకేగాని, కర్నూలుకు వెళ్లబోమని రైల్లో పట్టుపట్టగా, అధికారులు అందుకుకూడా అంగీకరించారు.

కర్ణాటక ప్రాంతంలో సాయుధ ప్రతిఘటన

భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామాన్ని గురించిన వార్తలు బళ్ళారి, ధార్వార్, రాయచూర్ జిల్లాలకు వ్యాపించడంతో ఆ ప్రాంతాల ప్రజలు ఆవేశపూరితులయారు. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం కంగారుపడి, అనుమానమున్న యిండ్లన్నిటినీ ఆయుధాలకోసం సోదాలు చేయించింది. ఈ చర్య సామాన్యుల్నీ, సామంతుల్నీ కూడ ఉద్రిక్తపరిచింది. ముందర్గి భీమారావు అనుసతిని నాయకత్వాన తిరుగుబాటు జరిగింది.

భీమారావు ముందర్గి గ్రామానికి దేశముఖ్ గా ఉండేవాడు. కొంతకాలం బళ్ళారి, హార్పనహళ్లి తాలూకాలకు తహసీల్దారుగా పనిచేశాడు. అతనికి చాలా సొంతభూమి ఉండేది. ఆ ప్రాంతాల్లో యితడు గొప్పబలశాలి అని పేరు సంపాదించాడు. బళ్ళారి జిల్లాలోనే కాక, నైజాం పాలనక్రింద ఉన్న కొప్పాల్ ప్రాంతంలోకూడ అతని కింతో పలుకుబడి ఉండేది. అతని భార్య జీవాబాయి పుట్టిల్లు కొప్పాల్ ప్రాంతంలోనిదే.

1858 మే మాసంలో భీమారావు నాయకత్వంక్రింద రైతులు ప్రభుత్వానికి రివెన్యూ చెల్లించడం మానివేశారు. భీమారావు, హమ్మిగిదేశాయి కలిసి ధార్వార్ జిల్లాలో తిరుగుబాటుకు సన్నాహాలు ప్రారంభించారు. వీరి ప్రయత్నాలకు దంబాల్ దేశాయి, దామల్ దేశాయి, నార్గండ్ జమీందారుకూడా సహాయం చేశారు. నార్గండ్ జమీందారు బాబాసాహెబు నానాసాహెబుతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరిపేవాడు. భీమారావు హోస్పేట, కమలాపురం మొదలైన ప్రాంతాల్లో ప్రజల్ని సమీకరించాడు. నైజాంపాలన క్రిందఉన్న కొప్పాల్ జమీందారు కొడుకును తనతో సహకరించమని భీమారావు అడగ్గా, అతడు అంగీకరించాడు.

తిరుగుబాటు ఒకేరోజున—1858 మే 27 న — జరగాలని దేశాయిలంతా నిశ్చయించుకొన్నారు. నార్గండ్ జమీందారు తన బలగంతో ధార్వార్ ప్రాంతానికి వెళ్లి నావల్‌గండ్‌ని వశపర్చుకోవాలనీ, దంబల్ దేశాయి దంబల్, గడగ్ పట్టణాలపై దాడి చేయాలనీ, భీమారావు రాయచూర్ జిల్లాలోని కొప్పాల్ కోటను స్వాధీనం చేసుకోవాలనీ నిశ్చయించుకున్నారు.

కాని, తిరుగుబాటుకు 3 రోజులు ముందుగా (మే 24 న) ప్రభుత్వపోలీసులు ఆయుధాలకోసం హమ్మిగిదేశాయి ఇంటిమీద దాడిచేసి, ఎన్నో ఆయుధాలను వశపరచుకొన్నారు. ఈవిధంగా ఒకేరోజున తిరుగుబాటుచేయడానికి వేసుకున్న ప్లాను విఫలమయింది. వెంటనే భీమారావు ఎక్కడికక్కడ తిరుగుబాట్లు చేయవలసిందని పిలుపుయిచ్చాడు.

తిరుగుబాటుదార్లలో ఒకభాగం భీమారావు నాయకత్వాన కొప్పాల్ కోటను వశపర్చుకొన్నారు. అక్కడి ప్రజలు భీమారావుకూ, అతని అనుచరులకూ, హృదయపూర్వకంగా స్వాగతమిచ్చారు. మొత్తం 400 మంది కొప్పాల్ కోటను వశపరచుకొని విజయపతాక మెగురవేశారు.

తిరుగుబాటును అణచేందుకు మే 30 వ తేదీన ధార్వార్, బళ్ళారి, రాయచూర్ జిల్లాలనుంచి బ్రిటిష్ సేనాదులు సాయుధబలగాలను తీసుకొచ్చారు. 31 వ తేదీన భీమారావును లొంగిపోవలసిందని అంతిమ హెచ్చరికయిచ్చారు. అతడు నిరాకరించడంతో, కోటమీద అగ్నివర్షం కురిపించ నారంభించారు. జూన్ 1 వ తేదీని కోట పైముట్టడి ప్రారంభమైంది.

కొప్పాల్ దుర్గం చాల బలీయమైనది. దాన్ని స్వాధీనపరచుకొన్న తిరుగుబాటుదార్లవద్ద మామూలు తుపాకులేగాని, ఫిరంగులు లేవు. అయినా, వారు సాహసోపేతంగా పోరాడారు. శత్రుసేనలు ఫిరంగుల సహాయంతో కోటగోడను ఛేదించగలిగారు. తిరుగుబాటుదార్లలో 100 మంది వీరోచితంగా పోరాడుతూ ప్రాణా లర్పించారు. భీమారావు, అతని సహచరుడైన హమ్మిగిదేశాయి కోటగుమ్మంవద్ద పోరాడుతూ చనిపోయారు. 150 మంది ఖైదీలుగా పట్టుబడ్డారు. వారిలో 75 గురిని బ్రిటిష్ అధికారులు ఫిరంగి మూతులకు కట్టి పేల్చివేశారు.

ఇలాగే నార్గండ్ జమీందారు నడిపిన తిరుగుబాటు కూడా అణచివేయబడింది. పోరాటంలో పాల్గొన్న దేశాయిల భూములన్నిటినీ ప్రభుత్వం వశపరచుకొంది.

మద్రాసు సిపాయీల తిరుగుబాటు

బ్రిటిష్‌వారిచే నిరాయుధులొనర్చబడిన బెంగాల్ సిపాయిలు దఫాలు దఫాలుగా మద్రాసుకు రావడం, వారు బెంగాల్ పరిస్థితిని గురించి సైనికులకు, ప్రజలకు వార్తలందజేయడం సాగిస్తూ ఉండేవారు. తత్ఫలితంగా మద్రాసు యూరపియన్లలో భయాందోళనలు వ్యాపించాయి. ప్రభుత్వం ఒక బలమైన ఫిరంగిదళాన్ని మద్రాసుకు తీసుకొచ్చి, వలంటీర్ అశ్వికదళంతో సహా నగర వీధుల్లో కవాతు చేయించారు.

మద్రాసు అశ్వికదళంలో 8 వ రెజిమెంటు 1857 ఆగస్టు 18 వ తేదీన బెంగుళూరునుంచి మద్రాసుకు వస్తూంటే, మార్గమధ్యంలో – మద్రాసుకు 26 మైళ్ళదూరంలో శ్రీ పెరంబుత్తూరువద్ద – తిరుగబడింది. ఆ రెజిమెంటు మద్రాసు నుంచి కలకత్తాకు ఓడమీద ప్రయాణంకావాలి. కాని మధ్య యిలా తిరుగబడ్డంతో మద్రాసు ప్రభుత్వం హడలెత్తిపోయింది.

మద్రాసు సిపాయిలు 1837 కు పూర్వమిచ్చే జీతభత్యాలు యిస్తేనే కలకత్తాకు వెళ్తామనీ, లేకపోతే వెళ్లమనీ పట్టుపట్టారు. కొంతమంది ఆఫీసర్లు వెంటనే మద్రాసు ప్రభుత్వంతో సంప్రతించడానికి రైల్లో బయల్దేరి వెళ్ళారు. మద్రాసు ప్రభుత్వం గత్యంతరం లేక సిపాయిలకోర్కెను అంగీకరించింది. ఆ వార్తను అందజేయడానికి ఆఫీసర్లు శ్రీ పెరంబుత్తూరుకు తిరిగివచ్చారు. సిపాయిలు సంతోషంతో ప్రయాణం సాగించారు.

రైలు మద్రాసుకు 13 మైళ్ళలో ఉన్న పూనమల్లి చేరుకోగానే, తాము అసలు కలకత్తాకు వెళ్ళబోమనీ, “తమ సోదరులమీద యుద్ధం చెయ్య”మనీ అధికారులకు తెలియజేశారు.

పూనమల్లికి రెండు ఫిరంగులతో అప్పుడే వచ్చిన కొంతమంది సైనికుల సహాయంతో అధికారులు తిరుగుబాటుదార్లను నిరాయుధులొనర్చారు; ఆ రెజిమెంటును మొత్తంగా రద్దుచేశారు.

ఈ వార్త మద్రాసు చేరగానే, యూరపియన్ వలంటీర్లు డ్యూటీకి రప్పింపబడ్డారు. రాత్రింబగళ్లు రోడ్లమీద, వీధుల్లోను గస్తీ ప్రారంభించారు. ప్రభుత్వ కాంపౌండు ఫిరంగిదళాలతోను, భోజనశాల సైనికులతోను నిండిపోయింది. ట్రిప్లికేన్‌లో మహమ్మదీయులు నివసించేపేట కెదురుగా అధికార్లు ఫిరంగులను అమర్చారు. ఏ నిమిషాన తిరుగుబాటు జరుగుతుందోనని ప్రభుత్వం హడలిపోయింది. యూరపియన్లు కొన్ని రోజులు తమ ప్రాణాలను అరచేతపట్టుకొని గడిపారు.

భారతప్రజల తిరుగుబాటుకు బ్రిటిష్ కార్మికుల అండ

జేమ్స్ బ్రైన్

[ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ శతవార్షికోత్సవ సందర్భంలో పీపుల్స్ పబ్లిషింగ్ హౌస్ (ఢిల్లీ) వారు ప్రచురిస్తున్న స్మారక సంపుటిలో జేమ్స్ బ్రైన్ రచించిన వ్యాసభాగం.]

బ్రిటిష్ పాఠశాలల్లో చదువుకొనే బాల బాలికలకు 1857 లో జరిగిన తిరుగుబాటును గురించి పదేపదే నేర్పుతూన్న పాఠాలేమిటంటే: భారతీయులు వట్టి మూర్ఖులూ, అజ్ఞానులూను; వారిని బాగుచేసేందుకు బ్రిటిష్‌వారు చాల దూరదేశం వెళ్ళి, సామ్రాజ్యమనే పెద్దభారాన్ని మోస్తున్నారు. ఆవిధంగా తమ విధ్యుక్త ధర్మాన్ని నెరవేరుస్తున్న స్త్రీ పురుషులమీద, బాల బాలికలమీద భారతీయులు అమానుషమైన చిత్రహింసలు జరిపారు. వారి ఘాతుక చర్యలను బ్రిటిష్ ప్రజలంతా ఒక్క గొంతుతో ఖండిస్తున్నారు.

కాని ఆ రోజుల్లో బ్రిటిష్‌ప్రజలు నిజంగా యెలా ఆలోచించేవారో తెలుసుకోడానికి జరిగిన పరిశోధనలు బహు స్వల్పం. నాటి విద్వత్ పరిశోధకులకు విస్తారమైన సాధనసంపత్తి ఉన్నప్పటికీ, వారీపనికి పూనుకోనేలేదు. చారిత్రకదృష్ట్యా దీనికి కొంత ప్రాముఖ్యత ఉంది. అయినప్పటికీ ఒక విషయం మాత్రం యిదివరకే స్పష్టం కాజొచ్చింది. అదేమంటే, బ్రిటిష్ ప్రజాభిప్రాయంగా చిత్రింపబడేదంతా వాస్తవానికి విరుద్ధం.

ముఖ్యంగా, బ్రిటిష్ కార్మికవర్గం ఆ రోజుల్లో యెలా ఆలోచించేవారో క్లుప్తంగా పరిశీలించడానికి ప్రయత్నిస్తాను.

ఆనాటి పెట్టుబడిదారీవర్గం యొక్క అభిప్రాయాలను తెలుసుకోడాని కెన్నో లిఖిత పూర్వకమైన ఆధారాలున్నాయి. గ్రామసీమల్లో క్రైస్తవ దేవాలయాలనుంచీ, గ్రామకార్యాలయాలనుంచీ వ్రాయబడిన లేఖలు, రాజకీయ ఘటనలను తెలియజేసే డైరీలు, పార్లమెంటు ఉపన్యాసాలు, సంపాదకీయాలు — యిలాంటి వెన్నో ఉన్నాయి. కాని, కార్మికవర్గం వివిధ దేశాల్లో సమావేశాలు జరుపుకొనేటప్పుడు సమకాలీన ఘటనలనుగురించి ఏమేమి చెప్పుకొనేవారో మన కింకా తెలియకపోవచ్చు. ఆ సమావేశాలను గురించిన వ్రాతపత్రాలు మనకు లభించడంలేదు. అవి బహుశా లేవేమోకూడా. అయితే స్థూలంగా మాత్రం కొన్ని అభిప్రాయాలు మనకు తెలుసు. పరిశోధనల వల్ల మరికొంత సమాచారం లభించవచ్చు.

1857 నాటికి ఛార్టిజం (బ్రిటన్‌లో వర్గపోరాట ప్రాతిపదికపై స్థాపింపబడిన అతివాద కార్మికోద్యమం -అను) బ్రిటిష్ వాణిజ్య విస్తరణయొక్క ప్రభావంవల్ల బలహీనపడింది. బ్రిటిష్ కార్మికవర్గంనుంచి ఉద్భవించిన సోషలిజం తాత్కాలికంగా మరుగునపడింది. 1885 లో ఎంగెల్స్ వ్రాసినట్లు "1843 నాటి ఫ్రెంచి విప్లవం బ్రిటిష్ మధ్యతరగతిని కాపాడింది. విజయపతాకాన్నెగురవేసిన ఫ్రెంచి కార్మికుల సోషలిస్టు ప్రకటనలు చాలా చిన్నదైన బ్రిటిష్ మధ్యతరగతిని హడలెత్తించాయి. అంతకంటే సంకుచితమైన, మొరటు స్వభావం గలిగిన ఇంగ్లీషు కార్మికోద్యమాన్ని చిందరవందరచేశాయి...ఛార్టిస్టు ఉద్యమం అంతరంగికంగా విచ్ఛిన్నమై, చివరకు 1848 ఏప్రిల్ 10 వ తేదీని రద్దు చేయబడింది. కార్మికవర్గంయొక్క ప్రత్యక్ష కార్యకలాపాలు మూలపడ్డాయి. పెట్టుబడిదారీవర్గం పైచేయి

సంపాదించింది." (ఎంగెల్స్ : 'లండన్ కామన్ వీల్' పత్రిక : 1885, మార్చి 1). ఆతర్వాత 25 సంవత్సరాల వరకు ఇంగ్లండు "ప్రపంచ వర్క్‌షాప్"గా ప్రసిద్ధి కెక్కింది. దాని ఆధిక్యత నెవ్వరూ కాదనలేక పోయారు. ఆకాలంలోనే భారతీయుల తిరుగుబాటు కూడా జరగడంవల్ల అది బ్రిటిష్ కార్మికవర్గంలో పెద్ద సంచలనమేమీ కలిగించలేకపోయింది. కొద్ది మాత్రపు సంచలనమైనా కలగడమే ఆశ్చర్యం.

'రైనాల్డ్స్ న్యూస్‌పేపర్'

'రైనాల్డ్స్ న్యూస్‌పేపరు' సోషలిస్టు ఉద్యమంతో సంబంధంలేని కార్మికవర్గ దృక్పథాన్ని ప్రతిబింబిస్తూ ఉండేది. ఆ పత్రిక తిరుగుబాటు యెడల సానుభూతి ప్రకటించింది. 1857 జూలై 5 వ తేదీని అది యిలా వ్రాసింది :

"ప్రపంచంలో న్యాయమనేది ఉంటే, బ్రిటిషు ప్రభుత్వమూ ఈస్టిండియా కంపెనీ చేసిన ఘోరదురంతాలకన్న ఎన్నోరెట్లు ప్రతిక్రియ జరక్కమానదు. అది అప్పుడే ప్రారంభమయిందికూడా... తిరుగబడ్డ పటాలాలు కొన్ని అత్యాచారాలు చేసినందుకు మనం తప్పక విచారిస్తాం. కాని, మనసానుభూతి ఎల్లప్పుడూ బలవంతులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడే బలహీనులమీదనే ఉంటుంది; తమ్ము పీడించేవారికి వ్యతిరేకంగా పోరాడే భారతీయులమీదనే ఉంటుంది; హింసింపబడ్డ, దోచుకోబడ్డ, బంధింపబడ్డ, అవమానింపబడ్డ భారతీయులమీదనే ఉంటుంది; క్రూరులైన, దయావిహీనులైన, పశుతుల్యులైన, కపటత్వంతో నిండిన తమశత్రువుల సంకెళ్ళను ఛేదించుకొనిస్వాతంత్ర్యంసంపాదించుకోడానికి పాటుబడే అభాగ్యులమీదనే ఉంటుంది; ఏ తిరుగుబాటుదార్లనైతే బంధించి కాల్చివేయడం, ఉరితీయడం, చెట్ల కొమ్మలకు వ్రేలాడగట్టి చంపడం చేశారో—ఆ తిరుగుబాటుదార్లమీదే మన సానుభూతిఉంటుంది."

తిరుగుబాటుదార్ల 'అత్యాచారాల'ను గురించి అతిశయోక్తులతో జరిగే ప్రచారాన్ని ఖండిస్తూ ఆ పత్రిక యిలా వ్రాసింది :

"స్వదేశంలోఉన్న మనం పాక్షిక విషయాలను మాత్రమే వింటున్నాం.........ఆ అత్యాచారాలకు ప్రోద్బల మిచ్చిన దురంతాలు చాల దారుణమైనవి." (1857, జూలై 26)

'రైనాల్డ్స్ న్యూస్ పేపర్' భారతదేశ ఘటనలకూ, స్వదేశంలో స్వాతంత్ర్య నిర్మూలనకూ గల సంబంధాన్ని వివరించింది. "పర్వదినంనాడు ప్రదర్శింపబడిన మూర్ఖత్వాన్ని" ఖండిస్తూ, ఆనాడు "జీతాలు పుచ్చుకొంటున్న మతాధిపతులు, పుచ్చుకోని మతాధిపతులు" అతి నీచంగా వ్యవహరించారని వ్రాసింది.

"ధర్మోపదేశాలు చేసినవారిలో అధిక సంఖ్యాకులు యుద్ధోన్మాదంతో, కసితీర్చుకోవాలని బోధించారు; రక్తంత్రాగాలన్నారు; ధనాన్ని దోచుకోవాలన్నారు; దయతో మెలగాలని ఒక్కరూ చెప్పలేదు."

అట్టి ఉపదేశాలిచ్చిన వారిలో "పరమ మూర్ఖుడు స్పర్జన్"ని ఆ పత్రిక ప్రత్యేకంగా పేర్కొంది. స్పర్జన్ నాన్ కన్ఫార్మిస్టుశాఖకు చెందిన క్రైస్తవ మతబోధకుడు. తన ప్రేక్షకుల్ని ముందుచెప్పినట్లు వశపరచుకోగల ప్రజ్ఞ అతని కుందని ప్రతీతి. ఆ వ్యక్తి క్రిస్టల్ ప్యాలస్‌లో 20,000 మంది సమక్షంలో భారతీయుల తిరుగుబాటును గురించి ఉపన్యసించాడు. సభకు వచ్చినవారంతా డబ్బు చెల్లించుకున్నవారే. అతని ఉపన్యాసాన్ని గురించి 'రైనాల్డ్స్ న్యూస్ పేపరు' యిలా వ్రాసింది :

"స్పర్జన్ రక్తాన్ని ప్రవహింపజేయాలని బోధించాడు; ప్రేక్షకుల ఉద్రేకాలను రెచ్చగొట్టేటందుకు వాస్తవవిషయాలను వక్రంగా చిత్రించాడు; చరిత్రను మరుగుపరిచాడు. భారతీయులు యిష్టపూర్వకంగానే తమ స్వాతంత్ర్యాన్ని ఇంగ్లీషువారికి సమర్పించారనీ, యిప్పుడు సిపాయిలు తిరుగబడ్డంవల్ల వారు పితూరీదార్లేగాని దేశభక్తులుకారనీ అతడు చెప్పాడు. నిజమే. వారు తమ స్వాతంత్ర్యాన్ని వదులుకున్న మాట నిజమే. బందిపోటుదొంగ దారినపోయే ప్రయాణీకు

నికి పిస్తోలు గురిపెట్టి కాల్చి చంపుతానని బెదిరించినప్పుడు ఆ ప్రయాణీకుడు తనవద్ద నున్న ధనాన్నంతటినీ దొంగకు వశపరిచేటట్లే భారతీయులుకూడా తమ స్వాతంత్ర్యాన్ని వశపరిచారు." ('రైనాల్డ్స న్యూస్ పేపర్'- 1857, అక్టోబరు 11).

ఈ విధంగా 'రైనాల్డ్స న్యూస్ పేపర్' రాజీలేని విధంగా తిరుగుబాటుదార్లపక్షాన నిలబడి పోరాడింది. కాని ఆ పత్రిక సామ్రాజ్యవాదమనే మహామారికి లొంగిపో నారంభించింది. బ్రిటిష్ పరిపాలనా విధానాన్ని సంస్కరించడంద్వారా భారతదేశాన్ని తమ పెత్తనంక్రింద ఉంచుకోవాలనే వారి వాదనను బల పరచ నారంభించింది. అక్టోబరు 11 వ తేదీ సంచికలో యిలా వ్రాసింది:

"భారతదేశం యెడల మన మింతవరకూ అనుసరిస్తున్న దోపిడీ విధానాన్ని, దురాక్రమణ విధానాన్ని మార్చుకొనకపోతే, భారతదేశ మిక మన చేతుల్లో సురక్షితంగా ఉండదు. ఇకమీదట మనం భారతీయులకు దయ, న్యాయం గ్యారంటీ చేయాలి. ప్రస్తుతం వారిలో ఉన్న నిస్పృహను, ద్వేషాన్ని నిర్మూలించాలి. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం, స్వదేశస్తులు కలిసి భారతదేశాన్ని అదుపులో పెట్టుకోగలిగితే, బ్రిటిష్ వాణిజ్యానికి విశాలమైన రంగస్థలంగా అది ఉపయోగపడుతుంది. ప్రాచ్యఖండంలో మనకు బంగారం పండే ఒక ఉద్యానవనం ఉంది. దాన్ని అట్టేపెట్టుకోడానికి నేడు చిట్టచివరి అవకాశం లభించింది. దాన్ని బ్రిటిష్ ప్రజలు చక్కగా వినియోగించుకోవాలి. దుష్ట పరిపాలన, ఫ్యూడల్ ప్రభువులు చేసే నేరాలు జరక్కుండా చూస్తేనే, యీ చివరి అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగల్గుతాం."

ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ ఆందోళన

ఛార్టిస్టు ఉద్యమనాయకుడు ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ చాల కాలం భారతదేశంపట్ల శ్రద్ధవహించాడు. 1853 లో అతడు భారతదేశాన్ని గురించి పత్రికల్లో అనేక వ్యాసాలు వ్రాశాడు ('పీపుల్స్ పేపర్': మే 7, 14, 21, 28; జూన్ 11, 18; జూలై 2—1853). 1851 లో జైల్లో నిర్బంధింపబడినప్పుడు అతడు "హిందుస్థాన్‌లో తిరుగుబాటు" రాగలదంటూ ఒక సుదీర్ఘమైన గేయం రచించాడు. తిరుగుబాటు నిజంగా ప్రారంభమైనప్పుడు ఆ గేయం పునర్ముద్రింపబడింది. దానికి వ్రాసిన తొలిపలుకులో "బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంమీద సూర్యుడు అస్తమించడు" అనే సామ్రాజ్యవాద నినాదాన్ని అతడిలా మార్చి వ్రాశాడు: "బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలోని వలసదేశాలమీద సూర్యుడు అస్తమించడు; రక్తం ఇంకదు."

ఆరోజుల్లో జోన్స్ ఛార్టిస్టు ఉద్యమంయొక్క పోరాట సాంప్రదాయాలను యించుమించు ఒంటరిగా ముందుకు తీసుకెళ్ళాడు. ఆ తర్వాత అతడుకూడా పోరాటంనుంచి విరమించుకొని పెట్టుబడిదారీ వర్గంతో రాజీ చేసుకున్నాడు. అతడు సాగించిన చిట్టచివరి పోరాటం— భారతప్రజల పక్షాన సాగించిన పోరాటం. అది అతని విప్లవ జీవితానికే తలమానికమని చెప్పవచ్చు.

జోన్స్ జూలై 4 వ తేదీన తన ఉద్యమం ప్రారంభించాడు. "న్యాయమార్గంద్వారా, సామరస్యపద్ధతి

హైద్రాబాద్‌లో రావుసాహెబ్ పీష్వా

1862 ప్రారంభంలో విప్లవ నాయకులలో ఒకడైన రావుసాహెబ్ పీష్వా నిర్మల్‌లో వెంకట్రావు అనే ఒక మక్తేదారువద్ద కొంతకాలం వున్నాడు. తర్వాత మార్చిలో హైద్రాబాద్ వచ్చి బేగంబజారులో మకాం పెట్టేడు. నిజాము సైన్యాలలో మూడువేలమందిపై అధికారి అమృతలాల్ అనే ఆయన సోదరుడు తులజారావ్, మరికొందరు మహాధనవంతులయిన గోసాయీలు ఆయనకు తోడ్పడ్డారు.

రావుసాహెబ్ పీష్వా హైద్రాబాద్‌లో సాగించిన ప్రయత్నాలు బయటపడిపోయేయి. ఆయన తప్పించుకుపోయేడు. కాని ఆయనకు తోడ్పడ్డవారు చాల కఠినశిక్షలకు గురిఅయ్యేరు. వెంకట్రావు అనుభవిస్తున్న 40 గ్రామాలలో 39 లాగివేయబడ్డాయి.

తర్వాత ఆ సంవత్సరమే రావుసాహెబ్ ఆగ్రా సమీపంలో పట్టుబడ్డాడు. కాన్పూరులో వురితీయబడ్డాడు.

వల్ల భారతప్రజల అంతిమపోరాటం వాయిదాపడి యుండేది" అని అతడు వ్రాశాడు. బ్రిటిష్ కార్మికుల్ని అతి డీవిధంగా హెచ్చరించాడు.

"కష్టజీవులైన ఓ బ్రిటిష్ కార్మికులారా! మానవజాతి చరిత్రను ఎన్నడూ కలుషిత మొనర్చనంతటి హేయమైన దురాక్రమణను పోషించడానికి మీరు మీ ధనప్రాణాలను ధారపోయవలసి వస్తుంది. అట్టి ఆజ్ఞలు మీకోసం ఎదురుచూస్తున్నాయి. ఇంగ్లీషు ప్రజలారా! హిందూస్థానీయులు నేడు మానవాళికే పవిత్రమైన ఆశయంకోసం పోరాడుతున్నారు. పోలిష్ప్రజల, హంగరీ ప్రజల, ఇటలీప్రజల, ఐరిష్ప్రజల స్వాతంత్ర్య మెంత పవిత్రమైనదో భారతప్రజల స్వాతంత్ర్యంకూడా అంత పవిత్రమైనది...ఇంగ్లండ్ దేశీయులైన మీరందరూ ప్రపంచంలో పరమోత్కృష్టమైన ఒక మహోద్యమాన్ని అణచేటందుకు మీ ధన ప్రాణాలను ధారవోయవలసివస్తుంది. అలాంటిఆర్డర్లు జారీఅయి తీరుతాయి... సోదర దేశీయులారా! యితరుల స్వాతంత్ర్యాన్ని అణచడంకన్న—అంటే మీ పోరాటాన్ని మీరు అణచుకోడం కన్న — చేయవలసిన ఉత్కృష్టమైన పని మరొకటి ఉందని గమనించండి."

జూలై 11 వ తేదీని అతడు ఒక వ్యాసంలో పాలక వర్గంయొక్క భయాందోళనలు చూచి, భవిష్యత్తుపై విశ్వాసం ప్రకటించాడు. టైమ్స్ పత్రిక యిలా వ్రాసింది: "ప్రస్తుతం స్టాక్ మార్కెటు ధరలు రోజూ పడిపోతున్నాయి. ఒకవైపు బ్యాంకులలో బంగారపు నిల్వలు రోజూ పెరుగుతూంటే, పంటలు విస్తారంగా పండే సూచనలు కనిపిస్తూంటే, స్టాక్ మార్కెట్ ధరలు యీ విధంగా పడిపోతూండడం అసాధారణమైన విషయం. భారతదేశంపట్లగల ఆందోళన మిగతా సమస్య లన్నిటినీ మరుగున పెట్టింది. రేపు-అంటే ఏదో ఒక పరిష్కారం కుదిరేలోగా - ఒక దుర్వార్త వచ్చిందా, పెద్ద గందరగోళం తప్పదు."

అయోధ్య రాణికి విక్టోరియారాణి చేసిన సన్మానాన్ని గురించి కూడా అతడు పేర్కొన్నాడు. (అయోధ్యను ఈస్టిండియా కంపెనీ స్వాధీనపరచుకోడం అక్రమమని వాదించడానికి అయోధ్యరాణి ఇంగ్లండుకు వెళ్ళి విక్టోరియారాణిని సందర్శించబోయింది — అను.) మొదట విక్టోరియారాణి ఆమెకు ఎందువల్ల దర్శనమీయలేదు? అయోధ్యరాణి చిన్న చిన్న రాణివాస మర్యాదలను ఉల్లంఘించిందనీ, అందుచేత విక్టోరియారాణి అంతరాత్మ పరితపించిందనీ అన్నారు. తర్వాత ఆమెకు దర్శనం లభించింది. ఇంగ్లీషు రాణి అంతరాత్మ తృప్తిపడింది. అసలు విషయమేమంటే, బందిపోటు దొంగలు అయోధ్యరాజ్యాన్ని అపహరించారు. వారి దేశానికి రాణి అయిన ఆమె సహజంగా అయోధ్యరాణిని చూడ నిరాకరించింది. కాని నేడు ఆ బందిపోటు దొంగలు భారతదేశం నుంచి తరిమివేయబడే సూచనలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. అందుచేత బ్రిటిష్రాణి కాలికి బలపంకట్టుకొని తిరుగుతూన్న అయోధ్యరాణి యెడల సౌమ్యంగా ప్రవర్తించవలసి వచ్చింది. ఆమెను తమ పనిముట్టుగా ఉపయోగించుకోవచ్చునని బందిపోటుదొంగలు ఆశించి యుండవచ్చు."

[1856 లో ఇంగ్లీషువాళ్ళు అయోధ్య నవాబు దాజిదాలీని కలకత్తాలో నిర్బంధించి రాజ్యం స్వాధీనం చేసుకొన్నారు. ఆయన ప్రథమభార్య భర్త తరఫున ఇంగ్లీషు రాణివద్దకు రాయబారం వెళ్ళింది. మరొక భార్య బేగం హజ్రత్ మహల్ విప్లవంలో నాయకత్వం వహించింది.—అను]

'రాజులతో సంఘర్షణ కాదు; ప్రజలతో యుద్ధం'

ఆగస్టు 1 వ తేదీ సంచికలో జోన్స్ యిలా వ్రాశాడు:

"మేము మొదటినుంచీ మా పాఠకులకు నొక్కి చెబుతున్న విధంగా యీ పోరాటం కేవలం సైనిక తిరుగుబాటుగానే ఉండక, జాతీయ సంగ్రామంగా రూపొందుతూంది."

దీనికి సన్నాహాలు బహు జాగ్రత్తగా జరిగినట్లు నిదర్శనలు కనిపిస్తున్నాయనికూడ అతడు వ్రాశాడు.

"ఇది కేవలం సంస్థానాధీశులతో జరిగే యుద్ధమా? కానేకాదు. ప్రజలతో జరిగే యుద్ధమే యిది. భారతదేశంలో ఈస్టిండియా కంపెనీవారు రాజులకూ,

రాజులకూ మధ్య అనేక యుద్ధాలను రేచ్చగొట్టారు. కాని ప్రస్తుత యుద్ధంలో పాల్గొంటూన్నంతమంది ఏ యుద్ధంలోనూ పాల్గొని యుండలేదు."

ఆ వ్యాసంలోనే జోన్స్ బ్రిటిష్ పాలకవర్గాన్ని యిలా హెచ్చరించాడు :

"తిరుగుబాటుదార్లు తమలోతాము తగువు లాడుకోవచ్చు; దుర్బలులుగా ప్రవర్తించ వచ్చు. కాని ఒకటి మాత్రం వాస్తవం. ఈ తిరుగుబాటు ఓడిపోయినా జయించినా, భారతదేశం మాత్రం మనకు దక్కదు... మా సలహా ఒక్కటే : భారతజాతియొక్క స్వాతంత్ర్యాన్ని గుర్తించండి...నూరు సంవత్సరాల క్రిందట ఒక విదేశీముఠా, భూగోళం చుట్టూ తిరిగే వర్తకబృందం, లెడన్‌హాల్ బందిపోట్లు కపటనాటక మాడి, యీ సామ్రాజ్య భూభాగంమీద దొంగతనంగా ప్రవేశించి, దాని అమూల్య ఆభరణమైన స్వాతంత్ర్యాన్ని అపహరించారు... ఆ 100 సంవత్సరాల పరిపాలనలో 100 కోట్ల సంవత్సరాల పాపాలు యిమిడి వున్నాయి."

తిరుగుబాటుదార్లు అత్యాచారాలు చేస్తే చేసి యుండవచ్చునని అత డంగీకరించాడు. అయితే, వాటికి దారితీసిన కారణాలనుకూడా అతడు నొక్కిచెప్పాడు. స్పానిష్ యుద్ధంలో బ్రిటిష్ సైనికుల పైశాచిక హత్యలను పాఠకుల దృష్టికి తెచ్చాడు. "టైమ్స్ పత్రిక వాటిని ఖండించిందా ? పల్లెత్తుమాటకూడా అనలేదు," అని వ్రాశాడు. భారతదేశంలో దుష్పరిపాలన కంతకూ బాధ్యత ఈస్టిండియా కంపెనీదని చెప్పి, తప్పంతా దానిమీదనే మోపడానికి జరిగే ప్రయత్నాన్ని ఖండిస్తూ అతడిలా వ్రాశాడు :

"ఈస్టిండియా కంపెనీని రద్దుచేసి, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వానికి పెత్తన మీయడమంటే అర్థం, ఒక బందిపోటు దొంగకు బదులు మరోవానిని తీసుకురావడ మన్నమాట."

టైమ్స్ పత్రిక సూచించిన ప్రతీకారచర్యలను ప్రస్తావించి, అత డిలా వ్రాశాడు : "క్రైస్తవ సిద్ధాంతాలకు, మానవ నాగరికతకు ఎంత చక్కటి నిదర్శనాలు ! ఇక యెవ్వరూ భారతీయుల క్రౌర్యాన్ని ప్రస్తావించకండి !"

200 మంది బ్రిటిష్‌సైనికుల రాజీనామా

'పీపుల్స్ పేపర్'లోనే అదే సంచికలో, భారతీయుల తిరుగుబాటును గురించి బ్రిటిష్ కార్మికవర్గం యొక్క వైఖరిని తెలియజేసే చక్కని ఉదంతం వివరింపబడింది. "ఛాదామ్, రోచెస్టర్ నగరవీధుల్లో కవంతొక్కుతూ నడిచివెళ్తున్న 200 మంది సాధారణ సైనికులు, చిన్నఉద్యోగులు ప్రజలదృష్టిని ఆకర్షించారు. వారంతా మంచి హుషారులో ఉన్నారు. భారతదేశంనుంచి అప్పుడే వారు తిరిగి వచ్చారు. అంతకుముందు వారు పదేండ్లవరకు సైనికులుగా ఉంటామని వ్రాసియిచ్చారు. ఆ గడువు యిప్పుడు పూర్తిఅయింది. అందుచేత తమ్ము వెంటనే డిస్చార్జి చేయవలసిందని అడిగారు. కాని అధికారులు వారిని డిస్చార్జి చేయలేదు. రెండేసిపౌనుల చొప్పున గ్రాట్యూటీ, కొత్త సామాను యిస్తామని ఆశ చూపారు. కాని లాభంలేకపోయింది. తామిక సైన్యంలో ఉండబోమని చెప్పేశారు."

ఆగస్టు 29 న జోన్స్ మరొకసారి పోరాట పరిస్థితిని సమీక్షిస్తూ వ్యాసం వ్రాశాడు. తిరుగుబాటు జయించితీరుతుందని అతడింకా అప్పటికి ఆశిస్తున్నాడు. "రుణాలమీద, శాంతిభద్రతలమీద ఆధారపడే అతి కృత్రిమమైన బ్రిటిష్ సమాజంపై" యీ పోరాటం ఎట్టి ప్రభావాన్ని కలుగజేస్తుందో అతడు ఊహించుకో నారంభించాడు. ఇతర దేశాలు వాణిజ్యరంగంలో బ్రిటిష్ ఆధిక్యతను కూలద్రోయడానికి ప్రయత్నిస్తాయని వ్రాశాడు. అందుచేత అనివార్యంగా "ఆహారపదార్థాల ధరలు పెరుగుతాయి; కూలిరేట్లు పడిపోతాయి; ఉత్పత్తిదార్లలో దారిద్ర్యం పెరుగుతుంది," అని వ్యాఖ్యానించాడు.

సెప్టెంబరు 5 వ తేదీని జోన్స్ భారతీయుల తిరుగుబాటును ప్రశంసిస్తూ మరొకవ్యాసం వ్రాశాడు. ఆ పోరాటాన్ని యిలా వర్ణించాడు :

"ప్రపంచ చరిత్రలో అత్యంత న్యాయమైన, ఉదాత్తమైన, అవసరమైన తిరుగుబాట్లలో యిదొకటి...17 కోట్లమంది ప్రజలు ఇందులో పాల్గొనడం ఆశ్చర్య మేమీకాదు. ఆశ్చర్యమల్లా వారు ఓడిపోవడం (ఢిల్లీ పత

నాన్ని గురించి రచయిత పైవిధంగా వ్రాసి యుంటాడు—అను.) సంస్థానాధీశులు వారికి ద్రోహం చేసియుండకపోతే, వారు ఓడిపోయే వారు కారు. ఈ సంస్థానాధీశులు ఒకరి రాజ్యాన్ని మరొకరు విదేశస్తులకు ధార పోశారు...ప్రపంచ చరిత్రలో అన్ని యుగాల లోను రాజులు, చక్రవర్తులు, భూస్వామ్య వ్యవస్థకు చెందిన తదితరులు యిలాగే చేశారు. వారికి ఆశ్రయమిచ్చిన ప్రతిదేశంలోను ద్రోహులుగానే వ్యవహరించారు...ఇంగ్లండ్ లోని కష్టజీవులంతా తమ హిందూసోదరుల పట్ల ('హిందూ' అంటే 'భారతీయ' అనే అర్థంలోనే రచయిత వ్రాశాడు — అను.) సానుభూతిని ప్రదర్శించాలి. వారిలక్ష్యమూ, మీలక్ష్యమూ ఒకటే. వారివిజయం పరో క్షంగా మీక్కూడా విజయమే."

సెప్టెంబరు 12 వ తేదీని అతడొక వ్యాసంలో, 1857 తిరుగుబాటువల్ల కలిగే ఫలితాలనుగురించి యిలా వ్రాశాడు :

"ఈ తిరుగుబాటును అణచేటందుకయ్యే ధనం బ్రిటిష్ కార్మికవర్గం నుంచి వసూలు చేయబడుతుంది. కాని దాన్ని ఖర్చుపెట్టే విషయంలో బ్రిటిష్ కార్మి కుల ప్రయోజనాలను లెక్కలోకి తీసుకోరు; ఇండి యాలో బ్రిటిష్ పాలనవల్ల మన కార్మికులకు కొంచె మైనా మేలుకలిగిందా ? లేదు. ఎవరు లాభం పొందారు ? ఫ్యూడల్ భూస్వాములు, నిరంకుశ పెత్తందార్లు, వర్తక ప్రముఖులు, పెట్టుబడిదార్లు. దోపిళ్ళు, దురంతాలు, అత్యాచారాలలో ఆరితేరిన యువక భూస్వామ్య కుటుంబీకులు లాభంపొందారు.

...ఇండియా ఇంగ్లండ్ వశమైన తర్వాత మన మాదేశాన్ని దారిద్ర్యంలో ముంచలేదా ? సర్వనాశన మొనర్చలేదా ? బిచ్చగాళ్ళ దేశంగా మార్చలేదా ? ఆ దేశంలో మనం స్నేహపూర్వకంగా, స్వతంత్ర హోదా యిచ్చి వర్తకం చేసియున్నట్లయితే, యీ పాటికి ఆ దేశపు మార్కెట్టు ఎంతగా విస్తరించి యుండేది !"

ఆ వ్యాసంలోనే జోన్స్ చిత్రహింసల గాథలను ప్రస్తావించాడు. "చిత్రహింసలు చేసిందెవరు ?" అనే శీర్షికతో అతడు అనేక చారిత్రక సత్యాలను వెలుతురులోకి తెచ్చాడు. మద్రాసు రాజధానిలో చిత్రహింసలను గురించి దర్యాప్తు చేసేటందుకు నియ మింపబడ్డ ఉపసంఘం 1855 లో సమర్పించిన నివేదిక నుంచి కొన్ని ఉదంతాలను అతడు పాఠకుల దృష్టికి తెచ్చాడు.

సెప్టెంబరు 19 వ తేదీ వ్యాసంలో అతడు తన వైఖరి సరియైనది కాదన్న ఆరోపణకు జవాబు చెపుతూ, యిలా వ్రాశాడు :

"ప్రజాస్వామ్యం అంటే అందరికీ సమాన న్యాయం కలుగచేసేది. భగవంతుడు నిస్సందేహంగా న్యాయం, ధర్మం వైపు వుంటాడు. మానవుడుకూడా అలా ఉండితీరాలి. ఏ వ్యక్తీ 'నేను హంగరీ తరపున వుంటాను, ఇండియా తరపున వుండను' అని చెప్ప కూడదు. అలా చెబితే, అతడు తన్ను తాను మోస పుచ్చుకుంటాడు; తాను నమ్మిన సిద్ధాంతానికి ద్రోహం చేసినవాడవుతాడు; సత్యాన్ని ఖూనీ చేసినవా డవుతాడు; పరువు, మర్యాదలకు స్వస్తిచెప్పిన వాడవుతాడు. హిందువుల పక్షాన ('భారతీయులు' అని అర్థం - అను.) నిలబడ్డం 'ఇంగ్లీషు సాంప్ర దాయాలకు విరుద్ధ' మనుకుంటే, నిరంకుశపాలన, క్రౌర్యం, దోపిడీ, దురాక్రమణల పక్షాన నిలబడ్డం కూడా 'ఇంగ్లీషు సాంప్రదాయాలకు విరుద్ధమే అవు తుంది'... అందుచేత, ఇంగ్లండ్ తన పద్ధతులను మార్చుకోవలసిన సమయం వచ్చింది. ఇంగ్లీషు ప్రజల యథార్థవాణిని ప్రపంచానికి వినిపించవలసియుంది. గొంతెత్తి 'ధర్మం ధర్మమే; సత్యం సత్యమే' అని చాటవలసియుంది.

"ధర్మం హిందువులపక్షాన ఉంది. అందు చేత వారికి విజయం తప్పక లభిస్తుంది. ఇంగ్లీషుప్రజలు ఆశయాల్లోను, చర్యలలోను న్యాయబుద్ధిగలవారు; అందుచేత వారు గొప్పవారు, శక్తివంతులూను."

అక్టోబరు 3 వ తేదీని 'పీపుల్స్ పేపర్'లో ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ 'కాలం అందరినీ విచారిస్తుంది' అనే సంత కంతో ఒక వ్యాసం వ్రాశాడు. 1857 తిరుగుబాటులో నష్టపడిన బ్రిటిష్ కుటుంబాల సహాయార్థం వసూలు చేసే నిధిని గురించి వ్రాసిన ఆ వ్యాసంలో అతడిలా హెచ్చరించాడు :

"వాళ్లకోసం బ్రిటిష్ కార్మికుడు ఒక్క ఫార్తింగు చందా యిచ్చినప్పటికీ మహా నేరం చేస్తున్నాడని గట్టిగా చెప్పదలచుకున్నాను. స్వార్థపరులైన పరమనీచులూ, దురాక్రమణదారులూ కలిసి స్థాపించిన ఈస్టిండియా కంపెనీ భారతదేశంలో దారి దోపిళ్ళు - మోసాలు చేసి, నమ్మిన వాళ్లందరినీ మోసం చేసింది. అట్టి పైశాచిక వ్యవస్థతో మీకు ప్రసక్తేమిటి? ఇండియన్ బాండ్లు, ఇండియన్ షేర్లు గలిగిన ధనవంతుల్నే యిచ్చుకో మనండి చందాలు. భారతదేశాన్ని స్వాధీన మొనర్చుకొని, తెగ దోచుకొని లాభాలు సంపాదించిన ధనవంతుల్నే యిచ్చుకో మనండి."

క్రిమియన్ యుద్ధంలో (1853) నష్టపడిన కుటుంబాలపట్ల ప్రదర్శింపబడిన వైఖరికి ఈ ఆంగ్లో యిండియన్ కుటుంబాలపట్ల ప్రదర్శింపబడే వైఖరికీ గల వ్యత్యాసాన్ని ఎత్తిచూపుతూ, రాచరిక కుటుంబాలమీద వారి వివాహాల మీద చేయబడే విపరీతపు ఖర్చులను అతడు నిశితంగా ఖండించాడు. తన వ్యాసంలో అతడిలా వ్రాశాడు :

"ఈ రాజ వంశీకుల ఐశ్వర్యాన్ని ఒకసారి చూడండి. రెండో వైపున నిరుపేద కార్మికుల దారిద్ర్యం చూడండి. ఈ అభాగ్యులు గత్యంతరంలేక బాస్టైల్ బందిఖానాను పోలిన బిచ్చగాండ్ర శరణాలయాల్లో ప్రవేశిస్తే, భార్యాభర్తలు తలొక చోటికి పోవాలి; బాలబాలికలు మైళ్ళకొద్దీ దూరం నడిచివెళ్ళాలి. 'గంజి' అనే పేరుతో వారికిచ్చే నీళ్ళు మనుష్యుల కీయవలసిన ఆహారం కాదని సెంట్ పాన్ క్రాస్ శరణాలయం నుండి క్రిందటివారం వెలువడిన రిపోర్టులవల్ల స్పష్ట మవుతోంది...అందుచేత బ్రిటిష్ కార్మికులు రాజకీయ కార్యకలాపాలకోసం కొంతడబ్బు దాచుకోవాలి. మీ దేశం సంగతి ఆలోచించుకోండి. మీ ప్రయోజనాలను కాపాడుకోండి. అందుకై చందాలు చెల్లించండి. సంఘటితులు కండి".

అక్టోబరు 19 వ తేదీని జోన్స్ భారతీయుల 'చిత్రహింసలను' గురించి ఒక వ్యాసం వ్రాశాడు. ఆ వర్ణనలన్నీ "భయంకరమైన అతిశయోక్తులు" అని చెప్పాడు. "ఒకవేళ అవి నిజమని నిరూపింపబడి నప్పటికీ, అదొక పాక్షిక దృశ్యం మాత్రమే"నన్నాడు. అమెరికన్ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామంలో బ్రిటిషువారు చేసిన ఘాతుకచర్యల నొకసారి జ్ఞాపకం చేసుకో మన్నాడు. "అప్పుడు మనం రెడ్ ఇండియన్లచేత చెయ్యరాని పనులెన్నో చేయించాం. బ్రిటిష్ క్యాంపుకు తెచ్చే ప్రతిపురుషుని పుర్రెకు, స్త్రీ పుర్రెకు, శిశువు పుర్రెకు కొంతధనం చెల్లించేవాళ్లం. ఆవిధంగా రెడ్ ఇండియన్లను వుపయోగించుకునేవాళ్ళం. అలా చంపబడ్డ అభాగ్యులు చిత్రహింసలవల్ల ఎట్టి బాధలు పడియుంటారో మనవాళ్ళకు బాగా తెలిసే వుండాలి. అవన్నీ అంధకారయుగంలో కాదు జరిగింది. మనందరికీ జ్ఞాపకమున్న రోజుల్లోనే జరిగాయి."

భారతదేశంలో బ్రిటిష్‌వారు జరిపిన ఘాతుకాలను వర్ణిస్తూ అతడిలా వ్రాశాడు :

"మనుష్యుల్ని చంపడానికి వారు కనిపెట్టిన సరికొత్తపద్ధతి మానవజాతికే తలవొంపులు తెస్తుంది. కరుణాహృదయులైన ఆ క్రైస్తవ మహనీయులు మనుష్యుల్ని ఫిరంగి మూతులకు కట్టి సజీవంగా కాల్చి చంపేరు. అక్కడ నిలబడ్డవారిమీద ఆ కళేబరం రక్తాన్నీ, మాంసపు ముక్కలను, ప్రేగులను అభిషేకంచేస్తూంటే, అమితానంద మనుభవించేవారు. నీరో చక్రవర్తి సహితం అట్టి పనులు చేయలేకపోయాడు (నీరో చక్రవర్తి రోమ్ తగలబడుతూంటే ఫిడేలు వాయించుకొంటూ కూచున్నాడట. —అను.) మానవుడు భగవంతుని ప్రతిబింబమని క్రైస్తవ బోధకులు చెబుతూ ఉంటారు. అట్టి మానవుని శరీర మెలా తుత్తునియలు చేయబడేదో చూడండి!"

అక్టోబరు 31 వ తేదీన అతడు చిత్రహింసలను గురించి మళ్ళీ వ్రాశాడు. "తిరుగుబాటుదార్లు చివరకూ తమ నాగరిక యజమానుల అడుగుజాడల్లోనే నడిచార"ని తెలియజేశాడు.

'రక్తానికి జవాబు రక్తమే'

నవంబరు 14 వ తేదీన ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ "హిందూ సిపాయిల వీరోచిత ప్రతిఘటనను" మరొకసారి కొనియాడాడు. నవంబరు 21 వ తేదీ పత్రికలో "రక్తానికి జవాబు రక్తమే; క్రౌర్యానికి మూలం క్రౌర్యం," అని వ్రాశాడు. డిసెంబరు 5 వ తేదీని "ఎప్పటికైనా హిందువుల లక్ష్యం నెరవేరకపోదు," అంటూ తన పాఠకుల్ని ఉత్సాహపరిచాడు. కాని, బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదాన్ని భారతీయులు విజయవంతంగా దెబ్బతీయగలరనే ఆశ అతనిలో క్షీణించ నారంభించింది. తిరుగుబాటును గురించి పూర్వమంత తరచుగా అతడు వ్యాసాలు వ్రాయలేదు. ఛార్టిస్టుల మహాసభకు సన్నాహాలు జరపడంలో అతడు నిమగ్నమవడం మరొక కారణం కావచ్చు. 1858 ఏప్రిల్ 3 వ తేదీని అతడు "ఇండియన్ దేశభక్తులకూ, విదేశీ దురాక్రమణ దారులకూ మధ్య అంతిమ పోరాటం" జరుగుతూన్నట్లు వర్ణించాడు. "మన హిందూసోదరులు జయించితీరుతారు" అంటూ ఏప్రిల్ 10 వ తేదీని అతడు వ్రాసిన వాక్యం దూరభవిష్యత్తునుగురించివ్రాసినదేగాని, తక్షణ భవిష్యత్తును గురించి కాదు. "భారతదేశం బ్రిటిష్ పాలనకు స్వస్తిచెప్పి సంపూర్ణమైన, నిర్నిబంధమైన స్వాతంత్ర్యం సంపాదించుకోడం ద్వారా తన గొప్పతనాన్ని చాటుకోగల్గుతుంది. ఇందుకు మరీ దీర్ఘకాలం పట్టదు" అన్నాడు. మే1 వ తేదీని, తిరుగుబాటు ఎలా పరిణమించినప్పటికీ "ఇండియా యిక ఇంగ్లండుకు దక్కదు," అని స్పష్టంచేశాడు. మే 8 వ తేదీని అతడిలా వ్రాశాడు :

"మనం భారతదేశాన్ని తిరిగి జయించాలంటే కత్తితోగాక సౌమ్యపద్ధతులద్వారా జయించాలి. ఆ దేశస్థులు మనకు సంబంధించినంతవరకు గతాన్ని జ్ఞాపక ముంచుకుంటారు. వారిని వారి భూములనుంచి వేరు చేశామన్న విషయం మరచిపోరు. తరతరాలనుంచీ భూమిపై యాజమాన్యం గల ఒక జాతి తన భూమి నంతటినీ యితరులు కాజేశారనీ, వారివద్దనే ఆ భూమిని కౌలుకు తీసుకోవలసిన గతి పట్టిందనీ వారు జ్ఞాపక ముంచుకుంటారు; భరించశక్యం కానంతపన్ను తమ భూములమీద విధింపబడిందనీ, దాన్ని చెల్లించుకోడానికి తమవద్దనున్న వ్యవసాయ పరికరాలను తాకట్టు పెట్టవలసివచ్చిందనీ విత్తనాలకోసం వుంచుకున్న గింజలను సైతం అమ్ముకోవలసివచ్చిందనీ, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి పన్నులు చెల్లించేటందుకు బిచ్చమెత్తుకొని తిరగవలసివచ్చిందనీ—వారు జ్ఞాపక ముంచుకుంటారు. అట్టి దారుణపరిస్థితుల్లో వ్యవసాయం చేయడం దుర్లభమైనప్పుడు తమ భూములను వదులుకోవలసి వచ్చిందనీ, తామెన్నడూ దున్నని భూమికికూడా పన్ను చెల్లించుకోవలసివచ్చిందనీ వారు జ్ఞాపక ముంచుకుంటారు. స్నేహితు లెవరివద్దా అప్పు దొరక్కపోతే తా మెలాంటి చిత్రహింసలకు గురిచేయబడ్డారో కూడ జ్ఞాపక ముంచుకుంటారు.

"మండుటెండలో తలక్రిందులుగా వేళ్లాడదీయడం, జుట్టును చెట్లకుకట్టి క్రింద రాళ్లు కట్టడం, గోళ్లలో సన్నని కర్రముక్కలు కొట్టడం – వారికి జ్ఞాపకముంటుంది. తండ్రినీ, కొడుకునీ తాళ్లతో కలిపికట్టి యిద్దరినీ ఒకే సారి కొరడాలతో కొట్టడం (ఒకరి బాధకు మరొకరు వ్యథచెందేటట్లు), స్త్రీలనుకూడా కొరడాలతో కొట్టి, వారి రొమ్ములకు తేళ్లు కట్టడం, వారి కళ్లలో కారంకూరడం – యివన్నీ వారికి జ్ఞాపకం ఉంటాయి. ఇలాంటి చిత్రహింసలన్నీ ఆనాడు అమల్లో ఉన్నట్లు ప్రభుత్వ నివేదికలు, పార్లమెంటు రికార్డులే నిరూపిస్తున్నాయి."

జూన్ 12 వ తేదీని వ్రాసిన వ్యాసంలో బ్రిటన్ - భారతదేశాలమధ్య సంబంధాలు దుష్పరిపాలనవల్ల, క్రౌర్యంవల్ల, దోపిడీవల్ల చెడిపోయాయనీ, వాటిని తుపాకిగుండ్లతో తిరిగి నెలకొల్పడం సాధ్యంకాదనీ జోన్స్ వివరించాడు. జూన్ 19 వ తేదీని మరొకసారి "ప్రజలంతా మన కెదురు తిరిగారు" అని వ్రాశాడు.

తిరుగుబాటుయొక్క చివరి రోజుల్లో 'పీపుల్స్ పేపర్'కి ఆర్థిక యిబ్బందులు అధికమయాయి. 1858 జూన్‌లో ఆ పత్రిక మూసివేయబడింది. ఆ తర్వాత 'లండన్ న్యూస్' అనే పేరుతో మళ్ళీ వెలువడింది. అందులో కూడా జోన్స్ కొన్నాళ్లు వ్యాసాలువ్రాసేవాడు. కాని ఆ పత్రిక కూడా నిరంతరం చిక్కుల్లోనే పడివుండేది. క్రమక్రమంగా దాని పోరాటదీక్ష సన్నగిలింది. చివరకు అది పూర్తిగా మూసివేయబడింది. అయితే, అందులో భారతీయుల తరఫున జోన్స్ వ్రాసిన వ్యాసాలు కొన్ని ప్రచురింపబడ్డాయి. 1858 ఆగస్టు 15 న అతని చిట్టచివరి వ్యాసం ప్రచు

రింపబడింది. ఇండియా బిల్లు ప్రకారం భారతదేశం ఈస్టిండియా కంపెనీ పెత్తనంనుంచి పార్లమెంటు అధీనంక్రిందికి రావడంతో యేర్పడ్డ నూతన పరిస్థితిని అతడా వ్యాసంలో పరిశీలించాడు. పూర్వం ప్రజాభిప్రాయానికీ, భారతదేశానికీ మధ్య ఈస్టిండియా కంపెనీ వుండేదనీ, కాని యిప్పుడా పరిస్థితిలేదనీ అతడు వ్రాశాడు.

"పూర్వపు పరిస్థితి యిప్పుడు మారిపోయింది; సూత్రప్రాయంగానే కాక ఆచరణలో సైతం మారిపోయింది. ప్రజాభిప్రాయాన్ని నిపుణతతోను, శక్తివంతంగాను వ్యక్తంచేయగల్గితే, పూర్వంకంటె యిప్పుడు భారతదేశ సమస్యపై బలమైన ప్రజాభిప్రాయాన్ని తప్పకుండా సృష్టించవచ్చు. కాని అలా జరిగే సూచన లీరోజున కనిపిస్తున్నాయా? బ్రిటిష్ ప్రజలు తమమీద గొప్పబాధ్యత పడిందనే విషయాన్ని గుర్తిస్తున్నారా?... కాబట్టి జాగ్రత్తగా పరిశీలనలు జరపడం, ఎల్లవేళల అప్రమత్తతతో ఉండడం అవసరం. మొట్టమొదట తీసుకోవలసిన చర్య ఏమంటే, భారతీయులపై విచక్షణా రహితంగా రక్తపాతంతో కూడిన క్రూరకృత్యాలు అమలు జరక్కుండా చూడాలి. అక్కడ నివసించే ఇంగ్లీషువారు పేద భారతీయుల నుంచి ఎంత పిండుకోగలరో అంతా పిండుకొంటున్నారు. దాన్ని మాన్పించాలి."

జోన్స్ ఉపన్యాసాలు

ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ వ్యాసాలు వ్రాయడంతోనే సంతృప్తిచెందలేదు. అనేక సభల్లో ఉపన్యాసాలు కూడ యిచ్చేవాడు. 1857 డిసెంబరులో అతడు సెంట్ మార్టిన్స్ హాలులో ఉపన్యసిస్తూ, తానెన్నడూ భారతదేశంలో అమలుజరుగుతూన్న పరిపాలనా విధానాన్ని ఆమోదించలేదని తెలియజేశాడు.

"ఆ పరిపాలన ఒక నాగరికజాతి చరిత్రలో హీనాతిహీనమైన నేరం"గా పరిగణిస్తున్నానన్నాడు.

ఏప్రిల్ మాసంలో బర్మింగ్‌హాంలోను, కోపెన్‌హేగన్ మైదానంలోను (ఇప్పుడక్కడ స్మిత్‌ఫీల్డ్ మాంసం బజారు వుంది) కూడా అనేక బహిరంగ సభల్లో అతడు ఉపన్యసించాడు. అలాంటి సభల్లో ఒకదానికి హాజరైన డబ్ల్యు. ఇ. ఏడమ్స్ తన గ్రంథంలో యిలా వ్రాశాడు :

"అతని ఉపన్యాసం వినడానికి నేను లండన్ నగర వీధులలో అనేకమైళ్ళు నడచివెళ్లాను. భారతీయులు తిరుగుబాటు చేసిన రోజులవి. అతని గొంతులో పూర్వపు వుత్సాహం, ఆవేశం స్పష్టంగానే కనిపించాయి. కాని అతడు పీక్కుపోయిన మొగం, చినిగిపోయిన బట్టలతో కనిపించాడు. దారిద్ర్యంవల్ల అతడెన్ని బాధలు పడ్డాడో కనిపిస్తూనే వుంది. అతని కోటు మాసిపోయి వుంది. మెడకు బొత్తాలు బిగించి వున్నాయి. ఫలించని ఒకలక్ష్యం కొరకు విపరీతమైన పట్టుదలతో పోరాడిన ఫలితంగా దారిద్ర్యం అతన్ని ఓడించింది. అది కనబడకుండా చేసుకోడానికే అతడలా మెడకు బొత్తాలు బిగించుకున్నాడు" (డబ్ల్యు. ఇ. ఏడమ్స్: "నా స్మృతులు": రెండవ సంపుటం, పేజీ 230).

అతని లక్ష్యం ఫలించకుండా పోలేదు; తాత్కాలికంగా అది దెబ్బతింది. బ్రిటిష్ కార్మికులు కొంత కాలం తమ యజమానులతో జగడం పెట్టుకోకుండా కాలం వెళ్ళబుచ్చవలసిన గతిపట్టింది. పెట్టుబడిదార్లు ప్రపంచంలో సగభాగాన్ని తమ పెత్తనంక్రిందికి తెచ్చుకొని, అనేక దేశాలను కొల్లగొట్టుకోడం ద్వారా విపరీతమైన లాభాలను సంపాదించుకోగలిగారు. అందులో కొంతభాగాన్ని ఎంగిలి మెతుకులు విసిరినట్లు కార్మికులకు వేసేవారు. భారత ప్రజలు స్వాతంత్ర్యం సంపాదించుకోనేముందు దాదాపు 100 సంవత్సరాలు బ్రిటిష్ పాలనక్రింద గడపవలసి వచ్చింది

1857 పోరాటం యొక్క శతవార్షికోత్సవ సందర్భంలో బ్రిటిష్ కార్మికవర్గం మౌనంవహించలేదని పోరాట కాలంలోను, ఓడిపోయినప్పుడు కూడా వారు భారత ప్రజలకు అండగా నిలబడ్డారనీ జ్ఞాపకముంచుకోవడం మంచిది.

సామ్రాజ్యవ్యతిరేక పోరాటంలో చైనాప్రజలకు 1857 విప్లవం చేసిన సహాయం

యూ పెంగ్-యు, చాంగ్ చెన్-కున్

[పీపుల్స్ పబ్లిషింగ్ హౌస్ (న్యూఢిల్లీ) వారు ప్రకటిస్తున్న 1857 విప్లవ స్మారకసంపుటిలో వ్యాసానికి యిది అనువాదం.]

19వ శతాబ్ది మధ్యకాలంలో ఆసియాఖండములోని వివిధ దేశాలలో జాతీయ విముక్తి వుద్యమాలు ఒకదాని తర్వాత మరొకటి ప్రవాహల్లా విజృంభించాయి. చైనాలో తైపింగ్ విప్లవం, రెండవ నల్లమందు యుద్ధం, ఇండియాలో ప్రజలవిప్లవాలు, పర్షియాలో బాబిస్టుల విప్లవాలు, ఆంగ్లో-పర్షియన్ యుద్ధం, సిరియా, లెబనాన్‌లలో రైతుపోరాటాలు, బోర్నియోలో వలసవ్యతిరేక ప్రజాపోరాటాలు— ఇవన్నీ అంధకారశక్తులను తుడిచిపెట్టిన మహోద్యమాలు. ఈ పెల్లుబుకుతున్న ప్రజాపోరాటాలలో విదేశీ దురాక్రమణకు, వొత్తిడికి వ్యతిరేకంగా చైనా, భారతదేశాల ప్రజలు సాగించిన పోరాటాలు విస్తృతమైనవి. ఈ పోరాటాలే తర్వాత ఆసియాదేశాల విముక్తి వుద్యమాలకు చాలా ప్రోత్సాహం కల్గించాయి. పెట్టుబడిదారీ దురాక్రమణపైన, భూస్వామ్యశక్తులపైన గట్టి దెబ్బతీశాయి. ఆసియాదేశాల జాతీయ విముక్తి వుద్యమాలలో ఇండియా, చైనా పోరాటాలు చాల ప్రధానమైనవి.

గత శతాబ్ది మధ్యకాలంలో ఆసియా దేశాలలోని విముక్తివుద్యమాలు పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ దురాక్రమణదారుల వలస విధానం ఫలితంగానే వుద్భవించాయి. పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ దేశాలు అనేక కుతంత్రాలతో, దౌర్జన్యాలతో ఆసియా ప్రజలను బానిసలుగ చేసి దోపిడీ జరిపాయి. ఇవి అప్పటి ఆసియాదేశాల ఆర్థిక పునాదులను తారుమారుచేసి తమక్రింద వలస, అర్థవలస దేశాలుగ మార్చివేశాయి. వీటి ఫలితంగా ఆసియాదేశ ప్రజలు తమ హక్కులను గోల్పోవడమేగాక, క్షుద్బాధకు, దారిద్ర్యానికి గురైనారు. బానిస బంధ విముక్తికోసం విదేశదురాక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా దృఢమైన పోరాటం సాగించడమే తమ లక్ష్యంగా ఆసియాప్రజలు ఎంచుకున్నారు.

ఆసియాలోని పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ దురాక్రమణ శక్తులు పెరిగినకొద్దీ వలస వ్యతిరేక పోరాటాలు సర్వసామాన్యమైనాయి. అణగారి బానిసత్వములో మ్రగ్గుతున్న ఆసియా ప్రజానీకానికి యీ పోరాటాలు గురుతర కర్తవ్యాలుగ పరిణమించాయి. ఈ పోరాటాలు ఒకేరకమైన ఆశయాలను, గమ్యాన్ని కలిగివుండటంవల్ల ఆసియా దేశాలన్నీ సన్నిహితమవడం, జాతీయ విముక్తి పోరాటాలు ఒకదానితో ఒకటి సన్నిహిత సంబంధాలను కల్గివుండటం జరిగింది. **1857-'59** మధ్యకాలంలో జరిగిన తిరుగుబాట్లను గూర్చి చర్చిస్తూ మార్క్స్ తన అభిప్రాయాన్ని యీ విధంగా వెలిబుచ్చాడు.

"దేశవ్యాపితంగా జరిగిన యీ జాతీయ విముక్తి పోరాటాలు ఇంగ్లీషు పెత్తనానికి వ్యతిరేకంగా ఆసియా ప్రజలు జరిపిన పోరాటాల్లో ఒకభాగమే. బెంగాలు సైనిక తిరుగుబాటుకూడా నిస్సందేహంగా పర్షియా, చైనా పోరాటాలతో ముడిపడి వున్నది."

ఆంగ్లో పర్షియన్ యుద్ధం బ్రిటిష్‌సైన్యాలకు పని కల్పించడంద్వారా భారతదేశంలో వెల్లువికిన తిరుగుబాట్లకు అనుకూల పరిస్థితులను కల్పించింది. బ్రిటిష్-ఫ్రెంచి దురాక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా చైనా ప్రజలు సాగించిన రెండవ నల్లమందు యుద్ధం, భారత దేశంలో వచ్చిన తిరుగుబాట్లు అవినాభావ సంబంధం కల్గి, శత్రువుల ఆటకట్టే శక్తిగా రూపొందాయి. జాతీయ విముక్తి పోరాటాలలో ఒకదేశపు జయాపజయాలు యితరదేశాల జాతీయవిముక్తి వుద్యమాలపై ఎక్కువగా ఆధారపడి వున్నాయి. ఆసియాప్రజలు గుర్తించనప్పటికీ యీ అవినాభావ సంబంధాలు ఆగోజుల్లో వున్నాయి.

చైనాలో రెండవ నల్లమందు యుద్ధం : 1856 - '60

బ్రిటిష్, ఫ్రెంచి సామ్రాజ్యవాదులు 1856-60 మధ్య చైనాలో సాగించిన రెండవ నల్లమందు యుద్ధం, పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ దోపిడీవర్గాల ప్రాబల్యాన్ని విస్తృతం చేయడానికి సాగించినదే. దీనికి వ్యతిరేకంగా చైనా ప్రజల పోరాటం న్యాయసమ్మతమైన జాతీయ పోరాటంగా పరిణమించింది. ఈ యుద్ధం 1840 లో వచ్చిన మొదటి నల్లమందు యుద్ధంయొక్క శేషం మాత్రమే. కాని అప్పటి ప్రపంచ పరిస్థితులలో యీ రెండు యుద్ధాలకు స్పష్టమైన భేదం ఒకటి వుంది. మొదటి నల్లమందు యుద్ధకాలంలో చైనా ప్రజలు విదేశాల సహాయాన్ని ఏవిధంగాను పొందలేదు. కాని రెండవ నల్లమందు యుద్ధకాలంలోని క్లిష్టపరిస్థితుల్లో, 1857-59 వరకు బ్రిటిష్ వలస పెత్తనానికి వ్యతిరేకంగా వీరోచిత పోరాటాలను సాగిస్తున్న భారత ప్రజలు చైనా ప్రజలకు చేదోడువాదోడుగా వున్నారు. ఇప్పటివలెనే ఆనాడు ప్రత్యక్ష సంబంధాలు ఏర్పర్చుకోడానికి కొన్ని పరిమితులు కల్పించబడినప్పటికిని, ఒకే శత్రువును ఏకకాలంలో అణగద్రొక్కడానికై చైనా, భారత ప్రజలు సాగించిన పోరాటాలు ఒకదానిపై మరొకటి ప్రభావాన్ని కల్గివుండడమేగాక, ఒకదాని కొకటి తోడ్పడ్డాయి.

దొంగవ్యాపారం సాగించే ఓడలను రక్షిస్తున్న బ్రిటిష్ దురాక్రమణదారులు శాంతియుతంగా జీవిస్తున్న కాంటన్‌నగర ప్రజ లనేకమందిని భయంకర చిత్రవధలకు గురిచేయడంతో రెండవ నల్లమందు యుద్ధం ప్రారంభమైంది. ఓడదొంగలు నాగరికప్రజల మని చెప్పుకొంటూ ఫిరంగుల సహాయంతో కాంటన్ మీద విరుచుకుబడ్డారు. వారు 1856 అక్టోబరు 27 నుండి ఏకధాటిగా కాంటన్‌నగరంపై గుండ్లవర్షం కురిపించారు. వారి నావికాసైనికులు పట్టణంలో ప్రవేశించి మానభంగాలు, హత్యలు, గృహదహనాలు మొదలైన ఘోరకృత్యాలు చేశారు. ఈ భయంకర ప్రదర్శనాల మూలంగా చైనాప్రజలు భయకంపితులై లొంగిపోతారని దురాక్రమణదారు లూహించారు. కాని వారి ఊహలు భ్రమలైనాయి. దురాక్రమణదారుల దాడిని చైనాప్రజలు ధైర్యంగా ఎదుర్కొన్నారు. బలప్రదర్శనల నిమిత్తం, పెరల్‌నదిలో ప్రవేశించిన బ్రిటిష్ యుద్ధనౌకలు చైనాప్రజల తిరుగుదాడికి తట్టుకొనలేక కాంటన్ పరిసర ప్రాంతాలనుండి పలాయనం చిత్తగించాయి.

ఈ క్లిష్టపరిస్థితులనుండి బయటపడేందుకు యుద్ధాన్ని విస్తృతం చేసేందుకు, దెబ్బతిన్న దురాక్రమణదారులు భారతదేశాన్నుండి సైన్యాలను దింపాలని ఆలోచించారు. 1857 జనవరి 10 వ తేదీన చైనాలోని బ్రిటిష్ మంత్రి బౌరింగ్ హాంకాంగ్‌నుండి భారతదేశ గవర్నర్‌జనరల్‌గా నున్న కానింగుకు ఒక అధికార పత్రాన్ని పంపాడు. దానిలో, వీలైతే 5 వేల మంది సైనికులను ఆయుధసామగ్రితో చైనాలో వినియోగపడే నిమిత్తం వెంటనే పంపమని వ్రాశాడు. దూర ప్రాచ్య సైనికాధికారి యం. సేమూర్‌కూడా కానింగును యిదేవిధంగా కోరాడు. కాని దురాక్రమణదారులు తిరిగి పొరపాటు అంచనావేసుకున్నారు. 1857 లో భారతదేశం, చైనాకు వ్యతిరేకంగా బ్రిటిష్ దురాక్రమణదారులు సాగించే యుద్ధానికి ఎటువంటి సదుపాయాలు కల్పించే వూహలో లేదు. భారతదేశంలో బ్రిటిష్‌వారి నిర్దాక్షిణ్యమైన వలసవిధానం క్రోధాన్ని రగుల్కొలిపింది. భారతప్రజలు వారి సత్వాన్ని, వలసపెత్తనాన్ని సహించేస్థితిలో లేరు. బ్రిటిష్‌వారిచే సుశిక్షితులైన భారత 'దేశీయసైనికుల'లో సహితం బ్రిటిష్ వ్యతిరేకత వ్యాప్తిచెందింది. చైతన్యవంతులైన భారతసిపాయిలు 1857 వసంతకాలంలో బ్రిటిష్‌వారికి వ్యతిరేకంగా అనేక చిన్నచిన్న తిరుగుబాట్లు లేవదీశారు. ఇవన్నీ రాబోవు విప్లవ వెల్లువకు

నాందీవాచకాలు. అట్టి పరిస్థితులలో చైనాపై దాడి చేసేవారికన్నా భారతదేశంలో వున్నవారి పరిస్థితి ఎంతమాత్రం మెరుగ్గాలేదు. చైనామీద దాడిచేసే నిమిత్తం ఇండియానుండి సైన్యాలను తరలించడం పగటికల మాత్రమే. కానింగ్‌కు బౌరింగ్ చేసిన విజ్ఞప్తి సముద్రంలో రాయిని విసిరినట్లయింది. అది చిత్తుకాగితాల బుట్టపాలయింది.

భారతీయుల సహాయం

ఈవిధంగా రెండవ నల్లమందు యుద్ధం ప్రారంభమైనప్పటినుండీ చైనాప్రజలు తమ భారతీయ సోదరుల నుండి సహాయాన్ని పొందుతున్నారు. దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా, స్వాతంత్ర్యంకోసం వారు సాగించిన పోరాటాలలో ఒకరికొకరు సహాయం చేసుకుంటూ శత్రువు ఆటల నరికట్టారు.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం 1857 మార్చిలో బ్రిటన్, మారిషస్‌లనుండి సైనికదళాలను పంపడానికి నిర్ణయించుకొంది. వలసపాలనలో ఘటికుడైన లార్డు ఎల్జిన్ చైనాకు ప్రత్యేక రాయబారిగను, యీ దళాలకు నాయకుడుగను నియమించబడ్డాడు. ఇతను తర్వాత భారతదేశ గవర్నర్ జనరల్‌గా కూడా చాలాకాలం పనిచేశాడు. వలసపెత్తందార్లకు చెప్పుదెబ్బలాగ భారతీయప్రజలు యీ కుట్రలను చాలావరకు భగ్నం చేశారు. బ్రిటిష్‌వారి అత్యవసర సైనికదళం తూర్పువైపు బయలుదేరిన రోజుల్లోనే మే 10 వ తేదీన కాకలుతీరిన భారతప్రజలు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా గొప్పవిప్లవాన్ని లేవదీశారు. వెంటనే ఢిల్లీని ఆక్రమించారు. వలసపెత్తనం కూలిపోయే పరిస్థితి ఏర్పడింది. కొద్దిరోజుల క్రితమే బౌరింగ్ కానింగ్ సహాయాన్ని కోరాడు. కాని యిప్పుడు కానింగ్ ఎల్జిన్ సహాయాన్ని కోరాల్సిన దీనస్థితి ఏర్పడింది. ఎల్జిన్ సింగపూరుమీదుగా చైనాకు బయలుదేరి వెళుతున్నప్పుడు భారతదేశంలో చెలరేగిన తిరుగుబాట్లను గూర్చి, భారతదేశంలో బ్రిటిష్‌వారి క్లిష్టపరిస్థితులను వివరిస్తూ వ్రాసిన కానింగ్ లేఖ ఎల్జిన్‌కు 1857 జూన్ 3 వ తేదీన అందినది. ఆ లేఖలో కానింగ్ యిలా వ్రాశాడు :

“గంగానది లోయలో కలకత్తా, ఆగ్రాల మధ్యనున్న 750 మైళ్ళ దూరంలోను వేయి మంది యూరోపియన్ సైనికులకన్న ఎక్కువ లేరు. అక్కడ ముఖ్యమైన కోటలు, ఖజానాలు, యూరోపియనులు నివసించే అనేక పేటలు, క్యాంపులు గలవు. ఇవన్నీ దేశీయ దళాలక్రింద వున్నాయి. ఈ ప్రదేశాలలో తిరుగుబాటు తలెత్తినచో భారత ప్రభుత్వం అణచే స్థితిలో లేదు. తిరుగుబాటుదార్లు అక్కడున్న ప్రతి వస్తువును తీసుకొని వెళతారు. వారు వాటిని ఏవిధంగా వుపయోగించుకొనేది మనకు తెలుసు. ఆ విప్లవాగ్ని కారుచిచ్చులా విస్తృతమై ఆప నలవికానిదిగా పరిణమిస్తుంది. ఢిల్లీ తిరుగుబాటుదార్ల చేతిలో వున్నంత కాలం ఎక్కడో ఒకచోట ప్రతిదినము తిరుగుబాటుకు అది ప్రోత్సాహమిస్తుంది. ఈ పరిస్థితి కష్టభరితమైనది. నేను చూపించిన కొన్ని ప్రదేశాలలోని దేశీయ దళాలు మనపై అసంతృప్తిని కల్గివున్నాయి.”

ఈ పరిస్థితి నదుపులో పెట్టడానికి, బెంగాలులో కూలిపోతున్న బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని నిలబెట్టడానికి తక్షణం తనసైన్యాలను కలకత్తాకు తరలించాలని కానింగ్ ఎల్జిన్‌ను కోరాడు. చైనాలో తనబాధ్యతను నిర్వహించడానికి తహతహలాడుతున్న ఎల్జిన్ కానింగ్ కోర్కెను నిరాకరించ లేకపోయాడని గవర్నమెంటు పత్రాలలో రికార్డు చేయబడినది. ఈవిధంగా చైనాకు వెళుతున్న బ్రిటిష్ అత్యవసర బలగాన్ని వీరభారత ప్రజలు మధ్యలో ఆపివేశారు.

స్వాతంత్ర్యం కొరకు అచంచల విశ్వాసంతో భారతప్రజలు సాగిస్తున్న పోరాటం దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా చైనాప్రజలు సాగిస్తున్న పోరాటంలో ఐక్యమైంది. 1857 ఏప్రిల్ 20 వ తేదీన బ్రిటిష్ విదేశాంగ కార్యదర్శి క్లారెండన్ అత్యవసర బలగంతో చైనా ప్రవేశించిన వెంటనే ఉత్తరదిక్కునకు నడిపి మంచూ ప్రభుత్వాన్ని బెదరించి, సంధిచేసుకొనమని ఎల్జిన్‌ను ఆజ్ఞాపించాడు. భారతదేశంలోని తిరుగుబాట్ల మూలంగా యీ దురాక్రమణ ప్రయత్నం మరొక సంవత్సరంవరకు కార్యరూపం తీసుకోలేదు.

ఈవిధంగా భారతప్రజల తిరుగుబాట్లు చైనాపై దురాక్రమణ కుద్దేశించబడిన సైన్యాలను ఆపివేశాయి. అది ఒకటి.

భారతీయులకు చైనాప్రజల చేయూత

రెండోవైపున దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా చైనా ప్రజల పోరాటం భారతప్రజల పోరాటానికి చేయూత నిస్తూ శత్రుచర్యల నరికట్టుటకు తోడ్పడింది. భారతదేశంలో తిరుగుబాట్లు విజృంభించిన పిదప దూరప్రాచ్యంలోని తన సైన్యాలను అన్నిటినీ అక్కడ కేంద్రీకరించి భారత ప్రజలు చైనా ప్రజలతో ఏకం కాకముందే అణగద్రొక్కాలని బ్రిటిష్‌వారు ప్రయ

త్రించారు. చైనా ప్రజలు సాగించిన రాజీలేని పోరాటం వారి కుట్రలను భగ్నపరిచింది. చైనాకు కేటాయించబడిన బ్రిటిష్ అత్యవసర బలగంలో కొంత భాగాన్ని ఎల్జిన్ భారతదేశం తరలించినప్పటికీ చైనా ప్రజలు అనేక బ్రిటిష్ నౌకా పదాతిదళాలను ఆపగల్గారు. దురాక్రమణదారుల రక్షణకై బ్రిటిష్‌వారు తమ సైన్యాలను చైనాలో వుంచవలసి వచ్చింది.

1857 జూన్‌లో భారత విప్లవజ్వాలలు మీరట్, ఢిల్లీలనుండి గంగానది లోయలోని అనేక ప్రాంతాలకు వ్యాపించాయి. కలకత్తాలోకూడా పరిస్థితి విషమించింది. బ్రిటిష్ పాలకులు భయకంపితులైనారు. హాంకాంగ్ చేరిన ఎల్జిన్‌ను ఎక్కువ సైనిక సహాయం పంపమని కానింగ్ అనేక పర్యాయాలు కోరాడు. క్లిష్టపరిస్థితిలోనున్న ఎల్జిన్ చైనానుండి ఒక్క సైనికుని కూడా పంపగలస్థితిలో లేడు. ఎల్జిన్ క్లారెండన్‌కి (**1857** జూలై **29** న) యిలా రిపోర్టుచేశాడు :

"సాధ్యమైనంతవరకు లార్డు కానింగ్ విజ్ఞప్తిని పాటించే వుద్దేశ్యంతో నాకున్న అవకాశాలను పరిశీలించాను. హాంకాంగ్ వద్దన వుంచిన సైనికబలంలో ఏ కొంచమైనా భారతదేశానికి పంపడం వృధా ప్రయాస అని నేను అభిప్రాయపడ్డాను. ఆ యా స్థావరాలదగ్గర నున్న మన ప్రజల రక్షణకోసమూ, కాంటన్‌లోనున్న రహదారుల రక్షణకోసమూ మన నౌకాబలంమీద మేము ఆధారపడడంమూలంగా దానిని తగ్గించడం చాలా ప్రమాదం." ఈ పరిస్థితుల్లో ఎల్జిన్ కానింగ్‌కు నైతిక సహాయాన్నిస్తూన్నానంటూ, ఒంటరిగా కలకత్తాకు పయనమైవెళ్లాడు! చైనానుండి అనేక దళాలు సహాయంగా వచ్చినపుడు ఎలాంటి ప్రభావం వుంటుందో అలాంటి ప్రభావాన్ని తన దర్శనం కల్గిస్తుందనీ, బ్రిటీష్ సైనికులు వుత్సాహపూరితులౌతారనీ అతడు వివరించాడు. ఐక్యంగా చైనా భారత ప్రజలు సాగించిన పోరాటాలు బ్రిటీష్ దురాక్రమణదారులను అతి క్లిష్టపరిస్థితుల్లో పడవేశాయి.

చైనాప్రజల ఉత్సాహం

ధైర్యసాహసాలతో పోరాడుతున్న భారతసోదరుల యెడ చైనాప్రజలు గాఢాభిమానము కల్గివున్నారు. వారు సాధించిన ప్రతివిజయం చైనాప్రజల నుత్తేజపరిచింది. వార్తాపత్రికలు లేకపోవడం వలన లిఖితపూర్వకమైన రికార్డులు కొన్నిమాత్రమే వుండడంవలన వానిలో చైనా ప్రజాభిప్రాయం కొద్దిభాగమే ప్రతిబింబించింది. చైనాప్రజలు భారతదేశంలోని తిరుగుబాట్ల యెడల ఎట్టి దృక్పథాన్ని ప్రదర్శించారో ఆనాటి పాలకవర్గంయొక్క చెదురుమదురు వ్రాతలలో సైతం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

"కాన్‌టన్ ప్రజలు బ్రిటీష్‌వారిని ద్వేషిస్తున్నారు. బ్రిటీష్‌వారి అధీనంలో నున్న భారతదేశంలో తిరుగుబాటు ప్రజ్వరిల్లిందని, బ్రిటీష్‌సైనికులు ఓడిపోయారని, అనేకమంది సైనికాధికారులు మరణించారని..." 'యె-మింగ్-షెన్‌ను పట్టుకోడం' అనే వ్యాసంలో హ్వా-ఫు-చెంగ్ అను రాజకీయవేత్త వ్రాశాడు. భారతదేశంలోని తిరుగుబాటును గురించి వార్తలు క్వాంటుంగ్ రాష్ట్రంలోని ప్రజలకు ఏవిధంగా వ్యాపించాయో పైవాక్యం సూచనప్రాయంగా తెల్పుతుంది. 'విదేశీయులతో సంబంధాలు' అనే పుస్తకంలో క్వాంటుంగ్ రాష్ట్రంలోని నాన్‌హైజిల్లా మేజిస్ట్రేటు భారత తిరుగుబాటు నేవిధంగా క్వాంటుంగు ప్రజలు ఆహ్వానించింది వివరించాడు.

"బ్రిటీష్‌వారు ఆర్థికదుస్థితికి గురైనారని, సైనికులకు సకాలంలో జీతం చెల్లించలేకపోవడమేగాక దినభత్యాలకుకూడా డబ్బులేక బాధపడుతున్నారనీ, ఆనాడు హాంకాంగ్ నుండి వచ్చినప్రజలు చెప్పారు. బ్రిటీష్‌వారు చైనాతో వ్యాపారం చేయాల్సిన అవసరం యెంతైనా వుందని వారు చెప్పారు. బ్రిటీష్ ఆధీనములో వున్న బెంగాలులో తిరుగుబాటు విజృంభించిందనీ, బ్రిటీష్‌దళాలు ఓడిపోయాయనీ కొందరు చెప్పారు. ఒకటి రెండు నెలలు గడిచిన తర్వాత బ్రిటీషుసైన్యాలు ఒక వ్యూహంలో చిక్కుకొన్నాయని, సమూలంగా నాశనం చేయబడ్డాయని వదంతులు వ్యాపించాయి. ఒక సైన్యాధిపతి హతమార్చబడ్డాడనీ, అతను గవర్నరుగారి అల్లుడనీ వదంతి బయలుదేరింది. మిగతా సైన్యాధిపతులు ఏమిచేయవలెనో తోచక భీతిచెందారు. ఈ వార్తలు ప్రతివారినోట ప్రతిధ్వనించాయి. వాస్తవ పరిస్థితులను గురించి గవర్నరు జనరలు యె-మింగ్-షెన్‌ను అడిగినపుడు తనకూ అలాంటి వార్తలే అందాయని చెప్పారు. హాంకాంగ్‌లోని వ్యాపారస్తుల లేఖలలో యీ విషయాలే వుల్లేఖించబడ్డాయి. ప్రజలు ఆనందపరవశు లయ్యారు".

భారతదేశంలోని ఘటనల వివరణ సమగ్రమైనది కాకపోయినప్పటికి భారతదేశంలోని తిరుగుబాటు యెడల క్వాంటుంగు ప్రజల ఆత్రతను, భారతీయులు విజయాన్ని పొందాలనే వారి ఆకాంక్షను తెలియచేస్తున్నది. ఆనాడు దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా సాగిన పోరాటంలో క్వాంటుంగ్ రాష్ట్రం అగ్ర

శ్రేణిలో వున్నది. అది భారతదేశానికి సమీపంలో కూడా వున్నది. హాంకాంగ్ దాని పరిసరప్రాంతంలోనే వున్నది. కాబట్టి క్వాంటుంగ్ ప్రజలు భారతదేశంలోని ఘటనలనుగురించి మొట్టమొదటగా తెలుసుకొనుట, తదనుగుణ్యంగా ప్రవర్తించుట సహజం.

క్వాంటుంగ్ గవర్నరు నివేదిక

భారతదేశంలోని తిరుగుబాట్లను శ్రద్ధతో పరిశీలించింది సామాన్య చైనా ప్రజలే కాదు. క్వాంటుంగ్, క్వాంగ్ సీ రాష్ట్రాల గవర్నరు జనరలూ బ్రిటిష్ దురాక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా సాగిన యుద్ధంలో సైన్యాధిపతియూ నైన యె-మింగ్-షెన్ భారతప్రజల పోరాటాలను కడు జాగ్రత్తగా పరిశీలించేవాడు. చక్రవర్తికి పంపిన నివేదికలో అతడు భారతదేశము లోని తిరుగుబాట్లనుగూర్చి పదేపదే చెప్పాడు. "విదేశీయుల పరిస్థితి మెరుగు కాలేదనీ", "బ్రిటిషు దురాక్రమణదారులు సైన్యాలను పంపలేకపోవడాని కిది ముఖ్య కారణ"మని తన నివేదిక చివరిభాగంలో వివరించాడు. సింకియాంగ్‌లోని రష్యా దౌత్యరాయబారి సలహామీద 1859 సంవత్సరం ఉత్తరార్థభాగంలో యిలీ (సింకియాంగ్) టార్టారిస్ న్యాయాధిపతి బెలఫెంటా, మాండరిన్ పఫూలీ అనువారు బ్రిటిషువారికి వ్యతిరేకంగా ఒప్పందం కుదుర్చుకొని శత్రువుమీద విజయాన్ని సాధించేందుకు భారతదేశాని కొక రాయబారవర్గాన్ని పంపాలని సూచించారు. రష్యా దౌత్యరాయబారి సలహాను ప్రస్తావిస్తూ చక్రవర్తి కొక నివేదికను సమర్పించారు. అందులో యిలా వ్రాశారు :

"బ్రిటిషు, ఫ్రెంచివారలు తమ సైన్యాలను పునర్నిర్మించుకొంటున్నారు. పగ సాధించే నిమిత్తం రాబోయే సంవత్సరం ఫిబ్రవరి మార్చి నెలలలో టీన్‌ట్సిన్ మీద సమిష్టిదాడి చేయడానికి సన్నాహాలు చేస్తున్నారు. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో వారిఎత్తుకు ప్రతిఎత్తు వేయడం అత్యున్నతమైన విధానం. బ్రిటిషు ఆధీనంలోవున్న ప్రాంతాలలో భారతదేశం చాలా ఉపయోగకరమైనది. అచ్చట బ్రిటిషుసైన్యాలు తిష్టవేసుకొని వున్నప్పటికీ ప్రజలు బ్రిటిషువారిని తీవ్రంగా ద్వేషిస్తున్నారు. తిరుగుబాటుకు తగు సన్నాహాలు చేస్తున్నారు. అచ్చట మనకు మంచి అవకాశం వుంది... ఒక సమర్థుని రహస్యంగా భారతదేశం పంపి బ్రిషుటివారికి వ్యతిరేకంగా దేశంలో అశాంతిని రెచ్చగొడతామని భారతీయుల వద్ద హామీతీసుకొంటే బ్రిటిషువారు వారి దాడికి తట్టుకోలేరు......దేశంలో అశాంతి విజృంభిస్తుందని భయపడతారు. ఆవిధంగా చైనామీద యుద్ధప్రమాదాన్ని తొలగించవచ్చు".

రష్యా దౌత్యరాయబారి చెప్పినది వాస్తవమని, ఆచరణయోగ్యమని మరొక నివేదికలో బెలఫెంటా, పఫూలీలు నొక్కి చెప్పారు. ఆ సలహాను పాటించవలసిందిగా చక్రవర్తిని కోరారు. వ్యవధిలేని మూలంగా ఆ సలహాను ఆచరించడం అసాధ్యమైనప్పటికీ, దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా భారతదేశంతో మైత్రి కుదుర్చుకోవాలనే భావం చైనాలో నూరు సంవత్సరాలక్రితం వుంది.

బ్రిటిషు వలసదారులు భారత ప్రజల తిరుగుబాటులను నిర్దాక్షిణ్యంగా అణచివేసినప్పటికీ, రెండవ నల్లమందు యుద్ధంలో చైనా ఓడిపోయినప్పటికీ, యీ రెండుదేశాల జాతీయ విముక్తి వుద్యమాలు నిరాటంకంగా కొనసాగుతూనే వచ్చాయి. ఇదే తరుణంలో చైనా ప్రజా విప్లవంలో పాల్గొనిన భారతీయుల సాహసకృత్యాలు, దూరదృష్టి, ధైర్యసాహసాలు వెల్లడైనాయి.

ఈరెండు ఆశియాదేశాల ప్రజలూ ఒకరినొకరు ద్వేషించుకొంటూ, ఒకరినొకరు పోరాడుతూ, ఒకరినొకరు చంపుకొంటూంటే వలస విధానానికి వ్యతిరేకంగా జరిగే పోరాటం బలహీన పడుతుందనీ, సరైన గాడినుంచి తప్పిపోతుందనీ, చివరకు సంపూర్ణంగా సమసిపోతుందనీ దురాక్రమణదారుల ఆశ. అందుచే చైనా-భారతప్రజల మధ్య స్నేహసంబంధా లుండటం వారికేమాత్రం రుచించదు. 1857 లో విప్లవజ్వాలలు దేదీప్యమానంగా వెలుగుతున్న రోజుల్లో "అవిశ్వసనీయులైన" భారత సైనికులను చైనావారితో పోరాడే నిమిత్తం పంపాలని "టైమ్సు" విలేఖరి డిమాండు చేశాడు. అతడిలా వ్రాశాడు :

"భారతదేశంలోని పరిస్థితులను చక్కబెట్టే నిమిత్తం తీసుకొనే చర్యలూ, చైనాతో యుద్ధమూ రెండూ ఒకేపర్యాయం సాగించడం కష్టమేమీ కాదని అనేకమంది అభిప్రాయ పడుతున్నారు. బహిరంగంగా తిరుగుబాటు చేయనప్పటికీ తోటిమతస్థులకు వ్యతిరేకంగా తీసుకొనే చర్యల విషయంలో నిస్సందేహంగా కొన్ని సిపాయిదళాల స్థితిని నమ్మలేము. అటువంటి వారిని చైనాకు ఎందుకు పంపకూడదు ?"

రెండవ నల్లమందు యుద్ధం చివరిదశలో బ్రిటిషువారు చైనాకు భారత సైనికులను పంపారు. భారతదేశంలోని తిరుగుబాట్లను పూర్తిగ అణచివేసినతర్వాత,

మంచూ రాజులలో చేతులు కలిపి చైనా విప్లవకారుల నణచే నిమిత్తం వారిని పంపారు.

చైనా విప్లవకారులతో భారతీయ సిపాయిల చేరిక

ఆసియావాసులకు వ్యతిరేకంగా ఆసియావాసులనే వినియోగించాలన్న దురుద్దేశ్యం బ్రిటిషువారిది. కాని పరిస్థితులు వారనుకున్నట్లు అనుకూలంగా పరిణమించలేదు. తైపింగ్ విప్లవకారులమీద దాడిచేసినపుడు అనేకవందల భారతీయ సైనికులను ఉపయోగించారు. వారిలో కనువిప్పుకల్గిన అనేకమంది భారతీయులు విప్లవకారులతో కలిసిపోయారు. బ్రిటిషు దళాలతో సహా విదేశదళా లన్నింటికీ వ్యతిరేకంగా పోరాటం సాగించారు. చైనా - భారతదేశ సంబంధాలలో ఒక నూతన శకం ప్రారంభమైంది. వలస విధానానికి వ్యతిరేకంగా సాగించిన పోరాటంలో చైనా, భారతదేశాల మధ్య ప్రత్యక్ష సంబంధాలేర్పడ్డాని కిది నాంది.

అందుబాటులోనున్న సమాచారాన్నిబట్టి తైపింగు దళాలలో భారతీయులు ప్రవేశించారనే వార్త ప్రథమంగా వారి బద్ధశత్రువైన చెంగ్ కు-ఫాన్ యొక్క లేఖలో వుదహరించబడింది. జనరల్ హూలిన్-ఇకు జవాబు వ్రాస్తూ చెంగ్ కు-ఫాన్ "యూపానుపట్టణమును ముట్టడించినపుడు తిరుగుబాటుదారులలో వున్న రాజకుమారుడు లిహ్సి-చెంగ్ దళంలో అనేకమంది నల్లటి శరీరం కల్గిన విదేశీయులున్నట్లు విన్నా"నని వ్రాశాడు.

ఇక్కడ చెంగ్ వుదహరిస్తున్నది 1861ప్రారంభంలో లిహ్సి-చెంగ్ నాయకత్వాన తైపింగుదళాలు యాంగ్సీ రాష్ట్రంలోని యూపాను ముట్టడించిన విషయం గురించి. "నల్లటి శరీరం కల్గిన విదేశీయులు" తప్పకుండా భారతీయులే అయివుండాలి. ఎందుకంటే మంచూ రాజులు భారతీయ సైనికులను "టీన్ సూ (హిందూ) దేశపు నల్లటి శరీరం కల్గిన సైనికు"లని పిలిచేవారు.

ఏట్టి పరిస్థితులలో భారతీయులు లిహ్సి-చెంగ్ నాయకత్వంక్రింద చేరింది స్పష్టంగా తెలియదు. 1860 ఆగస్టులో లీ తన సైన్యాలను షాంఘైమీదకు నడిపినపుడు బ్రిటిషు దురాక్రమణదారులు జోక్యం కల్గించుకొని తైపింగులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడాలని భారతదళాలను ఆజ్ఞాపించారు. తరువాత కొద్దికాలంలోనే లీ దళాలు కియాంగ్సీ రాష్ట్రంలోకి చొచ్చుకొని పోయాయి. కాబట్టి వీరిలోనున్న భారతీయులు షాంఘైలోనున్న బ్రిటిషు సైనిక స్థావరంనుండి వచ్చినవారై వుండాలి.

హైద్రాబాద్ రెసిడెంట్‌పై హత్యాప్రయత్నం

విప్లవాన్ని అణచివేయడంలో నిజాముచేసిన సహాయానికి ప్రశంసగా బ్రిటిషురాణి యిచ్చిన బిరుదు నిశానీలను 1859 మార్చి 15న బ్రిటిషు రెసిడెంటు నిజామున కందించి ఆయనను అభినందించేడు. తిరిగి వచ్చేస్తున్నప్పుడు సభాభవనం ముందరనే జహంగీర్ ఖాన్ అనే రోహిల్లా పఠాను రెసిడెంటును కార్బయిన్‌తో కాల్చి చంపడానికై ప్రయత్నించేడు. కార్బయిన్‌లో మందుకూరి, సీసా పెంకులు, మేకులు, ఇనపముక్కలు దట్టించేడేమో, అవి నాలుగు మూలలకూ చిమ్ముకొని రెసిడెంటునూ, ఆయన ప్రక్కనేవున్న సాలార్ జంగ్‌నూ చంపుతాయనుకొన్నాడు. కాని అవి ఇద్దరకూ తగలలేదు. వెంటనే కత్తిదూసి తన పని పూర్తి చేయడానికి రెసిడెంట్‌పైకి వురికేడు. కాని, మంత్రి సాలార్‌జంగ్ భటు లాతనిని నరికివేసేరు. ఇదంతా క్షణంలో జరిగిపోయింది.

రెసిడెంటును చంపడానికి ప్రయత్నించిన జహంగీర్ ఖాన్ నిజాముసోదరి కొడుకు-తేగ్ జంగ్ వద్ద వుద్యోగి. నిజాము ఆంతరంగిక సలహాదారు మిర్జాచంద్‌కు బాగా పరిచితుడూను.

తైపింగులను అణచడంలో బ్రిటిషు అధికారులు బహిరంగంగా పాల్గొనకముందే కొందరు భారతీయులు తైపింగులతో కలిసి పనిచేయడం గమనార్హం. దూరదృష్టిగల భారతీయులు కొందరు చైనా జాతీయోద్యమంయెడల సానుభూతిని కలిగివుండి దురాక్రమణ వ్యతిరేకపోరాటంలో పాల్గొన్నారు. బ్రిటిషు దురాక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా నిలబడ్డారు. వలసవిధానానికి వ్యతిరేకంగా చైనా, భారతప్రజల మధ్య అన్యోన్యసంబంధాలకు వీరు పునాదులువేశారు. వారి మహత్తరపాత్ర చరిత్రలో శాశ్వతంగా నిలుస్తుంది.

ఎంతోకాలంగడువకముందే తైపింగ్ వుద్యమంలోని విప్లవకారులను చిత్రవధ చేసేందుకు బ్రిటిషువారు సరి

కొంతమంది భారతీయులను వినియోగించారు. ఇది ఎంతో విచారకరమైన ఘటన. తైపింగులకు, విప్లవకారులకు మధ్య సాగిన పోరాటంలో (1862-63) అనేకమంది చైతన్యవంతులైన భారతీయులు భయంకర పోరాటం సాగుతున్న సమయంలో కూడా (కియాంగ్సు, చెకియాంగ్ రాష్ట్రాలలోని అనేక భాగాలలో) విప్లవకారులవైపు వెళ్ళారు. ఇందుకు క్రింది ఘటనలు తార్కాణం.

1863 ఫిబ్రవరి 19 న చెకియాంగ్ రాష్ట్రంలోని షావోషింగ్‌లో జరిగిన యుద్ధంలో, తైపింగులతో కలిసి పోరాడుతున్న భారతీయులు మంచూవారికి తోడ్పడుతున్న ఫ్రెంచి అధికారి తార్డిఫ్-డి-మాయిద్రీ ని నామరూపాలులేకుండా చేయడానికి తోడ్పడినారు. మంచూ ప్రభుత్వపు పత్రాలలో పేర్కొనబడ్డ విషయాలనుబట్టి ఆ రోజున మంచూ, విదేశీయుల సైన్యాలు "హ్సికో గేట్ బయటనుంచి షావోషింగ్ మీద బాంబులవర్షం కురిపించి పట్టణప్రహరీని 100 అడుగులకు పైగా కూల్చివేసి, అనేకమంది 'దారిదోపిడిదారు'లను హతమార్చాయని మంచూఅధికార పత్రాలు చెపుతున్నాయి. తార్డిఫ్ ఒక్కడే వంతెనమీద నిలబడి తన సైన్యాలను పట్టణప్రహరీమీదకు ఎక్కవలసినదిగా ఒత్తిడిచేస్తున్నాడు. విప్లవకారులు రాళ్ళతోను మరతుపాకులతోను గండ్లను రక్షిస్తున్నారు. విప్లవకారులను బలపరుస్తున్న 50 లేక 60 మంది నల్లటిశరీరం గల్గిన విదేశీయులు గురిపెట్టి తార్డిఫ్ మీద సాగించిన కాల్పుల మూలంగా తలమీద దెబ్బతగిలి అతడు చనిపోయాడు."

అదే సంవత్సరం మే 2వ తేదీన కియాంగ్సు రాష్ట్రంలోని తైటసాంగ్ జిల్లాలో జరిగిన పోరాటంలో "గతంలో 5వ బొంబాయి దేశీయదళంలో వుండి ప్రస్తుతం తైపింగులతో కలిసి పోరాడుతున్న ముగ్గురు సిపాయిలు" తమ ప్రాణాలను కోల్పోయారు.

అదే సంవత్సరం అక్టోబరు 7న చెకియాంగ్ రాష్ట్రంలోని హాంగ్‌చౌ, యూహాంగ్ మధ్యనున్న షిహిలీచాంగ్ చీలో జరిగిన యుద్ధంలో మంచూ, ఫ్రెంచి సైన్యాలు కలిసి "అనేకమంది దారిదోపిడిదారులను, నల్లశరీరం గలిగిన ఒక విదేశీయుని చంపినట్లు" చెప్పుకొన్నారు.

తైపింగులతోనున్న "నల్లటి శరీరం కల్గిన విదేశీయుల"ను గురించిన వివరణలనేకం ఉన్నాయి. పై మూడు వుదాహరణలలోని తైపింగ్ బలాలూ చైనా అంతరంగిక పోరాటాలలో జోక్యం కలుగజేసుకొంటున్న విదేశీయులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడుతున్న సైన్యాధిపతి లీహ్సి-చెంగ్ నాయకత్వాన వున్నవే. విదేశీ సైన్యాలకు వ్యతిరేకంగా ఏకధాటిగా సాగుతున్న పోరాటాల్లో కొందరు భారతీయులు ఆ దళాలలోనికి ఆకర్షింపబడి యుండవచ్చు.

చైనాలో బ్రిటిషు సైనికాధికారుల ఒత్తిడిక్రింద, తీవ్ర అజమాయిషీ క్రిందనున్న భారతీయులు తైపింగులతో చేరడం ఎలా సాధ్యమైంది? అందుబాటులోనున్న సమాచారాన్నిబట్టి, యుద్ధరంగంలో పట్టుబడిన భారతీయులు విప్లవకారులతో చేరివుంటారని నిశ్చితంగా చెప్పవచ్చును.

1862 సెప్టెంబరు 17న షాంఘైలోని బ్రిటిష దౌత్య రాయబారి చైనాలోని బ్రిటిష్‌మంత్రి కొక లేఖలో యిలా వ్రాశాడు: "ఒకటిరెండురోజులక్రితం సూచౌనుండి ఒక బెల్జియం సాహసి వచ్చాడు. యుద్ధసామగ్రిలో లాభసాటియైన వ్యాపారం చేశామని చెప్పుకుంటున్న ఇద్దరు యూరోపియనులను అక్కడ చూచానని, గత మే నెలలో పట్టుబడిన ముగ్గురు సిపాయిలు ప్రస్తుతం సూచౌలో వున్నట్లు వారు చెప్పారని అతడు నాతో అన్నాడు."

పరిశీలనలవల్ల స్వీయానుభవంద్వారా చైతన్యం పొంది చైనా విప్లవాదులలో చేరిపోయిన భారతీయ సైనికులు ఈ నలుగురేకాక ఇంకా అనేకమంది వుండి వుంటారు.

కొంతమంది భారతీయులు మరొకవిధంగా తైపింగులలో చేరారు. అక్టోబరు 18, 1863వ తేదీన తైపింగులలో చేరడానికి తానూ ఒక "భారత కామ్రేడూ" ఏవిధంగా షాంఘైనుండి సూచౌకు వెళ్ళినదీ అగస్టస్ విన్‌డ్లే అను బ్రిటీష్ పౌరుడు ఒక పుస్తకంలో వివరించాడు. ఈ "భారత కామ్రేడ్" తైపింగ్ వుద్యమాన్ని బలపర్చిన ఒకవలంటీర నేది నిర్వివాదాంశం. హెచ్.ఎ. బర్గ్‌వైన్ తదితరులతోపాటు ఫుకీన్ రాష్ట్రంలో నున్న తైపింగ్‌లలో చేరాలని వుద్దేశపడిన "ఒక బ్రిటిషు ఇండియావాసి"ని గురించి ఆ పుస్తకంలో ప్రస్తావించబడింది. తమంతట తామే తైపింగులలో చేరిన ఈసిపాయిలు భారత ప్రజలకు ఉత్తమ ప్రతినిధులని చెప్పాలి. విదేశ దురాక్రమణకు వ్యతిరేకంగా వందసంవత్సరాల క్రితమే చైనా భారత ప్రజల ఐక్యతకు వీరు మార్గాన్ని సుగమం చేశారు. వారు చైనా విప్లవకారుల యెడల గాఢసానుభూతిని కలిగియున్నారు. ఈసానుభూతివారి స్వానుభవంనుండి ఉద్భవించినది. వీరుఅవకాశందొరికిన వెంటనే విదేశీయ పెత్తందార్లకు వ్యతిరేకంగా పోరాడే

నిమిత్తం చైనా విప్లవకారులలో చేరారు. యుద్ధంలో పట్టుబడినప్పుడు భారత సైనికులు వుద్యమ లక్ష్యాన్ని అవగాహన చేసుకోనడం, తదను గుణ్యంగా భావ పరిణామం చెందటం జరిగియుండవచ్చు. ఈ పరిణామాన్ని అర్థం చేసుకోనడానికి విన్‌స్లే ఒక ముఖ్య విషయాన్ని వివరించాడు. “ఒకసారి విప్లవకారులను కలుసుకున్న వారు మంచూలకంటె వారి ఆధిక్యతను గుర్తిస్తారు. కష్టాలతోను, ప్రమాదాలతోను కూడుకున్నప్పటికీ తైపింగులతో సహకరించడానికి పూనుకుంటారు. ఇదే వాస్తవమైన కారణం”అని విన్‌స్లే వ్రాశాడు.

విన్‌స్లే యూరోపియన్ సానుభూతిపరులనుగురించి పైవిధంగా చెప్పాడు. భారతీయులు సాంప్రదాయ సిద్ధంగా సత్యశీలము, స్వాతంత్ర్యాభిలాష గలవారు. వారి మాతృభూమి విదేశ దురాక్రమణకు గురి యగుటవలన పై వాక్యాలు భారతీయుల విషయంలో కూడా వాస్తవమై యుండాలి. బ్రిటీష్ సైనిక దాస్యాన్నుండి విముక్తి పొందినతర్వాత విప్లవకారుల చర్యలవలన కనువిప్పు కలిగి, తమ చైతన్యాన్ని పెంపొందించుకొని, స్వాతంత్ర్యంకోసం శత్రువుకు వ్యతిరేకంగా పోరాడడానికి వారు నిశ్చయించుకున్నారు. చైనా ప్రజల జాతీయ విముక్తి వుద్యమాన్ని వారు బలపర్చటం చైనా - భారత ప్రజల స్నేహసంబంధాల చరిత్రలో సువర్ణాక్షరాలతో లిఖించబడటమేగాక వారి జీవితాలకు ఒక నూతన అర్థాన్నికూడా యిస్తుంది. అట్టడుగున వున్న ప్రజానీకం చేతులు కలిపినపుడే దేశానికీ తమకూ ఉన్నతమైన విముక్తి మార్గాన్ని కనుగొన కల్గుతారనే సత్యాన్ని యీ ఉదంతం వివరిస్తుంది.

చైనా భారత ప్రజలు విదేశ దురక్రమణదారుల నసహ్యించుకొన్నారు. చైనా - విప్లవకారులతో కలసి పోరాడు తున్నపుడు తైపింగులతోనున్న భారత మిత్రులు యిదే హేయభావాన్ని వ్యక్తపరిచారు. జాతీయ విముక్తికోసం పోరాడుతున్న యీ రెండు దేశాల ప్రజల కోర్కెలు వీరిలో మూర్తీభవించాయి. వీరు 1857 విప్లవవీరుల వారసులు. చైనా ప్రజల విప్లవం కోసం వారిలో అనేకమంది తమ ప్రాణాలర్పించారు. ఆ సమయంలో చైనా - భారత ప్రజల సహకారం పరిపక్వత చెందినదికాదనీ బాల్యదశలోనే వుందనీ గుర్తించాలి. ఇనుపపిడికిలితో భారతదేశాన్ని పాలిస్తున్న బ్రిటీషు దురాక్రమణదారులు తర్వాత తమ లాభంకోసం బలవంతంగా భారతీయులను చైనా యుద్ధాలలో వినియోగించడం మూలాన భారత-చైనా ప్రజల అన్యోన్య అవగాహనకు, స్నేహసంబంధాలకు అవాంతరం ఏర్పడింది. చైనాకు పంపబడిన భారత సైనికులు బ్రిటీషు దురాక్రమణ విధానానికి గురియైనవారు. బ్రిటీషు సైనికాధికారులదాస్యబంధనాలలో చిక్కుకొని వారి అధీనంలోనుండి బయటపడడానికి వీలులేనివారు. దీనికంతకు కారణం బ్రిటీషు వలసవిధానమే.

ఇప్పుడు చరిత్ర తీర్పునిచ్చింది. పరిస్థితి పూర్తిగా మారిపోయింది. నూరు సంవత్సరాల క్రితం వలసదారులు ఏవిధంగా ఎదురులేని అధికారాన్ని చెలాయించారో, కుట్రలను పన్నారో ఆ విధంగా వారు యీరోజున చేయలేరు. విదేశ దాస్యబంధనాలనుండి విముక్తి పొంది స్వాతంత్ర్యం సంపాదించిన పిదప చైనా భారత ప్రజలు వలసవిధానానికి వ్యతిరేకంగా సాగే పోరాటంలో గణనీయమైన శక్తులుగ అవతరించారు. మన రెండుదేశాల ప్రజలమధ్య సరాసరి విస్తృత సహకారానికి అవకాశాలేర్పడ్డాయి. మనలను వేరుచేయుటకు సామ్రాజ్యవాదులు పన్నే కుట్రలు తప్పక విఫలమౌతాయి. దురాక్రమణ వ్యతిరేక పోరాటంలో తమ ప్రాణాలర్పించిన అమరవీరులను స్మరించుకొన్నప్పుడు మనం హృదయపూర్వకంగా వారికి జోహార్లు అర్పిస్తాం.

స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ ఘటనలపై కారల్ మార్క్స్ అభిప్రాయాలు

[1857 విప్లవకాలంలో బ్రిటిష్ సైన్యాధిపతులు పత్రికలకిచ్చే రిపోర్టులు, సోల్జర్లు వ్రాసే లేఖలు, పార్లమెంటు చర్చలూ - వీటిని ఆధారంచేసుకొని కారల్ మార్క్స 'న్యూయార్క్ డైలీ ట్రిబ్యూన్'కు ఎప్పటికప్పుడు వ్యాసాలు వ్రాసేరు. వాటిలో కొన్నింటిని యిక్కడ యిస్తున్నాం. మార్క్స స్వదస్తూరీలోవున్న లేఖలను మొట్టమొదటిసారిగా పైకితీసి, ఫొటోగ్రాఫు తీసి జాగ్రత్తచేసినది జర్మన్ సోషలిస్టు యూనిటీపార్టీ వారి మార్క్సిజం - లెనినిజం ఇన్‌స్టిట్యూట్. ఆ లేఖల ప్రతులన్నిటినీ దయతో మాకు పంపిన పై సంస్థకు కృతజ్ఞత తెలియజేస్తున్నాం. — సంపాదకవర్గం.]

ఇండియాలో తిరుగుబాటు

తిరుగుబాటుచేసిన సిపాయీలు ఇండియాలో చేసిన అత్యాచారాలు భయంకరమూ, బీభత్సమూ, అసహ్యాకరమూ అవును. కాని అల్లాంటివి తిరుగుబాట్లు వచ్చినప్పుడూ, జాతులమధ్య - తెగలమధ్య యుద్ధాలు వచ్చినప్పుడూ, అన్నింటికన్నా ఎక్కువగా మతయుద్ధాలు వచ్చినప్పుడూ జరుగుతూనే వుంటాయి. వెన్‌దియనులు కవెనాంటీర్లమీద, స్పానిష్ గెరిల్లాలు కాఫిర్ ఫ్రెంచివాళ్ళమీద, సర్వియావాళ్ళు తమ పొరుగునవున్న జర్మన్లమీద, క్రోట్‌లు హంగరియన్లమీద, వియన్నా తిరుగుబాటు దార్ల మీద కవైనా గార్డు దళాలు, బోనపార్టిస్టు డిసెంబరిస్టులు ఫ్రెంచి శ్రామిక సంతానంమీద ఇల్లాంటి అత్యాచారాలే జరిపినప్పుడు మర్యాదస్థుల మనుకునే ఇంగ్లీషువాళ్ళు వారిని అభినందిస్తూండే వారుకూడా. ప్రాచ్యదేశాలలో సామ్రాజ్యాన్ని నిర్మిస్తూన్న దశలోనేకాదు, స్థిరపరిపాలన ఏర్పడ్డ గత పదేళ్ళల్లోనూకూడా ఇంగ్లండు అనుసరిస్తున్న ఆర్థిక విధానాలలో చిత్రహింస ఒకభాగం అయిపోయింది. సిపాయీలు చేసిన పని దుష్టమే కావచ్చు. కాని అది ఇంగ్లండు ఇండియాలో చేసిన పనులకు ప్రతిబింబం మాత్రమే అనాలి. మానవజాతి చరిత్రలో ప్రతిహింస అనేదొకటివుంది. ఇక్కడో సూత్రంకూడావుంది. ఆ ప్రతిక్రియకు సాధనాన్ని తయారుచేసేది పీడితులుకాదు; పీడకులే.

ఫ్రెంచి రాజరికంమీద మొదట దెబ్బతీసినది కులీన కుటుంబాలు. రైతులుకాదు. బ్రిటిష్‌వాళ్ళు చిత్రహింసల పాల్జేసి, అవమానించి, సర్వస్వం ఊడ్చివేసిన రైతులుకాదు ఇండియాలో తిరుగుబాటు ప్రారంభిస్తే. బ్రిటిష్‌వాళ్ళు తిండీ గుడ్డా యిచ్చి, తయారి ఇచ్చిన సిపాయీలే ఈ తిరుగుబాటు ప్రారంభించేరు. ఈ సిపాయీలు చేసిన అత్యాచారాలకు పోలికలకోసం కొన్ని ఇంగ్లీషు పత్రికలు వ్రాస్తున్నట్లు మధ్య యుగాలనాటి కథలు తవ్వనక్కర్లేదు. అధునాతన ఆంగ్ల చరిత్రలోనే బోలెడు కనిపిస్తాయి. చైనాతో బ్రిటన్ చేసిన మొదటి (నల్లమందు) యుద్ధం సంగతి చూడండి. ఇది జరిగి ఎంతో కాలం కాలేదు. ఇందులో కేవలం వినోదంకోసం ఇంగ్లీషు సోల్జర్లు ఎల్లాంటి దురంతాలు సాగించేరో కనబడుతుంది. అవి మతోన్మాదంలో చేసిన పనులుకావు. ఎవరిని అణచివేసి పీడిస్తున్న జాతిమీద కలిగిన ద్వేషంతో ఆ పనులు చేసేరనలేము. శత్రువు అధిక పరాక్రమంతో నిరోధించడంమూలంగా రెచ్చిపోయి వారు ఈపనులు చేసేరని కూడ చెప్పలేము. ఆడవాళ్ళని చెరిచేరు. బిడ్డల్ని

ఖండతుండాలు చేసేరు. ఊళ్ళకి వూళ్లు మంట పెట్టేరు. ఇవన్నీ వినోదానికి అలవోకగా చేసిన పనులు. అల్లా వ్రాసింది చైనా పండితులు కాదు. ఇంగ్లీషు అధికార్లే. సిపాయీలు వట్టి క్రూరులనీ, ఇంగ్లీషు వాళ్ళలో మానవ దయ మూర్తీభవించినదనీ ఈ ప్రమాదకర సమయంలో సహితం భావించడం పెద్దతప్పు.

ఇంగ్లీషు వుద్యోగుల జాబుల్లో అక్షరం అక్షరాన కసి కనబడుతూంది. పెషావరులో 55 వ దేశీయ పటాలంమీద దాడి చెయ్యవలసిందని 10 వ ఇర్రెగ్యులర్ గుర్రపు సేనకు ఆజ్ఞలిచ్చేరు. కానివాళ్లు ఆ ఆజ్ఞలను ధిక్కరించేరు. దానిమీద ఆ సేన నుంచి ఆయుధాలు లాక్కొన్న వైనాన్ని ఒక వుద్యోగి తన లేఖలో వర్ణించేడు. వాళ్ళనుంచి ఆయుధాలు లాక్కున్నారు. బట్టలు, బూట్లు తీసేసుకొన్నారు. ఒక్కొక్కరికి పన్నెండేసి పెన్నీలు మాత్రం ఇచ్చి సింధునదిలో పడవ లెక్కించి వదిలేసేరు. ఈ ముండాకొడుకులంతా నది ఊరవళ్ళలో మునిగిపోతారని ఆ వుద్యోగి తన జాబులో పట్టలేని ఆనందం ప్రకటించేడు. పెళ్ళిళ్ళలో బాణసంచా కాల్చడం అక్కడ దేశ రివాజు. ఒక రోజు రాత్రి పెషావరులో ఒక గృహస్థు ఇంట జరుగుతున్న పెళ్లి సందర్భంలో మందు సామగ్రి కాల్చేరు. ఆధ్వానులకు ఇంగ్లీషు వాళ్లుహడలిపోయేరు. మర్నాడు పొద్దున్నే ఆ పెళ్లివారిని పట్టుకొన్నారు. తమరిని అల్లా కంగారు పెట్టినందుకు వాళ్ళని కట్టేసి "జన్మ జన్మాలకూ మరిచిపోకుండా చీరిఎండేసేము" అని ఒకడు వ్రాసేడు. సర్ జాన్ లారెన్సుకు రావల్పిండిలోని ముగ్గురు జమీందార్లు ఏదోపథకం వేస్తున్నారని తెలిసింది. ఆ సభకు తన గూఢచారి నొకణ్ణిపంపేడు. వాడిచ్చిన నివేదికను పట్టుకొనివాళ్ళుముగ్గుర్నీ వురితీ సెయ్యమనిఆజ్ఞాపించేడు. వాళ్ళని ఉరితీసేరు. సివిల్ శాఖలో పనిచేస్తున్న మరో వుద్యోగి అలహాబాద్ నుంచి ఇల్లా వ్రాస్తున్నాడు: "ప్రాణాలివ్వడానికీ, తియ్యడానికీ మనచేతుల్లో అధికారంవుంది. దానిని పూర్తిగా వినియోగిస్తున్నాం." "యుద్ధం లో పాల్గొనివుండనివారిని ఏనాడూ పది పదిహేనుమందిని వురితియ్యకుండా వుండడం లేదు-" అని అదేపట్టణంనుంచి వేరొకరువ్రాస్తున్నారు. "పదులూ పాతికలూ లెక్కని హోమ్సు వురితీస్తున్నాడు"- అని మరొకడు మహోల్లాసం వెలిబుచ్చేడు. చాలమంది దేశీయుల్ని వురితీసిన ఒక ఘటననుగురించి మరొకడు "అప్పుడుంది తమాషా..." అంటూ కొనసాగించేడు. మరొకడువ్రాసేడు...."మేం గుర్రం కూడా దిగకుండానే సైనికవిచారణ సాగించేస్తున్నాం. మాదారిలో కనిపించిన నల్లవాడినల్లా కాల్చెయ్యడమో' ఉరితియ్యడమో—" తమదేశంవాళ్ళ విషయంలో సానుభూతి చూపేరనే అనుమానంతో ముప్ఫయి మంది జమీందార్లని వురితీసేరనీ, అదే పేరు చెప్పి గ్రామాలకు గ్రామాలే తగులబెట్టేరనీ బెనారస్ నుంచి వచ్చిన వార్తవలన తెలుస్తూంది. బెనారసునుంచే ఒక వుద్యోగి వ్రాసిన లేఖ నొకదానిని లండన్ టైమ్సు ప్రకటించింది. "...దేశీయులతోడి పోరాటంలో యూరపియన్ సేనలు మహాకిరాతకంగా వ్యవహరిస్తున్నాయి—" అని ఆలేఖలో వ్రాసేడు.

ఇంగ్లీషువాళ్లు చేసిన దురంతాలన్నిటినీ వీరకృత్యాలుగావర్ణిస్తున్నారు. బాధాకరంగా వుండే వివరాలు ఇవ్వకుండా ఏదో మామూలు విషయంలాగ, దాటేసి చెప్పేస్తున్నారు. దేశీయులు చేసిన పనులు భయంకరం అయితే కావచ్చు. కాని, వాటిని పనికట్టుకొని అతిగా వర్ణిస్తున్నారు. ఢిల్లీలోనూ, మీరట్ లోనూ జరిగిన ఘాతుక చర్యలంటూ మొదట 'లండన్ టైమ్సు'లోనూ, తర్వాత ఇతర లండన్ పత్రికలలోనూ ఈమధ్య ఒక వ్యాసం పడింది. దానిని వ్రాసిందెవరో తెలుసా? ఘటనాస్థలానికి వెయ్యిమైళ్ళపై దూరాన బెంగుళూరులో కూర్చున్న ఒక పిరికి మతబోధకుడు. ఒక హిందూ విప్లవకారుడి వూహాలకు కూడా అందని దారుణ చర్యల్ని ఈ మతబోధకుడు అక్కడకూర్చుని ఆలోచించుకున్నాడు.

సిపాయీలు ముక్కులు కోసేరనీ, రొమ్ములు కోసేరనీ, అనేక చిత్రహింసలుపెట్టేరనీ వ్రాస్తున్నారు. యూరపియన్లకివి మహాభయంకరంగా వుంటాయి, నిజమే. మాంచెస్టరు శాంతి సమాజ కార్యదర్శి కాన్టన్ లోని ప్రజానివేశనాలమీద అగ్నిగోళాలు కురిపించడం వాళ్ళకి భయంకరం అనిపించకపోవచ్చును. అరబ్బుల్ని ఫ్రెంచి సర్వసేనాని ఒకగుహలోపెట్టి ప్రాణాలతో తగలబెట్టేడంటే ఆశ్చర్యం కలిగించకపోవచ్చు. శిక్షా భాగంగా పనులుచేయించే బ్రిటిష్ బందిఖానాల్లో విచారణతంతూ అవీ సాగించి, బాధింపకుండా నిల్చున్నపాటున కొరడాలతో ఇంగ్లీషు సోల్జర్ల చర్మాలు వొలిచెయ్యడం వాళ్ళకి దారుణంగా తోచకపోవచ్చును. అన్నింటికిలాగే క్రౌర్యానికికూడా "ఫేషను"లుంటాయి. క్రౌర్యంకూడా దేశ, కాలాల్ని పట్టి మారుతూంటుంది. మహావిద్వాంసుడైన సీజరు కొన్ని వేలమంది గాలిక్ యోధుల కుడిచేతులను నరికించేసినట్లు నిశ్శంకగా వ్రాసుకొన్నాడు. రిపబ్లికు కావాలని కోరుతారనే అనుమానం తగలడంతోనే నెపోలియన్

కొన్ని ఫ్రెంచి సేనల్ని సెయింట్ డొమింగోకు పంపేసి ఆటవికులతోను, అంటురోగాలతోను చావమని వదిలేసేడు.

సిపాయీలు చేసిన భయంకరమైన చిత్రవధలవంటివి క్రైస్తవ బైజాంటియన్ సామ్రాజ్యంలో నిత్యకృత్యాలు. అయిదో ఛార్లెసు కాలంనాటి శిక్షాస్మృతులలో అల్లాంటి శిక్షలున్నాయి. దేశద్రోహంవంటి నేరాలకు ఇంగ్లండులో ఇటువంటి శిక్షలు విధించినట్లు న్యాయాధిపతి బ్లాక్‌స్టన్ వ్రాసేడు. తన్ను తాను హింసించుకోడం ఒక కళగా, ఒక పవిత్ర కార్యంగా హిందువులకి వాళ్ళమతం బోధిస్తున్నప్పుడు తమజాతికీ, మతానికీ శత్రువులయిన వారిమీద వానిని ప్రయోగించడంలో పెద్ద ఆశ్చర్యమేంలేదు. పూరీ జగన్నాథ రథోత్సవాలలో ఇటువంటి హింసాత్మక మతాచారాలకు రక్షణ ఇచ్చి తోడ్పడుతూ ఆదాయం గడిస్తున్న ఇంగ్లీషువాళ్లు వీటికింత తల్లక్రిందులు కావలసిన అవసరం కనబడదు.

మొజార్టు సంగీతనాటకం ఒకదాంట్లో శత్రువు నరిదీసి, మంటలలో కాల్చి, చీల్చి చెండాడి, చర్మం వొలుస్తూనే మధురాతిమధురమైన రాగాన్ని ఆలపించే ఒక భయంకర పాత్రను సృష్టించేడు. ఆ పాత్రలో ప్రతీకారపూర్వకమైన ఆవేశాన్ని సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంగా చిత్రించేడు. అటువంటి బీభత్స సన్నివేశంలో కొంత నాటకీయ వైచిత్రిని ప్రవేశపెట్టేడు గనకగాని, లేకుంటే అదంతా చిలిపితనంగా కనిపించి వుండేది. 'లండన్ టైమ్సు' ఈ విషయంలో కొంచెం అతిగా పోతూందంటే, అది కేవలం కంగారు మూలంగానే అనుకోకూడదు. మొలీర్ (ఒక ప్రఖ్యాత ఫ్రెంచి నాటకకర్త—సం.) వూహకుకూడా అందని అద్భుతమైన వూహతో అది అలా చేస్తూంది. దానికి కావలసింది ప్రభుత్వచర్యల్ని సమర్థించడమూ, కావలసిన ధనాన్ని కంపెనీకి ఇప్పించడమూను. జెరికో పట్టణపు ప్రహరీలాగ ఢిల్లీ గోడలు వూదితే పడిపోలేదు. అందుచేత, ప్రతీకారంకోసం కేకలతో ఆ పత్రిక ఇంగ్లీషుప్రజల చెవులు ఘడియలు వేయదలచింది. ఈ దుస్థితికంతకూ మూలం ప్రభుత్వమేననీ, అది ఇంత తీవ్రరూపం ధరించడానికి వాళ్లే కారణమనీ ప్రజలకు జ్ఞాపకం రాకుండా చెయ్యడమే ఆ పత్రిక తాపత్రయం.

న్యూయార్కు డైలీ ట్రిబ్యూన్
16—9—1857

అయోధ్య ఆక్రమణ

పద్దెనిమిది నెలలక్రితం కాన్‌టన్‌మీద చేసిన దాడితో బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వం యుద్ధప్రకటన లేకుండానే ఒక రాజ్యానికి సంబంధించిన రాష్ట్రప్రభుత్వంమీద దండయాత్ర సాగించవచ్చుననే కొత్త సూత్రాన్ని ప్రపంచ రాజ్యనీతి సూత్రాలకు జతపరిచింది. ఆ ప్రభుత్వమే ఈవేళ భారత గవర్నర్‌జనరల్ లార్డ్ కానింగ్‌ద్వారా ప్రపంచ రాజ్య ధర్మ సూత్రాలను తల్లక్రిందులు చేయడానికి పూనుకొంది. "అయోధ్య రాష్ట్రంలో భూస్వామ్యపు హక్కును బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వం స్వాధీనం పరచుకొంది. ఆ హక్కును తనకు ఉచితమని తోచినరీతిని వినియోగిస్తుంది" అని ఆయన ప్రకటించేడు.

రష్యా చక్రవర్తి వార్సాను స్వాధీనపరచుకొన్నాక 1831 లో పోలండ్‌లోని కులీన కుటుంబాలవారి భూముల్ని లాక్కున్నాడు. ఆ చర్యను బ్రిటిష్ పత్రికలూ, పార్లమెంటూ తిట్టిపోసేయి. నోవార్సు యుద్ధం అయిపోయేక ఆస్ట్రియాప్రభుత్వం స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించిన లొంబార్డు కులీన కుటుంబాలవారి ఆస్తిని స్వయంగా స్వాధీనం చేసుకోకపోయినా వాళ్ల చేతుల్లో లేకుండా చేసింది. దానిక్కూడా ఇంగ్లీషు వాళ్లు ఎంతో వ్యతిరేకత ప్రకటించేరు. 1851 డిసెంబరు 2న లూయీ నెపోలియను ఆర్లియన్సు రాజ కుటుంబీకుల ఆస్తిని స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. ఫ్రాన్సులోవున్న చట్టాల ప్రకారం లూయీ ఫిలిప్ అధికారం స్వీకరించగానే ఈ భూములు ప్రభుత్వాస్తికి దఖలు అయిపోతాయి. ఏదో న్యాయశాస్త్ర సంబంధమైన తికమకవచ్చి ఆగిపోయిందికాని, ఈ చర్యవలన సమాజ భద్రతను కాపాడే పునాదులే కదలి పోతాయనీ, నాగరిక సమాజం బ్రతికే స్థితే లేదనీ 'లండన్ టైమ్సు' పత్రిక వ్రాసింది. ఇంగ్లీషు వాళ్ళు తెగకోప్పడ్డారు. ఆ ఆవేశపరులంతా ఇప్పుడేమంటారో! ఇక్కడ ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం స్వాధీనమొనర్చుకున్న భూమి ఏ రాజకుటుంబానిదో, ఏ కొద్దిమంది కులీన కుటుంబాలవారిదో కాదు. ఐర్లండంత విస్తీర్ణంగల రాజ్యంలో, లార్డ్ ఎడింబరో చెప్పినట్లు "దేశంలోని యావన్మంది ప్రజల ఆస్తినీ" స్వాధీనం చేసుకొన్నారు.

ఇటువంటిపని చెయ్యడానికి లార్డ్ కానింగ్ చెప్పిన

సాకులేమిటి ? ఒకటి : లక్నో బ్రిటిష్ సేనలస్వాధీనం అయింది. రెండు : సిపాయీలు ప్రారంభించిన తిరుగుబాటుకు నగరప్రజలూ, రాష్ట్ర ప్రజలూ పూర్తిగా సాయపడ్డారు. మూడు : వాళ్ళు ఒక మహాపరాధం చేసేరు. శిక్షార్హులు. దీనినే స్పష్టంగా చెప్పాలంటే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం లక్నోను పట్టుకొన్నది గనక మిగతా రాష్ట్రం ఇంకా స్వాధీనం కాకపోయినా అక్కడున్న భూమినంతనూకూడ స్వాధీనం చేసుకొనే హక్కు వున్నదన్నమాట. బ్రిటిష్‌వాళ్ళ జీతభత్యాలు తింటున్న సిపాయీలు తిరగబడ్డారుగనక బ్రిటిష్ వాళ్లు బలాత్కారంగా ఆక్రమించుకున్న అయోధ్య రాష్ట్రంలో ప్రజలు జాతీయ స్వాతంత్ర్యంకోసం తిరగబడకూడదన్నమాట. ఇంకా క్లుప్తంలో చెప్పా లంటే అయోధ్యలో న్యాయసమ్మతంగా ఏర్పడిన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంమీద ప్రజలు తిరగబడ్డారు. అలా తిరగబడ్డందుకు వాళ్ళ ఆస్తులు స్వాధీనం చేసుకోవచ్చు నన్నమాట. లార్డు కానింగ్ ప్రకటనలోని మొలిక మాటల్ని అన్లావుంచితే, ఈ ప్రకటన ప్రకారం అయో ధ్యలో బ్రిటిషుప్రభుత్వం న్యాయసమ్మతంగా ఏర్పడ్డట్లే ఆయన భావిస్తున్నాడనుకోవాలి.

అయోధ్య అసలు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంచేతుల్లోకి ఎల్లావచ్చింది ? – ఈ విషయం గమనించవలసిందే... 1856 లో లార్డు డల్హౌసీ అయోధ్యను కబళించవలసిన సమయంవచ్చిందనుకొన్నాడు. ఆ ఏర్పాటులో కాన్పూ రులో సేనల్ని సమీకరించడం ప్రారంభించేడు. నేపాళ్ రాజును కనిపెట్టి వుండడానికే ఈ సేనల్ని ఇక్కడికి చేరుస్తున్నట్లు అయోధ్యరాజుకు చెప్పేరు. ఉన్నట్లుండి ఈ సైన్యం ఒకరోజున అయోధ్యలో ప్రవేశించింది. లక్నో పట్టుకొంది. రాజును ఖైదు చేసింది. రాజ్యాన్ని ఇంగ్లీషువాళ్ల కిచ్చెయ్యమని ఆయనపై ఒత్తిడి తెచ్చేరు. కాని ఆయన అంగీకరించ లేదు. ఇంక ఆయనను కలకత్తాకు పట్టుకు పోయేరు. అయోధ్యరాష్ట్రాన్ని తూర్పుఇండియా కంపెనీ ఆస్తు లంలో చేర్చేసేరు.

1801 లో లార్డు వెలస్లీ అయోధ్యరాజుతో చేసు కొన్న సంధిపత్రంలోని ఆరో ఆర్టికిలును పురస్కరిం చుకొని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం ఈ దొంగదెబ్బ తీసింది. ఈ 1801 నాటి సంధి అయినా సర్ జాన్‌షోర్ 1798 లో చేసుకొన్న సంధికి పరిణామం తప్ప మరేమీ కాదు. ఆరోజులలో స్వదేశరాజులతో బ్రిటిషు ఇండియా ప్రభుత్వం పెట్టుకొంటూవున్న సంబంధా లన్నింటిలాగే ఈ 1798 సంధికూడా ఒక పరస్పర సహాయ సంధిమాత్రమే. మూడోవారి మీద తమలో ఒకరు దాడిచేస్తే లేదా మరొకరు తమలో ఒకరిమీద దాడిచేస్తే ఉభయలూ ఒకరికొకరు సాయం చేసుకోవడం దీని వుద్దేశం. ఈ ఒడంబడిక ఫలితంగా తూర్పిండియా కంపెనీకి ఏటా అయోధ్యరాజు 76 లక్షల రూపాయలు ముట్టచెప్పవలసి వచ్చింది. అదే ఒడంబడికలోని పన్నెండు, పదమూడు ఆర్టికల్సు ననుసరించి అయోధ్య రాజు ప్రజలపై పన్నులను తగ్గించాలి. నిజానికివి రెండూ పరస్పర విరుద్ధం. అయోధ్యరాజు ఈ రెండిం టినీ ఒకే సమయంలో అమలుజరపలేడు. తూర్పిండియా కంపెనీకి కావలసింది అదే. దీనితో కొత్త చిక్కులు వచ్చేయి. వాటిని సర్దుకొనేటందు కంటూ 1801 లో మరోసంధి చేసుకొన్నారు. దీనిప్రకారం అయోధ్య రాజు మొదటి ఒడంబడికను అమలు జరపనందుకై కొంత రాజ్యభాగాన్ని వదులుకోవలసి వచ్చింది. ఆ విధంగా రాజ్యభాగం లాక్కోవడం పట్టి గండె పోటు దొంగతనమని ఆరోజుల్లో పార్లమెంటులో ఘాటుగా ఖండించేరు. లార్డు వెలస్లీ తన కుటుంబాని కున్న పలుకుబడి ఫలితంగా తప్పించుకు బయటపడ్డాడే గాని, లేకపోతే విచారణ కమిటీని ఎదుర్కోవలసి వచ్చేదే.

ఒడంబడికలోని మూడో ఆర్టికలు ప్రకారం ఈ భూమిని తీసుకొన్నందుకు ప్రతిఫలంగా తూర్పిండియా కంపెనీ అయోధ్యరాజుచేతిలో మిగిలిన రాజ్యభాగాన్ని బాహ్యాంతర్గత శత్రువులనుంచి కాపాడడానికి అచ్చుకొంది. ఆ మిగిలిన రాజ్యభాగంమీద ఆయనకు ఆయన వారసులకు, ఆయన వంశీకులకు శాశ్వతమైన అధికారం వున్నదని ఆరో ఆర్టికలులో అంగీకరించేరు. కాని, ఆ ఆర్టికలులోనే రాజు అధికారానికి గోతులు తవ్వుతున్న మాటలు కొన్ని ఉన్నాయి. తన ప్రజల క్షేమాభివృద్ధులకు తోడ్పడే పరిపాలనా విధానాన్ని తన ఉద్యోగులద్వారా నిర్వహింపచేస్తానని రాజు దానిలో అంగీకరించేడు. రాజు యీ నియమాన్ని తప్పుతాడు అందాం. తన ప్రజల ప్రాణాలకూ, ఆస్తులకూ భద్రతను కలిగించడనుకుందాం. ఫిరంగులకి కట్టి ప్రజల్ని కాల్చేస్తూన్నాడనీ, వాళ్ల ఆస్తులు లాక్కొంటున్నాడనీ అనుకుందాం. అప్పుడు తూర్పిం డియా కంపెనీ ఏం చెయ్యాలి ? అయోధ్యరాజుతో ఒడంబడిక చేసుకొన్నారంటే ఆయన సర్వస్వతంత్రు డనీ, తన యిష్టానుసారమే ఒప్పందంలోకి వచ్చేడనీ ఒప్పుకొన్నట్లేగద ! పై పరిస్థితులు ఏర్పడితే తూర్పిం డియాకంపెనీ ఆ ఒప్పందాన్ని రద్దుపరచాలి. తర్వాత

వాళ్ళకి మిగిలేవి రెండే రెండు దారులు. రాయబారాలు ప్రారంభించి ఒత్తిడితెచ్చి మరో ఒడంబడికనైనా కుదుర్చుకోవాలి. లేదా ఆయనమీద యుద్ధమైనా ప్రకటించాలి. అలాగాక, ఆయన రాజ్యంమీద యుద్ధ ప్రకటన జరక్కుండా దాడిచెయ్యడమో, అజాగ్రత్తగా వుండగా హైదుచేసి రాజ్యం లాక్కోవడమో సంధిపత్రాన్ని అతిక్రమించడమేకాదు. ప్రపంచ రాజ్యనీతి ధర్మాలను నేల రాయడంకూడా.

అయోధ్యను స్వాధీనం చేసుకోడానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఎన్నోఏళ్లుగా ప్రయత్నిస్తూంది. 1831 లో పామర్స్టన్ బ్రిటిష్ విదేశాంగమంత్రి కాగానే అయోధ్యను కలిపివేసుకొమ్మని అప్పటి భారత గవర్నర్ జనరల్‌కు ఆజ్ఞలు పంపేడు. కాని ఆయన ఆ పని చేయ నిరాకరించేడు. ఈ వ్యవహారం అయోధ్యరాజు చెవిని పడింది.ఆయన ఏదో నెపంతో లండన్‌కు ఒక రాయబారిని పంపేడు. ఆయన ఆటంకాలన్నీ నిగ్రహించుకొని బ్రిటిష్‌రాజు నాలుగో విలియమ్‌తో భేటీ చేసేడు. తన దేశాన్ని ఎదుర్కొంటున్న ప్రమాదాన్ని వివరించేడు. బ్రిటిష్‌రాజుకు ఈ వ్యవహారం అంతవరకూ తెలియదు. దీని ఫలితంగా రాజుకూ, పామర్స్టనుకూ మాటలు ముదిరేయి. ఇంక ఇల్లాంటిపనులుచేస్తే వెంటనే బర్తరఫుచేస్తానని రాజు పామర్స్టన్‌కు గట్టిగాచెప్పేడు. అప్పటికది అయింది. మళ్లీ అయోధ్యను కలిపేసుకోవడమూ, అయోధ్య భూముల్ని స్వాధీనపరచుకోవడమూ పామర్స్టన్ విదేశాంగమంత్రిగా వున్నప్పుడే జరగడం గమనించతగి వుంది. 1881 లో అయోధ్యను కలుపుకొనేటందుకు ప్రయత్నించినప్పటి పత్రాలను దాఖలు చేయవలసిందని కొద్ది వారాలక్రితం కామన్సుసభలో ప్రతిపాదన వచ్చింది. కాని, కంట్రోల్‌బోర్డు కార్యదర్శి బెయిలీ ఆ కాగితాలు కనిపించడం లేదన్నాడు.

1837 లో మళ్ళీ పామర్స్టన్ విదేశాంగమంత్రి అయ్యేడు. అప్పట్లో లార్డు ఆక్లండు భారతదేశంలో గవర్నరు జనరలు. ఆ కాలంలో అయోధ్యరాజు తూర్పిండియా కంపెనీతో మరో ఒడంబడిక చేసుకోవలసివచ్చింది. 1801 ఒప్పందంలోని 6 వ ఆర్టికలు విధించే బాధ్యతలను రాజు నెరవేర్చకుంటే ఏం చెయ్యాలో ఎక్కడా లేదుగనుక, దానిని స్పష్టంచేసేటందుకే ఈ కొత్త సంధి అన్నారు. ఈ సంధిలో 7 వ ఆర్టికలును కొత్తగా చేర్చేరు. దానిలో ఇల్లావుంది— "అయోధ్యరాజు తన ప్రభుత్వంలోని పోలీసుశాఖలోను, న్యాయ పరిపాలనా శాఖలలోను వున్న లోపాల్ని సరిచేసేటందుకై బ్రిటిష్ రెసిడెంటుతో ఆలోచించి పరిష్కారం చూడాలి. బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వం యొక్క సలహాలనూ, సూచనలనూ నిర్లక్ష్యంచేస్తే, అయోధ్యరాష్ట్రంలో అదేపనిగా నిర్బంధచర్యలు సాగిస్తూంటే, అరాజకమూ, దుష్పరిపాలనా కొనసాగుతూ ప్రజాశాంతికి భంగం ఏర్పడేటట్లయితే— ఇటువంటి పరిస్థితులు కొద్దిపాటి ప్రదేశంలోవున్నా, విస్తార ప్రదేశాలలోవున్నా సరే—అక్కడ తన అధికార్లను నియమించి పరిపాలన నడిపించే హక్కు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వుంది. అవసరంవుందని అనుకొన్నంతకాలం ఆవిధంగా పరిపాలనాధికారాన్ని తీసుకొంటుంది. ఆ ఖర్చులుపోగా మిగిలిన ఆదాయాన్ని ప్రభువు ఖజానాకు జమకడతారు. జమాఖర్చుల లెక్కలు సరిగ్గా వుంచి ప్రభువుకు వప్పచెప్తారు."

దీని తరవాత ఆర్టికలులో ఈ విధంగా వుంది - "ఏడవ ఆర్టికలులో చెప్పినట్లు గవర్నరు జనరల్ పరిపాలనా బాధ్యతలను తీసుకోవలసివస్తే దేశీయ పరిపాలనా సంస్థలనూ, పరిపాలనా రూపాలను సాధ్యమయినంతవరకు యథాతథంగా వుంచడానికీ, వీలయినంతవరకు చక్కబరచడానికీ శ్రద్ధ తీసుకొంటారు. ఆ ప్రాంతాలను ప్రభువుకు తిరిగి వప్పచెప్పడానికి సమయం వచ్చినప్పుడు చిక్కులు ఏర్పడకుండేటందుకు ఈ శ్రద్ధ తీసుకొంటారు."

ఇది అయోధ్యరాజుకూ, గవర్నర్ జనరల్‌కూ జరిగిన ఒప్పందం అని చెప్పేరు. ఆ విధంగానే ఇరు పక్షాలూ ఒడంబడికను స్వీకరించాయి. కాని అది తూర్పిండియా కంపెనీ డైరక్టర్లబోర్డు ముందుకు వెళ్ళేసరికి వారు దానిని వెంటనే రద్దు పరిచేరు. అయోధ్య రాజుకూ, కంపెనీకీ మధ్యవున్న స్నేహ సంబంధాలను ఇది భంగపరుస్తూందనీ, దీనిద్వారా ఒక స్వతంత్రరాజు అధికారాలను గవర్నరు జనరల్ భంగపరుస్తున్నాడని అభ్యంతరం చెప్పి దానిని త్రోసివేసేరు. ఇటువంటి ఒప్పందంచేసుకొంటామని విదేశాంగమంత్రి పామర్స్టన్ డైరక్టర్లబోర్డు అనుమతి కోరలేదు. వాళ్లు అలా చేసుకోకూడదంటే ఆయన లెక్కచెయ్యలేదు. ఆ ఒప్పందం రద్దయిన సంగతికూడా అయోధ్యరాజుకు ఎన్నడూ చెప్పలేదు. ఈ విషయాన్ని లార్డుడల్హౌసీ స్వయంగా ఒప్పుకొన్నాడు. 1886 జనవరి 5 నాటి మినిట్సులో ఈ విధంగావుంది- "అయోధ్య రాజు రెసిడెంటుతో మాట్లాడేటప్పుడు 1837 లో అప్పటి రెసిడెంటుతో చేసుకొన్న ఒడంబడికను గురించి ప్రస్తావిస్తాడు. ఆ ఒడంబడికను ఇంగ్లండుకు పంపగానే

డైరెక్టర్లబోర్డు దానిని రద్దుచేసింది. ఆ సంగతి రెసిడెంటుకు తెలుసు. 1837 సంధిలోవున్నట్లు సైన్యాలను ఎక్కువచేయడంవంటి బాధాకరమైన కొన్ని షరతులను అసలు జరపబోమని అయోధ్యరాజుకు చెప్పేరు. అంతేగాని దానిని అసలే రద్దుపరచినట్లు ఆయనకు చెప్పలేదు. ఆసంగతి రెసిడెంటుకు తెలుసు. ఆవిధంగా మూతముప్పిడిగా వుంచడం బాధ కలిగిస్తూంది. ప్రభుత్వం అధికారయుతంగా 1845 లో ప్రకటించిన ఒడంబడికల సంపుటంలో దానిని కూడా చేర్చడం మరీ ఇబ్బందిగావుంది."

ఆ మినిట్సులోనే 17 వ సెక్షనలో ఇల్లావుంది. "అయోధ్యపరిపాలన విషయంలో ఇంకేమన్నా చర్యలు తీసుకోవలసివుంటే, ఆఒడంబడిక ప్రకారం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వున్న విశేషాధికారాల నుపయోగించవచ్చునుగాదాయని రాజు అడగవచ్చు. అప్పుడు డైరెక్టర్ల బోర్డు దానిని రద్దుచేసిందనీ, అది అసలులోనే లేనట్లే భావించాలనీ చెప్పాలి. అదనపు సైన్యాలను వుంచేటందుకై ఎక్కువఖర్చు ఇవ్వవలసి వుంటుందంటూ 1837 ఒడంబడికలోవున్న షరతును, మరి కొన్నిటిని అమలు జరపబోవడంలేదని లక్నో ప్రభుత్వానికి ఆ రోజుల్లోనే తెలియపరచిన సంగతిని గుర్తుచెయ్యాలి. మిగిలినవి తక్షణం అసలు జరపవలసిన తొందరలేకపోవడంచేత సంధి రద్దును గురించి వెంటనే చెప్పవలసిన అవసరంలేనట్లు భావించబడిందనీ, తర్వాత అశ్రద్ధకొద్దీ చెప్పడం జరగలేదని చెప్పాలి."

1845 లో ప్రకటించబడిన ఒడంబడికల సంపుటంలో దీనినికూడా చేర్చడం ఒక్కటే కాదు. 1839 లో లార్డు ఆక్లండు అయోధ్యరాజుకు వ్రాసిన ఒక లేఖలో యీ సంధి అమలులో వున్నట్లే వ్రాసేడు. 1847 జనవరి 23 న అప్పటి గవర్నరు జనరలు లార్డు హార్డింజి అయోధ్యరాజుకు వ్రాసిన లేఖలోనూ, 1851 డిసెంబరు 10 వ తేదీన లక్నో రెసిడెంటు కర్నల్ స్లీమన్ లార్డ్ డల్హౌసీకి వ్రాసినదాంట్లోనూ కూడ యీ ఒడంబడిక సజీవంగా వున్నట్లే వ్రాసేరు. ఈ విధంగా తనకు ముందున్న గవర్నరు జనరల్సు, తన క్రిందనే పనిచేసినవారూ అయోధ్యరాజు తోడి వ్యవహారాలలో అమలులో వున్నట్లే వొప్పుకొన్న ఒడంబడిక రద్దయిందనాలనే ఆదుర్దా లార్డు డల్హౌసీ కెందుకు? బ్రిటిషువాళ్ళు జోక్యం కలిగించుకొనే అవకాశాలను అయోధ్యరాజు కలిగించినా, ఈ ఒడంబడిక వుండగా వాళ్ళు పెట్టుకోగల జోక్యం చాల పరిమితం. అయోధ్యరాజు పేరుకుమాత్రమే బ్రిటిషు అధికారులు పాలనాభారాన్ని ఎత్తుకోగలరు. ఆయనకు జమాఖర్చులు చెప్పాలి. ఖర్చులుపోను మిగతాధనం ఆయనకు ఇచ్చెయ్యాలి. అలా చెయ్యడం వాళ్ళ కిష్టంకాదు. రాజ్యాన్ని కలిపేసుకోవడం తప్ప మరొకటేదీ లాభమూలేదు: అవసరమూలేదు.

ఇరవయ్యేళ్ళుగా అయోధ్యరాజుతోడి వ్యవహారాలకు పునాదిగా తీసుకొంటున్న ఒడంబడిక చెల్లదనడమూ, తామే చేసుకొన్న ఒడంబడికకు విరుద్ధంగా ఒక స్వతంత్ర రాజ్యాన్ని ఆక్రమించుకోవడమూ, అంతటితో తనివితీరక దేశంలోవున్న ప్రతి అంగుళం మేరనూ స్వాధీనపరచుకోవడమూ ఇండియన్ల విషయంలో బ్రిటిష్‌వాళ్ళు అనుసరిస్తున్న విశ్వాసఘాతుకత్వానికీ, పశుత్వానికీ నిదర్శనలు. వీటిఫలితాలు నేడు ఇండియాలోనూ, ఇంగ్లండులోనూ కూడ కట్టికుడుపుతున్నాయి.

న్యూయార్కు డైలీ ట్రిబ్యూన్
28-5-1858.

ఇద్దరు తెలుగుజమీందార్ల తిరుగుబాటు

1858 జనవరిలో చాందాజిల్లాలోని మొలంపల్లి జమీందారు బాపూరావు, అరెపల్లి జమీందారు వెంకట్రావు అనే ఇద్దరు తెలుగు జమీందార్లు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వంమీద తిరుగుబాటు చేసేరు. వీరిలో బాపూరావును అహేరి జమీందారిణి తాలూకు మనుష్యులు ఆ సంవత్సరమే జూన్‌లో పట్టుకొని బ్రిటిషు వాళ్ళ కప్పగించారు. వాళ్ళాయనను వురితీసేరు. వెంకట్రావు 1860 వరకూ గోండ్లను, రోహిల్లాలను చేర్చుకొని పోరాటం సాగిస్తూనే వున్నాడు. ఆ సంవత్సరం పట్టుబడ్డాడు. ఆయనకు ద్వీపాంతరవాస శిక్ష విధించారు.

ఈ ఇరువురు వీరుల్ని గురించీ చాందాజిల్లాలో పాటలు తెలుగులో ప్రచారంలో వున్నాయి.

సంపాదకలేఖ

1857 విప్లవం: దాని వర్గ ప్రయోజనాలు

ఆర్యా,

1857 నాటి భారత స్వాతంత్ర్య పోరాటం జాతీయ సమర స్వభావాన్ని జనరల్ గా కలిగివున్నా, ఈ తిరుగుబాటు ప్రధానంగా ఏవర్గ ప్రయోజనాలను సాధించేందుకు జరుపబడిందో, మొగల్ చక్రవర్తి జారీచేసిన ఒక కరపత్రంవల్ల బోధపడుతుంది. అందులో యిలా ఉంది:

"హిందూ మహమ్మదీయులైన భారతీయులందరినీ మ్లేచ్ఛులూ, కుట్రదారులూ అయిన బ్రిటిషువారు అణగ ద్రొక్కవలెనని ప్రతిక్షణం ప్రయత్నిస్తున్నారు. హిందూ మహమ్మదీయులలో అనేకమంది పెద్దవారు, గౌరవనీయులు, క్రైస్తవమతపు పీడనుండి తప్పించుకొనుటకు తమ ఆస్తిపాస్తులను విడిచి నా వద్దకు వస్తున్నారు. వారందరూ ఈ స్వాతంత్ర్య సమరంలో పాల్గొంటున్నారు. ప్రజాసామాన్యానికి తెల్పేందుకు ఈ పత్రం జారీచేయబడుతోంది. అందరూ యీ కరపత్రంలోని విషయాలను అవగాహనచేసికొని అట్లు ప్రవర్తించవలెను. ఈ సమరంలో పాల్గొనువారికి ఆయుధాలు, ధనము మొదలైన సామగ్రి కావలసివస్తే తగురీతిగా యివ్వబడుతాయి.

"హిందూమహమ్మదీయుల పురాతనగ్రంథములునూ, వాటిని చదివిన పెద్దలునూ (మతగురువులు, మౌల్వీలు) ఆంగ్లరాజ్యం భారతభూమిపై మనజాలదని నొక్కివక్కాణిస్తున్నారు. గనుక మన యీ విప్లవం సఫలం కాజాలదని అధైర్యపడి నిరాశ చెందవద్దు. ఈ సమయంలో పాదుషా ప్రభుత్వానికి అన్నివిధాలా తోడ్పడి స్వాతంత్ర్య సమరాన్ని కొనసాగించండి. దీనివల్ల భారతదేశంలోవున్న ప్రతివ్యక్తికీ అనేకలాభాలు కలుగుతవి. కనుక ఈ శుభతరుణాన్ని జారవిడువకండి. సమయందాటిన పిదప దుఃఖములో మునిగి దిక్కుమాలి కూర్చొనవలసివచ్చును.

"ఎవరికైనను సైనికులవలన అన్యాయముగా ధన, ప్రాణ నష్టములు సంభవించినచో నాకు తెలిపిన యెడల తగురీతిని విచారించి వారి కష్టసుఖములను కనుగొందును.

"జమీందారుల విషయము: ఈ దేశంలో బ్రిటిషు వారు తమ స్వార్థంకొరకు జమిందారీలను స్థాపించుచున్నారుగాని ప్రజల యోగక్షేమములను విచారించి కాదు. అందువల్లనే తమ స్వార్థ ప్రయోజనాలకు అడ్డుతగులు జమిందారులను కష్టాల పాలుకావించుటే గాక పరాభవాగ్నిలో ముంచుచున్నారు. రెవెన్యూ బాకీ యున్నదని మిషపెట్టి జమీలను వేలానికి తెస్తున్నారు. కనుక, జమిందారులందరు యీ స్వాతంత్ర్య సమరంలో పాల్గొని మాతృభూమికి సేవ చేయండి. ఏ దిక్కులేనివాడు ఏ చిన్న దావావేసినా పెద్ద జమిందారునైననూ కోర్టుకు రప్పించి చిన్నబుచ్చుచున్న అనుభవం మీకు ఎరిగినదే. ఎంత చిన్న విషయము పైననూ గౌరవనీయులనుగూడ (జమిందారీ, జాగీర్దారీ, భూస్వామ్యవర్గం) ఖైదుచేసి, దేశగౌరవమును నేలపాలు చేయుచున్న విషయం మీకు తెలుసును. స్టాంపు ఫీజనీ, యింకో ఫీజనీ, దావాలను అంతులేకుండా వాయిదాలు వేస్తూ యిబ్బందులు కల్గించటమే కాకుండా, ఆస్తిపాస్తులకు నష్టంకూడా కలిగిస్తున్నారు. జమిందారులవద్దనుండి పాఠశాలలకనీ, త్రోవలకని అమితమైన ధనాన్ని వసూలుచేస్తూ, క్రైస్తవమత ప్రచారం కొరకు ఉపయోగించుకొంటున్నారు. ఇటువంటి బాధలు పాదుషా ప్రభుత్వం వచ్చినమీదట వుండవు. ఇంతేకాక శిస్తులు, మామూళ్లు తగ్గింపబడతవి. పాదుషా ప్రభుత్వం జమిందారుల గౌరవప్రపత్తులను తన గౌరవ ప్రపత్తులుగా యెంచుతుంది.

"ఈ స్వాతంత్ర్య సమరంలో నాతో చేయికలిపి, ధనసహాయం చేస్తే, ముందు ప్రభుత్వానికీయవలసిన శిస్తులో నాల్గవవంతు తగ్గించబడును. ఇంతకుముందు బ్రిటిషు ప్రభుత్వంచేత జమిందారీలనుండి తొలగింపబడ్డ జమిందారులు, యీ ఉద్యమంలో నాకు తోడ్పడితే విప్లవానంతరం అట్టివారి జమిందారీలు తిరిగి యివ్వబడి శిస్తులో నాల్గోవంతు తగ్గించబడును."

వ్యాపారస్తుల విషయం: "ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వం వ్యాపారస్తులను నాశనంచేసి, ఆ తెగనుగూడా తనకు

బానిసగా చేసికొనదలచి, సుగంధ ద్రవ్యాలూ, నీలి మందూ, యిలాంటి యెక్కువ ఖరీదుగల యెన్నో సరకులను, వ్యాపారాన్నంతనూ తన కంట్రోల్‌లో వుంచుకొని, తానే గుత్తాధిపత్యం వహించి, చిన్న చిన్న సరకులకు సంబంధించిన వ్యాపారాన్ని మాత్రం వారికి వదలివేసింది. అందులోనూ, మళ్ళీ డబ్బు గుంజుకొనెంచి, శాయిరీ అంటూ, స్టాంపు ఫీజంటూ ఏమేమో పిండుతోంది. ఇదీ చాలక గిటు పన్నంటూ వసూలు చేస్తోంది. స్కూళ్ళను స్థాపించేందుకని మళ్ళీ చేతులు చాపడం – ఇంత జరిగినా ఎవరైనా వ్యాపారస్తులపై రిపోర్టు చేస్తేచాలు, శిక్షలు బాధలు తప్పడం లేదు. పాదుషా ప్రభుత్వంలో మీకీ బాధ లుండవు. ....కావున ప్రతి వ్యాపారస్తుడు ధనమిచ్చీ, మనుష్యులను పంపీ, రహస్యంగాగానీ బహిరంగంగా గానీ ఈ స్వాతంత్ర్య సమరంలో పాల్గొని విప్లవ విజయానికి తోడ్పడాలని కోరుతున్నాను."

ప్రభుత్వోద్యోగుల విషయం : "సోదరులారా, మీరు పొట్టకోసం నౌఖరీలు చేస్తున్నారుగాని, మీ మానమర్యాదలు దక్కడంలేదనేది అందరికీ తెలిసినవిషయమే. మానంపోయినా దానా ఐనా దొరకడంలేదు. పెద్ద ఉద్యోగాలు, హెచ్చుజీతాలు తెల్లదొరలవే. జీవితమంతా సైన్యంలో గడిపినా, సుబేదారైతే రు. 60 యిచ్చేటప్పటికి అతికష్టం ఔతోంది. "సర్దార్ ఆలా" లాంటి పదవిలోకి ఎవరైనా వచ్చి, 500 రూపాయలజీతం పుచ్చుకొన్నా గౌరవమర్యాదలు మాత్రం సున్నా. పాదుషాప్రభుత్వం వచ్చిన పిదప "సన్నాదీ", "పంచకాజార్", "సిపాహీ సాలార్"లాంటి మహోన్నతపదవులు లక్షలజీతాలతో దేశీయులపరం చేయబడును.

కార్మికుల, కర్షకుల విషయం : "బ్రిటిషువారు తమ దేశాన్నుండి సరకులను తెచ్చి యీ దేశంలో అమ్ముతున్నారు. అందువల్ల ఇక్కడ నేతగాండ్రు, వడ్రంగులు, కంసాలులు, చెప్పులుకుట్టేవాళ్ళు, అందరూ తమ జీవనోపాధులను పోగొట్టుకొన్నారు. పాదుషాప్రభుత్వంలో పైచెప్పినవారంతా తమతమ జీవనోపాధులు పొందగలుగుతారు. కాబట్టి చేతనైనంతవరకు, ఈ సమరంలో చేరి, సహాయం చేయండని కోరుతున్నాను."

పండితులు, ఫకీరుల విషయం: "హిందూమత పండితులు, గురువులు, ఫకీరులు స్వాతంత్ర్యమున్నగాని తమతమ మతములు పోషింపబడవుగాన, యీ స్వాతంత్ర్య సమరంలో దేశహితాన్ని చేయగోరుచున్నాను. లేనియెడల ధర్మశాస్త్ర ప్రకారం షరీయత్ ననుసరించి శిక్షింపబడుదురు."

ఈవిధంగా నాటి మొగల్ చక్రవర్తి బహదూర్‌షా వివిధవర్గాలకు, తరగతులకు చెందిన ప్రజలకు వాగ్దానం యిచ్చాడు. ఆ కరపత్రంలో ప్రధానంగా జమీందారీ భూస్వామ్యవర్గంయొక్క ప్రయోజనాలు ఏవిధంగా దెబ్బతిన్నవో, వాటిని తిరిగి ఏవిధంగా తాను కాపాడగలడో పాదుషా వాగ్దానంచేశాడు. పోతే మిగతా తరగతులకు చెందిన ప్రజలకు సాధారణమగు వాగ్దానాలే యివ్వడం కన్పిస్తుంది....

డల్హౌసీ పెన్షన్ ఎగనాంవేయగా క్రోధాగ్నిలో మండిపోయిన నానాసాహెబ్, అతని కుడిభుజమైన అజిముల్లాఖాన్ తన సంస్థానాన్ని అక్రమంగా అన్యాయంగా హరించగా (మొదట ఎంతో మిత్రభావాన్ని చూపినా) అసంతృప్తి జ్వాలలో ఆహుతైన ఝాన్సీ లక్ష్మిబాయి, పదవీభ్రష్టుడు గావింపబడి మానమర్యాదలు మంటగలవగా మట్టిబొమ్మలా తయారైన బహదూర్‌షా, తాంతియాతోపే, కుమార్‌సింహ్, రంగోబాపూజీలాంటీ వీరులు, రాజనీతితంత్రజ్ఞులు సమరానికి నాయకత్వం వహించారు. పోరాటంలో ప్రధమశ్రేణిలో వున్నది సైనికులు. ప్రధానంగా అయోధ్య, బెంగాల్, రాజపుటానాలకు చెందిన సిపాయిలు ప్రధానపాత్ర వహించారు.

ఈ సమరం భారతజాతి స్వాతంత్ర్యంకొరకు ప్రధమంగా దేశవ్యాపితంగా జరిగినదనే విషయంలో భారతదేశంలోని ఏ వ్యక్తీ శంకించదు; శంకించలేడు. ఐతే ఈ సమరానికి నాయకత్వం వహించినది సర్వశక్తులు జీర్ణించిపోయి శిథిలమై కాలగర్భంలో కలిసిపోవ సిద్ధంగావున్న స్వదేశ సంస్థానాధీశులు, జమీందారీ జాగీర్దారీ ఫ్యూడల్ భూస్వామ్యవర్గం – అంటే నాటి పాలకవర్గ మన్నమాట. అసంతృప్తితో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంపై పగ సాధించేందుకు సమయంకొరకు పొంచివున్నారు పదవీభ్రష్టులైన నాటి స్వదేసంస్థానాధీశులు.

సంస్థానాలను ఆక్రమించుకొనకపోతే ఎంతమంది ప్రధానవ్యక్తులు యీ సమరానికి దూరంగా వుండేవారో! ఎందుకంటే, ఝాన్సీ సంస్థానాన్ని ఆక్రమించుకొననంతవరకూ, ఆక్రమించుకొన్న పిదప కొంత కాలంవరకూ గూడ ఝాన్సీ లక్ష్మిబాయి ఆంగ్ల ప్రభుత్వంతో మంచిసంబంధాలనే పెట్టుకొన యత్నించింది. ఎప్పుడైతే ఆంగ్లసేనాని ఐన సర్ హ్యూరోజ్ లక్ష్మిబాయిని జైలులో వేసేందుకు ప్రయత్నించాడో,

ఎప్పుడైతే తన ఉనికికే భంగంవాటిల్లిన విపత్కర పరిస్థితులు వచ్చినవో, అప్పుడు ఆమె తిరుగుబాటు దార్లలో కలిసిందనే విషయం చరిత్ర చెప్పే సత్యం. ఇది గమనార్హం. పరిపాలనాధికారాన్ని, ఆదాయాన్ని పోగొట్టుకొని, ఊడగొట్టిన సుంబంకోళ్ళలాగ తయారైన వివిధ సంస్థానాధిపతులు, ఫ్యూడల్ భూస్వామ్య వర్గం - వీరే పోరాటంలో ప్రధానపాత్ర వహించారు.

వీరు తమ నాయకుడుగా, తమ ఉత్సాహానికి కేంద్రంగా శిథిలమైపోయిన, సర్వశక్తులు ఉడిగిపోగా కీలుబొమ్మలా తయారైన 80 ఏళ్ళ బహదూర్ షాను - నాటి చివరి మొగల్ చక్రవర్తిని - యెంచుకొన్నారు. ఈ షాదుషానుగూర్చి కార్ల్ మార్క్స్ "న్యూయార్క్ డైలీ ట్రిబ్యూన్" అనే అమెరికన్ పత్రికకు 1858 లో వ్రాస్తూ యిలా అంటాడు :

"వారు (సంస్థానాధీశులు) ఎందుకైనా పనికివస్తే, తమ చక్రవర్తిత్వాన్ని అత్యంత హీనమైన, అపహాస్య పూరితమైన స్థాయిలో ప్రదర్శించుకోడానికే పనికి వస్తారు. ఉదాహరణకు తైమూర్ వంశానికిచెందిన మొగల్ చక్రవర్తినే తీసుకోండి (బహదూర్ షా-అను.) అతనికి ఏటా 1,20,000 పౌనులు యిస్తున్నారు. కాని అతని అధికారం అతని రాజభవన ప్రాకారాలను దాటి వెళ్లదు. అక్కడ బుద్ధిహీనులైన రాజవంశీకులు పనీ పాటా లేకుండా కుందేళ్ళలా సంతానం కంటూ ఉంటారు. ఢిల్లీ పోలీసుశాఖ సహితం ఆంగ్లేయుల చేతుల్లోనే ఉంది; దానిమీద చక్రవర్తికి ఎట్టి పెత్తనం లేదు. అతడు ముడతలుపడి కుంచించుకుపోయి పాలిపోయిన శరీరంతో, బొంగంపిల్లలు వేసుకొనే జరీపుటా దుస్తులను పగటివేషగాడిలా వేసుకొని గద్దెమీద కూర్చుంటాడు."

ఇలాంటి దౌర్బల్యస్థితికి దిగజారి, దిగజార్చబడిన నాటి మొగల్ చక్రవర్తీ, ఆతనిచుట్టూ జేరిన వివిధ సంస్థానాధీశులూ నాయకత్వపాత్ర వహించిన ఈ సమరంలో ప్రజలు అధికంగా పాల్గొనలేదు. ఈ పోరాటంలో దక్షిణభారతావని దాదాపు పాల్గొనలేదనే చెప్పాలి. ఉత్తరదేశంలో గ్వాలియర్ రాజైన సింధియా, ఇండోర్ రాజైన జస్వంతరావు హోల్కార్, పంజాబులోని సిక్కులు, దక్షిణాన నైజాంనవాబు, మరికొంతమంది బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాదుల బడి తొత్తులు విప్లవాన్ని సమర్థించలేదు.

"ప్రధానంగా ఈ సమరం భూస్వామ్యవర్గానికి చెందిన ప్రధానవ్యక్తులూ, వారి అనుచరులూ నాయకత్వం వహించగా, దావానలంవలె వ్యాపించిన విదేశ వ్యతిరేకభావం (anti-foreign sentiment) వల్ల జరిగిన ఫ్యూడల్ భూస్వామ్య తిరుగుబాటు. అశక్తుడై, బలహీనుడై ముసలితనంలో వుండి, ఢిల్లీ ప్రాసాదంలో కూర్చొని, మొగల్ వంశ అవశేషంగా మిగిలిన బహదూర్ షావైపు ఈ వర్గం అనివార్యంగా నాయకత్వంకొరకు చూచింది. హిందువులు, ముస్లింలు ఈ పోరాటంలో పాల్గొన్నారు." (పండిట్ నెహ్రూ డిస్కవరీ ఆఫ్ ఇండియా - పేజీ 324).

బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య పాలనను తుదముట్టించేందుకు భారతదేశంలోని - ప్రధానంగా ఉత్తరభారతంలోని - ఫ్యూడల్ భూస్వామ్యవర్గం చివరిసారిగా చేసిన నిరాశాపూరితమగు ప్రయత్నమే 1857 సమరానికి ప్రధాన ప్రాతిపదిక. ఈ వర్గానికిచెందిన ప్రధాన వ్యక్తులపై ప్రజలకు ఆదరాభిమానాలు మెండుగా వున్నా, ఈ ప్రధాన వ్యక్తులలో పోరాటాన్ని జయప్రదంగా నడపగల శక్తిసామర్థ్యాలు లోపించాయి. అంతేగాదు; వారికట్టి ఆదర్శంలేదు. వీరినీ, భారతదేశంలోని అశేష ప్రజాసామాన్యాన్నీ ఒకే త్రాటిపై నడుపు జాతీయభావం నాడు లేదు. అలాంటి జాతీయ భావం, యింకా అభివృద్ధి కాలేదు.

"నాయకులలో జాతీయతగాని, ఐక్యతా భావం గాని లేదు. కేవలం విదేశీయులపట్ల ద్వేషం, తమ భూస్వామ్య సౌకర్యాలను నిలబెట్టుకోవాలనే కాంక్ష మాత్రమే జాతీయత, ఐక్యతా భావంయొక్క స్థానా మాక్రమించలేవు." (నెహ్రూ: డిస్కవరీ ఆఫ్ ఇండియా).

భారతదేశం వ్యవసాయదేశం. గ్రామసీమ భారతావనికి వెన్నెముకవంటిది. రైతు భారతజాతికి జీవగఱ్ఱ. అశేష సంఖ్యాబలం గలిగిన భారతీయ కర్షకుల అండదండలపై ఆధారపడని ఏ ఉద్యమమైనా నిఫలంకాక మానదని 1857 సమరం బల్లగుద్ది చెప్పింది. ఈ చారిత్రక సత్యాన్ని భారతదేశంలోని ప్రతివ్యక్తీ గుర్తింపడం ఎంతో అవసరం. కారన్‌వాలిస్ ప్రవేశపెట్టిన పెర్మనెంట్ రివెన్యూ సెటిల్‌మెంట్ వల్ల దేశంలోని భూస్వామ్యవర్గంలో ఒకభాగం ధనవంతమైంది. తరతరాలనుండి తమను జలగల్లాగ పీల్చుకుతిన్న జమిందారీ, జాగిర్దారీ వర్గం చేసే తిరుగుబాటు జయమొందితే తమను యింకా పీడిస్తారనే భీతితో రైతులు పాల్గొనలేదు. (అశోక మెహతా).

"తరతరాలనుండి పీడింపబడిన రైతులను ఒకచోట చేర్చి వారి శక్తిని సమీకరించి నడుపు నాయకుడు లేకపోయాడు. కనుక, రైతుల శక్తిసామర్థ్యాలు దేశానికుపయోగపడలేదు." (రజనీ పామీదత్తు.)

కాబట్టి, తరతరాల దాస్యంలో నికృష్టమగు బ్రతుకు గడిపిన భారతీయ కర్షకుడు, కూలి, సామాన్యుడు విప్లవానికి దూరంగానే ఉండిపోయాడు. తుపాకిలో తూటా లేకపోతే ఫలితం ఎలావుండదో, అలాగే భారతీయ విప్లవానికి మందుగుండు సామగ్రి లాంటి భారతీయకర్షకుడు, వ్యవసాయకూలీ దూరంగా వున్న విప్లవపోరాటం తప్పక అపజయం పొందుతుంది. అలాగే జరిగిందికూడా.

వారిలో ఆత్మవిశ్వాసాన్ని రగుల్కొలిపి సమరాంగణంలోకి తీసుకవచ్చే సమర్థవంతమగు నాయకత్వపు లేమి విప్లవపరాజయానికి తోడ్పడిన అత్యంత ప్రధాన కారణాలలో మొదటిది. ఝాన్సీ, నానా, తాంతియా, రాణాకుమార్‌సింగ్ వంటి మహావీరులు సైనికులులేని సేనానులుగానే మిగిలిపోయారు. ఎప్పుడైతే, ఎక్కడైతే ఈ ప్రధానవ్యక్తులు పరాజయంపొంది రణరంగంనుండి నిష్క్రమించారో, అప్పుడే ప్రజల పోరాటశక్తి కూడా చల్లారిపోయింది. మరో 90 సంవత్సరాలవరకు భారతజాతి బానిసజాతిగా బ్రతకవలసిన దౌర్భాగ్యస్థితి పట్టింది.

ఇక విప్లవ ఫలితాలనుగురించి చెప్పవలసి యుంది.

1. క్రీ. శ. 1600 లో స్థాపింపబడిన ఈస్టిండియా వర్తకసంఘం రద్దుచేయబడింది. భారతదేశం బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలో అంతర్భాగంగా ప్రకటింపబడింది.

2. నాటినుండి జమీందారులు, సంస్థానాధీశులు మొదలగు ఫ్యూడల్ భూస్వామ్యవర్గం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు తొత్తులుగా, బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య భవనానికి మూలస్తంభాలుగా, పరమఅభివృద్ధినిరోధకశక్తులుగా తయారయ్యారు. ఒకానొకనాడు - 1857 లో - ఒక సమరానికి నాయకత్వం వహించిన ఈ స్వదేశీసంస్థానాధిపతులు పచ్చిఅభివృద్ధినిరోధకశక్తులుగా తయారవడం చారిత్రకంగా సత్యం; ఐనా ఆశ్చర్యం మాత్రం కాదు. కారణం, ఆ అభివృద్ధినిరోధకతత్వం ఆ వర్గంయొక్క స్వభావంలోనే అంతర్గతమై వుంది. చరిత్రలో తమ పాత్రను నిర్వహించడం పూర్తయిన తరువాత ఆ వర్గం అభివృద్ధినిరోధక మగుటలో ఏమాత్రం ఆశ్చర్యంలేదు.

3. ఏకగర్భ జనితులవలె పోరుసల్పిన హిందూ ముస్లిములలో - ప్రధానంగా హిందూ మహమ్మదీయ సిపాయిలలో - బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం తంపులుపెట్టి - "విభజించి పాలించు" అనే కుటిలనీతి ద్వారా చీలికలు, కలహాలు తీసుకువచ్చింది.

"హిందూ ముస్లిములు కలసి మెలసి సాగించిన యీ సమిష్టి సమరమే మనలను (బ్రిటిష్‌వారిని) యీ స్థితికి తీసుకువచ్చింది. ఈ రెండు జాతులలోనూ మన కెదురు తిరగనివారంటూ మచ్చుకైనా ఒక్కరూ లేరు." (కేయీ).

ఎన్ని ప్రధాన బలహీనతలు, లోపాలు వున్నా 1857 లో జరిగిన సమరం ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సమరమని అనుటలో ఎవ్వరికీ ఎలాంటి సందేహం ఉండనవసరంలేదు.

"నిరంతర జాగరూకతే స్వాతంత్ర్యానికి చెల్లించవలసిన మూల్యం." (పెరిక్లస్).

సి. వరహాలరావు
బందరు.

BIBLIOGRAPHY

(ఈ సంచిక ప్రచురణకు తోడ్పడిన గ్రంథాలు)

INDIAN WAR OF INDEPENDENCE ... V. D. Savarkar.

HISTORY OF THE FREEDOM MOVEMENT IN HYDERABAD (Vol. II) ... The Hyderabad State Committee appointed for the compilation of a History of the Freedom Movement in Hyderabad.

Do IN MADHYA PRADESH ... Madhya Pradesh State Committee

GLIMPES OF WORLD HISTORY ... Jawaharlal Nehru.

INDIA TO-DAY ... R. P. Dutt.

1857 – THE GREAT REBELLION ... Asok Mehta.

EMPIRE OF THE NABOBS ... Lester Hutchinson.

HISTORY OF THE INDIAN MUTINY ... Charles Ball.

THE INDIAN MUTINY OF 1857 ... G. B. Malleson.

RISE AND FALL OF THE EAST INDIA COMPANY ... R. K. Mukherjee.

INDIA IN THE VICTORIAN AGE ... R. C. Dutt.

RISE OF THE CHRISTIAN POWER IN INDIA ... Major B. D. Basu.

HISTORY OF THE MADRAS ARMY ... Lt. Col. Wilson.

JOURNAL OF INDIAN HISTORY (Trivendram) ... August 1956.

KRISHNA DISTRICT MANUAL ...

VIZAG DISTRICT GAZETEER ...

GODAVARI DISTRICT GAZETEER ...

MARX-ENGELS LETTERS ON THE INDIAN REVOLT ...

మహారాణి ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి ... ముదిగంటి జగ్గన్న శాస్త్రి.

స్వతంత్ర ఆర్టు ప్రింటర్సు, విజయవాడ-2.

Regd. No. A 237 SANDESAM Rs. 1-2-0

Edited, Printed and Published by G. RADHAKRISHNA MURTY.
Printed at Swatantra Art Printers, Vijayawada.